İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Türkçe Düşünmek, Konuşmak ve Yazmak

Editörler

Doç. Dr. Necmettin Özmen

Elif Tokkal

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

TÜRKÇE DÜŞÜNMEK, KONUŞMAK VE YAZMAK

22 NİSAN 2025 İSTANBUL

BİLDİRİLER

TÜRKÇE DÜŞÜNMEK, KONUŞMAK VE YAZMAK

İZÜ YAYINLARI NO:

Kitabın Adı:
Türkçe Düşünmek, Konuşmak ve Yazmak 22 Nisan 2025 Bildiriler Kitabı

Editör
Doç. Dr. Necmettin Özmen - Elif Tokkal

Çalıştay Sorumluları
Doç. Dr. Necmettin Özmen
Ar. Gör. Dila Can
Ar. Gör. Safura İnan
Elif Tokkal
Ayhan Küçük

Yayın Koordinatörü
Mustafa GENÇ

Kapak Tasarımı
Erhan YALUR

Tasarım
Erhan YALUR

Baskı - Cilt

Baskı Tarihi
İstanbul, 2026 Eylül
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
www.izu.edu.tr

ISBN: 978-605-06911-2-2

IZÜ Yayınları
Halkalı Merkez Mah. Halkalı Cad No 281
Küçükçekmece – İstanbul
444 97 98
web: www.izu.edu.tr
Copyright © İZÜ Yayınları 2026
Her hakkı mahfuzdur.

TÜRKÇE DÜŞÜNMEK, KONUŞMAK VE YAZMAK ÇALIŞTAYI

ÇALIŞTAY SORUMLULARI

Doç. Dr. Necmettin Özmen
Ar. Gör. Dila Can
Ar. Gör. Safura İnan
Elif Tokkal
Ayhan Küçük

* Bu çalıştay, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi tarafından 2025-BAP-400-031 kodlu projeyle desteklenmiş ve Türkiye Dil ve Edebiyat Derneği ile iş birliği halinde yapılmıştır.

İçindekiler

TAKDİM 5
GİRİŞ 7
Türkçe Düşünmek, Konuşmak ve Yazmak Çalıştayı 11
Ekrem ERDEM *11*
Türkçe Düşünmek, Konuşmak ve Yazmak Çalıştayı 19
Prof. Dr. Ahmet Cevat ACAR *19*
Türkçe Düşünmek Konuşmak ve Yazmak 23
Prof. Dr. Nabi AVCI *23*
T(ürkçe) Vitamini 31
Prof. Dr. Ahmet YÖRÜK *31*
Yabancı Dilde Eğitimin Dil ve Kültür Üzerine Etkisi 35
Prof. Dr. Bayram BAŞ *35*
Dil Boşluk Kabul Etmez: Ya Melek ya Zombi 43
Prof. Dr. Dursun Ali TÖKEL *43*
Rusya ve Türk Cumhuriyetlerinde Türkçe 65
Prof. Dr. Fatma AÇIK *65*
Türkçenin Konuşma Dilindeki Görünümü 101
Feyza HEPÇİLİNGİRLER *101*
Afrika'da Türkçe 113
M. Fatih PEHLİVAN *113*
Amerikan İngilizcesinin Türk Kimliği Üzerindeki Dilbilimsel ve Kültürel Etkisi 121
Metin BOŞNAK *121*
Kitle İletişim Araçları ve Dil 161
Murat ATIL *161*
Türkçenin ve Türklerin İfade İmkânlarını Genişletme Üzerine 167
Doç. Dr. Necmettin ÖZMEN *167*
Diasporada Eğitim ve İki Dillilik: Önemi ve Etkileri 183
Prof. Dr. Cemal YILDIZ *183*
Doğru, Güzel ve Etkili Konuşmanın Önemi 193
Reyhan ÇINAR *193*

Türkçenin Nüfûz ve Yayılma Alanı ile "Ortak Türkçe"nin
Mümkünlüğü Meselesi: Güncel ve Diyakronik Bir Yaklaşım 201
Prof. Dr. Yücel OĞURLU. *201*
DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER 269
Doç. Dr. İbrahim ÖZEN *269*

TAKDİM

Dil; bir milletin fertleri arasında iletişimi sağlayan, düşünce dünyasını şekillendiren, kültürel birikimini nesilden nesle aktaran en temel unsurlardan biridir. Dil olmadan millet, millî kültür ve medeniyetin sürekliliğinden söz etmek mümkün değildir. Dilini zenginleştiremeyen, geliştiremeyen ve etkin biçimde kullanamayan milletler, zamanla kültürel varlıklarını, geçmişlerini korumakta güçlük çeker ve hatta geleceklerine risk oluştururlar. Türkçe, yazılı kaynakları bakımından dünyanın en köklü dillerinden biri olmasının yanı sıra, yüzyıllar boyunca geniş bir coğrafyada hüküm sürmüş bir imparatorluğun da dilidir. Her millet büyük devletler kuramadığı gibi, her dil de büyük devlet dili olma vasfına erişemez. Türkçe, tarih boyunca farklı kültür ve medeniyetlerle kurduğu etkileşim sayesinde zengin bir söz varlığı kazanmış; bu birikim, dilimizin ifade gücünü ve anlatım imkânlarını önemli ölçüde artırmıştır. Bu yönüyle Türkçe, güçlü anlatım kabiliyeti ve köklü birikimiyle dünyanın seçkin dilleri arasında yer almaktadır.

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, misyonu doğrultusunda Türkçenin korunmasına, geliştirilmesine ve bilim dili olarak güçlendirilmesine büyük önem vermektedir. Üniversitemiz, Türkçe alanında yürütülen bilimsel çalışmaları desteklemeyi, yeni araştırmaları teşvik etmeyi ve dilimizin karşı karşıya bulunduğu meselelerin bilimsel zeminde ele alınmasına katkı sunmayı

öncelikleri arasında görmektedir. Bu anlayışla, Türkiye Dil ve Edebiyat Derneği iş birliğiyle **"Türkçe Düşünmek, Konuşmak ve Yazmak"** başlıklı çalıştaya ev sahipliği yapmıştır.

Çalıştayda, alanlarında yetkin akademisyenler ve uzmanlar, Türkçenin farklı disiplinlerle ilişkisini, güncel sorunlarını ve çözüm önerilerini bilimsel bir bakış açısıyla ele almış; yapılan sunumlar verimli müzakerelere vesile olmuştur. Elinizdeki eser, söz konusu çalıştayda sunulan konuşma metinlerinin bir araya getirilmesiyle hazırlanmış olup, Türkçeye ilişkin fikir ve değerlendirmelerin daha geniş kitlelere ulaştırılmasını amaçlamaktadır.

Çalıştayın düzenlenmesinde başta Türkiye Dil ve Edebiyat Derneğine, emeği geçen tüm kişi ve kurumlara, katkı sunan değerli konuşmacılara, çalıştaya iştirak eden dinleyicilere ve bu metinlerin kitap hâline getirilmesinde emek veren herkese teşekkür ediyor; Türkçeye yönelik benzer bilimsel ve kültürel faaliyetlerin artarak devam etmesini temenni ediyorum.

Prof. Dr. İsmail Küçük
Rektör

GİRİŞ

Türkçe, dünyanın en eski, köklü dillerinden biridir. Türkçenin tarihine, iletişime geçtiği dil-millet-kültürlere, nasıl gelişeceğine-ilerleyeceğine, dünyanın önemli dillerinden biri hâline nasıl gelebileceğine dair söylenecek, yapılacak çok şey bulunmaktadır. Türkçe, bu yönüyle sonsuz bir kaynak hükmündedir. Onun için ne söylense ne yazılsa ne yapılsa azdır. Her makale, konferans, panel, çalıştay ve sempozyumda değişik açılardan işlenen, anlatılan, yorumlanan Türkçe için; İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi ve Türkiye Dil ve Edebiyat Derneği iş birliğiyle düzenlediğimiz "Türkçe Düşünmek, Konuşmak ve Yazmak" başlıklı çalıştay bu bağlamda yapılan hizmetlerin bir parçasıdır. Bu çalıştayla, Türkçenin bazı güncel konu ve sorunlarının uzman kişiler tarafından ortaya konulması amaçlanmıştır.

Çalıştayın açılış konuşmalarını, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Ahmet Cevat Acar ve ardından Türkiye Dil ve Edebiyat Derneği Genel Başkanı Ekrem Erdem yaptı. Prof. Dr. Ahmet Cevat Acar, Türkçeye sahip çıkmanın bir vatandaşlık görevi olduğunu ifade etti. Geçmişte sadeleştirme olarak yürütülen bazı uygulamaların ve yabancı dille eğitimin yaygınlaşmasının Türkçeye zarar verdiğini, Türkçe'nin eğitim ve bilim dili olarak kullanılması ve geliştirilmesinin çok önemli olduğunu belirtti. TDED Genel Başkanı Ekrem Erdem ise dünyada söz sahibi olmak isteyen bir milletin önce kendi diline sahip çıkıp dilini geliştirip zenginleştirmesi gerektiğini; güçlü medeniyetlerin, güçlü dillerle inşa edilebileceğini ifade etti. Açılış oturumu konuşmacısı Eski Millî Eğitim ve Kültür Bakanı Prof. Dr. Nabi Avcı bakanlık döneminde Türkçenin doğru kullanımı için atılan adımlardan söz etti.

Sayın Avcı, Türkçe konusunda sadece öğrencileri değil, öğretmenleri de eğitmenin öneminden bahsetti.

Dil, Kimlik ve Kültür başlıklı ilk oturumda Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Dursun Ali Tökel, "Dil Boşluk Kabul Etmez: Ya Melek Ya Zombi" başlıklı sunumunda dilin düşünce ve kültür dünyası üzerindeki belirleyici etkisini ele aldı. Batı Dillerinin Türkçe Üzerindeki Etkisi başlıklı ikinci oturumda Yıldız Teknik Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Bayram Baş, "Yabancı Dilde Eğitimin Dil ve Kültür Üzerine Etkisi" başlıklı konuşmasında, eğitim dili olarak Türkçenin yerini başka dillerin almasının olası sonuçlarını tartıştı. Türk-Alman Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Cemal Yıldız, "Diasporada Eğitim ve İki Dillilik: Önemi ve Etkileri" başlıklı konuşmasında, diaspora topluluklarının sağlıklı bir şekilde gelişmesi ve entegrasyonu için eğitim ve iki dillilik stratejilerinin dikkatle planlanması ve uygulanması gerektiğini Almanya örneği üzerinden anlattı. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Metin Boşnak, "Amerikan İngilizcesinin Türk Kimliği Üzerindeki Dilbilimsel ve Kültürel Etkisi" başlıklı konuşmasında, yabancı dillerin kültürel aktarım üzerindeki etkisini anlattı. Türkçenin Coğrafî Dünyası başlıklı üçüncü oturumda Türkçenin küresel ölçekteki kullanımı ele alındı. Türkiye Maarif Vakfı Sosyal ve Kültürel Faaliyetler Daire Başkanı M. Fatih Pehlivan "Afrika'da Türkçe" başlıklı konuşmasında Afrika'da son yıllarda Türkçe kullanımı ve öğretiminin ne durumda olduğunu, bu sürece kimlerin katkı verdiğini anlattı. Gazi Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Fatma Açık, "Rusya ve Türk Cumhuriyetlerinde Türkçe" başlıklı konuşmasında Sovyetler Birliği döneminde Türklerin yaşadığı coğrafyalarda uyguladığı dil politikaları ve Türk dünyasında dil birliğinin nasıl sağlanabileceğini anlattı. Balıkesir Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Yücel Oğurlu, "Türkçenin Nüfûz ve Yayılma Alanı ile "Ortak Türkçe"nin Mümkünlüğü Meselesi: Güncel ve Diyakronik Bir Yaklaşım" başlıklı sunumuyla Türkçenin tarihi gelişimi, kolları ve

Ortak Türkçe fikrinin uygulanabilirliğini değerlendirdi. Konuşma Türkçesi başlıklı dördüncü oturumda İstanbul Üniversitesi Emekli Öğretim Üyesi Prof. Dr. Ahmet Yörük, "T(ürkçe) Vitamini" başlıklı konuşmasıyla dinleyicilere zengin ve renkli bir Türkçe kullanım örneği sunarak özellikle genç dinleyicilere iyi bir Türkçeye sahip olmak için neler yapmaları gerektiğini anlattı. Yazar Feyza Hepçilingirler, "Türkçenin Bugünkü Görünümü" başlıklı sunumuyla Türkçenin güncel sorunlarına dikkat çekti. Sunucu ve Diksiyon Uzmanı Murat Atıl, "Kitle İletişim Araçları ve Dil" başlıklı konuşmasında medya dilinin toplum üzerindeki etkilerini incelerken, Eğitimci ve Diksiyon Uzmanı Reyhan Çınar, "Doğru, Güzel ve Etkili Konuşmanın Önemi" başlıklı konuşmasında etkili hitabetin temel ilkelerini paylaştı. Kapanış Konuşmaları'nda, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Necmettin Özmen, "Türkçenin İfade İmkânlarını Zenginleştirme Üzerine" başlıklı konuşmasında Türkçenin ifade imkânlarının nasıl geliştirilebileceğine dair öneriler sundu. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. İbrahim Özen ise gün boyunca ortaya konan fikir ve tartışmaları özetledi.

Türkçenin gelişmesi, zenginleşmesi ve bir dünya dili haline gelmesi için yapılan her faaliyet önemlidir. Bu çalıştayın da Türkçe için yapılan ve tarihe kalan bir çalışma olmasını dilerim. Çalıştaydaki konuşmalardan oluşan elinizdeki bu eser, kitap hâline getirilirken, metinler, yazarlardan geldiği şekliyle kullanılmıştır. Aslında, akademik yazma kuralları ve yazım kılavuzuna uyulmak istenmiş fakat bazı yazarların kendi yazma biçimi ve imlalarını koruma ısrarı ve çalıştayın konuşma metinlerinden oluştuğu vurgusu sebebiyle bundan vazgeçilerek her metin, yazarından geldiği şekliyle kullanılmıştır. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi ve Türkiye Dil ve Edebiyat Derneği iş birliği ile gerçekleştirilen bu etkinliğe emeği geçen herkese çok teşekkür ederim.

Doç. Dr. Necmettin ÖZMEN

Türkçe Düşünmek, Konuşmak ve Yazmak Çalıştayı

Ekrem ERDEM*

Türkiye Dil ve Edebiyat Derneği, topluma dil şuuru kazandırılması ve geliştirilmesini sağlayacak faaliyetlerde bulunmak amacıyla, 20 Mayıs 2008'de "Dilimiz Kimliğimizdir" şiarı ile kuruldu.

TDED, bugüne kadar birçok faaliyette bulundu ve bulunmaktadır.

"Dilimiz Kimliğimizdir" ve "Bizimki Türkçe Sevdası" isimli konferanslar verilmekte, söyleşi ve sohbetler yapılmakta.

Derneğimiz tarafından, ilk sayısı 2009 Ocak ayında çıkan, aylık Dil ve Edebiyat', yılda iki kez yayımlanan Uluslararası Akademik Hakemli Dil ve Edebiyat Araştırmaları, iki ayda bir yayınlanan Olağan Şiir, Olağan Hikâye ve Kardelen Çocuk olmak üzere beş adet dergi çıkarılmakta.

Dernek Genel Merkezi ve şubelerinde; Yazarlık Mektebi, Çocuk Edebiyatı Mektebi, Osmanlı Türkçesi, Güzel Konuşma ve Hitabet, Yabancılara Türkçe Öğretimi vb. kurslar yürütülmektedir.

Dernek amaçları doğrultusunda, Yüksek Lisans ve Doktora yapan başarılı öğrencilere, dernek faaliyetlerine katılmak şartıyla burs verilmektedir.

---

* Türkiye Dil ve Edebiyat Derneği Genel Başkanı

"Medeniyet Okumaları" isimli kitap okuma projemiz, bu sene İstanbul'un 39 ilçesinde İstanbul Millî Eğitim Müdürlüğü koordinesinde ve İstanbul Valiliğinin himayesinde yürütülmektedir.

10 Aralık 2013 tarihli Başbakanlık Genelgesi ile kamuda kullanımı mecburi hâle getirilen, Derneğimizle özdeş hale gelen F Klavye standarttı, yakın takibimizle TSE tarafından güncellendi.

Dildeki yabancılaşma ve yozlaşmanın en yoğun yaşandığı alanların başında, hiç şüphesiz tabela kirliliği gelmektedir.

Bugün şehirlerimizin cadde ve sokaklarında nerdeyse Türkçe tabela kalmadı.

Derneğimizin kuruluş sebebi de olan Tabelalar ve Yön levhaları ile ilgili standart, yoğun uğraşı ve kararlı takibimizle 19 Mart 2018'de Türkiye Standartları Enstitüsü (TSE) Teknik Kurul'unda kabul edildi.

Faaliyetlerimizden biri de "Liseliler Arası Ödüllü Deneme, Hikâye ve Şiir Yarışmaları"dır.

2008-2009 Eğitim Öğretim yılında İstanbul İl Millî Eğitim Müdürlüğüyle başlatılan yarışmalar, daha sonra Millî Eğitim Bakanlığıyla Türkiye'yi kapsayacak şekilde genişletildi.

Cumhurbaşkanımız Sn. Recep Tayyip Erdoğan'ın himayelerinde yapılan, son iki yarışmamızdan birisi 2016-2017 Eğitim ve Öğretim Yılında yapılan, "Türkiye Darbeler Tarihi, 15 Temmuz Millî İrade Zaferi, Liseliler Destanı Yazıyor" yarışması ile 2018-2019 Eğitim ve Öğretim Yılında "Hatırla ve Hayal Et" konulu yarışmaydı.

"Türkiye Darbeler Tarihi, 15 Temmuz Millî İrade Zaferi" yarışmasıyla toplumda, dil şuurunun yanında, darbelere karşı da bir duyarlılığın kazandırılması amaçlanmış.

"Hatırası Olmayanın Hayali Olmaz" diyerek "Hatırla ve Hayal Et" konulu yarışmayla da toplumda tarihi hatıralarımızın tazelenmesi amaçlanmıştır.

Son olarak da, Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı ile ülkemiz lise ve üniversitelerinde, öğrenim gören uluslararası öğrencilerin katıldığı, "*Türkiye'de Yaşamak*" konulu yaraşmanın ödül merasimi (18 Nisan 2024) Cuma günü yapıldı. Kitapları da sizlere hediye edildi.

Yeni anayasa çalışmalarının yapıldığı, 2012'de "Anayasa'nın Dili" konulu bir sempozyum, 2019'da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Fransa Limoş Üniversitesi ve Türkiye Belediyeler Birliği ile Uluslararası Şehrin Dili Kongresini gerçekleştirdik.

Bugün de Sabahattin Zaim Üniversite ile "Türkçe Düşünmek, Konuşmak ve Yazmak konulu çalıştayda siz değerli hocalarımızla birlikteyiz.

Böyle hayırlı bir programda bizimle işbirliği yapan ev sahibimiz Sabahattin Zaim Üniversitesi rektörü Ahmet Cevat Açar hocamıza, ekibine ve siz katılımcı hocalarımıza teşekkür ederim.

Dünyada söz sahibi olmak isteyen bir milletin, öncelikle kendi diline sahip çıkması ve onu geliştirip zenginleştirmesi gerekir.

Unutulmamalı ki, güçlü medeniyetler, ancak güçlü dillerle inşa edilebilir.

Her güçlü dil gibi Türkçe de, bugüne gelene kadar yüzyıllar boyunca, kendi doğal akışı içinde toplumun ihtiyaçları ve beklentileri doğrultusunda bir takım değişim ve gelişmelere uğramıştır.

Tarih boyunca çok geniş bir coğrafyaya yayılıp farklı bölgelerde çeşitli devletler kuran milletimiz, tabiatıyla bu bölgelerdeki kültürlerle sıkı ilişkiler içinde bulunmuş.

Bu ilişkilere bağlı olarak Türk dili ile bu milletlerin dilleri arasında kelime alışverişi olmuş, bu dillere kelimeler vermiş ve kelimeler almıştır.

Bu kelimelerin büyük bir çoğunluğu, dilimizin ses ve şekil yapılarına uydurularak alınmış olduklarından, Türkçenin söz hazinesini ve kavram alanını genişleten ve zenginleştiren yerli kelimeler hâline dönüşmüşlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat'la başlayan dil tartışmaları, Cumhuriyet'ten sonra bir medeniyet değiştirme ve modernleşme meselesi olarak ele alınır.

1932 yılında kurulan Türk Dil Kurumu, dilde tasfiyeciliğe gider, yabancı kökenli kelimelere Türkçe karşılıklar bulmaya çalışır.

1936'a gelindiğinde tasfiyeciliğin dili çıkmaza soktuğunu gören Atatürk, Güneş-Dil Teorisi ile dilde tasfiye hareketinden vaz geçer ve "Yaşayan Türkçe"de karar kılar.

Buna rağmen bugün hala inancımızdan, kültürümüzden, geleneklerimizden ve medeniyetimizden izler taşıyan köklü kelimelerimizin yerine, ya uydurulmuş kelimeler ikame edilmekte ya da yabancı kelimeler, hiçbir değişikliğe uğratılmadan pervasızca kullanılmaktadır.

Günümüzde dil tahrifatını içselleştirdik, her birimiz bu tahrifatın gönüllü ameleleri haline geldik.

Milletçe yabancı kelimesiz bir tek cümle kuramaz olduk.

Bilindiği üzere "Türkçe, söylendiği gibi yazılır; yazıldığı gibi okunur." ilkesi, İngilizce kelimeler söz konusu olduğunda yok sayılmakta, harflerimiz İngilizce olarak seslendirilmektedir.

Artık harflerimizi de İngilizce; İ'yi AY, M'yi EM, F'yi EF, v'yi vi, p'yi pi, C'yi de si olarak seslendiriyor ve İMF'yi AYEMEF, VİP'i VİAYPİ, PCR'yi PİSİAR, TV'yi TİVİ olarak okuyoruz.

Anlamsız kısaltmalar ve kural tanımayan sosyal medya dili, Türkçe ile alakası olmayan telaffuzlar, her geçen gün gençlerimiz arasında yaygınlaşmaktadır.

Daha kötüsü ortalama bir vatandaşımızın anlamadığı; dil eğitiminin yetersizliğinin yanında eğitim dili İngilizce olan okulların yaygınlaşmasından kaynaklanan İngilizce - Türkçe karışımı uydurma cümlelerle konuşan yeni bir nesil geliyor.

Diğer yandan birleşik kelimelerin yazımından, uzatma ve inceltme işaretlerinin kullanımına, yabancı dillerden geçen kelimelerin imlasına kadar, birçok konuda fikir birliğine varılamaması ve kafa karışıklıklarının giderilememesi, dilimizi yolgeçen hanına döndürmüştür.

Yazım Kılavuzu'nda uzun ünlülerin kimi kelimede gösterilip, kimisinde gösterilmemesinin doğurduğu kargaşa, birçok kelimenin yanlış telaffuz edilmesine yol açmakta, bin yıllık medeniyetimizden bugüne tevarüs eden ve dil estetiğimize/musikimize ait bir ses olan uzun ünlülerin kısa, kısa ünlülerin uzun okunması, Türkçenin ses ahengini de bozmakta.

İki kelimeden mürekkep birleşik kelimelerin ayrı yazılması da İngilizce karşılıklarının kullanımına zemin hazırlamaktadır.

İnternet yerine türetilen 'Genel ağ'ın tutmamasının temel sebebi "genel ağ"'ın ayrı yazılmasıdır.

İki kelimeden oluşturulmuş interneti bitişik yazıyoruz, ama genel ağı ayrı yazıyoruz.

Tam tersi geçmişte yaygın olarak kullanılan kundura ve iskarpin bugün kullanılmıyorsa ayakkabının bitişik yazılması sebebiyledir.

Anadilimize gereken önem verilmediği için gençler başta olmak üzere milletçe düşünme melekelerimiz de her geçen gün zayıflıyor.

Ne pahasına olursa olsun millet olarak bu gidişata dur demek zorundayız.

Çocuklarımıza ve gençlerimize, Türkçemizin güzelliklerini ve zenginliklerini öğretmek, Millî Eğitim Bakanlığımız başta olmak üzere her bir kurumun, kuruluşun ve ferdin öncelikli görevi olmalıdır.

Asırlar boyu büyük medeniyetlere ev sahipliği yapan bu topraklarda barışın, hoşgörünün ve sevginin dili olmuş Türkçemizi yaşatmak, korumak ve geliştirmek için hepimize önemli görevler düşmektedir.

Burada Konfüçyüs'ün bir ülkeyi idare etmeye çağrılsaydınız ilk icraatının ne olurdu sorusuna verdiği meşhur cevabı hatırlamak gerekir:

İşe önce dili düzeltmekle başlardım. Dil düzgün olmazsa kelimeler düşünceyi düzgün anlatamaz. Düşünceler iyi anlatılmazsa yapılması gerekenler iyi yapılmaz. Gereken yapılmazsa ahlak ve kültür bozulur. Ahlak ve kültür bozulursa adalet yolunu şaşırır. Adalet yanlış yola saparsa halk güçsüzlük ve şaşkınlık içine düşer. Ne yapacağını, işin nereye varacağını bilmez. Bu sebeple söylenen sözü doğru söylemeli. Hiçbir şey dil kadar mühim değildir.

Bu büyük düşünürün de ifade etti gibi, işe dille başlamalıyız. Anadil eğitimi herkesin öncelikli vazifesi olmalıdır.

Dernek olarak günün ihtiyaçlarına cevap verecek, çelişkilerden uzak, basit, anlaşılır ve kafa karışıklığına fırsat vermeyecek, ideolojik dayatmalardan arındırılmış yeni bir "İmlâ Kılavuzu"na ihtiyaç olduğunu düşünüyoruz.

Bununla ilgili olarak da 7-8-9 Mayısta İstanbul Üniversitesi ve Makedonya Uluslararası Balkan Üniversitesi (Lütfü Sunar) ile birlikte Uluslararası bir sempozyum düzenliyoruz.

Çalıştayımızın bundan sonraki çalışmalarımıza ufuk acıcı, yol gösterici çıktılarının olacağına inanıyorum.

Emeği geçen herkese, özellikle sunum yapan müzakerelere katılan hocalarıma canı gönülden şükranlarımı sunuyorum.

Türkçe Düşünmek, Konuşmak ve Yazmak

Prof. Dr. Ahmet Cevat ACAR *

Türkçe, milletimizin kimliğinin en temel unsurlarından biridir. Bir Türk olarak dilimize sahip çıkmak, sadece bir görev değil, aynı zamanda bir zorunluluktur. Dilimize olan bağlılığımız, medeniyetimizin ve tarihimizin bir yansımasıdır. Ancak, maalesef dilimiz tarih boyunca çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Özellikle Osmanlı'nın son döneminde üretilen yüzlerce yeni terim, ne yazık ki daha sonraki süreçlerde tasfiye edilmiş ve dilimiz bir anlamda kısırlaştırılmıştır. Bu, medeniyet kurmuş, imparatorluklar yönetmiş bir milletin diline yakışmayan bir durumdur. Çünkü tarih boyunca farklı milletlerle etkileşim içinde olan bir milletin dili, saf bir dil olamaz; Türkçe de böyledir. Çeşitliliği ve zenginliğiyle, medeniyetimizin aynasıdır.

Alfabe değişikliği de Türk ve İslam dünyasında önemli bir kırılmaya yol açmıştır. Yüz elli yıl öncesine kadar, Doğu Türkistan'dan Avrupa'nın ortasına kadar Türkçe konuşan topluluklar tek bir alfabe kullanıyordu. Ancak Latin, Kiril ve diğer alfabelere geçişle birlikte bu birlik bozulmuş, farklılaşmalar ortaya çıkmıştır. Bu durum, dilimizin ortaklığını zedeleyen unsurlardan biri olmuştur.

Günümüzde ise başka bir meseleyle karşı karşıyayız: Eğitimde yabancı dil kullanımı. Sayın Bakanımız, kıymetli hoca-

* İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Rektörü, İSTANBUL

mız, aynı zamanda bir münevver olan Profesör Doktor Nabi Avcı Beyefendi'nin de bulunduğu bu ortamda, bu konuya dikkat çekmek istiyorum. Türkiye'de özellikle yükseköğretimde yabancı dille öğretimin yaygınlığı, ne yazık ki dilimizin eğitim ve bilim dili olma vasfını gölgeliyor. Yabancı dille öğretim, çoğu zaman bir yabancı dil öğretme yöntemine dönüşmüş durumda. Bu durum, içimize sinen bir "millî" eğitim anlayışıyla bağdaşmıyor. Türkçe, mühendislik gibi alanlarda bile bilim dili olmaktan uzaklaşıyor. Eğer dilimizi kaybedersek, millî birliğimiz ve bekamız da ciddi şekilde zarar görür. Türkçe, imparatorluk mirasçısı bir milletin kimliğinde sandığımızdan daha belirleyici bir unsurdur.

Bu bağlamda, çözüm yolunun, özellikle lisans ve ortaöğretim düzeyinde, zorunlu olmadıkça yabancı dille öğretim yerine Türkçenin etkili bir şekilde eğitim dili olarak kullanılması gerektiğine inanıyorum. Yabancı dil öğretimi, öğretim dilini yabancı dil yapmadan, daha etkili yöntemlerle gerçekleştirilmelidir.

Dilimize sahip çıkma konusunda önemli çalışmalar yapılıyor. Örneğin, TÜBA'da görev yaptığım dönemde, Andreas Tietze'nin *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati*'nin tamamlanması bize nasip oldu. Ancak, Türk Dil Kurumu'nun henüz kapsamlı bir etimolojik sözlük yayımlamamış olması, dilimizin hak ettiği değeri görmesi açısından bir eksikliktir. Türkiye Dil ve Edebiyat Derneği gibi kuruluşlar, bu konuda önemli bir boşluğu dolduruyor. Ekrem Erdem Başkanımızın şahsında, bu derneğe ve emeği geçen tüm münevverlere teşekkür ediyorum.

Bir başka önemli husus, Türkiye'deki uluslararası öğrenciler ve göçmenlerdir. Ülkemizde yaklaşık 330 bin yabancı öğrenci bulunuyor ve yabancı dille öğretim, uluslararası öğrenci çekmek için bir gerekçe olarak sunuluyor. Ancak, yabancı dille öğretim yapılan programlarda en az B2 seviyesinde Türkçe öğrenme şartı getirilmesi gerektiğini düşünüyorum. Ayrıca, Türk vatandaşı olacak kişilere de belli bir seviyede Türkçe öğrenme zorunluluğu getirilmesi, dilimizin ve kimliğimizin korunması açısından elzemdir.

Sözlerimi uzatmadan tamamlamak istiyorum. Bu çalıştayın düzenlenmesinde emeği geçen Türkiye Dil ve Edebiyat Derneği'ne, Ekrem Erdem Başkanımıza, Türkçe bölümümüzün öğretim üyelerine ve öğrencilerine, ayrıca bugün bizlerle olan Sayın Bakanımıza, Sayın Vali Yardımcımıza, Türk-Alman Üniversitesi Rektörü Cemal Hocamıza ve tüm katılımcılara teşekkür ediyorum.

Türkçe Düşünmek Konuşmak ve Yazmak

Prof. Dr. Nabi AVCI*

Millî Eğitim Bakanlığı'nın görevi aynı zamanda bugünkü gündemimiz itibariyle söyleyecek olursak Türk dilini, Türkçeyi yaşatmak, zenginleştirmek, yozlaşmalardan korumaktır. O yüzden bakanlar yeni atandıkları zaman hangi bakan olursa olsun basın hemen ona "ne yapacaksınız, daha önce yapılmamış olan neyi yaparsanız" veya "yapılmış olan neleri sürdürürseniz kendinizi alanınızda başarılı addedeceksiniz" diye sorarlar. Bana da ilk göreve başladığım gün bu soruyu sordular. Ben de onlara o zaman dedim ki "eğer bakan olarak ben Türk çocuklarına, çocuklarımıza, gençlerimize Türkçeyi doğru ve güzel konuşmak, doğru ve güzel yazmak, doğru ve güzel okumak becerisini kazandırmakta bir nebze katkımız olabilirse kendimi başarılı bir Millî Eğitim Bakanı olarak kabul edeceğim." Nitekim bu konuda arkadaşlarımızla beraber, bugünkü bakanımız Sayın Yusuf Tekin, o zaman müsteşar olarak beraber çalıştık. Onun da katkılarıyla ve bakan yardımcımız Orhan Erdem Bey'in katkılarıyla bu alanda da elimizden geleni yaptık. Muvaffak olduk mu? Olduklarımız var, olamadıklarımız var. Bakanlıktan ayrıldıktan sonra özellikle bu alanda muvaffak olamadıklarımızı, başarılı olamadıklarımızı, neden başaramadığımıza dışarıdan baktığınız zaman daha iyi görüyorsunuz. Şu hatayı yaptığımızı gördüm: Biz

* Eski Millî Eğitim ve Kültür Bakanı, ANKARA

bu tür düzenlemeleri öğrencileri önceleyerek yaptık, yapmaya çalıştık. Yanlışımız buymuş. Öğrencileri değil önce öğretmenleri eğitmemiz gerekiyormuş. Eğer herhangi bir reform çabası, bu Millî Eğitim Bakanlığı'nda öğretmen kitlesidir, başka bakanlıklarda halktan önce o işi yönetecek olan kadrolardır. Öncelikle o konuya razı edilmesi gerekenler, o konuyu benimsemesi gerekenler, benimsetilmesi gerekenler bizim açımızdan öğretmenlermiş. Bunu o dönemde de düşündük.

Biliyorsunuz bir dönem, dediğim gibi başlangıçta Türkçeyi doğru okuyan, doğru konuşan, doğru yazan ve güzel yazan diye başladığımız için, her milletin kendine göre bir yazı stili olduğu gerçeğinden hareketle, bir kaligrafisi olduğu gerçeğinden hareketle, okullarımızda, çocuklarımızda, gençlerimizde bir yazı kargaşası vardı, bugün de var. Herkes Türkçeyi kendi kafasına göre yazıyordu. Yani "Y"nin kuyruğunu şuradan mı dolaştıracaksınız, buradan mı dolaştıracaksınız. Şimdi bir kâğıt dolaştırsak, her birinize bir cümle yazmanızı söylesek, her birinizin yazısının ne kadar kişiselleşmiş olduğunu ne kadar farklı olduğunu ne kadar kendine göre olduğunu görürüz. Halbuki aynı deneyi bir Fransız okulunda, bir İngiliz okulunda, bir Alman okulunda, bir Romen okulunda yaptığınız zaman, görürsünüz ki hangi öğrencinin kâğıdı olduğunu yazısına bakarak çıkaramazsınız. Çünkü hepsi aynı kaligrafiyi kullanırlar. Bizde cumhuriyetin ilk yıllarında, özellikle harf inkılabından sonra Resmî Gazete'de yayınlanan bir Türkçe alfabe listesi var. Orada daha çok Fransız kaligrafisinden etkilenerek hangi harfin başlangıçta nasıl, ortada nasıl, sonda nasıl yazılacağına dair güzel bir tasnif yapılmış ve uygulanmış. O yüzden o dönemin yazılarına baktığınız zaman, el yazılarına baktığınız zaman çok güzel bir el yazısıyla yazıldığını görürsünüz. Şimdi yazı o kadar önemli mi? Evet o kadar önemli. Çünkü yazı yazma yeteneği veya becerisi çocuğun ilk kural disiplinini edineceği, yani doğru ve yanlışı ayırt edebileceği, güzel ve çirkini ayırt edebileceği, her şeyin bir kuralı olduğunu, o kurala uymazsa sıkıntı yaşayacağını öğrendiği aşamadır el yazısı, yazı becerisinin kazandırılması. Eğer "P" harfini öyle değil de böyle yazarsanız sorun yaşayacağınızı bilirseniz, o zaman arabanızı da oraya değil buraya park etmek gerektiğinde iki kere düşünürsünüz. Çünkü o kural terbiyesi sizde içselleşmiştir. O zaman kaçak kat çıkaramazsınız, kuralı vardır. O zaman oturmada, kalkmada, muaşerette her alanda bir kural olduğunu, toplumsal yaşamın, toplumsal hayatın, Ekrem Bey'den korkarak hemen düzeltiyorum, toplumsal hayatın bu kurallarla güzelleştiğini bilirseniz o zaman kafanıza göre yapamazsınız.

Benim üniversitede beraber çalıştığım bir arkadaşım Fransız Notre Dame de Sion mezunuydu. Ve bana bir gün dedi ki, ben bu "P" harfinin yazımında yaptığım hata yüzünden bir sömestir kaybettim. "P" harfini bizim kaligrafimizde, bizim el yazımızda "P"nin çizgisi gövdesini, o yuvarlağını gövdeye bitiştirerek alırız, yazarız. Halbuki Fransızlar "P"yi gövdeye bitişmeden öte tarafa geçiyorlar, ikinci harfe geçiyorlar. Onu yapamadığı için, yani bir "P" harfinin nasıl yazılacağı konusunda tereddüt yaşadığı için bir sömestir kaybettiğini söyledi. O kadar önemlidir el yazısı. Sonra anladık ki, çocuklar ilk okullarda, bu programı da ilk başlatan, kulakları çınlasın, Hüseyin Çelik Bey'dir. Bu dönemi Millî Eğitim Bakanlarından Hüseyin Çelik Bey başlatmıştı. Ben de o zaman danışmandım ve Hüseyin Bey bu girişimi başlattığı zaman birtakım eleştiriler gelmeye başlayınca çocukların eli zorlanacak, kasları buna elverişli değil, el kasları gelişmeden el yazısı yazamaz gibi hiçbir temeli olmayan birtakım eleştirilerle karşılaşınca, ben de kendisini aradım. Dedim ki, Sayın Bakanım sakın vazgeçmeyin. Sadece bunu başarırsanız bile Türk eğitim tarihine geçersiniz. O kadar önemlidir bu el yazısı, güzel el yazısı. Nitekim o gayretler daha sonra biraz tavsiyelerle de devam etti. Bizim zamanımızda da biraz daha yüklenerek, biraz daha

ciddiye alarak yürütmeye çalıştık. Çocuklar ilkokullarda güzel güzel bitişik el yazısı yazmaya başladılar. Ama şimdi aranızda o günleri yaşayan genç arkadaşlarım mutlaka vardır. Ortaokula geldikleri zaman, liseye geldikleri zaman, ortaokul ve lise öğretmenlerimiz o el yazısı eğitiminden geçmedikleri için, tahtaya kitap harfleriyle yazdıkları için çocuklarımıza da "yavrum biz senin yazdığını okumakta zorlanıyoruz, onun için kitap harfleriyle yazın." Bunu dediler veya demeseler bile çocuklar tahtada öğretmenin nasıl yazdığına bakarak onlar da ona uydular. Ve o ilkokulda kazandıkları güzel el yazılarını yolda kaybettiler. Onun için daha sonra dedik ki keşke bu işe önce yazın öğretmenlere verilen meslek içi eğitim kurslarında bir el yazısı kursu yaparak önce onları bu işe ısındırsaydık. Bu o zaman aklımıza gelmedi değil. Şöyle düşündük: Şimdi öğretmenlerimiz kırılırlar. Bu yaştan sonra bize el yazısı yazmayı öğretiyorlar. Yani bizi ne zannediyorlar, bakanlık bize niye el yazısı öğretiyor gibi bir alınganlığa girerler endişesiyle vazgeçtik. Keşke vazgeçmeseymişiz. Bu örneği şunun için veriyorum. Evet, Millî Eğitim Bakanlığı'nın yaptıkları, yapabilecekleri, yapmadıkları, yapamayacakları pek çok şey var. Ama Türkçenin iyi, doğru, güzel konuşulmasında, yazılmasında gerek Sayın Rektörümüz gerek Genel Başkanımız Ekrem Bey'in vurguladığı üzere Millî Eğitim Bakanlığı'na görev düşüyor. Bunun yanında hepimize görev düşüyor ama en çok öğretmenlerimize, hocalarımıza, üniversite hocalarımıza, yazarlarımıza, çizerlerimize, yöneticilerimize görevler düşüyor.

Bilseydim biraz daha hazırlıklı gelip size iki tane belge göstermek isterdim. İstanbul'da bir apartman yöneticisinin veya sahibinin belediyeye iki dilekçe; bir tanesi 1950'lerde verilmiş, bir tanesi 1980'lerde verilmiş. Aynı apartman. Bir arkadaşım onu belediye arşivinden çıkarıp bana gönderdi. 50'lerde yazılan dilekçe, çerçeveletip duvarınıza asacağınız kadar güzel bir kaligrafiyle yazılmış. Dahası o zaman pul yapıştırılıyordu, pulun yeri

bile bir estetik gözetildiğini gösteriyor. Öteki ise hem hitabında hem yazının karakterinde dökülüyor. Yalnızca bu dilekçelere bakarak o apartmanın 1950'lerde nasıl yönetildiğini, daha sonra 80'lerde ne hâle geldiği çıkarımını rahatlıkla yapabilirsiniz.

Şimdi dediğim gibi, ben Millî Eğitim Bakanlığı'nı temsilen burada konuştuğum için pek çok söylenecek şey var ama onları bir kenara bırakarak bu konularla meşgul olan bir Türk vatandaşı olarak veya bir hoca olarak bir iki şeyi söylemek istiyorum. Gerek Ekrem Bey gerek Sayın Rektörümüz, dildeki yozlaşmanın sebepleri, örnekleri üzerinde çok güzel durdular. Bütün bunlara bir şey ilave etmek istiyorum. Dil sadece sözlerden, kelimelerden ibaret değil biliyorsunuz. Vücut dili diye bir şey var. Ve bu vücut dili de Türkçenin vücut diliyle Fransızların vücut dili, Amerikalıların vücut dili birbirine benzemiyor. Biz vücut dilimizi de kaybetmeye başladık. Başladık değil, bayağı mesafe aldık bu konuda. Şimdi bakın televizyonda bir takım tarih dizileri oynuyor. Sizler de seyrediyorsunuz. Herhangi birini bir kere de bu gözle, şu söylediklerimin ışığında izlerseniz bu farkı göreceksiniz. Diyelim Fatih Sultan Mehmet, vezirleriyle konuşuyor. Fatih Sultan Mehmet ve vezirleri baş açık, ayakta dolaşarak, hatta zaman zaman Fatih Sultan Mehmet pencereden dışarıya bakarak, vezirler orada, onlara arkasını dönmüş olarak, elini kolunu sallayarak bir şeyler söylüyor. Bu, Amerikan şirketlerindeki ceoların konuşmasıdır. Ceolar yönetim kurulunu toplarlar, aynı bu şekilde konuşurlar. Masanın etrafında dolaşırlar, dışarıya, pencereye bakarak konuşurlar. Ama Fatih Sultan, padişah efendilerimiz öyle konuşmazlar idi. Benim sinemayla meşgul bir arkadaşım, bundan 25-30 sene önce küçük bir İstanbul kabadayılarıyla ilgili bir kısa film çekecekti. Birkaç gün, sadece o dönemde kabadayılar feslerinin püskülünü yandan mı sarkıtırlardı, arkaya mı atarlardı diye araştırdığını, sıkıntı yaşadığını biliyorum. Çünkü kâtiplerin fes püsküllerleriyle, sokak kaba-

dayılarının püsküllerı birbirinden farklıdır. Aynı zamanda sokak kabadayılarının püsküllerıyle alakalı da Hayati Bey'in redakte ettiği *Risale-i Garibe* diye çok güzel bir kitap var.

Bir de kitap tavsiye etmiş olalım, bir iki kitap söyleyeceğim zaten. Risale-i Garibe'yi lütfen okuyunuz. Orada çok güzel küfürler var. Çok güzel. Bu püsküllе ilgili de bir küfür var. Onu burada söyleyemem ama siz onu okuduğunuz zaman aşk olsun, işte böyle küfredilir dersiniz. Çünkü argo da dilin çok canlı bir alanını teşkil eder. Ve dikkat ederseniz İstanbul Türkçesinde özellikle argo, Türkçe kökenli kelimelerden ziyade Rumca kökenli kelimelerden türetilmiştir. Yani sokak argosunda Rumcanın çok ciddi bir yeri vardır. Maalesef artık argomuz da Amerikan argosundan esinlenen birtakım uyduruk kelimelerle bulandırılmış vaziyette. Halbuki dediğim gibi o Risale-i Garibe'de hani bunu hoş göreceğinizi ümit ediyorum, o zevk-i selimini orada bile görüyorsunuz. Hatta kitap -yanlış hatırlamıyorsam- şöyle bitiyor: Bu herkese çatıyor. Bir adam-muhaşeret kitabı. Yani, "sokağın ortasında oturanlar" diyor mesela "yolda gelip geçenlere karşı, ayağını uzatıp sokakta oturanlar. Efendim, bu tarafta iş tuttuğu hâlde, dükkânı burada olduğu halde Beykoz'da oturan yaz-kış günlerinde boğazı geçerken az kalsın denize düşecek olan canına susamışlar". Ben yumuşatarak söylüyorum. Dolayısıyla dilin tadı da buralarda var. Telaffuz buralarda var.

Şimdi özellikle genç arkadaşlarımızın, öğrencilerimizin maalesef kulak hafızaları Türkçenin güzel kullanımına yetişemedi. Yani biz bazı kelimeleri doğru telaffuz etmeyi becerebiliyoruz. Çünkü biz Türkçeyi doğru güzel konuşan, tadını çıkararak konuşan insanları tanıma fırsatımız, şansımız oldu. Halbuki sizin şimdi kulak hafızanız televizyonlara vesairelere bağlı olduğu için maalesef çok yanlış telaffuzları, yanlış kullanımları elinizde olmadan yapıyorsunuz, kullanıyorsunuz.

Uzattığımın farkındayım, bir kitap söyleyerek bitireceğim. Orhan Şaik Gökyay'ın *Destursuz Bağa Girenler*: Hem Türkçesiyle hem değindiği konularla zevkle okuyabileceğiniz bir kitap olarak özellikle genç arkadaşlarımıza tavsiye ediyorum.

Bir de hani her birimizin taktığı bir kelime oluyor ya. Sizin "TV"ye takılmanız gibi. Ben de bu konuda özellikle üzerinde durulması gereken bir kelimeden bahsetmek, farkındalık oluşturmak istiyorum. Her kademeden okunması, yazması olmayandan yüksek mevkilerdeki insanlara kadar çok yanlış kullanılan bir kelime var: "Oldukça." Şöyle cümleler görüyorsunuz: "Sabahattin Zaim Üniversitesi'nde bir çalıştay düzenlendi. Çalıştaya üniversite öğrencilerinin gösterdiği ilgi *oldukça* büyüktü." Oldukça, Türkçede "şöyle böyle" demektir. Yani oldukça demek eh işte birkaç kişi gelmiş demek. Halbuki çok manasında kullanılıyor. Yanlış olarak, çok manasında. "Oldukça büyük bir tören düzenlendi." Hayır. Oldukça, idare edecek kadar dostlar alışverişte görsünler diye yapılmış etkinlikler için kullanılır. Bunun müsebbibini de biliyorum. Bunun müsebbibi Abdullah Öcalan. Bir zamanlar bir gazeteleri vardı. Orada onun takma isimli yazıları yayınlanırdı. O çok kullanırdı bunu. Oradan başladı, bütün Türkiye'ye sirayet etti. Oldukça şöyle, oldukça böyle. Hani illa İngilizce söylesek" so so." O kadarcık. Şöyle böyle yaptı. Çok sevindim diyeceğine oldukça sevindiler diyor. Hayır. Oldukça, azdır. Dolayısıyla hiç olması bir kelimeyi de buradan biz kurtarmaya çalışalım.

Bu çalıştayın düzenlenmesinde emeği geçen Sayın Rektörümüze, teşrifleriyle zenginleştiren Sayın Valimize, Sayın Genel Başkanımıza, değerli hocalarımıza, siz sevgili gençlere, çok teşekkür ediyorum. Oldukça sevindirici bir tabloyla karşı karşıyayız. Hepinizi hürmetle selamlıyorum.

T(ürkçe) Vitamini

Prof. Dr. Ahmet YÖRÜK*

Türkçe, benim için adeta bir vitamin, bir şifa kaynağı olmuştur. Elli yıl boyunca öğretmenlik ve akademisyenlik yaparken, öğrencilerle sınıfta bir araya gelmek, onlara bir şeyler aktarabilmek için çabalamak, yorgunluğa rağmen beni genç tuttu. Öğrencilerden aldığım "Ö Vitamini" ve Türkçeden aldığım "T Vitamini" ile hem teselli buldum hem de enerji kazandım. Türkçe ile ders anlatmak, benim için bir nevi tedaviydi. Şimdi, sizlere dil ve hayat üzerine bazı tecrübelerimi ve tavsiyelerimi paylaşmak istiyorum.

1. **Çok Yönlü Olun**: Hayata çok yönlü bakmak, hem öğretmenler hem de akademisyenler için sorunlara çözüm bulmanın en önemli yollarından biridir. İstanbul gibi bir şehir, sanat, edebiyat, müzik ve daha birçok alana ulaşma imkânı sunar. Çok yönlü olmanın bir boyutu da Türkçemizi iyi kullanabilmektir. Üniversite, tahminlerdeki hata payını en aza indirme sanatının icra edildiği yerdir. İnsanları daha iyi tanımak, çözüm üretebilmek için çok yönlü bir bakış açısına sahip olmalıyız. Her insanın bir mesleği vardır, ancak meşgaleleri de olmalıdır. Bunun için ince dikkatlerin insanı olmaya mecburuz. İnce dikkat, baktığımız şeyin ruhunu ve inceliklerini görmektir. Mesela, 70'li yıllarda Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nde Ord. Prof. Dr. A. Süheyl ÜNVER, not almadan ders dinlediğimi görünce, "Oğlum, biz

* İstanbul Üniversitesi emekli öğretim üyesi

burada lalapaşa eğlendirmiyoruz, şarkın en büyük hastalığı şifahi olmasıdır, not al!" demişti. Sizler de sergilere, konserlere, etkinliklere katılmalı, hayata çok yönlü bakmalısınız. Üniversite yıllarınızı dikkatli ve dolu dolu geçirin, çünkü bu yıllar çabucak geçer ve iş hayatında vereceğiniz kararlarda bu birikim size fayda sağlar.

2. **Aile ve İletişim**: Günümüzde, çekirdek ailede de geniş ailede de teknolojik gelişmelerle insanlar kendi dünyalarına kapanıyor. Bu, Türkçemizin gelişmesi ve ifademizin zenginleşmesi açısından bir dezavantaj. Aile ortamında etkileşim ve iletişim eksikliği, kulak dolgunluğumuzu azaltıyor. Bu eksikliği gidermek için kıymetli hocaların sohbetlerinden, sivil toplum kuruluşlarının etkinliklerinden faydalanmalıyız. Güzel örnekler, kendimizi geliştirmemiz için bir fırsattır.

3. **Okuma Alışkanlığı**: Okuma fırsatını asla kaçırmayın. İleri yaşlarda bu fırsat azalır. Roman, şiir, biyografi okuyun. Kendinize favori yazarlar seçin. Ben, öğrencilik yıllarımdan itibaren Ahmet Hamdi Tanpınar, Attilâ İlhan ve Cahit Sıtkı Tarancı'yı seçtim. Siz de kendi favorilerinizi belirleyin ve okumayı ertelemeyin. Okuyun ki huzurunuz kaçsın, yeni ufuklar açılsın.

4. **Kendi Kanaatinizi Oluşturun**: Başkalarının ne dediğine bakmadan, kendi kararlarınızı kendiniz verin. Mesela, Ahmet Haşim'in şiirlerinin anlaşılmaz olduğunu söylüyorlarsa, siz kendiniz okuyun ve kanaat geliştirin. İyi olanları alın, kötü olanları tecrübe olarak saklayın.

5. **İyi Bir Okuyucu ve Dinleyici Olun**: Kendi şahsiyetinizi oluşturmaya gayret edin. Celal Bayar, Muharrem Ergin, Necip Fazıl gibi hocaların sohbetleri, kelime ve kavram hafızalarıyla değerlidir. Güzel ve nitelikli konuşmanın önemini unutmayın.

6. **İzan Sahibi Olun**: Güzel Türkçe konuşmak, sadece kelime haznesini zenginleştirmekle olmaz; insanın izan sahibi olması gerekir. İzan, her şeyde bir ölçü tutturmaktır: yemede, içmede, arkadaşlıkta, işte, ailede, sevgide. Türkçemiz, bu ölçülü yaklaşımı yansıtır. İnancımız ve dilimiz, bizi besleyen muhteşem değerlerdir. Güzel bir ülkede yaşıyoruz; kavgayı bırakıp suhuletle davranmalıyız. İzan, bu seçimi yapmamızı sağlar.

7. **Vücut Dili ve Ses Tonu**: Vücut dilimizi ve ses tonumuzu iyi kullanmalıyız. Eskiden radyoda ve televizyonda duyduğumuz sesler çok etkileyiciydi. Aynı cümleyi farklı ses tonlarıyla söyleyince fark yaratır. İnsanlara dokunarak onları iyileştirmek için dili iyi kullanmak büyük bir fark yaratır.

> "Son olarak, bir iktisatçı olarak tavsiyem şudur: Türkçemizi bir vitamin gibi görün, onu kullanın, geliştirin ve zenginleştirin. Bu, hem kendinizi hem de çevrenizi daha iyi bir hale getirecektir."

Yabancı Dilde Eğitimin Dil ve Kültür Üzerine Etkisi

Prof. Dr. Bayram BAŞ*

Özet

Bu çalışma, yabancı dilde eğitimin dil ve kültür üzerindeki etkilerini eleştirel bir bakışla incelemektedir. Ana dilde eğitim ile yabancı dilde eğitim arasındaki gerilim, Türkiye'deki akademik ve pedagojik tartışmalarda sıklıkla karşılaşılan bir konudur. Yabancı dilde eğitimin pragmatik gerekçelerle yaygınlaşması, ana dilin kavramsal derinliğini aşındırmakta ve kültürel yabancılaşmaya yol açmaktadır. Özellikle üniversitelerde İngilizce eğitimin yaygınlaşması, Türkçenin bilim dili olarak gelişimini engellemekte, akademik üretimin niteliğini düşürmektedir. Çalışmada, yabancı dilde eğitimin tarihsel süreçte bir zorunluluk hâline nasıl geldiği ve bunun sonucunda ortaya çıkan "dilsel kimlik kaybı", "kültürel erozyon" ve "akademik bağımlılık" gibi sorunlar irdelenmiştir. Küreselleşmenin dayattığı dil politikaları, yerli düşünceyi ikincilleştirirken, öğrencilerin ana dillerindeki kavrayış yeteneğini zayıflatmaktadır. Sonuç olarak, yabancı dil eğitiminin mutlak bir gereklilik olarak sunulması yerine, ana dilin korunduğu dengeli bir model önerilmektedir.

* Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi ABD Öğretim Üyesi, bayrambas@gmail.com, İSTANBUL

Anahtar Kelimeler: Yabancı dilde eğitim, dilsel kimlik kaybı, kültürel yabancılaşma.

Abstract

The article critically examines the impact of foreign-language education on language and culture, focusing on the tension between native-language instruction and foreign-language medium education. In Turkey, the dominance of English in higher education undermines the conceptual depth of Turkish as an academic language and accelerates cultural alienation. The pragmatic justifications for foreign-language education often overlook its long-term consequences, such as linguistic identity loss and intellectual dependency. The study traces how foreign-language education became a necessity, particularly in universities, and analyzes its effects on academic quality and cultural continuity. Globalization-driven language policies marginalize native thought, weakening students' cognitive abilities in their mother tongue. The article concludes by advocating for a balanced approach that prioritizes the preservation of the native language while integrating foreign-language education in a way that enriches, rather than replaces, local intellectual traditions.

Key Words: Foreign-language education, Linguistic identity loss, Cultural alienation.

Giriş

Eğitim öğretimin ana dille, yabancı dille veya bütünleşik mi yapılması sorununa; dil, eğitim, politika başta olmak üzere pek çok disiplin işçisi mesai harcamıştır. Sorunun görünüşteki çıkmazı; "ana dille eğitim, ana dilde eğitim, yabancı dilde eğitim, yabancı dille eğitim vb." tartışmalarından yabancı dil eğitimine dek uzanırken "ana dilin bağlayışı, ana dil kavrayışı/ana dille kavrayış, ana dilin gelişimi, ana dil edinimi, ana dille öğrenme vb." anahtar ifadeler ile "yabancı dil ihtiyacı, yabancı dil öğrenimi, yabancı dil eğitimi, yabancı dille eğitim vb." anahtar ifadeleri arasında "zaruret, yozlaşma, kısırlaşma, uzlaşma, paslaşma, kartlaşma, kirlenme, demlenme, gemlenme, gamlanma vb." anahtarsız söylemde izlenir duruma erişmiştir. Bu söylem yer yer "Türkilizce, Türkalanca, Türkfrekence vb." uydurma alaylarla popüler akademinin revolverinde ateş almış; zaman zaman "dramımız, meramımız, sayrımız, gayrımız, sırrımız vb." türünden retoriklerle alaylı akademinin tahta mızrağında diken olmuştur. Türkçemizin "kilosu, derisi, berisi, korunağı, sığınağı" arayışında pedagojiden, ürolojiye nice entelin dantelası tantanaya; dilimizin "mizacı, ayracı, bakracı" taranırken nice veledin arestesi keresteye dönmüştür. Küresellik miyarıyla töresellik diyarı arasında cevredilmiş olan(lar)ın nelik ve kimlik hamurunun çekeceği suya yenisini ekleme ereği taşımayan bu söylemde, yabancı dilde eğitiminin dil ve kültür özelindeki etkisini değer etiği ve akademik yetkinlik çerçevesinde ironik açıdan değerlendirmek amaçlanmıştır.

Algıdan Usa, Ana Dilden Ötesine: Nereden Çıktı Bu Yabancı?

Serüvenimiz boyunca doğa ve toplum yanında kendimizle olan bağıntımızın tüm biçim ağı dil ile olur. Onun aracılığı ile kültürü ve uygarlığı var ederiz. Ve yine bu vasıta ile yaşama anlam veririz. Bilincimize onunla ereriz. Kendisi dışında duyumsadığı her şeyin bilincini kendi bilinciyle eşleyebilen tek varlık insanın doğal gereksinimlerinden doğan bu gücün (dilin) "ses, şekil, erek, önerme, gösterge, toplumsal" ve daha nice yetisini/itkisini iç evreni yahut dış evreninde salınımsız ve dokunaksız kılmak; dünyayı ve kendini diliyle üreten insanı sosyal saymamak, bilinçli varlık alanından -olanaksız ve akılsızca- dışlamaktır. Bu zorunlu kabulün bilinçsizce içine doğan, duyumsamadan

algılamaya ve nihai tasarımlarına –kısıtlısınca kavramsala- devreden insanın görgül dokusu dil ile renklenir. Alter egonun itimi, egonun dikimi ve süper egonun biçimi ile tanılanmış renkli kültür dairesinin yeni insan yavrularına yetimiyle aralıksız yinelenir, deneylenir. Hüküm sahibi hâline varınca başka dil bilinçlerince sobelenir ve dillerarasılık çekişmesinin kapıları kalkar. İşte o vakit algısal bilgiden ussal olanına geçen birey; ana dilinin yanında zaman zaman ışıltı veren, yer yer gölgesine çeken ikinci bir dili görür.

Yabancı Dilde Eğitim Zorunsallığıyla İronik Yüzleşme: Tanımıyorum O Hâlde Varım

Pasaportumuzun ikinci dili olan İngilizce başta olmak üzere Avrupa kıtası için Fransızca ve Almancanın da başını çektiği yabancı dil girdisinin eğitim sürecindeki rolü birkaç yüzyıl geriye gider. Sanayi devrimi, sosyoloji bilimi, ekonomi evrimi derken öğretim programlarında yer kazanan yabancı dil öğretimi, sosyal zaruretten ekonomik hararete geçiş devrinde birçok dünya ülkesi gibi Türkiye'de de aracı değil eğitimin kaynak dili durumuna yükselmiştir. Akademinin farklı disiplinlerinde öğretim dili hâlini alan bu salınım zamanla –yabancı menşeli birçok özel okulda çok daha evvel olmak ayrı tutulursa- liselerde de işlerlik kazanmış ve ana dil ile alınan eğitimin kavramsal yapısı göz ardı edilerek yabancı dilde alınacak eğitimin göz bebeği derecesine ulaşmıştır. Yabancı dilde eğitimin pragma noktasındaki nedensel belirsizliği yine pragma noktasındaki amaçsız beklenticiliği ile kaynaşınca; hamaset kazanlarındaki kültürel yabancılaşma korkusu, global tasarımlardaki evrensel kimlik algısına bulaşmış ve fırsat ile riskin sözde bilimci popülaritesine yeni meydanlar doğmuştur. Sözü edilen bu meydanın özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısındaki kalem kavgaları, yeni yüzyıldaki mirasçılarınca salon şarkılarına evrilmiştir.

Yabancı dilde eğitim sorununun yüzleşici tanımı nettir: Emeklemeden emekliliğe –yer yer uzak kıtalardan emekli olup son demlerinde- Türkçeyle gem tutan bilimcilerle, biçimci söylemde gramer hatası sorgulayan eğitim emekçilerinin dil katliamı tarlalarından yeşerttiği ürünler ile elitist dil eğitimi serüveni yazan beyaz Türkçecilerin gavur ellerinde hasrettiği snop yetmelerinin düşsel çarpışması.

Yeni Müstemleke ve Kilim Dili Türkçeden Bilim Dili Türkçeye Yolculuk: Distopik Uyanışın Ütopik Hazzı

Bugünkü Türkiye'nin birçok vakıf ve devlet üniversitesinin mühendislikten işletmeye, fen bilimlerinden sosyal bilimlere farklı bölümlerinde; *uluslararasılaşma* ve *küresel rekabet* pazarında tezgâh kurma gayreti ile bilim dilinin Türkçenin ötesine taşınması gerçekliğiyle yüz yüzeyiz. Lisansüstü yeterlikten akademik yükselmeye doğru giden yolda -yıllar içinde puan aralıkları değişmekle birlikte- zorunlu yabancı dil yeterliğinin (dil yeterliği göstergesinin puanla eş görülmesi sorunu başlı başına bir tartışma olmakla birlikte) zamanla yabancı dille zorunlu akademik yayın yapmaya devşirilmesi; tez, bilimsel rapor, bildiri, kitap bölümlerinden makalelere (bu çalışmada da zorunlu tutulan abstract gibi) her çalışmanın kısa, orta, uzun yabancı dil özetleriyle yapılandırılması eğilimi zamanla Türkçesiz yayın evrenine yönelmiştir. Sözlü kültürden yazılı kültüre sonunda teknolojileşen söze erim sürecindeki *Dünyaca*dan nasibini al(a)mayan, makûs kader görgüllüğünde sığınağa çekilen ve birincil dönemdeki *sözlüce*den kırpıntılarla *yazılıca*ya kısmen sürülen Türkçenin –küçümseyici, alaycı ve yeterci sıfatları ile aşağılanan- kilim dilinde oyalanma taktikleri de bu yayın evreninin akıldışı gerekçeleridir. Sözün özü, çeyrek dilimler içinde puanlanmış dergilerin kapı kollarını arayan akademik zevatın dövizden mülhem

anahtarla yürüttüğü kör dövüşünde üçüncü perdedeyiz: akademik sömürgenin yasallık arayışında çıkarseverlik.

Mankurt Kayıplardan Enformatik Oblomovlara: Akademik Emperyalizmin Eğitim Türkçesi

Yabancı dilde eğitimi önceleyen Fulbright (ABD), Chevening (Birleşik Krallık), Erasmus (Avrupa Birliği), DAAD (Almanya), MEXT (Japonya), Eiffel Excellence Scholarship (Fransa) vb. burslar karşısında YTB, TDV, Maarif Vakfı, YEE, TÜBİTAK vb. millî kurumlarca verilen bursların mücadelesinde nicel sunumların gölgesinde yiten nitel kayıplar ile baş başayız. Çünkü kültürel kimlik erozyonunun önemli bir çıktısı görülebilecek dil kaybı, yabancı dilde eğitim cazibesinin yığınlaştırdığı niceliksel büyümeyle ters orantılıdır. Kapasite ve kalite geliştirme gereksiniminde güncellik olarak adlandırılan sürecin sahne arkasında yinelenen ideolojik ve pratik tartışmaların zemini olan akademik emperyalizm, neoliberal küreselleşme takviminde kısmi dillere ve küresel güçlere açılan onüçüncü ay, küresel bilim entegrasyonu ile meşrulaşan ekonomi coğrafyası girdileri çoğu ülkede olduğu gibi Türkiye'de de eğitim dili olarak yabancı bir dil kullanım eğilimini ihtiyaç olarak yansıtmaktadır.

Ana dili farkındalığından yoksun bireyin kendi kültürüne yönelik olumsuz tutumu, ihtiyaçlarına yönelik becerilerini başka noktalardan bekleme motivasyonuna dönüşünce karma bir tabloda somut resim olarak sunulan girdiler göreceli olmayan soyut bir okumaya yönelmektedir. Bu izlenimin zaman zaman göstergelerinden olan kod değiştirme (code switching), diller arası geçişlilik (translanguaging), üslup değiştirme (style shifting) dil kullanıcısının eylemliliğine sınırlılık getirebilmektedir. Dil kullanımındaki bu değişkenler/kaynaklar -saltık sezgisel yargıların ötesinde- dil üretimi, etkili iletişim, dil işlevleri açısından kavramsallaştırmaya yönelik dil engelleyicileri olarak da

karşımıza çıkabilir. Ana dil yetersizliğinin öğrenme ortamına yönelik engelleri barizdir: kavram yanılgılarının oluşması, anlama düzeyine ulaşamama, denge problemi, akıcılık sorunsalı.

Yabancı dilde eğitimin dilsel ve kültürel düzlemde de etkileri açıktır. Özellikle aydın kesimdeki dil değiştirme işlemi uzun vadede kültürel kimlik üzerinde görünürlük kazanır. Kültürel referanslardaki kayıp, edebiyat ve tarih disiplinlerinden kopuş, kültürel yabancılaşma, dil prestijinin yitimi, dilsel kimlik kaybı, alan kaybı, kullanım alanındaki daralma, kavramsal metafor üretimindeki sınırlılık, terim okuryazarlığı vb. bu görünürlüğün örneklerindendir.

Sonuç

Tarihsel seyri içerisinde yabanı kucaklayıp bağrına basan, sonra da kendi bağrına yabancılaşan bir eğitim ikliminde; dilin ve kültürün yalnızca birer araç değil, bizzat varoluşun ve aidiyetin temel taşı olduğunu unutur olduk. Yabancı dilde eğitimin pragmatik gerekçeleri arasında sıkışan birey, kendi ana diliyle olan bağını çoğu kez akademik zorunluluklarla törpülemekte; düşünme, üretme ve aktarma kabiliyetini ikinci el bir dilin kısıtlı kalıbına tutsak etmektedir. Bu tutsaklık; yalnızca bireysel bir dil kullanımı problemi değil, aynı zamanda ulusal kültürün aktarılamayışı, edebî ve düşünsel mirasın kesintiye uğrayışı anlamına gelir.

Zihinsel üretimin, dilsel köklerin ve kültürel sürekliliğin yabancılaşmaya uğradığı bu düzlemde; kendi sesinden mahrum kalan her birey, küresel arenanın çok dilli ama kimliksiz aktörlerinden birine dönüşür. Bilim dili olma iddiasında Türkçeyi pasivize eden, yerli düşünceyi ithal kalıplarla çerçevelemeye çalışan bu sistemin sonunda vardığı yer; içi boşaltılmış başarı hikâyeleri, kopya akademik metinler ve entelektüel dışavurumun sterilize edilmiş formlarıdır.

O hâlde, yabancı dilde eğitimin kaçınılmazlığı değil, nasıl ve ne ölçüde yerli düşünceyi besleyecek biçimde bütünleştirilebileceği tartışmaya açılmalıdır. Aksi hâlde, yalnızca bir iletişim aracı değil, bir dünya görüşü olan dil; eğitim sahasında sessizliğe gömülür, kültürse başka dillerin vicdanına bırakılır.

Dil Boşluk Kabul Etmez: Ya Melek Ya Zombi!

Prof. Dr. Dursun Ali TÖKEL*

İşin doğası gereği varlık, boşluk kabul etmez. Atalarımızın da dediği gibi: "şeytan doldurur". Yani bir yerde boşluk varsa orayı şeytan doldurur, boşluk kabul etmez.

"Dil de boşluk kabul etmez" diye bir bildiri başlığı seçtim. Neden? Çünkü eğer size ait bir terimi, bir deyimi, bir selamlamayı, uğurlamayı kaybediyorsanız, kaybolmuyor, onun yerine bir şey gelip oturuyor ve o oturan da *genellikle* öze ve ruha aykırı oluyor. Ben bunlar ve bunun sebepleri hakkında konuşacağım.

Başlıktaki "melek ve zombi" ile ne kastediyoruz, önce onu anlatayım. Bir seferinde annem bir hafta bizde kalmıştı. Biraz hastaydı. O zaman da üniversitede gündüz-gece derslerimiz var; gece geç geliyoruz, sabah erken gidiyoruz. Haliyle bir türlü annemle görüşemiyoruz. Neyse bir hafta sonu annemle kahvaltıda buluşmak nasip oldu. Annem bana dedi ki, *"oğlum sen melek misin?"* Ben de anlamadım, *"anne ne kastediyorsun?"* diye sordum. Melek bizde "temiz, saf" anlamında olduğu için tam olarak ne demek istediğini anlayamadım. "*Oğlum sen yemiyorsun, içmiyorsun, uyumuyorsun sen nasıl yaşıyorsun?"* dedi. Yani yemek yerken ve uyurken bana hiç rastlamıyor annem. Gece 11'de geliyor, sabah erken gidiyorum, beni hiç görmüyor.

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı, datokel@fsm.edu.tr, İSTANBUL

Annemin beni melekle kıyaslaması hoşuma gitti. Ama bu hiç de bildiğimiz bir kıyas değildi. Melekler burada saflık ve temizliğin değil, yemek yememe ve uyumamanın sembolleri idi. Aradan bayağı bir zaman geçti, diyelim ki 10 yıl. Bir hafta yine böyle çok yoğun programlar var, gidiyorum, geliyorum. Evde çocuklarla bir hafta boyunca görüşemedik ve nihayet hafta sonu kahvaltıda buluştuk. Tabii ki çok yorgun ve bitkin bir hâldeyim. Kızım bana baktı ve dedi ki: *"Baba, aynı zombiye dönmüşüm"*. Annemin gözünde melek olan ben birden kızımın gözünde zombiye dönmüştüm. Durum aynı; yorgun, bitkin, tükenmiş bir adam. Annem beni melekle kıyaslarken, kızım beni niye zombiye benzetti? Annem meleklerle büyüdüğü için, kızım zombilerle büyüdüğü için. Basit bir şey ama boşluk yok. Melek gider zombi boşluğu doldurur. Melekleri hayatından çıkaranların hayatını zombiler doldurur. Şimdi ben kültürel olarak meleğe mi, zombiye mi yakınım? İşte bu bir başka tartışma konusu.

İkincisi, şöyle bir başlıkla başlayayım dedim. Merhum Ali Fuat Başgil'in kitabının epigrafi bu. Çok hoşuma gitti. "*Konuştuğun dil, benliğinden bir parçadır. Benliğinin şerefine saygı göstermesini istemek de hakkındır. Hakkını müdafaa et."* Arkadaşlar, dil kimliğimizdir, dahası benliğimizdir. Dilinle oynarsan benliğinle oynuyorsun. Basit bir şey. Unutma ki hak ve hürriyet, bu nimetleri can gibi seven ve cesaretle müdafaa etmeye göze alan insanların nasibidir. Naçizane benim kanaatim, Üzeyir Bey, Ekrem Bey, hocalarımız, işte bu savaşı veriyorlar. Diline sahip çık, benliğine sahip çık, kimliğine sahip çık. Sahip çıkmazsan varlığın boşluk kabul etmemesi ilkesi gereği, sahip olduğun şey elinden uçup gider ve o boşluğu senin ve benliğinin yabancı olduğu başka bir varlık doldurur. Dil için biz buna "yabancı dillerin istilası" ya da "boyunduruğu" diyoruz.

"Her dış Türk'ün iki vatanı vardır; birincisi kendi anavatanı, ikincisi Türkiye'dir" diyen ve aslında bütün Türk dünyasının

birliği için ömrünü feda eden Türkistanlı büyük mücahit Mustafa Çokay'ın şu sözü dilin ne kadar önemli olduğunu anlatmaya kâfidir: *"Çocuğa hangi dilde eğitimi verirsen sonunda o millete hizmet eder."* Kimin masallarıyla büyürsen onun türküsünü söylersin. Kimin ninnileriyle büyüyorsan onun bayrağını sallarsın, kimin efsaneleri varsa kulaklarında onun istikbâli için savaşırsın. Bu anlamda ülkemizdeki meşhur dizilerden birinden bir örnek sahne göstermek istiyorum. Bu sahnede şöyle bir tartışma var: Bir hanımefendi ve beyefendi tartışıyorlar. Beyefendi, hanımefendiye "özür dilerim yanlış yaptım" diyor. Hanımefendi de "özür dileme" diyor. Ardından hanımefendi, bu beyefendiye *"Ben senin gibi ağzımda gümüş kaşıkla doğmadım"* diyor. Ben bunu duyunca anlamadım. Yani ağzında gümüş kaşıkla doğmak ne demek? Ertesi gün sınıfa gittim ve *"Arkadaşlar, ağzında gümüş kaşıkla doğmak ne demek?* diye sordum. Hepsi bildiler, gençler biliyormuş meğer: "Hocam" dediler, "anasından şanslı doğmak demek". İngilizcesi buymuş (*Born with a silver spoon in the mouth*). Doğuştan şanslılar için kullanan bir tabir. İngilizcesinden aynen çeviriyi kullanıyoruz: *Ağzında gümüş kaşıkla doğmak*. Daha sonra merak ettim, yani anasından şanslı doğmanın metaforu niye ağzında gümüş kaşık olsun diye düşündüm. Sonra araştırdım ve bu ifadenin İncil'den bir deyim olduğunu öğrendim. İngilizceye geçmiş, Batı dillerinde var. Romalıların bir deyimi bu. Roma halkı, soyluları böyle eleştirirmiş. Çünkü soylular çocuklarına gümüş kaşıkla yemek yedirirlermiş. Yani bu ifade bir eleştiri terimi. Bunun üzerine sınıfa tekrar sordum, "biz anasından şanslı doğmayı nasıl anlatıyoruz, hangi metaforla anlatıyoruz?" Bilemediler. Aslında biliyorlar ama bilmiyorlar. Şu an siz biliyor musunuz nedir? Hatırlayamadınız değil mi? Çünkü gündelik hayatta artık neredeyse kullanılmıyor. Peki bu ne anlama geliyor? Şu anlama geliyor: Bir şey gözden uzak olursa gönülden de uzak olur!

Benim bir bildirim var: "Türk Allah Derse" diye. Epey bir film derlemiştim. Eski filmlerde çok Allah lafzı geçiyor. Derler ki "*bir Türk bütün kelimeler kaybolsa sadece Allah kelimesi kalsa bütün duygudan ifade edebiliyor.*" Heyecan, korku, sevinç, saldırma, kaçma, üzülme! Sevinç, aşırı sevinç, az sevinç, çok sevinç… Yani bizler bazen ikileme, bazen tonlama ile Allah lafzını o kadar zengin bir telaffuzla kullanıyoruz ki neredeyse bütün insanî duygularımızı bu kelimeyle ifade eder oluyoruz... İşin garibi Araplarda böyle bir şey yok, İranlılarda böyle bir şey yok, İranlılar Allah lafzını fazla kullanmıyor daha ziyade "Hüdâ" kelimesini tercih ediyorlar. Ben bu bildiriyi sundum videolarla, bir Kırgız bana, *"Siz Türkler Allah'ı sakız etmişsiniz ağzınıza, biz Allah lafzını çok sık kullanmayız"* dedi. İşin garibi, Türk boyları da Allah demiyorlar, onlar da Hüda diyorlar, Kırgız kardeşimiz dedi ki bana *"Allah mütealdir, Allah yücedir, ikide bir ağza alınmaz."* Oysa bizim her işimizde Allah var. Biz Allahsız hiçbir iş yapmıyoruz. Türk sinemasında bu anlamda "Allah" lafzının kullanımı daha ziyade 1980 sinemasına kadar var, ondan sonra yok. 1980'den sonra "Oh my god, Tanrım" gibi ifadeler gelmiş, "Allah Allah!" gitmiş görünüyor.

Gözden Irak Olan Gönülden de Irak Olur

Şimdi, benim tebliğimin özü şu arkadaşlar, çok basit bir gerçek vardır, atasözümüzdür, ***"Gözden ırak olan gönülden ırak olur."*** Yani sen dizilerde, filmlerde, konuşmalarda, konferansta ya "Anası onu kadir gecesinde doğurmuş" demezsen, "gümüş kaşık" bu ifadenin yerine geçer. Niye "Anası kadir gecesinde doğmuş"u kullanmıyor o sanatçılarımız? "Kadir gecesinde doğmak"la, "gümüş kaşık" aynı olur mu? Çok farklı, hocam dedi ya, dil sadece kelime değil, çok zengin bir kültür taşıyor. Şimdi, şöyle bir şey var: Bir şey mekâna gelmezse, göze gelmezse dolayısıyla hayata da gelmiyor. Dile de gelmiyor. Sonra insan göze ve

mekâna gelmeyen şeyle beraber olamıyor. Dolayısıyla eğer bir değeri, bir kültürü, bir deyimi, bir inancı yaşatmak istiyorsan, onu mutlaka mekâna getirmen lazım. Mekânda yoksa, hayatta da yoktur. Bir şeyi mekândan kaldırırsan dilden kalkıyor, gönülden kalkıyor, hayattan kalkıyor. Örnekler de vereceğim.

Şimdi şuna bakın arkadaşlar: Bu nedir diye sorayım. Ben film okumaları da yaparım. Neden? Çünkü bu çağın dili kamera. Bu çağın diline uzaksan, bu çağın insanına da uzaksın demektir. Şunu söyleyeyim. Dünyanın en saf filmleri Noel filmleridir, harikadır. Niye biliyor musunuz? Çünkü orada kimse rol yapmıyor. İnanılmaz içten oynuyorlar. Niye içten oynuyorlar? Çünkü Batılılar insanlık namına kaybettikleri bütün değerleri bu filmler aracılığıyla canlandırıyorlar, yaşıyorlar: *Komşuluk, yardımlaşma, arkadaşlık, beraber yeme içme, eğlenme, akrabaların bir araya gelmesi, fedakârlık, diğerkâmlık, başkalarını düşünme...* Bu filmlerin temeli budur.

Şimdi şu fotoğrafa bakın, bu bir Noel günü sokağı. Şehre bakın. Şimdi şu videoya bakın. Çocuk dışarı çıkıyor. Adamın şurada olası gelir. Ne güzel, ışıklandırılmış bütün bir şehir. Noel'ler içerisinde, evler, sokaklar, alışveriş. Arkadaşlar bu bir Amerikan filmi. Bırak Amerikan filmini, bizim Türkiye'de bile Noel geldi mi, her yer Noel yeri gibi! Ama bir ay Ramazan yaşadık. Allah'ın bir kulu İstanbul'a girsin, çıksın, bu şehirde Ramazan olduğunu asla göremez. Fakat eskiden çadırlar vardı, Ramazan çadırları kurulurdu ve biz bilirdik ki Ramazan gelmiş. Şimdi ise ancak kafanı kaldırıp mahyaya bakarsan, ramazanın geldiğini fark edersin. Bir şey mekâna gelmezse, hayata gelmez dediğim işte bu. Bak, gelmiyor. Şimdiki zamanda çocukların Ramazan'dan haberi yok. Eskiden böyle değildi tabi. Ben çocukluğumu hatırlıyorum. Üç ay önceden Ramazan gelirdi evlere. Her taraf yıkanırdı. Eve bir şey geliyor, çok kıymetli bir şey geliyor. Ne geliyor

biliyor musun? Sanki evliya geliyor. Peygamber geliyormuş gibi Ramazan'ı karşıladık evde.

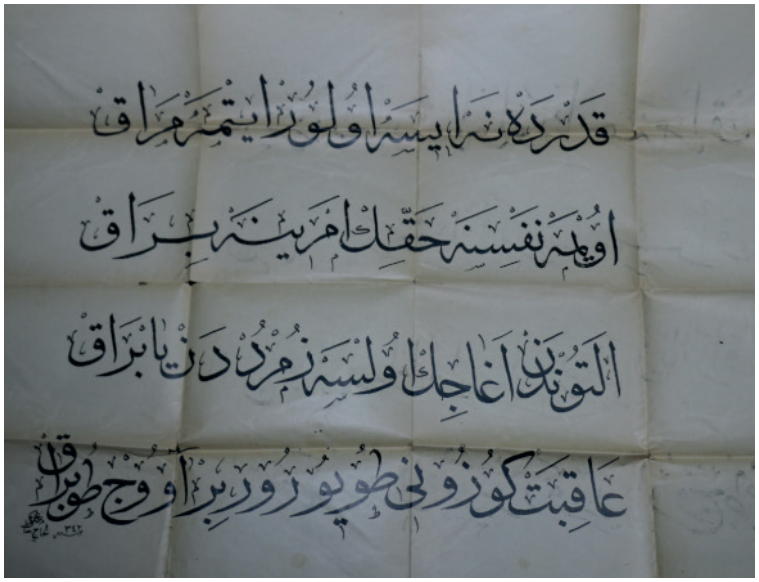
Şimdi, bir başka görsele, videoya geçiyorum. Güldür Güldür Show'dan bir sahne arkadaşlar. Bu iki âşık, atışıyorlar. Âşıkların atışması, bizim kadim geleneğimizin bir parçasıdır. Çok değerli bir şey bu. Halk Edebiyatı'nın son ürünleridir ama, kadim bir gelenektir. Ve burada çok soylu bir davranış sergilenir. Atışırlar, o kadar ağır hakaretlere rağmen birbirlerine asla kızmazlar, öfkelenmezler. Bir kültür aktarımı olur, müzik olur. Şimdi burada atışıyor iki aşık. Diğer kişi de oynuyor arkada. "Bu öyle bir şey değil diyor." Yani bu sazla o oyun olmaz. Bizim çocuklarımız ne yapsın? Bir sese hemen başlıyorlar oynamaya. Bu oyun değil işte. Bu oyun havası değil. Biz millet olarak Çanakkale'ye giden çocuklarımızın arkasında yakılan Türkiye'de bir oyun havası yaptık ya, bu öyle bir şey değil diyor arkadaşlar.

Bir Zamanlar Mekâna Gelenler ve Mekânla Bize Gelenler

Ben şimdi bu bildiri dolayısıyla şöyle bir şey yaptım: **Bir Zamanlar Mekâna Gelenler ve Mekânla Bize Gelenler.** Bunu kendi çocukluk hatıralarımdan yola çıkarak slaytlar eşliğinde hazırladım. Şöyle bir şey göstereceğim. Ben bunu kendi çocukluğumdan hatırlıyorum. Eskiden kasabada, bakkalda bir dükkâna giderdik. Mutlaka dükkânda adamın arkasında bir yazı, levha olurdu. Hatta birkaç levha olurdu. O levhaları derledim ben. Bizim kültürle şekillenmemizin en önemli kaynaklarından birisi, şu metin arkadaşlar. Ben bunu ezberlemiştim çocukluğumda:

Kaderde ne ise olur, etme merak
Uyma nefsine, hakkın emrine bırak.
Altından ağacın olsa zümrütten yaprak
Akıbet gözünü doyurur bir avuç toprak.

Eski harflerle yazılışı da şu şekilde idi:

Bir bakkal yazısı bu. Bakkala bir gidiyorsunuz, arkasında bir sürü levha var, tam bu şekilde. Eskiden Osmanlı alfabesiyle yazılırdı, şimdi yeni alfabeyle. Ben bunu ezberledim. Ne alakası var bakkalla bunun? Adamlar kültürlendirme için kurmuşlar. Bakın daha mükemmel bir levha daha var: Üstte "Allah'ın dediği olur" yazıyor aşağısında da:

Bu dükkân öyle bir dükkân ki gelen bulur sefa
Dileriz ki müşterimiz görmesin asla cefa,
Bir gelen bir daha gelsin demesinler bî-vefa,
Sahibine kıl şefaat ya Muhammed Mustafâ.

Levha olarak da şu şekilde idi:

Bunlar bir bakkal ya da kasap yazılarıdır. Hatırlıyorum, levhanın üst kısmında şu hadis yazıyor: "*Ticaretle uğraşın ve cesur olun çünkü rızkın onda dokuzu ticaret ve cesarettedir.*" Bakkala giriyorum çıkıyorum, her seferinde bunu görüyorum. Bu durumda ne oluyor? Mekâna geliyor, gözüme geliyor, gönlüme de geliyor. Bir şekilde ben kültürleniyorum. Dil bilinci, kültür bilinci edinmiş oluyorum, yetmiyor bu bilincim en sahih dini kaynaklarla da beslenmiş oluyor.

İşte bakkal dükkanındaki levhalardan bazıları:

Her seherde Besmele'yle açılır dükkânımız,
Hakk'a hizmet ederiz, Müslümandır şânımız.
Eğrisi varsa bizden, doğrusu elbet sizin,
Hilesi, hurdası yok, helâlinden malımız.
Müşterilerimiz velînîmet, yârânımız, yârimiz,
Ziyâdesi zarar verir kanaattir kârımız.

Bu böyle uzayıp gider. Bir beyit daha:

"Müşterilerimiz velinimet, yaranımız yârimiz.
Ziyadesi zarar verir, kanaattir kârımız."

Ne kadar güzel söylenmiş. Şimdiki kapitalist ekonomide bunlar anlamsız, gerici, çağ dışı kalıyor: "*Fazlası zarar verir, biz kanaat ehliyiz*" diyor. Halbuki mevcut kapitalist sistemde kârın çok olması beklenir. Ne diyor kapitalizm: Ben kanaat etmem, bana çok daha fazlası lazım!

Şekerci dükkanına şunu yazmışlar:

"İlm-i san'attan haberdâr olmayanlar aç olur
Müflis-i bivâye kalur, herkese muhtaç olur."

Yani bir sanatın olsun kardeş diyor, yoksa aç kalırsın.

Hamamlardaki yazıya bakın:

"Gelen gelsin saadetle,
Giden gitsin selametle"

Dahası şöyle bir yazı var mesela, Cağaloğlu Hamamı'nın kitabesidir bu. Şu kitabeye bakar mısınız, insan bakmaktan içeri giremez adeta:

"Müfettihü'l evvâb, iftah lenâ hayre'l-bâb:

Ey kapılar açan, bize hayırlı kapılar aç.

Böyle giriyor yani, altta uzun bir şiir vardır, internetten okuyabilirsiniz. Aşçı dükkanında, lokantada eski tabirle aşevinde;

"Her taamın lezzeti ta ki dimağından çıkar
Tuz ekmek hakkı bilmeyenler akıbet gözden çıkar."

Müthiş bir kültür bu. Türk kültürüne tuz ekmek hakkı diye başlı başına devasa bir kültür vardır. Bu mekânlara girer girmez sana kültürü veriyor.

Berber dükkanında, balıkçı dükkanında, hanlarda, her yerde bu türden yazılar mevcuttu. Bir hana giriyorsun, otele yani şöyle bir yazı karşılıyor seni:

"Bu mekân öyle mekândır her usulü bâ-safa
İçinde sakin olanlar çekmesinler asla cefa
Bir gelen bir dahi gelsin demesin ki bî-vefa
Bi-hakk-ı sure-i İnna Fetahna."

Bunda anlaşılmayacak bir şey var mı? *"İnnâ fetehnâ suresi hakkı için"* demek suretiyle Kur'an'dan nişan ile insanları huzura davet ediyor, mekânın onlara huzur ve afiyet vermesini, kimsenin cefa çekmemesini temenni ediyor. Ve bir gelen bir daha gelsin diyor. Bunlar ne güzel temenniler!

Bu düşüncede kişi sadece "müşteri" değildir, hakikatte bir misafirdir ve dükkân/iş sahibine Tanrı'nın bir konuğudur.

Helvacı dükkanında, bunu çok iyi hatırlıyorum, bu levha çok meşhurdu eskiden, hemen her yerde vardı:

"Dolandım misl-i cihanı bulmadım başıma bir taç
Ne eğride tok gördüm ne doğruda aç."
Bu *eğriler tok olmaz, doğrular da aç olmaz* anlamına gelir.

Dünyanın en büyük iki sorunu var, birincisi açlar sorunu, ikincisi ise toklar sorunu. Dünyanın tokları, doyacak kadar yese, dünyada aç kalmayacak!

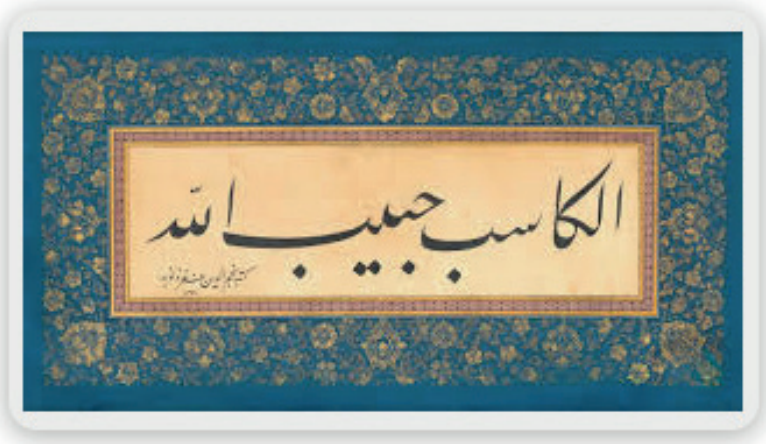
Müthiş bir beyittir bu:

"İnsana sadakat yakışır, görse de ikrah
Yardımcısıdır doğruların Hazret-i Allah."

Şu yazı ise fesciler kapısının girişindedir:

"El-Kasibu'l Habibullah."

Eskiden hemen her işyerinde bulunan -ben çocukluğumda bakkallarda hep görürdüm bu tabloyu- bu yazının tablo hali de şudur:

Habibullah kimdir? Peygamberimizdir. Ruhullah İsa'dır, Kelimullah Musa'dır, Safiyullah Hazreti Adem'dir, Halilullah Hazreti İbrahim'dir. Habibullah Peygamberimizdir. Bu bir hadis. Peygamberimiz diyor ki, *"El-Kasibu Habibullah"* yani *"Çalışan, Allah'ın sevgilisidir. Kazanan Allah'ın sevgilisidir."* Çarşıya gelirken bunu okuyarak içeri giriyorsun, her gün. Ben Habibullah olmak istiyorum. Olursun kardeşim. Ne yapacağım? Çalışacaksın, helalinden kazanacaksın! Tamam çalışıyorum, işte o zaman sen Habibullah'sın. Bu müthiş müjdeye kim nail olmak istemez? Allah'ın sevgilisi olmayı kim istemez. Çalışıp kazanmak için bundan daha kuvvetli motivasyon mu olur?

Eskiden kahvehaneleri şu beyit süslermiş:

"Sefa geldin ey misafir ısmarla kahve içelim
İşçiyle sohbet olmaz bir merhabadır geçelim."

Yani "garsonu lafa tutma, çalışanı meşgul etme, işçiyle sohbet olmaz, onlara bir merhaba de ve hemen geç!" diyor. Ne güzel bir iş ahlakıdır bu! Safa geldin ama kimseyi de meşgul eyleme, herkes işini hakkıyla yapmaya çalışsın.

Görenlerin derinden kültürlendiği, bazen istemese de pek çok hikmete maruz kaldığı bazı dükkân yazılarından örnekler vereyim:

"Erzak-ı mukadderde tevakkuf yoktur
Taksim-i Hudâda tahalluf yoktur

İnsan rızkından hep endişe eder; "kazanacağım mı kazanamayacağım mı? diye. Ne demiş burada hikmet ehli? *Rızıklar takdir edilmiş, "gecikir, gelmez" diye endişelenme. Allah'ın taksimde asla ihtilaf yoktur, o taksim eninde sonunda sahibi bulur.*

Zalimin rişte-i ikbâlini bir âh keser
Mani-i rızk olanın rızkını Allah keser"

Ne güzel bir hakikati kulaklara küpe ediyor bu beyit: *Zalimi makamda, mevkide tutan ipler var ya bir mazlum çıkar, bir ah eder, adam tepetaklak olur, Allah o ipleri keser. Bunun gibi kim kimin rızkına mâni oluyorsa Allah da onun rızkını keser* diyor.

Arkadaş canınla oyna, her şeyle oyna. Kimsenin rızkıyla, ekmeğiyle oynama. Ne olursa olsun. Bunlar boş laflar değil. Biz bunlarla büyüdük.

Gamına gam yeme, şâdisine olma mağrûr
Ne gam oldu bu hayalhânede bâki, ne sürûr
Yıkanlar hatır-ı nâşâdımı ya Rabb şâd olsun
Benümçün nâ murâd olsun diyenler ber murâd olsun

Bunlar hepsi bize bir dil bilinci, davranış bilinci, değer bilinci veriyordu. *Bu âlemin gamıyla gamlanma, sevinciyle de fazla sevinme; bu âlemde ne gam bakidir ve sevinç! Beni eleştirenler abad olsun, beni yıkanlar var olsun. Bizim muradımızın gerçekleşmemesini isteyenler muradı gerçek olsun!..* Bu nasıl yüce gönüllülük, bu nasıl geniş gönüllülüktür! Biz şimdi ne diyoruz? "Allah belanı versin diyoruz." Ya benimsin ya kara toprağım gibi.

Şimdi şu dörtlüğü çeşme başlarında bir şekilde görürdük:

"Şu çeşmenin hâline bak su içecek tası yok
Kırma insan kalbini, yapacak ustası yok."

Çeşmede su içeceksin, bir bakıyorsun bir yazı var orada, hemen toparlanıyorsun, kendine çekidüzen veriyorsun. Sudan önce sana kültür geliyor, dil geliyor. Diyor ki kimsenin kalbini kırma.

Şimdi şuna bakın. Eskiden evlerin çatısında görürdük. Ne yazıyor burada? "Ya hafız" Yani "Ey koruyan"

En büyük sigorta buydu eskiden. Eskiden ev sigortası, deprem sigortası falan yoktu. Cenab-ı Hak koruyordu. Onlar inanıyorlardı ki, Cenan-ı Hak da kendisine emanet edileni zayi etmiyor, hakikaten koruyordu. Yani sen eve girmeden yazıyı görüyorsun, çeşmeye girmeden yazıyı görüyorsun, dükkâna giriyorsun. Dolayısıyla bir şey mekâna geliyordu, o mekânlar bana da geliyordu bende de bir kültür oluşturuyordu yani bir hâl oluşturuyordu.

Bir başka örnek:

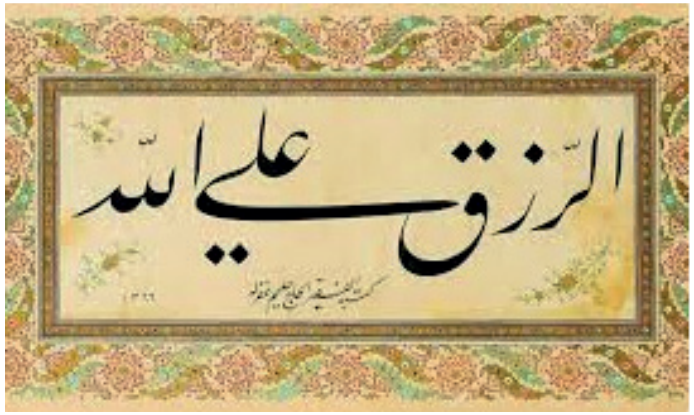
"Hâlıktan utan rızkını Haktan sakın umma
Bil Rabbini er-rızku alellâhı unutma."

Bu yazı inanılmaz bir dik duruş metnidir. Diyor ki *"rızık Allah'tandır, kimse, kimsenin rızkını vermiyor; rızka birisi vesile olur. Sakın başkalarının rızık için el eteğini öpme, eğilme"* Bize bir onurlu duruş veriyor.

Yine başka bir örnek *"Tevekkeltü 'alellah"*.

Bu tablo hemen her yerde asılıydı; camide, tekkede, dükkânda, bakkalda, evlerin girişinde… Bu yazı ve haliyle bu yazının yazdığı tablo belki de eskiden bütün mekânların en gözde hat levhası idi. Ve anlamı da o derece derindi. Çünkü insanların kaygıdan, gelecek endişesinden, vehim ve korkulardan koruyordu: **Er-Rızku 'alellâh**.

Ben bunu her yerde hatırlıyorum, hat sanatının muazzam örnekleridir: **"Er-rızku 'alellah."** Biz bunu rızık Allah'tandır diye çevirir, yanlış yapıyoruz. *"Er- rızku minallah"* dese, "*minallah*", Allah'tan demektir. Peki "*Alellah*" ne? *"Rızık Allah'ın üzerinedir, Allah'ın üzerinde vaciptir*." Yani; *Allah rızka kefildir.* Bütün bu ifadeler bize şu kutsi kelâmı hatırlatıyor: *"Allah rızkınıza kefil ama imanınıza kefil değil"*. Allah, rızkına kefil, sen biraz iman endişesi taşı, diyor. Sen rızkını aradığın kadar rızkın da seni arar, ondan şüphe etme. Bu yüzden her yere bunu asmışlar rızık bir yerden sana gelecektir.

Bugün Mekâna Gelenler Bize Ne Söylüyor?

Buraya kadar asırlar boyu mekâna gelenlerin, mekândan bize gelenlerin bizi ruhen, ilmen, fikren, kalben ve irfanen derinden beslediğini söyledik, şahitliğimizi de anlatmaya, göstermeye çalıştık. Atalarımızın şehir gibi geniş mekânlardaki alanlarda yer alan; cami, çeşme, medrese, han, hamam, dükkân vs. dar mekânları bizi kültürlendirecek nice ince ve hakikatli sembollerle, yazılarla donattığını anlattık. Tekrar söylemek isterim; mekâna gelmeyen şey akla da kalbe de zihne de gönle de gelmiyor. Unutulup gidiyor. Bu demektir ki hangi değeri yaşatmak ve nesiller üzerinde canlı ve yaşanır bir halde görmek istiyorsak onu muhakkak mekâna getirmeliyiz.

Bahsettiğimiz bu değer taşıyıcı yüce hatırlatıcılar bugün mekânlarımızda var mı? Ne gezer, maalesef bunlar bir bir hayattan ve mekândan çekildiler. Şu anda sadece birer nostalji olarak hatıralarda yaşıyorlar.

Peki, onlar mekândan çekildi de mekanlar boş mu kaldı? Keşke kalsaydı! Girişte demiştik ya, varlık boşluk kabul etmiyor. Dil ve kültür açısından bizi fevkalade besleyen o muazzam uyarıcılar mekândan çekildiler ama yerlerini de başka uyarıcılar doldurdu. Hem de ne doldurma!

Şimdilerde mekâna gelenler ne söylüyor, kısaca onlara bakalım:

Şehrin, TV'lerin, sosyal medyanın her yerini süsleyen bir yiyecek cinsinin reklamı: ***"Açken sen, sen değilsin."*** Afişte, beyninde sucuk ve makarnalar doluşmuş bir kafa resmi! Şimdi manzaraya bakın: işte modern insan diyor adeta. Kim bu insan? *"Açken sen, sen değilsin, beyninde makarna ve sucuktan ibaret bir insan"*. Orhan Veli diyordu ya, *"Düşünme sadece arzu et, bak böcekler de böyle yapıyor."* Orhan Veli'nin modern insana verdiği örnek bu. Bu reklam afişi tam da bu insanı resmetmiş.

Şöyle düşünelim: *"Açken sen sen değilsin"* telkinleriyle büyüyen bir insan yavrusuna biz oruç tutmanın faziletlerini nasıl anlatacağız? Halbuki biz tersini iddia eden bir düşüncenin müdavimleriyiz: İnsan ancak açken insan olmanın erdemlerini yaşamaya, ruhani ve kalbi güçleri açılmaya başlar. İnsan tam da açken insandır. Hz. Mevlana'ya o yüce makamlara nasıl çıktığı sorulunca şöyle cevap vermiş: *"Açlık, açlık, yine açlıkla"* Biz bunu nasıl anlatacağız?

Bir başka uyarıcı bütün reklam panoları ve sokaklarda:

"Ateş seni çağırıyor".

Ateş seni çağırıyor!.. Ben şimdi bunu duyuyorum aklıma bir sürü ateşle ilgili şey geliyor. Ben kültürlendiğim için şu ayet geldi aklıma: **Ülâike yed'ûne ile'n-nâri, vallahü yed'û ile cenneh"**, *"Onlar sizi ateşe çağırırlar, Allah sizi cennete çağırıyor"*. Sahiden de aklıma bu geldi. Ama ben bu ayeti bilmezsem aklıma bu gelmez. Ateş tehlikeli bir şey, niye beni çağırırsın! Ateş yakar, ateşin çağırımları berbattır: ateşli kızlar, ateşli delikanlılar var ya. Dikkat edin ateşin çağırdığı ürünün reklamı hep onlar oynuyor, normal vatandaş oynamıyor ki. Türkçede ateşin çağrışımları çok, hepsini kullanmışlar.

Birisi bunu görmüş, rahatsız olmuş;

"***Ramazan'da oruç tutmuyor musun, cehennem seni çağırıyor".***

Hemen bu slogandaki tehlikeyi hatırlatmışlar, muazzam bir ironi! Mesela ateşle alay olmaz bizim kültürümüzde deriz ya, birisi şöyle bir slogan bulmuş:

"***Hiçbir ateş yakamaz çünkü ben ateşin ta kendisiyim".*** Vay! Adamdaki meydan okumaya bakın! O kadar cahilane bir körlük ki ne deseniz boş! Şimdi gençliğimiz bunlarla "besleniyor."

Ya da şu slogana ve mekâna gelene bakın: ***"Başkasını dinleme, kendin dene".*** Bak bak; kendin dene, kendini dinle, kimseyi takma, kafana göre takıl! Reklama bak, atasözümüz ne diyor oysa: "*Danışan dağlar aşmış, danışmayan düz yolda şaşmış."*

Bir içecek reklamı var diyor ki: ***"İçindeki sesi dinle"*** İçimde bir ses var benim, onu dinleyeceğim. Bu reklama göre diyormuş o içimdeki ses? ***"Daha fazlasını iste***!" Halbuki atasözü diyor ki; *"Aza kanaat etmeyen çoğu hiç bulamaz"* diğer taraf ne diyor peki "*daha iste, daha çok iste."* Dahanın ölçüsü ne? Dahanın ölçüsü yok ki, ne yapacağız?

Bir başka gazlı içecek her yere asmış sloganını: ***"İmaj hiçbir şey değildir, susuzluk her şeydir"*** Vay be! Hayatta ne önemli şey susuzluk mudur arkadaşlar?

"Mutlu et kendini" diyor mesela, ama ne diyor kültürümüzde *"İnsan mutlu ederse mutlu olur."* Hani biri demiş ya: *"Hocam bana dua et!"* Hoca da demiş ki: *"Oğlum dua isteme sadece, asıl sen git de dua al!"*. Yani dua alırsan daha mantıklı bir şey yapmış olursun demek istiyor. Şimdi diyor ki, mutlu olmak istiyorum. Bizim kültürümüzde bu çok basittir: *Mutlu olmak istiyorsan mutlu edeceksin!*

Dede Korkut'ta ne oluyor? Dirse Han'ın çocuğu olmayınca garip karısına bağırıyor neden çocuğum olmuyor diye. "Dirse Han ne bağırıyorsun" diyor karısı, "*Git, deveden buğra, attan aygır kestir, açları doyur, borçluları borcundan kurtar, çıplağı giydir belki bir ağzı dualı sebebiyle Allah bize çocuk verir"* diyor ve hakikaten Boğaç Han doğuyor. Bizim bütün masallar böyledir. Kültür şunu söylüyor, dua etmeden önce iyilik yapacaksın. Bizim kültürümüzde böyledir.

Bir de şu slogana bakalım, mekâna ve gözlere her yerden gelen: ***"Yaşasın yemek yemek."*** Ama bizim kültürümüz hep şunu diyor, *"Yaşasın yemek yedirmek."* Allah, Kur'an'da yemek yiyenleri hep eleştirir ama yemek yedirenleri över. İşte ayeti aklıma geldi: *"Onlar kendi canları çekmesine rağmen yemeği yoksullara, yetime ve esire yedirirler."* (İnsan suresi, 8. Âyet) Kardeşlerim, işte biz bu kültürden geliyoruz! Ama maruz kaldığımız mekân basıcılara bakın!

Bir deterjan firmasının reklamı: **"Kirlenmek güzeldir."** Kirlenmek tabirinin Türkçe çağrışımları nedir? Buradan hiç olumlu bir insan tasavvuru için bir erdemli hâl çıkar mı? Kirlenmek niye güzel olsun, kirlenmek daima kötüdür. Bu imajı yıkarken bu sloganlar yerlerine neyi yerleştiriyorlar? Tabii ki kirlenmek kapitalizm için fevkalade güzeldir, çünkü daha çok ürün sattırır. Bunlar şu anlama geliyor: Modern insan "*çılgınca tüketen canlı*"dır. Tükettikçe değerli görülen canlıdır. Tüketimin aleyhinde olan herkes melundur ve yok edilmelidir.

Barthes'ın Çağdaş Mitler diye bir kitabı var. Orada Roland Barthes, bu temizlik firmasının başka bir sloganını çözümlemiş. Diyor ki, *"Bir mit yarattı."* Şöyle bir şey: ***"Derinlemesine temizler"*** Roland Barthes diyor ki, *"Çamaşırın derinliği mi olur?* Bu *slogana kadar derinlik insana mahsusken bundan sonra çamaşıra da derinlik verdik."* Ne kadar kültürel bilinçaltımız varsa bütün bunlar bizim o bilinç ve değerlerimizi yıkıp geçiyor. Yerine bir şey inşa ediyor muyuz peki? Onu tartışıyoruz burada.

Mesela benim çocukluğumda "veresiye" diye bir şey vardı. Dükkâna gider, alacaklarımız alır ve veresiye defterine yazdırırdık. Sonra da babamız borcumuzu öderdi.

Çocukluğumda bir gün dükkâna gittim, dükkânda bir levha dikkatimi çekti:

"Veresiye satan, peşine satan."

İşte şu levha:

Bu çizim kime ait diye merak ettim. Bu resmin Yunan versiyonu, İngiliz versiyonu, Hindistan versiyonu var. İnternette rahatlıkla görebilirsiniz. Sanki gizli bir el birden bütün dünyaya bu levhayı ve ardındaki felsefeyi yaymış: Peşin sat! Peki parası yoksa ne olacak? Bizi ilgilendirmez, sen peşin sat!

İşte böyle böyle veresiye dükkanlardan kalktı, kimse kimseye güvenemez oldu. Parası olmayan açlığa mahkûm edildi, bu da yadırganmadı. Şimdi düşünün biz nereden buralara geldik?

Bir zamanlar, zenginlerimiz mahalle dükkanlarını gezer veresiye defterini ister, oradaki bütün borçları öder ve sessizce defteri alır giderdi. Mahalleli bir gelirdi bakkala ki borçları ödenmiş. Kim ödemiş? Sarı çizmeli Mehmet Ağa! Var olsun o Mehmet Ağa! Ama kapitalist sistemle o Mehmet Ağalar da yok oldu gitti!

Milliyet'ten, Vedat Özdemiroğlu Bey, yaşıyor mu yaşıyor mu bilmiyorum ama nefis bir yazı yazmış bu veresiye peşin meselesi ile ilgili:

1-	VERESİYE SATAN:	Mazlum dostudur.
	PEŞİN SATAN:	Faiz erbabıdır.
2-	VERESİYE SATAN:	Güvenmek nedir bilir.
	PEŞİN SATAN:	Güvenmez ve güvendirmez.
3-	VERESİYE SATAN:	Yeni hayat kurma şans ve heyecanına sahiptir.
	PEŞİN SATAN:	Statükocu olmak zorundadır...
4-	VERESİYE SATAN:	Dayanışma dostları bulacak gibidir.
	PEŞİN SATAN:	Sahte dostlara sahibe benzer.
5-	VERESİYE SATAN:	Belki de anlam alemine dalacaktır.
	PEŞİN SATAN:	Hep tüccar kalacaktır.
6-	VERESİYE SATAN:	Kaybettiği için korkusuzdur.
	PEŞİN SATAN:	Kazandıkça kaybetmekten daha çok korkar.
7-	VERESİYE SATAN:	Zararı kendine adamdır.
	PEŞİN SATAN:	Küresel zararlıdır.*

* KAYNAK : https://m.haber7.com/ekonomi/haber/560625-iki-resim-arasindaki-7-zihniyet-farki

Biz bilmesek bile bize ait nice kültürel değer ve sembolleri başkaları çok iyi biliyor: Bir örnek vereyim: ***"Aklı kelden al, yakıtı Shell'den al."*** Benim bir dersim var, 'Mitler ve Metaforlar' diye. Bir gün bir öğrencim geldi, hocam dedi, *"Beşiktaş'ta bir slogan gördüm;* ***"Aklı kelden al, yakıtı Shell'den al"*** yazıyor. *Ne alakası var anlamadım!"* Bunun ne alakası olduğunu bilmeniz için kıyafetnâmeyi bilmeniz gerekir. Kişinin tipine ve bedenine bakarak karakterini okumak için kıyafetnâme gerekir. Mesela, bizim Keloğlan, niye keldir? Masal kahraman kel olur mu? Olmuşsa bunun anlamı nedir? Şu anda siz kıyafetnâmeyi bilmiyorsunuz, tamam ama Shell bunu nereden biliyor? Adam biliyor bunu, çok garibime gitti bu benim.

En son şu resmi göstereyim. Geçen gün 'Ben Bilirim' adlı yarışmada bütün harfler çıkmış ve soru şu *"2023'te 750.'si düzenlenen uluslararası Hazreti Mevlâna'yı anma törenlerinin adıdır"* diyor. Bu kadar harf çıktı hâlâ **'Vuslat Yıl Dönümü'**nü bilemediler. Çünkü Vuslat Yıl Dönümü yılda bir defa oluyor, o da TRT'de yayınlanıyor ama kimse görmüyor. Tabi bilmeyecek garipler, orada üç tane mühendisler, şunlar bunlar. Yani suçlamıyorum. Çünkü bir şey hayata gelmezse dile, göze ve gönle gelmiyor. Eğer biz istiyorsak bunları hayata dâhil etmemiz lazım.

Rusya ve Türk Cumhuriyetlerinde Türkçe

Prof. Dr. Fatma AÇIK*

Türkiler aytıngız bizde nima bar…
Türkiler aytıngız bizde nima yok… **

Özet: Günümüzde dil, kültür, sosyal hayat, değerler, inanç ve gelenekler küreselleşme sonucu tehdit altında kalmıştır. Küreselleşme birçok açıdan gelenekten, kültürden, geçmişten kopmaları ve kırılmaları birlikte getirmektedir. Dil, toplulukları bir çatı altında toplayan, millet olma sürecinin en önemli unsurlarındandır. Kendi kanunları ve doğal seyri içerisinde değişme ve gelişmelere açık olan diller, doğal etkileşimlerinin dışında ülkelerin dil politikalarına bağlı olarak gelişim veya değişim göstermektedir. Dil politikası, *"çeşitli sebeplerle dile siyasi otorite tarafından müdahale edilmesi"* şeklinde tanımlanmaktadır. Dil planlaması ise bir dile veya onun çeşitli değişkenlerine yapılan bilinçli müdahalelerdir. Özellikle kamusal alanlarda, resmî işlemlerde, eğitim faaliyetlerinde vb. alanlarda hangi dilin kullanılacağı statü planlamasının alanına girer. Bu bildiride Türk Cumhuriyetlerinde Rusya'nın uyguladığı dil politikası ve planlamaları dâhilinde Türkçenin durumu değerlendirilmeye çalışılacaktır. Türkistan coğrafyasında Rusların maddi planla-

* Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, fatmaacik1@gazi.edu.tr, ANKARA

** Rauf Parfi Öztürk, "Assalomu alaykum, dorning og'ochi", Tafakkur, 21 Mart 2017.

maları sonucunda Rusçanın yükseltici bir statüye ulaşmasına karşın Türk lehçelerinin statülerinin düşük olduğunu görmekteyiz. Dolayısıyla Türk lehçelerinin resmî dil ve eğitim dili olmasına rağmen hem standartlaştırılmasındaki sorunlar hem de bilim, sanat, diplomasi, ticaret gibi alanlarda kullanılmaması kaynaklı hâlihazırda özellikle Türk topluluklarında olmak üzere farklı oranlarda Cumhuriyetlerde de Rusçanın etkinliği devam etmektedir. Türk Cumhuriyetlerinde ana dilini sınırları içerisinde standartlaştırma, statüsünü yükseltme, koruma ve yayma için politikalar ve planlamalar yapılmaktadır. Aynı zamanda sınırları içerisinde mevcut başka dillerin akıbeti noktasında karar verme gayretleri ve buna göre politikalar ve planlamalar yapma çalışmaları gözlemlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Cumhuriyetleri, Türkçe, dil politikaları

Abstract: Today, language, culture, social life, values, beliefs and traditions are under threat as a result of globalization. Globalization brings about separations and fractures from tradition, culture and the past in many ways. Language is one of the most important elements of the process of becoming a nation, which brings communities together under one roof. Languages, which are open to change and development within their own laws and natural course, develop or change depending on the language policies of countries outside of their natural interactions. Language policy is defined as "intervention in a language by political authorities for various reasons". Language planning, on the other hand, is the conscious interventions made to a language or its various variants. Especially in public areas, official transactions, educational activities etc., which language will be used falls within the scope of status planning. In this paper, the status of Turkish will be evaluated within the scope of the language policy and planning implemented by Russia in the Turkic republics. We see that while Russian has reached a rising status as a result of the material planning of the Russians in the Turkestan geography, the status of Turkish dialects is low. Therefore, despite the fact that Turkish dialects are the official language and language of education, the influence of Russian continues to be present in the Republics, especially in Turkish communities, at different rates, due to the problems in standardization and the fact that it is not used in areas such as science, art, diplomacy, and trade. Policies and plans are being made in the Turkish republics to standardize the mother tongue within its borders, to raise its status, to protect it and to spread it. At the same time, efforts to decide on the fate of other languages within their borders and to make policies and plans accordingly are observed.

Keywords: Turkic republics, Turkish, language policy

Giriş: Dünya üzerinde yaklaşık 190 devlete karşın altı binden fazla dil konuşulmaktadır. Türkçe de bu dillerden biridir. Siyasi sınırlar ile bir dil topluluğunun birebir örtüştüğü ülkeler sayıca çok azdır. Ülke ve dilin birbiriyle örtüşmesinde dört farklı durumdan söz edilebilir. Birinci durum, bir devlet ile bir dil topluluğunun birbiriyle tamamen örtüşmesidir. İkinci durum bir ülkenin siyasi sınırları içerisinde birden fazla dil topluluğunun bulunmasıdır. Üçüncü durum, bir dil birden fazla ülkenin resmî dilidir. Dördüncü durum, bir ülkenin sınırları içinde yaşamını sürdüren bir azınlığın konuştuğu dilin, başka bir ülkede resmî dil olmasıdır. Birden fazla dilin konuşulduğu pek çok ulus-devlette dil farklılıkları önemli bir sorun olarak belirmektedir. Farklı dillerin ve buna bağlı olarak etnik kimliklerin varlığı çoğu devlette çatışmaları da beraberinde getirmektedir. Rusya Federasyonu ve Türk Cumhuriyetlerinde söz konusu dört durumun örneklerini görmekteyiz.

Dilsel çeşitliliğin ortaya çıkardığı sorunlar çoğu devleti meşgul eder ve çözüme yönelik bir dil planlamasını da kaçınılmaz kılar. Konum planlanmasında Sovyetler Birliği döneminde Rusça eğitim, yönetim ve haberleşme gibi alanlarda eğemen dil hâline getirilirken pek çok Türk lehçesi aşamalı olarak bu alanlardan dışlanmıştır. Ülke içerisindeki hâkim unsurlara ait politikalardan bağımsız olmayan dil planlamaları politik meşruluğu sağlanmış Rusçanın yanında otoriteler tarafından resmî alanlarda kullandırılmayan, bir anlamda yok sayılan ve kullanımı belli bir çevre ile sınırlandırılan birtakım düşük konumlu Türk lehçelerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Diller arası güç ilişkileri ve rekabet bağlamında dillerin konum ve saygınlıkları büyük oranda o dilin edinim planlamasını da etkilemiştir. Edinim planlaması eğitim süreçleri dâhilinde bir dilin yeniden canlandırılmasını, bir dilin varlığının sürdürülmesini, bir yabancı veya ikinci dilin öğretilmesini içermektedir.

Aslında dillerin eşitliği prensibi SSCB'nin tüm anayasalarında yer almıştır. 1917- 1930 yılları arasında dil politikasının temelinde, Lenin'in milliyetler politikası çerçevesinde ele alınan ulusçuluk anlayışı yatmaktadır. Lenin'in fikirleri doğrultusunda yerel dillerin geliştirilmesine öncelik verilmesi daha 1903 yılında yayınlanan ilk parti programına girmiştir. Programda, Rusça devlet dili olarak korunurken, Rus olmayan halklara dil ile ilgili hakların verilmesi yer almıştır. 1925 Anayasası, Sovyet vatandaşlarına mahkeme, kamu yönetimi ve toplumsal yaşamda ana dillerini serbestçe kullanma hakkı vermiştir. 1936 Anayasasında da ana dillerin eşitliği ve ana dilde eğitim hakkı yasal güvence altına alınmıştır. Stalin döneminde, iki dillilik anlayışını destekleme fikri güç kazanmıştır.

Türk Coğrafyalarında Dil İnşaları ve Dil Kayıpları*:* Türk lehçeleri üzerine çalışan İlminskiy, Rusya idaresinde yaşayan ve Rus olmayan milletleri Ruslaştırmanın tek yolunun, onlara Rus

dilinin ve Hıristiyanlığın öğretilmesi olduğunu savunmuştur. İlminskiy, Volga bölgesinde genel eğitimin Rusça olduğu, yerel dillerde Hıristiyan eğitimi verilen yeni bir okul sistemi geliştirmiştir (Çağla, 2002: 35). 1863 yılında, Kazan'da uygulamaya başlanan sistem başarılı sonuçlar verince bu tür okulların tüm imparatorluk sınırları içersinde açılması önerisi Eğitim Bakanı Tolstoy'a sunulmuştur (Zemtsova, 2014, akt. Üstün- Karakurt 2019:183). İlminskiy'nin Tatar, Kazak, Çuvaş, Özbek, Türkmen ve diğer başka etnik grupların Rusçanın yanında kendi anadillerinde eğitim almasını savunmasının nedeni Rus kültürü ve dilini imparatorluk sınırları içerisinde düşünce ve iletişim dili haline getirmenin yanı sıra Türk boyları arasındaki olası bir birliği önlemek için din, lehçe ve ağız farklılıklarını derinleştirmek istemesi yatmaktadır.

İlminskiy, 1876'da Rus alfabesinin Müslüman Türklerin kullandığı ayrı lehçelere uygulanmasını da teklif etmiş hatta müşterek bir Türk-Tatar dili yerine, her bir boy için boy şivesinin ana dil olarak kabul edilmesini istemiştir (Saray, 1987: 26-28). Çarlık döneminde temelleri atılan bu politikanın hayata geçirilmesi Sovyetler döneminde mümkün olmuştur. Sistematik çalışmalar sonucu 1920-30 yılları arasında dil projeleri, sözlük ve dil kitapları büyük bir hızla çoğalmıştır. Bu döneme "dil inşası" adı verilmektedir. Milliyetlerin dillerini resmî dil olarak belirleme konusunda yapılan çalışmalar, aynı zamanda ulus inşasının bir uzantısı olmuştur. Böylelikle 20 yy. başlarında 50 kadar tarihî ve çağdaş Türk lehçesi ile karşılaşmaktayız. Bunlardan 25'i yazı dili olarak varlığını sürdürmeya devam etmektedir.

Dil inşa sürecini dil kayıpları takip etmiştir. Dil kayıpları ekonomik, siyasi- askerî nedenler, kültür, din, eğitim gibi olgular hatta dil sahiplerinin anadillerine karşı takındıkları tavırlarının sonucudur. Türk coğrafyalarındaki dil kayıplarını, dünya

tarihinde benzeri görülmemiş planlama ve politikalara bağlayabiliriz. Dil politikalarının öncelikli alanı eğitim sahası olmuştur.

Mart 1938'de yayınlanan ve eğitim dili Rusça olmayan okullarda Rusçanın ders olarak okutulmasının zorunlu olduğu kararname (*324 Sayılı Rus Dilinin Millî Cumhuriyetlerde ve Eyaletlerde Zorunlu Olarak Okutulması Kararnamesi. akt. Öztürk, 2020: 76*), ilkokuldan başlayarak Sovyet cumhuriyetleri ve etnik bölgelerdeki tüm okullarda Rusça'nın zorunlu olarak öğrenilmesini gerektirdi. Çoğu okul zaten Rusça sunarken, kararname bir dizi evrensel standart belirledi, müfredatı merkezileştirdi, Rusçaya ayrılan saat sayısını artırdı ve ders kitabı yayımlamayı ve öğretmen eğitimini bir öncelik haline getirdi. (Pavlenko, 2006: 82). Nihayetinde 1938 yasası SSCB'nin genelinde yükseköğretim dilini Rusça olarak karara bağlamış oldu.

SSCB'nin genelinde eğitim dilini ebeveynin tercihine bırakan yeni uygulama milliyet dillerini zorunlu olmaktan çıkarmıştır. Bu uygulama asimetrik iki dilliliği norm olarak getirmiştir. Kendi "ana dilinde eğitim hakkı herhangi bir dilde eğitim hakkına" dönüşmüştür. 1973-75 yılları arasında Kırgızistan, Özbekistan ve benzeri yerlerde anaokullarında Rusça kullanılması, Rusçanın birinci sınıftan itibaren başlaması ve Rusça öğretmenlerinin eğitimine önem verilmesini getiren önergeler yayınlama uygulamalarının yürürlüğe geçirilmesinin etkisi ve Brejnev döneminde özellikle daha küçük siyasi birimlerde ciddi boyutlarda dil kayıplarının gerçekleşmesine yol açmıştır. Örneğin 1960 yılında Rusya Federasyonu'nda ortaöğretim 47 dilde yapılabilirken, 1970 yılında bu sayı 30'a, 1982'de 17'ye düşmüştür. 1974-1975 yılları arasında bazı Sovyet cumhuriyetlerinde, özellikle Kazakistan, Ukrayna ve Beyaz Rusya'da, Rusça okullarının sayısı yerel dil okullarının sayısını geride bırakmıştır (Alpatov, 2000).

Sonraki aşamada basın yayında dil kullanımı etkisidir. Rusça bu Cumhuriyetlerde yönetimde ve medyada ulusal dillerin yerini almıştır (Pavlenko, 2006: 83). Ana dilinde yayın oranı 1927'de %14.5 iken, 1983 yılında Rusça dışındaki dillerde yapılan yayınların tüm yayınlar içindeki oranı %13'tür. 1928 yılında Rusça dışındaki dillerde yayınlanan gazete oranı %10.5 iken, 1982'de bu oran %15'tir. Dolayısıyla yerli ahalinin gerek çocuklarını ana dilde eğitim veren okullara göndermemeleri gerek milliyet dillerinde yapılan bilimsel yayınların sayısındaki ciddi düşüş gerekse seçkinlerin daha fazla Rusçaya yönelmeleri çeşitli derecelerde dil kayıplarına neden olmuştur. Sonuç olarak 1991 yılına gelindiğinde Rus Federasyonu Dilleri Kanunu, bütün dillere devlet koruması altındaki ulusal mülk statüsü kazandırmış olmasına rağmen özellikle ulusal bölgelerde sınırlı toplumsal işlevi olan yazılı diller ile, özerk cumhuriyet ya da toplulukların dilleri yok olmaktaki diller atlasında yer almaktadır.

Dil kayıplarını somutlaştırmak adına ana dili konuşurlarına ait bazı sayısal verilere göz atacak olursak durumun vehameti daha açık görülecektir. Rus olmayanların ana dillerini Rusça olarak görenlerin sayısındaki yıllık artış (ulusal nüfus sayımları arasındaki dönemlerin ortalaması alınarak) gösteriyor: 1926 ile 1959 arasında yılda 103.000 kişi; 1959 ile 1970 arasında yılda 254.000 kişi ve 1970 ile 1979 arasında yılda 373.000 kişidir (Bruchis 1984:143). Şu anda, Rus olmayanların %13,1'i birincil dil olarak Rusça konuşmaktadır (Dickens, 1990:15). 1926'da 8.1 milyon kişi ana dilinden başka bir dili konuştuğunu söylerken, 1979'da bu sayı 17.9 milyona çıkmıştır. 1929 yılında farklı dil konuşmaya başladıklarını söyleyenlerin %81'i bu dilin Rusça olduğunu belirtmiştir. 1979'da bu oran %91'e yükselmiştir. 1989 yılına gelindiğinde Rus olmayanların %15'i Rusçayı anadili olarak göstermiştir. Bunların %9.9'u daha önceki ana dillerini ikinci dil olarak göstermemiştir, dolayısıyla anadillerini

yitirdikleri tablosuyla karşılaşırız. Rusçayı ikinci dil olarak gösterenlerin oranı ise %48'dir (Rannut, 1991).Yani Rusça, yukarıya doğru toplumsal hareketliliğin dili hâline gelerek yüksek dil oluştururken yerli diller düşük statüde kalmışlardır.

Türkiye ve Türk Dünyası: 1800'lü yıllardan başlayarak Rus ve İngilizlerin kışkırtması ve desteğiyle bir yandan yalnızca sınırlarıyla değil hem isimleriyle hem de içerikleriyle varsayılan etnik toplulukların yeniden icat edildiği öte yandan Türk kültürünün yok edilmeye çalışıldığı bir dönem başlamıştır. Türkler arasında din, kültür temeline dayanan birlik duygusu yıkılmaya gayret edilmiş ve özellikle bazı bölgelerde Türk topluluklarının bağımsızlıklarıyla birlikte kültürel kimliklerini oluşturan unsurları da kaybettikleri görülmüştür (Rusya Federasyonu içerisinde yaşayan bazı topluluklar).

Türk boylarının tarih ve medeniyetinin bir bütün olduğunu inkâra dayandıran kültürel, bilimsel çalışmaların bugün başta dil olmak üzere çözüm bekleyen yüzlerce problemi beraberinde getirmesi Türk aydınlarını harekete geçirmiştir. Dolayısıyla 19. yy sonları 20. yy başları İstanbul ↔Kazan ↔Bakü ↔ Bahçesaray → Türkistan coğrafyasında siyasi, fikrî ve edebî alanlarda ilişkilerin oldukça yoğun olduğu bir dönemdir. Siyasi, ticari, dinî etkileşim ve ilişkilerin yanında kültürel alanda özellikle eğitim ve edebiyat alanında birçok faaliyet gerçekleştirilmiştir. Ancak 1917 Rus İhtilali, Türk dünyasının Türkiye ile ilişkilerinin 1925 tarihinden itibaren ciddi şekilde engellenmesinin yanında azınlık olarak yaşayan, yarı özerk veya sözde bağımsız sosyalist Türk Cumhuriyetlerindeki Türklerin hayatında derin izler bırakmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Türkistan coğrafyasının yeniden yapılanma sürecinde ilim adamları, politikacılar, şair ve yazarların, millî benlik ve kimlik arayışı içerisinde karşılaştığı sorunlara yerli ve ilmî düşüncenin hâkim olduğu cevaplar bulma çalışmaları hız kazanmıştır.

Ancak Türk Cumhuriyetlerinin doğal yeraltı zenginlikleri ve sahip oldukları stratejik önem, AB ve pek çok gelişmiş devletin ilgisinin Türkistan coğrafyasına yönelmesine neden olmuştur. Özellikle ABD, Çin Halk Cumhuriyeti, Rusya ve İran bölgeyi kontrol altında tutmak için çeşitli politikalar uygulamaktadır. Bu durum hem Türkiye'nin hem de Türk Cumhuriyetlerinin menfaati ve küreselleşen dünyada bir güç oluşturabilmeleri açısından ekonomik, kültürel ve askeri iş birliği çalışmalarını doğrudan etkilemektedir.

Türkiye ile diğer Türk Cumhuriyetleri arasında kültürel ilişkilerde Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı, Kültür Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Yüksek Öğretim Kurumu, Diyanet İşleri Başkanlığı, Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu gibi resmî kuruluşlar önemli rol oynamaktadır. Millî Eğitim Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İşler Genel Müdürlüğü Türk Cumhuriyetleri ve Balkan Ülkeleri Grup Başkanlığı tarafından çeşitli faaliyetler yürütülmektedir. İlgili birimin görevleri "Türk Cumhuriyetleri, Balkan Ülkeleri ile Akraba Topluluklarının burslarla ilgili iş ve işlemelerini, Türkçe ve Türk kültürünün yaygınlaştırma faaliyetlerini, eğitim öğretim faaliyetlerini yürütmek, kültürel yayınlar, öğretim materyalleri ve ders kitabı desteği sağlamak, sosyal ve kültürel faaliyetleri planlamak, uygulamak ve desteklemektir." (http://abdigm.meb.gov.tr/www/turk-cumhuriyetleri-ve-balkan-ulkeleri-grup-baskanligi/icerik/ 22).

Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT-ECO) kapsamında EİT Eğitim Enstitüsü Tüzüğü 11 Mayıs 1998 tarihinde imzalanmıştır. EİT Eğitim Enstitüsü'nün amaçları; "üye ülkelerde eğitimin her düzeyindeki eğitim kurumları için program geliştirilmesini ve bu alandaki projeleri, bölge dillerinin öğretimini, çağdaş eğitim teknolojilerinin yaygınlaştırılmasını, eğitim kurumları

arasındaki işbirliğini, bilim adamı-akademisyen-öğretmen ve öğrenci değişim programlarını, hizmet içi eğitimi, eğitim alanındaki konferans-seminer-kongre ve toplantıları, tarih, edebiyat ve coğrafya öğretiminde işbirliğini, yaygın eğitimi desteklemek ve burs havuzu oluşturulması ile bilim adamlarına ödüller verilmesini sağlamak" (http://abdigm.meb.gov.tr) şeklinde özetlenebilir.

Türkiye´nin inisiyatifiyle 25 Haziran 1992 tarihinde kurulan Karadeniz Ekonomik İş Birliği Teşkilâtı bünyesinde eğitim ve bilim çalışmaları yapılmaktadır. (http://abdigm.meb.gov.tr/www/keit/icerik/36). Kafkasya ve Türkistan'a yönelik programların yer aldığı TRT-AVRASYA kanalı 1993'te yayına başlamıştır. TRT'nin yurtdışına yönelik kültür ve haber içerikli kanalı TRT-Türk, 31 Ocak 2001 tarihinde kurulmuş, 21 Mart 2009'da frekanslarını Türkistan, Kafkasya ve Balkanlarda Türk dillerini konuşan topluluklara hitap eden TRT-Avaz'a bırakmıştır. Bu kanalda Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Kazak Türkçesi, Özbek Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Türkmen Türkçesi ile programlar ve Türk yapımı diziler yayınlanmaktadır (http://www.trt.net.tr/Kurumsal/Tarihce.aspx).

Türkiye, bağımsızlığını ilan eden Türk Cumhuriyetleri için bir rol model olmuştur. Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile dış politikasında "Türkçe Konuşan Devletlerin Devlet Başkanları Zirveleri" kritik rol oynamıştır. Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri arasında siyasi, ekonomik, kültürel ilişkilerin geliştirilmesi için uluslararası kurumlar kurmaya yönelmişlerdir.

Türk Devletleri ve Akraba Toplulukları Kardeşlik ve İş birliği Vakfı'nın (TÜDEV- 1993) amacı bağımsız Türk Cumhuriyetler ile toplulukları arasında iş birliği ve dayanışmayı sağlamak olarak belirlenmiştir.

Dost, kardeş ve akraba ülkelerde 63 Program Koordinasyon Ofisi bulunan Türk İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA-1992), 150 ülkede faaliyet göstermektedir. (www.tika.gov.tr)

Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY-1993), bağımsız Türk Cumhuriyetlerinin hepsinde mevcut olması ve kültür-sanat köprüsü oluşturması açısından önemlidir.

Yunus Emre Vakfı'nın (2007) amacı, "…Türkiye'yi, kültürel mirasını, Türk dilini, kültürünü ve sanatını tanıtmak, Türkiye'nin diğer ülkeler ile dostluğunu geliştirmek, kültürel alışverişini artırmak, bununla ilgili yurt içi ve yurt dışındaki bilgi ve belgeleri dünyanın istifadesine sunmak, Türk dili, kültürü ve sanatı alanlarında eğitim almak isteyenlere yurt dışında hizmet vermek, Türkiye'de Yunus Emre Enstitüsü ve yurt dışında Yunus Emre Türk Kültür Merkezleri açmak…" olarak belirtilmiş ve bu amacı gerçekleştirmek için Yunus Emre Enstitüsü (YEE- 2009) kurulmuştur. (www.yee.org.tr). Yurt dışında 85 kültür merkezi bulunan Enstitü'nün kültür sanat faaliyetlerinin yanı sıra çevrimiçi olarak Türkçe öğrenimine yönelik videoları, Türkçe öğretim portalı, Türkçe öğretim materyalleri, eğitim programları bulunmaktadır. Enstitü merkezlerinde yüzyüze eğitim programları, bilimsel toplantılar, Türkçe yaz okulu ve sınavlar düzenlenmektedir.

Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi'nin (TÜRKPA- 2008) amacı devletler arasında politik diyalogun daha da geliştirilmesine katkı sunmak, tarih, kültür ve dil ortaklığına dayanarak ulusal yasamaların yakınlaştırılması ve aynı zamanda parlamentolar arası işbirliğine ilişkin diğer konularda karşılıklı faaliyetin yoğunlaştırılması, Türk dili konuşan ülkeler ve diğer bölge ülkeleri arasında karşılıklı faydalı ve eşit düzeyli işbirliğinin geliştirilmesine katkı sunmak, üye ülkelerinin yasamalarının ve bunlara ek olarak kültürel mirasın, tarih, sanat,

edebiyat ve diğer alanlarda üye ülkeler için ortak öneme sahip değerlerin korunması ve gelecek nesillere devredilmesine yönelmiş yasamaların yakınlaştırılması üzere tavsiyeler vermektir (TÜRKPA, 2017).

Türk Dili Konuşan Ülkeler İş Birliği Konseyi (Türk Keneşi-2009) 2021'de Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) ismini almıştır. 2021 tarihinde İstanbul'da gerçekleşen Türk Konseyi 8. Zirvesi'nde "Türk dili konuşan devletler" tabiri yerini "Türk Devletleri'ne" bırakmıştır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı olan Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB-2010), yurtdışında yaşayan Türklerin, millî kimliğini ve dilini korumak ve Türk diasporaya yönelik politikaları düzenlemek görevini üstlenmektedir. YTB'nin görevlerinden bir diğeri soydaş ve akraba topluluklar ile ilişkileri güçlendirmektir (ytb.gov.tr).

Uluslararası Türk Akademisi (TWESCO- 2012)'nin amacı Türk dünyasının geçmişten günümüze mevcut olan tarih, kültür, dil ve edebiyatını araştırmak, Türk devletlerinin insanlık medeniyetindeki yerini tespit etmek ve Türk dünyası ile ilgili bilimsel çalışmaları koordine eden merkez haline gelmektir (TWESCO, 2022).

Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki eğitimle ilgili ilk uygulama 1990'lı yılardan itibaren başlatılan "Büyük Öğrenci Projesi"dir. Millî Eğitim Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı ve Yükseköğretim Kurulu'nun birlikte organizasyonu ile 2922 sayılı kanun çerçevesinde Türk Cumhuriyetleri ile Türk ve Akraba Topluluklarından Öğrenci Getirme Projesi (Büyük Öğrenci Projesi) olarak 1992– 1993 öğretim yılında başlamıştır. Proje kapsamında 3.000'i orta öğretim öğrencisi ve 7.000'i yükseköğrenim öğrencisi olmak üzere toplam 10.000 öğrenci devlet burslusu olarak Türkiye'de yükseköğrenime hak kazanmıştır. Büyük Öğrenci Projesi'ne genel olarak bakıldığında, Türkiye Cumhuriyeti Devleti, 1992–2012 yılları arasında 44.680 burs tahsis etmiştir (Burslu Öğrenciler Merkezi, 2012).

Türk Cumhuriyetlerinde Ana Dili ve Türkiye Türkçesinin Yasal Durumu: "Devlet dili" ya da "resmî dil"in Türkçe olması, statü planlaması açısından "resmî tek dillilik"in anayasal güvence altına alınması demektir.

1980'li yılların sonunda Kazak diline devlet dili statüsü verilmesiyle başlayan süreç bağımsızlık sonrasında Kazak dilinin öneminin artırılması ve yaygınlaştırılmasına yönelmiştir. Devlet dili olarak Kazakçanın ilan edilmesi sürecinin Kazakistan'ın ulusal kimliğinin karmaşıklığı nedeniyle, Rusçanın statüsüne verilen imtiyazlar eşliğinde gerçekleştiğini belirten Fierman (1998: 179), Kazakistan'ın ilk anayasasının (Haziran 1992 ve Ocak 1993) taslak ve nihai versiyonlarında, Kazakçaya "devlet dili" statüsü verilirken Rusçanın statüsünün "uluslararası iletişim" dili olarak geçtiğini belirtmiştir. Ancak Ruslardan gelen itiraz üzerine, bu yasa reddedildi. 1995 Anayasasının 7. Maddesi, "Yerel yönetimde devlet örgütleri ve organlarında Rus dili resmi olarak Kazakça ile eşit olarak kullanılmaktadır" ifadesine yer vermiştir. Benzer ifadeler 1997 dil yasasında da yer almıştır. Bu ifade ile Rusçanın resmî dil olarak konumlandırıldığını söyleyenlerle birlikte, sadece "yerel yönetimin devlet örgütleri ve organları" na gönderme yapan bağlam açısından bakıp çok daha sınırlı bir anlam ifade ettiğini söyleyenler de bulunmaktadır.

1995 Anayasası ile 'Kazakistan Cumhuriyeti Dilleri Kanunu' uyarınca, Kazakçanın devlet dili olarak öğretilmesi Kazakistan Cumhuriyeti'ndeki her okul için, yine ana dili ne olursa olsun, orta ve yükseköğrenim mezuniyeti için Kazak dil sınavı zorunlu hale getirilmiştir (Zardykhan, 2004:74). Ağustos 1998'de yayımlanan kararname ile 1 Ocak 1999 tarihine kadar devlet ile ilgili resmî evraklarda, belgelerde, tabelalarda hem Kazakça hem

de Rusça kullanılmasını ön görüyordu. Devlet dilinin devlet organlarında kullanım alanı genişletilmiş, hükümet haber ajansları yeniden düzenlenmiş, konuyla ilgili materyallerin % 50'sinin Kazakça, % 50'sinin Rusça olarak yayınlanması gerekliliği belirtilmiştir.

Türkmenistan'da 24 Mayıs 1990'da çıkarılan dil yasasında, Türkmencenin "devlet dili" olduğu belirtilmiştir. 1990 tarihli Dil Hakkındaki Yasa ile devlet dilinin kamu dairelerinde, eğitim ve kültür alanlarında kullanımı ile ilgili maddeler ve vatandaşlara istedikleri dili kullanma özgürlüğü getirilmiştir. Isimlerde ve basın-yayında dil kullanımını düzenleyici hükümler vardır. Kamuda çalışanlardan 1996 yılına kadar görevlerini yerine getirebilecek düzeyde Türkmence ve Rusça öğrenmeleri istenmiştir. 5. Maddeye göre, başka halkların yoğun olarak yaşadığı bölgelerde, görevlilerden Türkmence ve Rusçanın yanında bu dilleri öğrenmeleri beklenmektedir. 6. Maddede ise 1999 yılına kadar devlet kurumlarında belgelerin Türkmence hazırlanması gerektiği, 23. Maddede, başka dilde eğitim yapan okullara Türkmence ders koyulması yer almaktadır. Yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde azınlıklar, orta öğretimlerinin sonuna kadar kendi dillerinde de eğitim yapabileceklerdir. 34. Madde, azınlık dillerinin devlet tarafından korunacağını taahhüt etmektedir (Gökdağ, 2013: 4-5).

Özbekistan'da 21 Ekim 1989'da çıkartılan Dil Yasası ile Özbekçe "devlet dili" olarak belirlenmiş, ve kamu görevlilerine devlet dilini iyi düzeyde bilme gerekliliği getirilmiştir. 1992 anayasasında Rusçaya etnik gruplar arasındaki iletişim dili statüsü verilmiştir. 1995'te kabul edilen Dil Yasası'nda da Özbekçeye "devlet dili" statüsü verilmiştir. Ayrıca Özbekistan Cumhuriyeti'nin tüm vatandaşlarının iletişim dillerini seçme özgürlüklerine sahip oldukları ifade edilmiştir.

1996'da, Bakanlar Kurulu tarafından "Devlet dili hakkında Özbekistan Cumhuriyeti'nin Devlet Programı" isimli kararnamede, yılda bir gün Özbek dili gününün kutlanması, yabancı dildeki bilimsel ve teknik metinlerin Özbekçeye çevrilebilmesi için bilgisayar yardımıyla çeviri sistemlerinin kurulması, tüm okullarda Özbekçe ders saatlerinin artırılması, dile ilişkin yetersizlikleri bulunan Özbek vatandaşlarına yönelik ücretsiz dil öğretimi faaliyetlerinde bulunulması, Özbekçe ile ilgili konferanslar ve yarışmalar düzenlemesi gibi konular yer almaktadır (Landau ve Kelner -Heinkele, 2001:116).

Azerbaycan, 1992'de Devlet Dili Hakkında Yasa ile Azerbaycan dilini birincil statüye getirmiştir. Rusça bu yasal düzenlemelerle ayrıcalıklı statüsünü yitirmiş; Fransızca, İngilizce gibi uluslararası iletişim dili olarak görülmüştür (Landau ve Kellner-Heinkele, 2001:115).

Kırgızistan'da Kırgızca devlet dili statüsündedir, Rusça ise resmî dildir (Garibova, 2012). 2004 yılında kabul edilen dil yasasında Kırgızcanın "devlet dili" statüsü bir kez daha belirtilmiş olmakla birlikte Rusçanın resmî dil olma statüsü korunmuştur. 2007 ve 2010 anayasalarında da bu durum devam etmiştir. Ancak öncekilerden farklı olarak halklar arası iletişim dili statüsü Rusçaya değil, Kırgızcaya verilmiştir (Garibova, 2012:74).

Türk Cumhuriyetlerinde Ana Diline Yönelik Tutum: Azerbaycanlı yazar Bahtiyar Vahapzade, "ana dilini bilmeyen bir insanın o millete ait olduğunu iddia etmeye hakkı yoktur. Dilini bilmeyen milli düşünce ve vatanperverlik bakımından onursuz olur." derken Kırımlı yazar Cengiz Dağcı, "Vatan aslında dilden ibarettir." der. Dolayısıyla soydaşlarımızın ana dillerine yönelik tutumları bu dillerin kaderini belirlemede başat rol üstlenmektedir.

Tablo 1: Türk Cumhuriyetlerinde dil kullanımı

	Azerbaijan	Uzbekistan	Kazakhstan	Kyrgyzstan	Turkmenistan
Azerbaijani	85.5	0.5	0.7	1.4	0.7
Kazakh	–	2.4	33.6	3.7	2.0
Uzbek	–	56.1	2.1	5.1	8.4
Turkmen	–	0.4	–	3.4	62.8
Kyrgyz	0.5	–	1.2	57.2	0.9
Karakalpak	–	4.9	–	–	–
Russian	10.4	24.8	59.0	26.0	23.7
German	–	0.9	0.3	0.3	–
Turkish	0.6	–	0.4	0.5	1.3
Tajik	–	6.6	–	–	–
Others	3.0	3.4	2.7	2.4	0.2
Total	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: Based on Behar 1995 (akt. Kellner-Heinkele& Landau, 2012: 213)

Açık (2002: 141- 144), Özbekistan'da 1999–2000 yılları arasında Özbek Türkçesinin durumu ve Türkiye Türkçesi (TT) hakkında görüşlerini tespit etmek için yaptığı anket çalışmasında* "Özbek Türkçesi ilimde, sanatta, ekonomide yeterli olabilir mi" dir sorusuna verilen evet cevabının %29 olması Özbek Türkçesinin önündeki en büyük engellerden biri olan ve sistemli bir şekilde yetmiş yıldır işlenen; "evet sizde de var ama Rus dili, edebiyatı, kültürü vs. bunların çok üstünde" şeklinde empoze edilen fikirlerin varlığının devam ettiğini göstermiştir. Bilimsel toplantılarda, programlarda ve etkinliklerde Rusça kullanımının nedeni de böylece ortaya çıkmış oluyor.

Özbek Türkçesi'nde gazete, dergi, roman okuma oranı %50, Rusça %45 ve Türkiye Türkçesi %30 ile ilk üç sırayı almaktadır. Özbeklerin çok çeşitli gazete ve dergilere ulaşabilmesi, farklı düşünce ve bilgilerden haberdar olması sevindiricidir. İngilizce ve Türkiye Türkçesinin hızlı bir şekilde öğrenilmesinde ekonomik sebeplerin rolü çok büyüktür. Arapça ve Farsça'nın varlığını dinî sebeplere bağlanabilir.

* Ankete katılanlar 17 ila 22 yaş arasında olup ana dilleri dışında en az iki dil bildiklerini belirtmiştir. Bu diller arasında Rusça'dan sonra İngilizce, Türkçe, Japonca, Arapça ve Farsçanın yer aldığı tespit edilmiştir.

Vargelen Akçin (2019), Türk Cumhuriyetlerinden 1287 üniversite öğrencisi ile ana diline ilişkin tutumlarının belirlenmesini amaçlayan çalışmasında Türk Cumhuriyetlerinin tamamı için ana diline ilişkin tutumun yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bununla birlikte, dil kullanım anketi sonuçlarından yola çıkılarak, dil kullanımında Azerbaycan için genellikle ana dilinin kullanıldığı, belirli alanlarda farklı dillerin (İngilizce, Rusça, Türkçe) tercih edildiği sonucuna ulaşılmıştır. Türkmenistan ve Özbekistan için de genellikle ana dilinin kullanıldığı, belirli alanlarda farklı bir dilin (Rusça) tercih edildiği belirlenmiştir. Kırgızistan ve Kazakistan için ise önemli derecede farklı bir dilin (Rusça) kullanımda etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Barker, milleti millet yapan şeyin manevi üst yapısındaki birlik olduğunu söyler. Irk, bölge sadece göreceli olarak önemlidir. Bu yüzden bir millet bir kanın fiziki gerçeği değildir. Bir geleneğin zihinsel gerçeğidir. Bu zihinsel algıyı da devlet oluşturmalıdır. Bir milleti içten bölen şey ekonomik farklılıklardan çok kültürel farklılıklardır. Kültürel birlik için dilin üst yapısal özelliği gereklidir. Millet ile dil arasındaki ilişki dikkate alındığında Türk Cumhuriyetlerinin milletleşme sürecindeki sorunlarının devam ettiğini bu çalışma bağlamında söyleyebiliriz.

Katılımcıların dil kullanım sıklıklarına ilişkin bulgulara bakıldığında ana dilini her zaman kullananların oranları Azerbaycan'da %90, Özbekistan'da %63,8, Kırgızistan'da %56,2, Kazakistan'da %75,7 olduğu tespit edilmiştir.

"Ana dilimin ülkemin geleceği açısından önemli olduğunu düşünürüm." ifadesine kesinlikle katılıyorum cevabı verenlerin oranı Azerbaycan'da %75,1, Türkmenistan'da %45,5, Özbekistan'da %66,6, Kırgızistan'da %76,5, Kazakistan'da %74,4'tür.

"Ülkemde ana dilim dışında bir dil kullanmaktan hoşlanmam." ifadesine kesinlikle katılıyorum cevabı verenlerin oranı Azerbaycan'da %21,6, Türkmenistan'da %19,7, Özbekistan'da %24,5, Kırgızistan'da %25,4, Kazakistan'da %26,9'dur.

"Ülkemin vatandaşlarının aralarında ana dilim dışında bir dil kullanmasından rahatsız olurum." ifadesine kesinlikle katılıyorum cevabı verenlerin oranı Azerbaycan'da %32,1, Türkmenistan'da %17,4, Özbekistan'da %24,5, Kırgızistan'da %39,6, Kazakistan'da. %37,6'dır.

Katılımcıların dil kullanım sıklıklarına ilişkin bulgulara bakıldığında, ana dilini kullanma sıklığının her ülke için yüksek olduğunu söyleyebiliriz. Katılımcıların büyük bölümü kullanım sıklığına ilişkin her zaman seçeneğini tercih etmiştir. Ana dili kullanım sıklığı oranının en fazla olduğu ülke Azerbaycan'dır. Azerbaycan'ı Kazakistan ve Özbekistan takip etmekte, Kırgızistan ve Türkmenistan katılımcıları ana dili kullanım sıklığı açısından tüm Cumhuriyetler içerisinde son sıralarda yer almaktadır.

Katılımcıların Rusça kullanım sıklığına ilişkin bulgulara bakıldığında, Türk Cumhuriyetlerinde Rusçanın etkisinin devam ettiği görülmektedir. Tüm Cumhuriyetlerde Rusçanın katılımcıların önemli bir bölümü tarafından belirli sıklıklarda tercih edildiği görülmektedir. Türkmenistan, Özbekistan ve Kazakistan için en yüksek oranda "bazen" seçeneği tercih edilmiştir. Azerbaycan için "hiçbir zaman", Kırgızistan için ise "genellikle" seçeneği en yüksek oranda tercih edilmiştir. Rusça kullanım sıklığı en az Azerbaycan'da görülmektedir. Rusçanın kullanım sıklığının en fazla olduğu Türk Cumhuriyeti Kırgızistan'dır. Bu durum alanyazında belirtilenler ve tez çalışmasında elde edilen bulguların verileri ile uyumludur. Cumhuriyetlere ve kullanım alanlarına göre oranı değişmekle birlikte, medya ve kültür alanı başta olmak üzere kişilere, ortama, işleve göre dil kullanım alanlarında Rusçanın etkili olduğu çalışmada elde edilen verilerde de görülmektedir.

Bu sonuçlara baktığımızda, Sovyetler Birliği'nin Rusçanın yaygınlaştırılması ve etkin kılınmasına yönelik politikalarının etkisinin birlik dağıldıktan sonra da devam ettiğini söyleyebiliriz. Pavlenko (2008) tarafından da belirtildiği gibi Rusça, jeopolitik açıdan bölgenin ana enerji tedarikçisinin, önemli bir kültürel, bilgi ve akademik merkezinin, politik, askerî ve ekonomik süper gücünün dilidir. Bu nedenle Sovyet sonrası ülkelerin çoğunda siyasi, kültürel ve ticari seçkinlerin konuştuğu bölgesel bir ortak dil statüsünü korumaktadır.

Rusça kullanımına dair diğer bir husus da konuşmaların tamamı Rusça yapılmasa da, araya Rusça kelimelerin girmesi veya konuşmanın ana dili ve Rusçanın karışık kullanılarak yapılmasıdır. Sovyet döneminden itibaren uygulanan politikaların ve Rusya ile yakınlığın etkisi bu durumun en önemli nedenlerindendir. Rusça kullanımında alışkanlıklar etkilidir. Ana dilinde karşılığı olmasına ve güncel kullanımının bulunmasına rağmen bir kelimenin ana dildeki karşılığı yerine Rusçasının kullanıldığı olmaktadır. Bu durum dillerin statüleriyle ilgili bir konudur. Araya Rusça kelime yerleştirmenin konuşan kişiyi daha kültürlü ve statü sahibi yapacağına dair kişilerde var olan algı bu durumda etkili olabilmektedir.

Türk Cumhuriyetlerinde Türkiye Türkçesi: Cumhuriyetlerde TT öğreten kurumlardan bazıları aşağıda verilmiştir.

Özbekistan Cumhuriyeti'nde TT öğretiminin verildiği kurum ve kuruluşlar: Hâlihazırda Taşkent Devlet Şarkşinaslık Üniversitesi bünyesindeki Türkoloji Fakültesinde, Ali Şir Nevai Üniversitesi, Cihan Dilleri Üniversitesi, Mirza Uluğbey Millî Üniversitesi, Dünya Ekonomisi ve Diplomasi Üniversitesi, Semerkand Yabancı Diller Üniversitesi ve Buhara Tıp Enstitüsü'nde Türko-

loji Bölümü bulunmaktadır. Sırderya Halima Hudayberganova Adlı İcat Okulu, Cizzak, Karşı ve Hivedeki Prezident okullarında da Türkçe öğretilmektedir.

Özbekistan'da yoğun talep nedeniyle Metropol Dil Kursu, Study First Academy, Hilol Edu gibi dil merkezlerinde de TT öğretimi yapılmaktadır. 2022-2023 eğitim öğretim yılında YEE tarafından yapılan **TYS** sınavına giren 1429 kişinin olması, TT öğreniminin bu ülkedeki geldiği noktayı göstermesi açısından önemlidir.

Kazakistan Cumhuriyeti'nde TT öğretiminin verildiği kurum ve kuruluşlar: Abay Kazak Millî Pedagoji Üniversitesi Filoloji Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde, EL-Farabi Kazak Millî Devlet Üniversitesi Şarkiyat Fakültesinde, Abılay Han Yabancı Diller Üniversitesi Türk Filoloji Bölümünde, I. N. Gumilev Avrasya Millî Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Fakültesi Türkoloji Bölümünde, Kızlar Pedagoji Üniversitesi'nde, Korkut Ata Kızılorda Devlet Üniversitesi'nde, Kazak- Amerikan Üniversitesi'nde, Süleyman Demirel Üniversitesi, Yabancı Diller Mesleki Kariyer Üniversitesinde, Orta Asya Üniversitesi ve Turan Üniversitesi vd. enstitülerde bölüm veya kurs şeklinde TT öğretilmektedir.

Türkiye – Kazakistan ortaklığında açılan Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk- Kazak Üniversitesi, Turan Yazgan tarafından kurulan Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı tarafından Türk Dünyası Kentav Eğitim Merkezi ve Türk Dünyası Korkut Ata Türk Lisesi adıyla iki lisesi ile Targar Kazak Türk Lisesi de TT verildiği yerlerdir.

Almatı'da açılmış MEB TÖMER'de yaklaşık 22 yıl içinde 9000'e yakın kursiyere sertifika verilmiş olması Kazakistan'da TT'ye olan rağbeti göstermesi bakımından önemlidir.

Kırgızistan Cumhuriyeti'nde TT öğretiminin verildiği kurum ve kuruluşlar: Kırgız Bilimler Akademisi, Dil ve Edebiyat Enstitüsü Türkoloji Bölümü, Kırgız Devlet Üniversitesi Filoloji Fakültesi, Bişkek Gumanitardık Üniversitesi, Kırgızistan Millî Pedagoji Üniversitesi, Arabaev Üniversitesi, Celalabad İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Cusup Balasagun Kırgızistan Millî Devlet Üniversitesi, Oş Devlet Üniversitesi, Kırgız-Rus Slavyan Üniversitesi, Uluslararası Kırgızistan Üniversitesi.

Türkiye – Kırgızistan ortaklığında açılan Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi'nde 2021-2022 eğitim-öğretim yılında lisans programında 4244 öğrenci; yüksek lisans programında 335 öğrenci; doktora programında 90 öğrenci ve hazırlık sınıfında 1431 öğrenci öğrenim görmektedir. Yabancı Diller Yüksekokulu bünyesinde çalışan 50 Türkiye Türkçesi okutmanı Altın Köprü Türkçe Öğretimi Ders Kitabı hazırlamışlardır. Aynı zamanda 1993 yılında Calalbaad'da Türk Dünyası Vakfı tarafından açılmış olan Sosyal ve İktisadi Bilimler Fakültesi açıldığı günden bu yana fakültede yıllık yaklaşık 300 öğrenciye TT öğretilmeye devam edilmektedir (http://www.tdavkrg.org/).

Ayrıca Bişkek Kırgızistan-Kırgız Türk Anadolu Lisesi, Bişkek Kırgız Türk Anadolu Kız Meslek Lisesi, Bişkek Türk Maarif Eğitim Vakfı ile MEB Türkiye Türkçesi Öğretim Merkezi TT öğretimi yapılan yerlerdir. MEB'e bağlı TÖMER'ler başkent Bişkek (14 adet) olmak üzere Kant, Karabalta, Koçkor, Barkoon, Batken (2 ayrı noktada), Talas, Çolpon Ata, Balıkçı, Karalma, Özgen, Özgörüş Köyü, Kayrat Köyü, Aktaş Köyü, Çekabad Köyü, Nariman Köyü, Furkat, Nokat, Leylek, Narın, Calalabad'da TT öğretmektedir. Bu merkezlerden on ikisi üniversite, ikisi ise askerî okuldur. Açıldığı günden bugüne değin 18.703 kişiye TT öğretmiş olup bunun dışında da 15.955 kişiye sertifika programına dâhil olmadığı halde Türkçe desteği sun-

muştur. (http://biskek.meb.gov.tr/www/turkiye-turkcesi-ogretim-merkezi/icerik/16,).

Türkmenistan Cumhuriyeti'nde TT öğretiminin verildiği kurum ve kuruluşlar: Magtımgulı Devlet Üniversitesi ve Dövletmammet Azadı Milli Dünya Diller Enstitüsü'nde yabancı dil olarak öğretilmektedir. Magtımgulı Devlet Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde her sınıfta 10 öğrenci, toplam 50 öğrenci eğitim görmektedir. Dövletmammet Azadı Milli Dünya Diller Enstitüsü Yakın Doğu Dilleri Bölümü içerisinde yer alan Türk Dili, Türkmen Dili ve Edebiyatı bölümü bulunmaktadır. Bölümde toplam 48 öğrenci vardır. Birinci sınıfta 18, iki, üç ve dördüncü sınıfta 10'ar öğrenci eğitim almaktadır (12.12.2024).

Türkmenistan'da, Millî Eğitim Bakanlığına bağlı ortak Aşkabat Türk Anadolu Lisesi faaliyetlerini yürütmektedir. Bu okullarda hem Türk hem de Türkmen vatandaşları olan öğretmenler eğitim vermektelerdir.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde TT öğretiminin verildiği kurum ve kuruluşlar: Azerbaycan **Devlet İktisat Üniversitesi (UNEC)**, **Bakü Devlet Üniversitesi**, **Azerbaycan Tıp Üniversitesi**, **Odlar Yurdu Üniversitesi**, **Hazar Üniversitesi**, **Azerbaycan Teknik Üniversitesi**, **Bakü Slavyan Üniversitesi**, **Azerbaycan Diller Üniversitesi**nde Türk Dili ve Edebiyatı bölümü başta olmak üzere, çeşitli dil programlarında TT eğitimi verilmektedir.

Türkiye-Azerbaycan Üniversitesi 2024-2025 öğretim yılında faaliyete geçmiş olup bilgisayar mühendisliği bölümünde 30, endüstri mühendisliği bölümünde 29 ve gıda mühendisliği bölümünde 27 olmak üzere toplam 86 öğrenci yükseköğrenim görmesi planlanmıştır.

Türk Dünyası İşletme Fakültesi Kuruculuğu Prof. Dr. Turan Yazgan tarafından yapılmış Türk Dünyası İşletme Fakültesi, 1992 yılında Bakü'de, Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi bünyesinde kurulmuştur. İşletme ve Uluslararası İlişkiler Bölümü olmak üzere 2 bölümü mevcuttur. Branş dersleri TT'nde, diğer teknik dersler ise Azerbaycan Türkçesinde verilmektedir.

Türkiye Diyanet Vakfı'nın açmış olduğu Bakü Devlet Üniversitesi'ne bağlı İlahiyat Fakültesi ve İmam Hatip Lisesi'nde TT öğretilmektedir. 28 yıldır eğitim-öğretime devam eden Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) Bakü Türk Lisesi, Azerbaycan Uluslararası Maarif Okulları, Bakü Türk Anadolu Lisesi, Türk Dünyası Bakü Atatürk Lisesi'nde Türkiye Türkçesi dersi verilmektedir.

Atatürk Lisesi, Azerbaycan Bakanlar Kurulu ile Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı'nın yaptıkları anlaşma sonucu, 1992 yılında eğitime başlamıştır. Günümüzde lisenin bünyesinde ilköğretim de faaliyet göstermektedir. Eğitim dili Türkçedir ve eğitim süresi, ilköğretim süresi de dahil 11 senedir.

Rusya Federasyonu'nda TT öğretiminin verildiği kurum ve kuruluşlar: 2002 yılında yapılan nüfus sayımı sonuçlarına göre Rusya Federasyonu toplam nüfusunun (145,2 milyon) %8,4'ünü (12,1 milyon) çeşitli Türk toplulukları oluşturmaktadır. Rusya Federasyonu (RF) içinde yer alan 21 özerk cumhuriyetten 7 tanesi (Tataristan, Başkurdistan, Çuvaşistan, Saha (Yakutistan), Tuva, Hakasya ve Altay Cumhuriyetleri) bazı Türk toplulukları adına oluşturulmuştur. İki tanesine de Çerkez toplulukları ile ortak cumhuriyet (Karaçay-Çerkez ve Kabardino-Balkar) kurulmuştur. Ayrıca Dağıstan'ın yerleşik nüfusu içinde yer alan Kumuk, Nogay ve Azeri Türkleri, bu ülke nüfusunun %20'sini oluşturur. Taymur Özerk Bölgesi de Türk topluluklarından Dolganlar (%17) ile Kuzey Asya topluluklarından Nenetsler adına oluşturulmuştur. Belirtilen bu Federatif Cumhuriyetler dışında Astrahan (%23), Ulyanov (% 21), Orenburg (% 17), Tümen (% 13), Çelyabinsk (% 12) 1019 gibi oblastların ve Hanti-Man-

sis (% 15), Yamola-Nenets (% 11) gibi Özerk bölgelerin nüfusunun önemli bir kısmını da Türk toplulukları oluşturmaktadır.

Bu tablonun oluşumunu Altın Ordu Devleti'nin parçalanması ve sonrasında yaşanan işgallere bağlayabiliriz. Rusya işgali beraberinde hanlıklar, emirlikler birçok küçük Türk topluluklarını meydana getirmiştir. Türklerle içiçe yaşam Rusya'da Türkoloji çalışmalarını başlatmıştır. Türkolojinin tarihi XVI. yy'a kadar uzansa da I. Petro zamanında Rus Bilimler Akademisi'nin kurulması, 1804'te Kazan Üniversitesi'nin Şarkiyat Fakültesi ile 1855'te St. Petersburg Üniversitesi'nde açılan Doğu Dilleri Fakültesi ile çalışmalar ivme kazanmıştır. St. Petersburg İmparatorluk Üniversitesi Doğu Dilleri Fakültesi'nde ve Bilimler Akademisi Asya Müzesi'nde (şimdiki Rusya Bilimler Akademisi Doğu Elyazmaları Enstitüsü) toplanan zengin doğu el yazmaları ve sikke koleksiyonları sayesinde Türkistan araştırmalarının önde gelen merkezlerinden biri haline gelmiştir.

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de Rusya'daki Türkoloji faaliyetlerinin siyasetle doğrudan ilişkisi vardır. İki ülke arasındaki siyasi gelişmelerden bu faaliyetler doğrudan etkilenmektedir. Yakın geçmişte Rusya Federasyonu'na bağlı ve TÜRKSOY'da gözlemci statüsünde olan Tataristan, Başkurdistan, Altay, Saha (Yakut), Tıva ve Hakas Muhtar Cumhuriyetleri uçak düşürülmesi olayından hemen sonra Türkmenistan'ın Marı kentinde düzenlenen TÜRKSOY toplantısına katılmasını yasaklmış, Kazan Yunus Emre Enstitüsü'nün çeşitli etkinliklerine verilen izinler iptal edilmiştir. Rusya ile Türkiye'nin arası 24 Kasım 2015'ten itibaren, her alanda ciddi olarak bozulmuştur. (Devlet, 2016 tasam.org)

Rusya Federasyonu'nda Moskova Devlet Üniversitesi Asya ve Afrika Çalışmaları Enstitüsü Türkoloji Bölümü, Buryat Devlet Üniversitesi (Doğu Asya Diller Fakültesi, Türk Dili Bölümü); İrkutsk Devlet Üniversitesi (İktisat Fakültesi); Khakassia

Cumhuriyeti Devlet Üniversitesi (Türk dili dersleri 1995 yılından itibaren verilmeye başlamıştır); Novosibirsk Devlet Üniversitesi ve Novosibirsk Devlet Teknik Üniversitesi (Türk dili dersleri 1998 yılından itibaren verilmeye başlamıştır); Kemerovo Devlet Üniversitesi; Krasnoyarsk Devlet Üniversitesi; Çita Devlet Üniversitesi; Omsk Devlet Üniversitesi; Tomsk Devlet Üniversitesi; Gorno-Altaisk Devlet Üniversitesinde Türkçe ders olarak verilir. (Urazaliev, 2020:91-92)

Kazan Devlet Üniversitesi'nin 2000 yılında Doğu dilleri bölümü temelinde Doğu Araştırmaları Enstitüsü kurulumuş, 2002 yılında Türkoloji bölümü açılmış, 2011 yılında adı Türk Filolojisi bölümü olarak değiştirilmiştir.

Türk Cumhuriyetlerindeki Türkiye Türkçesine Yönelik Tutum: Cumhuriyetlerde TT yönelik tutum üzerine mevcut iki çalışmadan yola çıkarak şunları söyleyebiliriz.

Açık (2002), Taşkent'te çoğunluğu üniversite öğrencisi 60 kişi ile yaptığı ankette katılımcıların ana dilleri haricinde Rusça'dan sonra İngilizce ve TT bildiklerini; ana dili Özbekçe ile gazete, dergi, roman okuma oranının %50 iken Rusçada bu oranın %45, TT'de ise %30 olduğunu tespit etmiştir. Bu tespit, bağımsızlık sonrası geçen süreçte TT'ye belli oranda Özbeklerin rağbet ettiğini göstermektedir.

Vargelen Akçin'in (2019) Türk Cumhuriyetlerinden 1287 üniversite öğrencisi ile ana dili ve TT'ne ilişkin tutumlarının belirlenmesini amaçlayan doktora çalışmasındaki verilerden faydalanarak hazırladığımız tablo Türkiye'nin dil politika ve planlamalarına yol gösterici olabilir.

Tablo 2: Türk Cumhuriyetlerinde Türkiye Türkçesine

	Azerbaycan	Türkmenistan	Özbekistan	Kırgızistan	Kazakistan
Türkçe dünyadaki önemli dillerden biridir.	Katılıyorum: %40,3 Kesinlikle katılıyorum: %33,2	Katılıyorum: %%53,8 Kesinlikle katılıyorum: %14,3	Katılıyorum: %%52,1 Kesinlikle katılıyorum: %20,8	Katılıyorum: %34,5 Kesinlikle katılıyorum: %%12,7	Katılıyorum: %%51,3 Kesinlikle katılıyorum: %15,6
Türkçenin seçmeli ders olarak okutulmasını isterim.	Katılıyorum: %30,2 Kesinlikle katılıyorum: %25,5	Katılıyorum: %%39,5 Kesinlikle katılıyorum: %19,3	Katılıyorum: %37,3 Kesinlikle katılıyorum: %30	Katılıyorum: %%38,9 Kesinlikle katılıyorum: %18,7	Katılıyorum: %%45,1 Kesinlikle katılıyorum: %15,6
Türkçenin ülkemizde kullanılan yabancı diller arasında öncelikli olmasını isterim.	Katılıyorum: % 24,3 Kesinlikle katılıyorum: %33,5	Katılıyorum: % %46,2 Kesinlikle katılıyorum: %%14,3	Katılıyorum: %%14,2 Kesinlikle katılıyorum: %34,3	Katılıyorum: %%4,4 Kesinlikle katılıyorum: %15,1	Katılıyorum: %37,5 Kesinlikle katılıyorum: %13,8
Türkçe öğrenmek iş kariyerim için yararlıdır.	Katılıyorum: %30,2 Kesinlikle katılıyorum: %%22,5	Katılıyorum: %%52,1 Kesinlikle katılıyorum: %22,7	Katılıyorum: %%42,9 Kesinlikle katılıyorum: %40,3	Katılıyorum: %37,7 Kesinlikle katılıyorum: %32,9	Katılıyorum: %%28,6 Kesinlikle katılıyorum: %20,1
Türkçe öğrenmenin benim için yararlı olacağını düşünüyorum.	Katılıyorum: %39,4 Kesinlikle katılıyorum: %%26,2	Katılıyorum: %%47,9 Kesinlikle katılıyorum: %40,3	Katılıyorum: %31 Kesinlikle katılıyorum: %%29,4	Katılıyorum: %48,8 Kesinlikle katılıyorum: %40,1	Katılıyorum: %45,5 Kesinlikle katılıyorum: %27,2
Türkçenin konuşulduğu kültüre karşı ilgim var.	Katılıyorum: %40,9 Kesinlikle katılıyorum: %37,5	Katılıyorum: %%40,9 Kesinlikle katılıyorum: %37,5	Katılıyorum: %%46,9 Kesinlikle katılıyorum: %28,4	Katılıyorum: %38,5 Kesinlikle katılıyorum: %21	Katılıyorum: %39,7 Kesinlikle katılıyorum: %17
Türkçenin konuşulduğu ülkeye karşı ilgim var.	Katılıyorum: %%40,9 Kesinlikle katılıyorum: %37,2	Katılıyorum: %%56,3 Kesinlikle katılıyorum: %26,9	Katılıyorum: %46,9 Kesinlikle katılıyorum: %28,4	Katılıyorum: %40,1 Kesinlikle katılıyorum: %18,7	Katılıyorum: %39,7 Kesinlikle katılıyorum: %21,4

Türkmen öğrencilerin en sevdikleri dilin TT olmasını, uygulamanın Türkiye'deki TÖMER'de yapılmasıyla ilişkilendirebiliriz. Kazakistan ve Kırgızistan'da TT'ye Rusçadan daha az sevgi duyulduğu görülmektedir. Rusçanın tarihî süreçteki etkinliği ve diğer faktörler bu durumu normal kılmakla birlikte oranlar arasındaki fark ve TT'nin üçüncü sırada yer alması düşündürücüdür. Bölge ile artan siyasi ve ekonomik iş birlikleri, TİKA ve Yunus Emre Enstitüsü gibi kurumların Türk kültürüne, diline dair çalışmaları ve Türkiye'nin medya ve kültür alanında bölgedeki etkinliği, gelecek için umut vaat etmektedir. Ancak sonuçlar, 30 yılı aşkın süreçte yapılan çalışmalarının yeterli düzeyde veya etkili olmadığını göstermektedir. Aslında öğrencile-

rin çoğunluğu, TT'nin dünyadaki önemli dillerden biri olduğu fikrine sahip olmalarına rağmen, yabancı dil olarak TT öğretiminin okullarda seçmeli dersler arasında yer almasını destekliyor olsalar da öncelikli olmasını Türkmenistan dışında destekliyor görünmemektedir.

Ana dili dışında bir dili ekonomik, siyasi, eğitim gibi nedenlerle öğrenme ihtiyacı dikkate alındığında çalışmaya katılan öğrencilerin TT'yi iş kariyeri açısından özellikle Özbekistan, Türkmenistan ve Kazakistan'da ciddi oranda etkisi olacağını düşündüklerini görüyoruz. Benzer şekilde şahsi yarar sağlayacağı yönünde Özbek, Türkmen, Kazak en fazla da Kırgız öğrencilerin düşünceleri olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu veriler dikkate alınarak yapılacak planlamalar son derece önem kazanmaktadır.

Dil öğrenme sürecini etkileyen beş tür faktör vardır: bilişsel, duygusal, kişisel, çevresel ve kültürel. Tüm bu faktörler dil öğrenimini farklı şekillerde etkiler. Bilişsel faktörler, zihninizin yeni bir dil öğrenmenize nasıl yardımcı olduğuyla ilgilidir. Motivasyon, tutum, yaş, zekâ, yetenek, bilişsel stil ve kişilik, kişiyi ikinci dil edinme sürecinde büyük ölçüde etkileyen faktörler olarak kabul edilir. Uzmanlar, bu faktörlerin öğrenenlere ikinci dil öğreniminde daha baskın bir katkı sağladığını, öğrenenlerin kim olduğuna, yaşlarına, dile karşı nasıl davrandıklarına, bilişsel yeteneklerine ve ayrıca öğrenme biçimlerine bağlı olarak değiştiğini belirtiyor. Dolayısıyla dil planlamalarda duygusal boyutta dikkate alınmalı hem ülkemizde hem de ülkemizdeki kültürel hayata ilgili Azerbaycalı, Türkmenistanlı, Kazakistanlı ve Özbekistanlı öğrencilerde çok yüksek düzeydedir.

İkinci dil öğrenmeye yönelik motivasyon, iki temel faktör tarafından tanımlanan çok yönlü bir olgudur: öğrencilerin iletişimsel ihtiyaçları ve ikinci dil topluluğuna yönelik tutumları. Lightbown ve Spada (2002), dil öğrenimine katkıda bulunan 12 tipik özelliği listelediler ve bunları beş kategoriye ayırdılar: zekâ, yetenek, motivasyon, kişilik ve öğrenci tercihleri. Lightbown ve Spada, bireyin kimliğinin ve güç ilişkileri de dâhil olmak üzere sosyal dinamiklerinin dil motivasyonunu önemli ölçüde etkilediğini savundu. Hem çocuklar hem de yetişkinler, dil öğrenme sürecindeki motivasyonlarını etkileyebilecek bu sosyal dinamiklere ve güç ilişkilerine karşı hassastır.

İkinci dil öğreniminde tutum ve motivasyonun rolü, motivasyonu 'öğrencinin genel hedefi veya yönelimi' ve tutumu, 'öğrencinin bir hedefe ulaşma çabasında gösterdiği ısrar' olarak tanımlayan Gardner ve Lambert tarafından araştırılmıştır (Lightbownat. vb, 2002:56). Motivasyonun; a) Bütünleştirici motivasyon: öğrenci, hedef dilin insanları ve kültürüyle ilgilendiği için veya o dili konuşan başka bir kültürden insanlarla iletişim kurmak için bir dili öğrenir. b) Araçsal motivasyon: öğrencinin ikinci dili öğrenme hedefleri işlevsel ve faydalıdır; örneğin daha iyi bir iş bulmak, testleri geçmek, yabancı gazete okuyabilmesini sağlamak için dile ihtiyaç duyarlar, vb. şeklinde iki türü olduğunu savunmuşlardır.

Sonuç ve Öneriler

Çok eski tarihlerden beri kimlik arayışı içerisine giren Avrupa, özellikle 7. yüzyıldan itibaren Hıristiyan kimlik altında birleşmeye başlamıştır. Ancak ulus-devletlerin ortaya çıkmasıyla yaşanan ayrışma 20. yüzyılda değişmeye başlamış ve ekonomik iş birliği adı altında 1958'de AT, 1993'te AB ortaya çıkmıştır. Zamanla birliğin kültürel ve siyasal anlamda bir misyon üstlendiği görülmektedir. Avrupa'yı ortak bir mirasa ve tarihe dayandırma süreci halihazırda devam etmektedir.

Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri arasındaki ilişkiler, bağımsızlık süreciyle farklı bir boyut kazanmaya başlamıştır. Türkiye'nin bölgede amaçladığı politika "ülkelerinin bağımsız, siyasi

ve ekonomik istikrara sahip, kendi aralarında ve komşularıyla işbirliği içinde, uluslararası toplumla bütünleşmiş ve demokratik değerleri benimsemiş devletler olarak varlıklarını sürdürmelerini desteklemek şeklindedir."(http://www.mfa.gov.tr, 28.02.2013).

Bu bağlamda Türk dünyasında eğitim, kültür, askerî ve dil alanlarında iş birliği sağlamak amacıyla çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. TRT-Avrasya, TRT-Türk ve TRT-Avaz'ın Türk dünyasına yönelik yayınları bu girişimlere örnektir. Türk toplulukları arasında kültür ve eğitim alanında ilişkileri geliştirmeyi hedefleyen çeşitli anlaşmalar imzalanmış, dernekler kurulmuştur. Ancak bu girişimlerin çoğunun devletler düzeyinde ya da belirli zümreler arasında kaldığı; ülke toplumlarının etkileşimini, kültürel olarak birbirlerine yakınlaşmalarını yeterince sağlayamadığı düşüncesi oluşmaktadır.

Geçmişte ortak bir Türkçe için çaba gösteren Gaspıralı, Hüseyin Cavit, Ahmet Cevat, Bahtiyar Vahapzade, Abdurauf Fıtrat, Rauf Parfi gibi isimler de vardır. Onlar, Türk milletini bir bütün olarak görmüş, eserlerinde millî konuları işleyerek Rusların bölücü ve baskıcı politikalarına karşı boyun eğmemişler; Türk dilinin ve kültürünün ayakta kalmasında önemli rol oynamışlardır. Günümüzde benzer görüşler ve tartışmalar yapılmaktadır. Örneğin ortak bir alfabenin oluşturulması düşüncesiyle 1991'de Marmara Üniversitesi'nde düzenlenen "Milletlerarası Çağdaş Türk Alfabeleri Sempozyumu" ve alınan kararlar hâlâ tartışılmaktadır. Ortak iletişim dilinin ne olacağı da başka bir tartışma konusudur.

Özbek, Kazak ve Türkmen öğrencilerin yarısı TT'yi dünyadaki önemli dillerden biri olarak görmekte ve ekonomik açıdan da kendilerine katkı sunacağını düşünmekteler. Dolayısıyla Türk dünyasında dil birliğini sağlamada izlenmesi gereken politikaların ekonomik, kültürel, bilimsel iş birlikleri bağlamında

olmasının uzun vadede ortak iletişim dilini kendiliğinden sağlayacağı görüşündeyiz.

Kaynakça

Açık, F. (2002). Özbekistan'da 1999-2000 yılları arasında Özbek Türkçesinin durumu. *Avrasya Etüdleri, 23*, ss. 127-148.

Barcın, S. (2023). Kırgızistan'daki eğitim kurumlarında Türkiye Türkçesi öğretimi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11 (145), ss. 294-304.

Baytok, A. (2019). Başlangıçtan günümüze Kırgızistan'da dil ve eğitim politikaları. *Diyalektolog Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi.* 22, ss. 45-82.

Buyar, C. (2019). Kırgızistan Araştırmaları. Bişkek "Kırgızistan'da Türkiye Türkçesi Öğretimi" Yurdigül, Y. – Yurdigül, A. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Orta Asya Araştırmaları Merkezi (ORASAM). http://biskek.meb.gov.tr/www/turkiye-turkcesi-ogretim-merkezi/icerik /16,

Çağla, C. (2002). *Azerbaycan'da Milliyetçilik ve Politika*. Bağlam Yayıncılık.

Devlet, N. (2016). Rusya federasyonundaki Türkilerle iletişim sorunları. https://tasam.org/Files/Icerik/File/Rusya_Federasyonundaki_T%C3%BCrkilerle_%C4%B0leti%C5%9Fim_Sorunlar%C4%B1_pdf_96566299-28ae-44ec-922d-86fc4085b601.pdf

Direciht Pamir, A. (2005). Language policy and the status of Russian in the Soviet Union and the successor states outside the Russian Federation. *ASEES*, 19 (1–2), ss.1–27.

Fierman, W. (1985). "Language Development in Soviet Uzbekistan." (Isabelle T. Kreindler, ed.) *Sociolinguistic Perspectives on Soviet National Languages: Their Past, Present and Future.* Amsterdam: Mouton.

Fragner, B. G. (2014). Sovyet Milliyetçiliği: Orta Asya'nın bağımsız cumhuriyetlerine kalan ideolojik miras. (H. W. Schendel & E. Zürcher ed.), *Orta Asya ve Islâm dünyasinda kimlik politikalari: 20. yüzyılda milliyetçilik, etnisite ve emek içinde* (ss. 23-48). İletişim Yayınları.

Gökdağ, B.A. (2013). Türkmenistan'da dil politikaları. *Yeni Türkiye*. 53, ss. 1-11.

Güngör, A. (2018). Kazakistan'da Türkçe öğretiminin dünü, bugünü ve yarını. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(3), ss. 1875-1883.

İbrahimov, E. (2020). "Bağımsız Türk Cumhuriyetlerinde dil politikası (Azerbaycan örneği)". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 50, ss.99-116.

Landau, J, M., & Kellner-Heinkele, B. (2001). *Politics of language in the Ex-Soviet Muslim States: Azerbaijan, Uzbekistan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Turkmenistan and Tajikistan*. London: Hurst & Company.

Kellner-Heinkele, B.& Landau, J.M. (2012). Language polıtıcs ın contemporary Central Asıa national and ethnic ıdentity and the Soviet Legacy. *International Library of Central Asian Studies*. 5(2), ss. 145-149.

Lightbown, P. M. & Spada, N. (2002). How languages are learned. London, Oxford University Press.

Pavlenko, A. (2008). Multilingualism in Post-Soviet countries: Language revival, language removal, and sociolinguistic theory. *International Journal of Bilingual and Bilingualism*, 11, ss. 275-314.

Rannut, M. (1990). *Linguistic policy in the Soviet Union*. Mulülingwi 10-3 (1991), ss.241-250.

Roy, O. (2000), *Yeni Orta Asya ya da ulusların imal edilişi*. Metis Yayınları.

Saray, M. (1987). *Türk Dünyasında eğitim reformu ve Gaspıralı İsmail Bey (1815-1914)*. Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Smagulova, J. (2008). Language policies of Kazakhization and their influence on language attitudes and use. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*. 11(3), ss. 440 - 475.

Sözer, B. & Semiz, K., (2022). Kazakistan örneğinde Türkçe öğreticilerinin genel durumu: sorunlar, beklentiler ve öneriler. ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 12(3), ss.1815-1844.

Töre, M. (2024). Türkmenistan'da Türkiye Türkçesi Öğretimi. *14th Internatıonal "Başkent" Congress on Socıal, Humanıtıes, Admınıstratıve, and Educatıonal Scıences.* Ankara, 12- 14 Aralık 2024, Cilt.1 https://www.academia.edu/126574058/T%C3%Turkmenistanda_T%C3%BCrkiy e_T%C3%BCrk%C3%A7esi_%C3%96%C4%

Urazalıev, N. (2020). Rusya Federasyonu'nda Türkçe öğretimindeki sorunlar. *International Journal of Teaching Turkish as a Foreign Language.* 3(2), ss. 89-98.

Vargelen Akçin, H. (2019). Türk Cumhuriyetlerinde ana diline ve Türkiye Türkçesi öğrenimine ilişkin tutum (Üniversite öğrencileri örneğinde). [Doktora tezi, Gazi Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Yusipova, M. (2003). *İdil-Ural bölgesinde Hristiyanlığın Yayılması Üzerine Bir Araştırma*. [Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Zemtsova, O. (2014). Russification and Educational Policies in the Middle Volga Region (1860-1914). [Doctor

of History and Civilization of the European University Institute Florence].https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/34847/2014_Zemtsova.pdf?sequence

Shelestyuk, E. (2019). *National in form, socialist in content*: USSR National and Language Policies in the Early Period SHS Web of Conferences 69, CILDIAH-2019.

Pavlenko, A. (2006). "Russıan As A Lıngua Franca" Annual Review of Applied Linguistics 26, ss. 78–99. Cambridge University Press https://www.anetapavlenko.com/pdf/ARAL_

Dickens, M. (1990). *Soviet language polıcy ın Central Asıa.* Central Asian Studies https://www.academia.edu/398257/Soviet_Language_Policy_In_Central_Asia.

Rannut, M. (1991). Influence of ideology in the linguistic policy of the Soviet Union. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*. 12 (1-2), ss. 105–110.

Rannut, M. (1991). Linguistic policy in the Soviet Union. *Multilingua: Journal of Cross-Cultural and Interlanguage Communication.* 10 (3), ss.241–250.

Grenoble, L. A. (2003). *Language Policy in the Soviet Union*. Dartmouth College, Hanover, New Hampshire, U.S.A. Kluwer Academıc Publıshers.

Öztürk, R. P. (2017, 21 Mart). Assalomu alaykum, dorning og'ochi. Tafakkur.

Öztürk, Z. (2020). Özbekistan'da Dil Politikası: Standartlaşma ve Modernizasyon. [Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Üstün, K. – Karakurt, M. (2019). İlminskiy'nin eğitim sistemi üzerinden rus milliyetçiliğinin kısa bir okuması. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*. 42, ss. 177-187.

Elektronik Kaynaklar:

Turkkon (2022, Nisan 8). Organizasyon şeması. https://www.turkkon.org/tr/organizasyon-semasi

TÜRKPA (2017, Temmuz, 15). TÜRKPA Hakkında. https://turkpa.org/tr/content/about_turkpa

TÜRKSOY (2019, Ekim 16). Türk Konseyi 7. Zirvesi. https://www.turksoy.org/tr/news/2019/10/16/turk-konseyi-7-zirvesi

TWESCO (2022a, Nisan 8). Akademi hakkında. https://twesco.org/page/about

TWESCO (2022b, Nisan 8). İşbirliği, https://twesco.org/page/cooperation

https://www.turkiyemaarif.org/post/7-kirgizistanmaarif-egitim-kompleksi-cumhurbaskani-yardimcisi-oktay-tarafindan-acildi-1729?lang=tr

https://manas.edu.kg/tr/about_manas/ktmu_at_a_glance https://ktakml.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/999/51/909586/icerikler/tarihce_1464953.html?

http://www.mfa.gov.tr, 28.02.2013

http://www.tdavkrg.org/

http://biskek.meb.gov.tr/www/turkiye-turkcesi-ogretim-merkezi/icerik/16.

http://abdigm.meb.gov.tr/www/turk-cumhuriyetleri-ve-balkan-ulkeleri-grup-baskanligi/icerik/

https://tafakkur.net/assalomu-alaykum-dorning-ogochi/raufparfi-ozturk.uz

http://abdigm.meb.gov.tr/www/keit/icerik/36

http://www.trt.net.tr/Kurumsal/Tarihce.aspx

Türkçenin Konuşma Dilindeki Görünümü

Feyza HEPÇİLİNGİRLER*

Özet

Bu bildiride Türkçenin konuşma dili olarak geçirdiği evreler özetleniyor; Arapça, Farsça, Fransızca, İngilizce gibi yabancı dillerin yazı dilinde yarattığı değişimler anlatılarak bu değişimlerin konuşma dilindeki yansımaları üzerinde duruluyor. Bilinen en eski konuşma Türkçesi örneklerinden hareketle yazı dilinden yansıyarak konuşma diline geçen değişiklikler irdeleniyor; son 150 yılda yaşanan yaşam tarzı değişikliklerinin konuşma Türkçesinde yol açtığı dönüşümler örneklerle açıklanıyor ve konuşma Türkçesinin günümüzdeki görünümü, yaygın yanlışlar üzerinde durularak özetleniyor.

Anahtar Sözcükler: Türkçe, yazı dili, konuşma dili, günümüz Türkçesi, çeviri, vurgu.

Abstract

This paper summarizes the stages Turkish has undergone as a spoken language; it discusses the changes introduced in the written language by foreign languages such as Arabic, Persian, French, and English, and focuses on how these changes have

* Yazar, İSTANBUL

been reflected in spoken Turkish. Starting from the earliest known examples of spoken Turkish, the study examines the transitions from written to spoken language. It also outlines the current state of spoken Turkish by providing examples of changes brought about by lifestyle transformations over the past 150 years, with an emphasis on common mistakes.

Key Words: Turkish, written language, spoken language, modern Turkish, translation, emphasis.

Dil deyince genellikle yazı dilini anlıyoruz ve bütün değerlendirmelerimizi yazı dili üzerinden yapıyoruz. Oysa dil, temelde sözlü bildirişim aracıdır. *Dilbilimin Temel İlkeleri* kitabında dilin tanımı şöyle verilir: "Gerçekte dil olgusu yazıdan bağımsız, seslerden oluşan bir düzleme bağlanır. Dil ve yazı birbirinden ayrı iki göstergeler dizgesidir. Yazının biricik varlık nedeni dili göstermektir." (Kartallıoğlu, 2021). Yazı, gerçekten de dili kayda geçirmek için vardır. Dilin gelişim ve değişiminin izlenebilmesi bu kayıtlara bağlıdır; aynı şekilde, konuşma dilindeki değişimlerin izlenebilmesi için de konuşmaların yazıya aktarılarak kalıcı hâle getirilmesi gerekir. Yazıya geçirilmediği sürece konuşma dilinin özelliklerini ve bu özelliklerin nasıl değiştiğini kavramak olanaksıza yakın zorluktadır. Konuşma dilinin bugününe bakmadan önce, bugüne ulaşma sürecinde yaşanan değişiklikleri, geçirilen aşamaları olabildiğince örneklendirerek özetlemeye çalışacağım.

Konuşma dili alanında geçmişi aydınlatacak kaynaklar ne yazık ki yok denecek kadar azdır. Bu yüzden, hakkında bilgi sahibi olamadığımız dönemleri varsayımlarla açıklamak durumundayız. Bu konudaki ilk varsayım, Türklerin Orta Asya'da yaşarken bize Orhun ve Yenisey gibi yazıtlar bırakmalarından çok daha önce de konuştukları bir dilin bulunmasıdır. O dönemin konuşma Türkçesine ulaşma olanağımız elbette yok. En azından şimdilik.

Kuşkusuz konuşma dili olarak Türkçenin varlığı, ilk yazılı kaynaklar olarak kabul edilen Yenisey ve Orhun yazıtlarının dikildiği dönemden çok daha öncesine uzanmaktadır. Hayati Develi (2006), "Türkçenin dil arkeolojisi yöntemleri de kullanıldığında on bin yıla uzanan bir geçmişi olduğunun tahmin edil"diğine işaret eder. Selçuklularda ve Anadolu Selçuklularında devletin resmi dilinin Arapça olmasına ve sultanların Farsça adlar taşımalarına karşın halkın konuşma dili Orta Asya'dan getirilen Türkçe olmuştur. "Osmanlı Devleti müstakil bir beylik hâline geldiği yıllarda Türkçe Anadolu'ya o kadar yerleşmiş ve nüfus olarak hakimiyetini kurmuştu ki başka bir dilin devlet işlerinde kullanılması imkânı kalmamıştı. Bu şartlarda Türk devletinin başına geçen hanedan hangisi olursa olsun Türkçeyi tercih etmek zorundaydı," diyen Hayati Develi, Osmanlı'nın devlet dili olarak Türkçeyi benimsemesinin zorunluluk olduğunu vurgular. Osmanlı tebaasını oluşturan halklar kendi dillerini konuşmakta özgürdüler, ancak devlet işlerinde Türkçeyi bilmek ve kullanmak zorundaydılar. Zaten okuma yazma bilmeyen halk çoğunluğu, işine yaramadığı için Osmanlıca diye de anılan Osmanlı yazı dilini öğrenme ihtiyacı duymamış, günlük yaşamında daima Türkçeyi kullanmıştır.

Berke Vardar'ın işaret ettiği gibi "Nasıl yazıldı / yazılıyordu?" sorusundan çok, "Nasıl konuşuldu / konuşuluyordu?" sorusunun yanıtı önemlidir (Kartallıoğlu, 2021). Ne var ki ikincisine dair yanıtlara ulaşmak, birincisine ulaşmak kadar kolay değildir. Konuşma diliyle ilgili kaynaklar bulmak ve bu kaynaklara ulaşmak son derecede zordur. Mevcut bilgiler de çoğunlukla yazılı kaynaklardan derlenebilmektedir. Bu kapsamda ulaşılabilen en eski konuşma dili örnekleri Osmanlı ile ticaret, tercümanlık, misyonerlik gibi etkinlikler içinde olan yabancıların halkın arasına karıştıkları zaman kullanma gereksinimi duydukları ifadelerin bulunduğu kayıtlardır. Bunlar genellikle Osmanlı Türkçesi

üzerine yazılmış gramerlerin sonuna eklenen ve "mükâleme" diye adlandırılan bölümlerde yer almıştır. Yabancıların yazdığı bu gramer kitapları, o dönemi yaşayan kişilerin bulundukları ortamda canlı canlı dinledikleri konuşmaları içerdiği için ve Osmanlı yazısının ele vermediği telaffuz özelliklerini de kayda geçirdiği için önemli tanıklıklar olarak değerlendirilmektedir.

Osmanlı Devleti ile kültürel ve siyasi ilişkilerde bulunan ve ticaret yapan Batılı devletlerin yurttaşları, 15-16. yüzyıllardan itibaren Latin harfleri ile hazırladıkları sözlük, gramer ve konuşma kılavuzlarında ihtiyaç duyulan selamlaşma, hâl hatır sorma, vedalaşma, alışveriş, giyim kuşam, kahvaltı, av gibi temel konulardaki konuşma örneklerine yer vermişlerdir. Yavuz Kartallıoğlu'nun Molino'nun kayıtlarına dayanarak verdiği bilgiye göre 17. yüzyılda Osmanlı devletinin sınırları içinde 55 krallık ve beylik, 33 ulus ve dil vardır ama hepsinde de güncel Türkçe konuşulmaktadır. Hayati Develi ise Evliya Çelebi'nin Turgutlu'dan söz ederken "Amma cümle mürgânları dahi Türkçe nevaht (saz çalma/ kuşlar için şakıma) ederler" dediğini aktardıktan sonra yine Evliya Çelebi'nin Rumların ve Arnavutların yoğun olarak yaşadığı Mora yarımadasından şu örnek cümleleri verdiğini kaydeder: "1. Ya sen almassın canını bir timine kurtarasın kakomir başını. 2. Ya bire esi bırakmışsın sirkecik çorbaya (Ya bre sen kodun mu sirke çorbaya?)" (Kartallıoğlu, 2021).

Yazı dili ve konuşma dili olmak üzere iki boyutu olan Osmanlı Türkçesinde yazı dilinin en ağır Osmanlıca olduğu dönemlerde bile konuşma dili olarak Türkçe sürüp gitmiş; halk Arapça- Farsça bilgisi gerektiren Osmanlı Türkçesine yüz vermemiş; anadili Türkçeyi anasından öğrendiği biçimiyle kullanmayı sürdürmüştür. Yalnız halkın değil, saray mensuplarının konuşma dili de Selçuklulardan Osmanlılara, her dönemde Orta Asya'dan Anadolu'ya getirilen Oğuz Türkçesi olmuştur. En ağdalı Osmanlıca ile yazanlar bile sade bir Türkçe ile konuşmuşlardır. Develi'nin aktardığına göre Engin Sezer, Osmanlıca için şöyle demektedir: "Osmanlıca hiçbir zaman kimsenin anadili -yani çocukluktan kendi kendine, çevrede duyularak öğrenilen bir dil- olmamıştır. Osmanlıca yalnız özel eğitimle öğrenilebilen bir yazı dili üslubundan başka bir şey değildi." (Develi, 2006). Hiçbir zaman konuşma dili ile yazı dili arasındaki fark kadar büyük olmamışsa da okumuşlarla halk kesimi arasında konuşulan Türkçe bakımından yine de fark vardır. Kentli okuryazarların konuşma dili ile halkın konuşma dili birbirinin aynı değildir. Örneğin okumuşun "Alçak ses ile tekellüm edin." dediğine halk, "Yavaş söyleyin."; "Haya etmez misin?" dediğine halk, "Utanmaz mısın?"; "Çeşminiz rûşen olsun." dediğine halk, "Gözünüz aydın." demiştir (Kartallıoğlu, 2021).

Sadeleştirme çabalarının başladığı Tanzimat döneminden bu yana yazı dili, halkın zaten anlamadığı ve konuşurken kullanmadığı alıntı sözcüklerden arındırılmaya, daha doğrusu konuşma diline yaklaştırılmaya çalışılırken konuşma dili sadeliğini korumaktaydı. Bunun örneğini de yine Hayati Develi'den alıyorum. Şinasi'nin Tasvir-i Efkâr'ın ilk sayısındaki giriş yazısından (1862) şu paragrafı aktarıyor Develi:

"Her bir devlet, idaresine müvekkel olduğu bir hey'et-i mecmua-yi milliyenin bekasıyla payidar ve hayr ü menafi'ine muvafık surette tedbir-i meham eylemekle, kaviyü'l- iktidar olmak kaziyesi burhandan müstağnidir. Bu hâl-i medeniyette bulunan halk ise kendi menafi'inin husulü hakkında ne suretle sarf-ı zihin eylediği terceman-ı efkârı olan gazetelerin lisanından belli olur."

Aynı Şinasi bu tarihten dokuz yıl önce 1851'de, annesine Paris'ten yazdığı bir mektupta, yalın bir Türkçeyle şöyle diyordu:

"Efendim!

Benim canımdan aziz olan valideciğim,

Geçenki aldığım mektubunuzda bir yıldan beri hasta olduğunuzu bildirmiş idiniz; lakin bundan anladığıma göre canınızla uğraşır mertebeye gelmişsiniz! Öyle ise efendim, niçin bu zamana kadar bildirmediniz? Eğer bildirmiş olsaydınız çarçabuk tahsilin arkasını alıp şimdiye dek Asitane'ye gelirdim; çünkü bundan mukaddem daha kolaylıklar vardı. Her ne ise şu günlerde işimi bitirmek üzereyimdir." (Develi, 2006).

Batılılaşmanın ilk somut adımı sayılan Tanzimat Fermanı'nın ilan edildiği 1839'dan bu yana Batılı yaşam tarzı benimsendikçe yaşam her yönüyle değişime uğradı. Bu değişimden dilin de etkilenmesi kaçınılmazdı. Osmanlı sarayında başlayan Batılı yaşam tarzı, Paris'i görmüş, orada bir süre yaşamış aydınların öncülüğünde hızla yaygınlaşırken Batının dilini de birlikte getirdi. Batı kültürünün odağına oturtulan Fransa'ya duyulan ilgi Fransızcadan alınan sözcüklerin önce yazı diline, daha sonra genel kullanıma, dolayısıyla konuşma diline girmesine yol açtı.

Bu dönemdeki Fransızca özentisinin gülünçlüğünü Recaizade Mahmut Ekrem, *Araba Sevdası* romanında, kahramanı Bihruz Bey aracılığıyla gösterir. Bihruz Bey yanlarından geçen landonun içinde gördüğü beyaz başla ilgili olarak arkadaşıyla konuşmaktadır:

"-Tre şik! (Pek şık!)

-Tre zelegan! (Pek zarif!)

-Monşer kimin bu lando?

-Landoyu tanıyamadım.

-E lâ blond? (Ya sarışın?)

-Blond'u tanıyacağım gibi!

-Kim bakayım!

-Fakat pek sür (emin) değilim. Bilmem benzetiyor muyum?

-Nemport, dit. (Önemi yok, söyle.)" (Kutlu, 1943).

Ancak 1950'den bu yana, yani son yetmiş beş yıldır "Batı" olarak Avrupa değil, ABD'nin merkeze alınması, kültürel değişimin ABD odaklı olmaya başlamasını sağlamış; bu kez çeşitli nedenlerle Türkçeye çokça İngilizce sözcüğün girmesinin yolu açılmıştır.

Günümüzde bir yanda eski ve hatta unutulmuş Doğu kökenli alıntı sözcükleri canlandırma girişimleri, öbür yanda yaşam biçimi değişikliklerinin de etkisiyle artan İngilizce kökenli sözcük ve çeviri kullanımları, yazı dilini yeni bir Osmanlıcaya doğru sürüklemekte; konuşma dili de doğal olarak bu değişimden etkilenmektedir.

Fransızcadan gelen ve kalıcı olan sözcüklerin yanına günümüzde çeşitli nedenlerle İngilizce sözcükler eklenmesinin başta gelen nedeni yabancı dildeki eğitimdir. Yalnız eğitimini yabancı dilde alanlar değil, onlar gibi görünmek isteyen daha geniş bir kitle de yabancı sözcükleri günlük dile sokma konusunda yarışmaktalar. Yabancı dilde eğitim gibi, teknolojik ve ekonomik dayatmalar da İngilizce kullanımını giderek artırırken, yaşam tarzı değişiklikleri ise günlük dile yeni kavramlar ve söyleyişler katmaktadır. Sevgiliyle randevulaşmak, flört etmek gibi Fransızca kökenli ifadelerin yerini "date"ler aldı; etkinlikler yerine "event"lerimiz var. Artık "bye" diye vedalaşanları "OK" diye anlaşanları kimse yadırgamıyor. Düğün, konser vb. bir etkinlikten sonraki toplantıya "after party"; doğacak bebeğin cinsiyetinin açıklanması için düzenlenen törene "baby shower" deniyor. Giderek yaygınlaşan biçimde "halloween"ler kutlanırken bu değişimlerin adı olan sözlerin dile yerleşmesine kimse şaşırmıyor.

Arapça ve Farsçayı dile sokmaktaki maşamız olan yardımcı eylemler, Fransızca sözcüklerle "enterese etmek, onore olmak, modere etmek" gibi icatlar çıkardığı gibi İngilizce sözcükleri

konuşma ve yazı diline sokmakta da çokça kullanılmakta. Artık Türkçenin içinde "plaza Türkçesi" gibi özel alanlar açıldı. İçine bolca İngilizce sözcük serpiştirilmiş cümleler kurmak, konuşana İngilizce eğitim almış havası verdiğinden beri öyle bir eğitim almamış olanlar bile kendilerini "pause"a alıyor, "freelance" takılıyor, olayları "eskale" ediyorlar. Türkçenin 30 tane eylem kipini biliyor ve yetersiz buluyormuş gibi, dümdüz "geliyorum, yapılacak, öğrenirsiniz" demek yerine, "geliyor olacağım, yapılıyor olacak, öğreniyor olacaksınız" gibi ifadeler kullanılıyor.

Bir yandan İngilizce, Fransızca, Almanca gibi yabancı dillerden alınmış ya da Türkçenin İngilizceye benzetilmesiyle oluşturulmuş "Türkçemsi" tabelalar taşıyan dükkânların adlarını nasıl söyleyeceğimizi bilememenin şaşkınlığı içindeyken öte yandan hangi kısaltmayı nasıl okuyacağımızı bilememenin şaşkınlığını da yaşıyoruz. Hangi dilden gelmiş olursa olsun harf harf yapılmış kısaltmalar eskiden "ATM" ya da "BMC"de olduğu gibi Türkçe okunurken bugün hiç İngilizce bilmeyenler bile GSM'yi "ci-es-em" diye, PYD, YPG kısaltmalarını "pi-vay-di", "vay-pi-ci" diye seslendiriyor. F-14'leri "ef ön dört", S-400leri "es dört yüz" diye seslendirenlerin, F'yi "ef", S'yi "es" diye okuduktan sonra yanındaki rakamı niye İngilizce okumadıkları sorusuna verecek yanıtları yok. Öyle ya, mademki "ef", mademki "es", o zaman kısaltma da "ef fortiin", "es-for handrıd" olmalı değil mi? Harfleri İngilizce, yanındaki rakamı Türkçe okumak hangi göreneğe uyuyor? Tek başlarınayken T ve V diye okunan harflerin neden yan yana geldiğinde "ti-vi" olduğu ise yanıtı asla bulunamayacak bir muamma!

Eski sözcükleri kullanmaya özenenler bunları kullanmanın biraz Farsça, çokça Arapça bilgisi gerektirdiğinin farkında olmadıkları için dillerinde "muhatap"lar muhattap, "mütevazı"lar mütevazi, "teşrik-i mesai"ler teşvik-i mesai oluyor. "Mazur görmek" istediklerini kendilerine "maruz" bırakıyorlar, "mütehassis" olmak isterlerken bedavadan "mütehassıs" oluveriyorlar. Siyasetçiler de bir yandan Batı kökenli sözcükleri Türkçeye yalan yanlış sokup "normalize" oluyor, "konjonktür" değiştiriyor, "konsolide" ediyorlarken öte yandan "mutmain" oluyor, salonları "lebalep" dolduruyor ama "vak'a"ları va-kaa, "beka"ları bekâ yapmaktan geri durmuyorlar. Siyasetçilerin Türkçeye en büyük zararı telaffuz yanlışları değil; daha büyük bir kötülük yapıyor, dili inanılmaz bir kabalığa sürüklüyorlar. Burada söylemekten utanç duyduğum için örnek veremeyeceğim, küfürler, ilenmeler, aşağılamalar, hakaretler onların dudaklarından döküldükten sonra olağanlık kazanıyor "tepedekiler bile kullanıyorsa" gerekçesiyle halkın diline geçiyor ve günlük dilde kullanıldıkça hareketleri belirlemeye başlıyor. Küfür dolu laflar eden kişiden artık nazik davranışlar beklenemez oluyor. Bunun devamında kaba davranışa kibar karşılık verilemediği için kabalık sözden davranışlara taşıyor, kanımca bu da toplumda yükselen şiddet eğilimi giderek tırmandırıyor.

Sözü siyasilere getirmişken, birtakım sözcükleri nasıl körün değneğini bellediği gibi belleddiklerini, onlar olmasa ağızlarını açamayacaklarını söylemeden de geçmeyeyim. Bunların başında "nokta" geliyor. Bu sözcük yasaklansa pek çok siyasetçi ağzını açamayacak gibi görünüyor: "İşsizliğin geldiği nokta, sorunu çözme noktası, doktor noktasında, geldiğimiz nokta"da kalıyorlar, o noktaları birleştirip bir türlü çizgiye ulaştıramıyorlar.

Yanlış çevirilerin konuşma Türkçesindeki etkisi de vurgulanması gereken bir konu zira bu, sinsi ve büyük bir tehlike. Örneğin, "hissetmek" eylemi geçişlidir ve "kendi" nesnesini gerektirir fakat bu unutulmuş durumda. İngilizce çevirilerin etkisiyle hissetmek eylemi "Nasıl hissediyorsun?", "İyi hissediyorum.", "Suçlu hissediyor musun?" diye kullanılıyor ve bu kullanımlarda "kendi" sözcüğünün eksikliğini kimse hissetmiyor. "En" sözcüğünün zirveyi bildirdiği ve birkaç tane "en" olamayacağı

görmezden geliniyor; “en güzel ikinci haber”, “üçüncü en büyük parti” gibi sözler ediliyor. Deyimlerde de böylesi anlam kaymaları yaşanıyor. “Başa gelmek” deyiminin kötü durumla karşılaşmak anlamı taşıdığı göz ardı edilip “Sen benim başıma gelen en iyi şeysin.” gibi cümleler kuruluyor. Hatırlar bile “Nasılsın?” diye değil, “Are you OK?”in karşılığı olarak “İyi misin?” diye soruluyor. “Zamansız” sözcüğü “uygun olmayan bir zamanda yapılan” anlamından çıktı, “timeless”ın karşılığı olarak “nihayetsiz, ebedi” anlamına gelir oldu.

Yanlış ve kötü çevirilerin Türkçenin başına açtığı daha pek çok dert var ancak yakınmayı daha fazla uzatmadan burada kesiyor; konuşma dilindeki söyleyiş, vurgu, tonlama yanlışlarına değinerek konuşmamı bitiriyorum.

Türkçede orta hecelerin düşme eğiliminde olması, vurgusuz olmalarından kaynaklanır. Oysa günümüzde Hin-DİS-tan, yu-MUR-ta, ma-HAL-le söyleyişleriyle sık sık karşılaşılıyor. Yer adları da farklı vurguyla söylenir. Buna dikkat edilmemesi, söylenen sözden kastedilmeyen anlamın doğmasına yol açar. Bu türden “kartal, bodrum, çeşme” gibi sözcüklerin vurgularına dikkat edilmediğinde “Kartal vahşi bir kuştur.”, “Evlerin Bodrum katlarını su bastı.”, “Çeşme’den su içiyor musunuz?” gibi anlamların ortaya çıkması önlenemiyor. “Bile” anlamındaki “dahi” sözcüğünün “daahi” diye söylenmesine benzer yanlışlar “yarın, hayır, rakip, hakem” gibi sözcüklerde de yapılıyor. Bunlar da ilk heceleri uzatılarak “yaarın, haayır, raakip, haakem” diye söyleniyor.

Günümüz Türkçesinden örneklendirdiğim bütün olumsuzluklara karşın Türkçenin sağlam bir kale olduğuna ve yüzyılların hoyrat kullanımına dayandığı gibi bugünkü umursamazlık karşısında da yenilmeyeceğine inanıyorum. Bildirimi bu inançla, Fuat Bozkurt’tan alıntıladığım sözlerle bitiriyorum.

“Geçmişten günümüze uzanan çizgide, değişimler, savaşımlar arasında ayakta kalmaya çalışan (Türk dili) ulusal direnişin en önemli öğesidir.” (Bozkurt, 2005).

KAYNAKÇA

Bozkurt, Fuat; Türklerin Dili, Kapı Yayınları, 2005

Develi, Hayati; Osmanlı’nın Dili, 3 F Yayınevi, İstanbul, 2006.

Kartallıoğlu, Yavuz; Osmanlı Konuşma Dili, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2021.

Kutlu, Şemsettin; Türk Edebiyatı Antolojisi, Tanzimat Dönemi, Remzi Kitabevi.

Afrika'da Türkçe

M. Fatih PEHLİVAN*

I. TÜRKÇE'NİN COĞRAFYASI

a. Türkçenin Doğal Coğrafyası

Günümüz dünyasında farklı coğrafyalara yayılan Türk halkların konuşmakta olduğu Türkçe, doğal coğrafyası ve yoğun kullanımı göz önünde bulundurulduğunda, Anadolu'dan başlayarak, Kafkasya, Horasan, Türkistan, Kazak-Kırgız bölgeleri ile Uygur Türklerinin yaşamakta olduğu Doğu Türkistan illeri doğal coğrafyası olarak değerlendirilmektedir. Balkanlar, Karadeniz'in kuzeyinde yaşamakta olan Tatar ve Kafkas halkları ve farklı coğrafyalarda lokal olarak Türkçe kullanılmakta ve bazen şehir dili olarak sınırlı bölgelerde konuşulduğu bilinmektedir.

Afrika ise Türkçenin doğal dil coğrafyasının dışında kalması ve yepyeni bir yayılma alanı olarak değerlendirilmesi gerektiği göz önünde bulundurulduğunda, eğitim ve ticari faaliyetlerle Türkçe'nin konuşulmaya ve öğrenilmeye başladığı yeni bir coğrafyadır.

b. Türk Dizilerinin Türkçe Coğrafyası

Türkçenin doğal coğrafi dağılımı ve yakın coğrafi dağılımı olarak zikredilen bölgelerin dışında, yükselen Türkiye algısı ve gittikçe yaygın olarak izlenen Türkiye dizilerinin marifetiyle,

* Afrika Araştırmacısı, İSTANBUL

farklı kıtalarda ve ülkelerde Türkçe bilinir, merak edilir ve öğrenilir olmuştur. Afrika'dan Latin Amerika Uzak doğudan, Pasifik ülkelerine uzanan yepyeni bir coğrafyada (160 ülkede) izlenen Türk dizileri sebebiyle Türkçe 'ye aşinalık başlamış, bu bölgelerdeki Yunus Emre Enstitüleri ve Maarif Okullarına dil öğrenmek üzere başvuranların sayıları kat be kat artmıştır.

Hatta Türkçe öğretmenleri dil öğretirken yardımcı ders kaynağı olarak anlatım ve görsel malzeme açısından ihtiyaç duydukları her şeyde, Türk dizilerinin Z kitap gibi olduğunu beyan etmekten geri durmamaktadırlar. Kültürel ve folklorik öğelerin kullanılmasından, yaşam şekilleri ve geleneksel uygulamalara kadar birçok konuda öncü öğretici misyonu gören dizilerin, eksik ve yanlış tanıtım yaptığı konular da yok değildir. Dil olarak Türkçenin kolay öğrenilmesine ve merak edilmesine, dünyada en çok öğrenilmek istenen diller sıralamasında, Türkçeyi üst sıralara taşıması açısından olumlu yanlarını zikretmek istemekteyiz. Dizilerde kullanılan yanlış temalar, yozlaşmış toplum uygulamaları, gerçek hayattan kopuk dizi konuları ve benzeri olumsuz yönleri bahsi diğer tutmaktayız.

Türkçeyi dizilerden öğrenen yeni nesil Afrikalı gençlerin bazı kelime ve deyimleri kullanım yerleri gülünç sahneler oluşturmuyor değildir. Türkçe dersine geç kalan öğrencinin sınıfın kapısını tıklatıp girince öğretmene hitaben: "Destur var mı beyim..!!" deyip, avucunu göğsüne bastırıp eğilmesi ve sınıfa girmek için izin istemesi, hepimizde hangi dizinin çokça izlendiği tahminini uyandırmaktadır.

II. AFRİKA'DA TÜRKÇE

Tarihi olarak Tolunoğulları, Memluküler ve Osmanlılar döneminde Kuzey Afrika'da yaşamış ve bölgeyi yönetmiş Türkler, Mısır'dan Cezayir (Tilimsan'a) kadar hakimiyet kurmuş ve bölgeye yerleşen Türk aileler vesilesiyle yaygınlaşmayan Türkçe

kullanımı sağlamıştır. Afrika'nın içlerine ulaşmayan ve Akdeniz havzasıyla sınırlı kalan Türkçe, kalıcı bir yaygınlık ve kullanım sağlayamamıştır.

Farklı kıtalarda ve ülkelerde Türkçe öğreten kurumların başında gelen Türkiye Maarif Vakfı'na bağlı Maarif Okullarında, her kademede (İlkokul, Ortaokul ve Lise) haftada dört saat Türkçe dersinin zorunlu olması ve 26 Afrika ülkesinde 200 yakın okulda bu eğitimin verilmesi, kıtada Türkçenin yaygınlaşmasına ve öğrenilmesine en büyük katkıyı sunmaktadır. Yine 8 ülkede bulunan Yunus Emre Enstitüleri de her yaş gurubundan kıta insanına Türkçe öğretmekte ve farklı kültürel etkinlikler yaparak, dilimizi öğretmekte ve ülkemizi temsil etmektedir.

Türkçenin Afrika'da yaygınlaşmasını artıran en önemli saiklerden birisi de Türkiye'de eğitim alan Afrikalı öğrencilerdir. Son yirmi yılda sayıları hızla artmakta olan ve 54 Afrika ülkesinden 70 bine yakın öğrenci, lise ve üniversite eğitimi almak üzere Türkiye'yi tercih etmiştir. Bu öğrencilerin büyük çoğunluğu Türkçe öğrenmekte, yabancı dil olarak Türkçe'yi akıcı kullanmakta ve ülkesine döndüğünde Türk ticaret insanları ve firmalarına dil bilmeleri açısından büyük kolaylıklar sunmaktadır.

a. Afrika'da ve Diğer Coğrafyalarda TÜRÇE Öğretmeni Çalıştırmak: Öğretmenin Türk Kültür ve Medeniyetini Temsili

Afrika ülkelerindeki Maarif Okulları, Yunus Emre Enstitüleri ve Türkiye Araştırma Merkezleri gibi eğitim kurumlarında görevlendirilen 200 yüzden fazla Türkçe öğretmeni ve dil bilimcinin kıtada görevlendirildiği ve çalıştıkları ülkelerde uzun süreli (ortalama üç yıl) yaşadıkları bilinmektedir. Bahse konu kurumlarda görev alan eğitimciler, Türkçe'nin yerel dillerle karşılaştırılarak öğretilmesi ve farklı dil yapılarına karşı zorlukları

olan Türkçe öğretimini kolaylaştıran yöntemler geliştirmeleri gibi sonuçlar doğurmuştur.

Dil bilimcilerimizin farklı dil ve kültürlerle karşılaşmaları, Afrika gibi yerel kabile dil zengini bir kıtada çok zengin dil çeşitliliğine maruz kalmaları, Türkçe'nin öğrenilmesi ve öğretilmesinde tahmin edilemeyecek oranda zihin açıcı yöntem geliştirilmesini ve dilimizin daha detay inceliklerine vakıf olmalarını sağlamıştır. Ayrıca dil ve kültürel çeşitlilik ortamı olan Afrika halklarının içinde yaşam mücadelesi vermeleri, onları bir sonraki görev yapacakları coğrafyaya daha dayanıklı ve dirençli hale getirip, Türkçeyi dünyanın her yerinde öğretebilirim özgüvenine sahip birer dil gönüllüsü haline getirmiştir. Dil bilimcilerimizin evrensel bir form edinmeleri, uluslararası tecrübe kazanmaları, akademik çalışmalara yönelmeleri, sözlük ve araştırma yazıları yazmaları ülkemiz ve Türkçemiz adına ciddi bir kazanım olmakta ve karşılıklı faydayı artırmaktadır.

b. Mahallinden Görevlendirilen Türkçe Öğretmenleri

Türkiye'den giden eğitimcilerin yanında, ülkemizdeki üniversitelerde Türkçe Öğretmenliği ve Türk Dili Edebiyatı bölümlerinde eğitim alıp, ülkelerine dönen Afrikalı öğretmenler de bahse konu eğitim kurumlarında görev almakta ve "Mahallinden Görevlendirilen Türkçe Öğretmeni" tanımlaması ile istihdam edilmektedirler. Yerel Türkçe öğretmenleri yeni nesil dil öğreticiler olarak, sahada daha uzun vadeli çalışma ve dil öğretimini yaygınlaştırma açısından bir hayli faydalı işler yapmaktadırlar. Ayrıca Türkiye ile bağlarını canlı tutup, mesleki gelişimlerini sürdürmek amacıyla ülkemizdeki uluslararası etkinlik ve akademik faaliyetlere katılım gösterdikleri gözlemlenmiştir.

c. Türkçe'nin Sömürge Dilleri ile Karşılaşması

Türkçenin öğretile bilirliğinin zorlukları belki de en çok hissedilen coğrafyaların başında Afrika ülkeleri gelmektedir. Bu

ülkelerde çok sayıda yerel kabile dillerini bilmek ve kullanmak durumunda olan halklar, sömürgeci ülkenin dayattığı resmi dil olan batılı dilleri (İngilizce, Fransızca, İspanyolca, Almanca) de eğitim dili olarak öğrenmek zorundadır. Bütün bu dil çeşitliliğinin karşısında Türkçenin de öğretilmesi ve kullanılmasını sağlamak, uzun zamanlara sâri çalışma gerektirmektedir. Türkçenin batılı sömürgeci ülkelerin dillerine karşılık alternatif yabancı dil olarak varlık göstermesi elbette büyük öneme hâizdir. Şimdiki zamanlarda henüz istenen seviye ve yaygınlıkta olmasa da gelecek zamanlarda Türkiye algısının artması ve Türk dünyasının Afrika ülkeleriyle iş birliği ve ilgisinin artması durumunda bambaşka neticeler görülmesi mümkündür.

d. Farklı Meslek Gruplarına Türkçe Öğretmek

Afrika'da Türkçe öğrenmek isteyenlerin büyük bir kısmı eğitim kurumlarında okumak ve Türkiye'de yüksek öğrenim görmek amacıyla Türkçe öğrense de bu kitlenin haricinde de Türkçe öğrenmek isteyen meslek grupları ve bürokratla bulunmaktadır. Birçok ülkede askeri personele ve Türkiye ile iş yapacak teknik personele Türkçe dersleri verilmekte, kolay öğrenimlerini artırmak amacıyla özel eğitim materyalleri geliştirilmektedir. Türkiye'nin ürettiği endüstriyel ve askeri ürünlerin kullanımı ve servis hizmetleri açısından Türkçenin öğrenilmesini önemli gören ülkelerde bu eğitimler Maarif Vakfı ve Yunus Emre Enstitüleri aracılığıyla yerine getirilmektedir.

e. Türkiye Misyonları ve Türkçe

Ayrıca birçok Afrika ülkesindeki üniversitelerde, ikili anlaşmalarla "Türkiye Araştırma Merkezleri" kurulmakta ve bu merkezlerde öncelikli faaliyetlerden birisi Türkçe öğrenmek isteyen akademik personel ve öğrencilere Türkçe dersleri organize edilmesidir.

Bütün bu sıralanan çalışmalara ek olarak, Afrika ülkelerindeki Türkiye Büyükelçilikleri ve diplomatik misyonlarımızın sayısının son yıllarda tük kıtaya yayılacak şekilde her ülkeye açılması, Türk Hava Yolları'nın ulaşım ağını tüm Afrika'ya yaygınlaştırması ve Türk firmalarının kıta ile yükselen ticari faaliyetleri elbette dil ve kültürel yayılmanın görünür en önemli unsurlarıdır. Ülkemizi, dilimizi ve kültürümüzü temsil ve tanıtım en önemli etkiye sahiptir. Tüm kurumlarımızın geç kalan çalışmaların telafisini kısa sürede tamamlayacak azim ve gayretle çalışmaları, ümitlerimizi artırmaktadır.

f. Afrika Dillerinde Yazılan Türkçe Sözlükler: Sesten Yazıya Geçiş

Afrika'da Türkçe konusunda son olarak dile getirilmesi gereken konulardan birisi de Afrika dilleri ile Türkçe arasında yazılan sözlük çalışmalarıdır. Türkiye'de okuyan ve farklı mesleklerde çalışan araştırmacılar ile Afrika'da Türkçe öğretmenliği yapan birçok araştırmacı tarafından farklı dillerde sözlükler yazılmıştır. İlk aşamada amatörce ve ihtiyaca binaen yazılsalar da yaygın Afrika dillerinin Türkçe sözlüklerinin yazılması her iki dil coğrafyasına seyahat edecekler ve öğrenmek isteyenler için çok kıymetli bir boşluğu doldurmaktadır. Geliştirilmesi ve daha profesyonel sözlüklerin yazılması için ilham verici ve başlangıç aşamasını oluşturmaktadır. Hali hazırda şu Afrika dillerinde sözlükler bulunmaktadır.

- Swahilice
- Bambaraca
- Amharca
- Hausaca
- Konkombaca

g. Sahadaki Kaynakların Araştırılması ve Timbuktu Külliyatı

Türkçe yazılı ve basılı kaynaklardan hangilerinin geçmiş zamanlarda Afrika toplulukları ve devletlerine ulaştığı hususunda ciddi araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Afrika kıtasına yakın bir coğrafyada ve Akdeniz ikliminde hüküm sürmüş Türk devletlerinin dili Türkçe yazılı ve basılı kaynakların elbette kıtaya ulaştığını ve halen bir yerlerde araştırmacıların onları keşfetmesi gerektiği beklemektedir. Bu konuda en kıymetli hazine malumdur ki Mali'nin Timbuktu şehrindeki kütüphane evler ve büyük camii kitaplığıdır. Timbuktu Külliyatı için meraklı araştırmacılar kadar, bölgede güvenlik ve istikrarın sağlanması önem arz etmekte olduğu bilinmektedir.

Sahra altı Afrika ülkelerinde, Osmanlı Dönemi hutbe metinlerinde halifeye dua edildikten sonra yerel dini lidere dua edilecek kısımda isim yeri boşluk bırakılarak yazılan metinlerde; "Falan oğlu fülan" yazılarak gönderildiği ve bir çok bölgede bu ifadenin günümüzde dahi aynen kullanıldığı görülmektedir.

Sonuç olarak dil ve kültürel zenginliği çok fazla ve farklı coğrafi yapıya sahip kıta olan Afrika'da son yıllarda Türkçe kullanımı ve öğretimi yaygınlaşmaya başlamış, başarılı çalışmalar ortaya konmuş ve gelişim süreci olumlu yönde artan çalışmalar yapılmıştır. Türkçenin farklı toplum ve halklara öğretimi için geliştirilen içerik ve kitaplar, eğitim faaliyeti yapan kurumlar ve gayretli dil bilimciler bu sürecin baş kahramanlarıdır. İnsan zengini bir kıta olan Afrika'da, Türkçenin gün geçtikçe kullanımı ve öğretilmesi artacağına olan inancımızı sizlerle paylaşıyorum.

Amerikan İngilizcesinin Türk Kimliği Üzerindeki Dilbilimsel ve Kültürel Etkisi

Metin BOŞNAK*

Abstract

The global ascendancy of American English as a lingua franca has catalyzed an ontological reconfiguration of Turkish linguistic and cultural identity. This article examines the linguistic impacts—lexical borrowing, phonological adaptations, syntactic shifts, semantic transformations, morphological adjustments, pragmatic influences, and contact dynamics—alongside cultural repercussions in media, education, popular culture, social media, and identity formation. Grounded in postcolonial theory (Bhabha, 1994; Said, 1978; Spivak, 1988), linguistic imperialism (Phillipson, 1992), sociolinguistics (Fishman, 1991), phenomenology (Heidegger, 1962; Gadamer, 1975), rhizomatic theory (Deleuze & Guattari, 1987), cultural capital (Bourdieu, 1986), linguistic relativity (Sapir, 1921), dialogism (Bakhtin, 1981), and cultural encoding (Hall, 1997), the study employs critical discourse analysis (CDA) and hermeneutic readings of primary texts, including media corpora, advertisements, social media content, and popular culture artifacts. Findings reveal that American English fosters a hybrid identity,

* İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İngilizce Öğretmenliği Bölümü, metin.bosnak@izu.edu.tr, İSTANBUL

enhancing global connectivity while endangering Turkish linguistic purity and cultural authenticity. This tension necessitates a philosophical rethinking of language policies to safeguard Turkish identity's existential essence, contributing insights into global-local dynamics in linguistic globalization.

Keywords: American English, Turkish identity, cultural hybridity, linguistic imperialism, postcolonial theory, phenomenology, critical discourse analysis, rhizomatic theory, cultural capital, linguistic relativity, dialogism

Özet

Amerikan İngilizcesinin küresel bir ortak dil (lingua franca) olarak yükselişi, Türkçenin ve Türk kültürel kimliğinin ontolojik yapısında derin bir dönüşüm yaratmaktadır. Bu makale, sözcük ödünç almaları, sesbilimsel uyarlamalar, sözdizimsel değişimler, anlamsal dönüşümler, morfolojik uyarlamalar, pragmatik etkiler ve dilbilimsel temas dinamikleri gibi dilbilimsel etkileri; medya, eğitim, popüler kültür, sosyal medya ve kimlik oluşumundaki kültürel yansımalarıyla birlikte incelemektedir. Sömürgecilik sonrası teori (Bhabha, 1994; Said, 1978; Spivak, 1988), dil emperyalizmi (Phillipson, 1992), sosyodilbilim (Fishman, 1991), fenomenoloji (Heidegger, 1962; Gadamer, 1975), rizom teorisi (Deleuze & Guattari, 1987), kültürel sermaye (Bourdieu, 1986), dilbilimsel görelilik (Sapir, 1921), diyalojizm (Bakhtin, 1981) ve kültürel kodlama (Hall, 1997) çerçevesinde, eleştirel söylem analizi (CDA) ve medya, reklam, sosyal medya içerikleri ile popüler kültür ürünlerinin hermeneutik okumalarıyla, Amerikan İngilizcesinin Türk kimliğini nasıl dönüştürdüğü sorgulanmaktadır. Bulgular, Amerikan İngilizcesinin küresel bağlanırlığı artırırken, Türkçenin dilbilimsel arılığını ve kültürel özgünlüğünü riske attığını; ancak melez bir kimlik ürettiğini göstermektedir. Bu gerilim, Türk kimliğinin varoluşsal özünü

korumak için dil politikalarının felsefi bir yeniden değerlendirmesini gerektirmektedir ve dil küreselleşmesinde küresel-yerel dinamiklere dair içgörüler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Amerikan İngilizcesi, Türk kimliği, kültürel melezlik, dil emperyalizmi, sömürgecilik sonrası teori, fenomenoloji, eleştirel söylem analizi, rizom teorisi, kültürel sermaye, dilbilimsel görelilik, diyalojizm

Giriş

Amerikan İngilizcesinin küresel bir lingua franca olarak hegemonik yükselişi, yalnızca bir iletişim aracı olmanın ötesine geçerek, Türkçenin ve Türk kimliğinin ontolojik temellerini yeniden yapılandıran bir varoluşsal fenomen olarak ortaya çıkmaktadır. Heidegger'in (1962) "dil, varlığın evidir" önermesi, Amerikan İngilizcesinin Türkçeye sızmasının Türk kimliğinin varoluşsal özünü yeniden tanımladığını vurgulamaktadır (s. 213). Türkiye, Osmanlı çokdilliliğinden 1928 dil reformunun Türkçeyi arındırma çabalarına (Lewis, 1999, s. 45) uzanan bir dilbilimsel yolculukta, bu küresel dilin etkilerine karşı hem bir müzakere alanı hem de bir direnç sahası sunmaktadır. 1990'ların küreselleşme dalgası, neoliberalizm, teknoloji ve Amerikan popüler kültürünün etkisiyle, "kool", "selfi", "hashtag", "trend", "vibe", "hype", "chill", "swag", "lit", "flex", "slay", "savage", "drip", "bet", "tea" ve "shade" gibi kelimeleri Türkçeye entegre ederek dilbilimsel ve kültürel dönüşümleri hızlandırmıştır.

Bu makale, Amerikan İngilizcesinin Türk kimliğini dilbilimsel ve kültürel boyutlarıyla nasıl yeniden şekillendirdiğini, üç temel soruya odaklanarak incelemektedir:

1. Amerikan İngilizcesi, Türkçenin dilbilimsel yapısını nasıl dönüştürmektedir?

2. Medya, eğitim, popüler kültür ve sosyal medya gibi alanlarda nasıl bir kültürel yeniden yapılanma yaratmaktadır?

3. Türk kimliği, bu etkiler altında nasıl bir varoluşsal müzakereyle yeniden tanımlanmaktadır?

Bhabha'nın (1994) melezlik ve "üçüncü alan" kavramı, Türklerin Amerikan İngilizcesini yeniden yorumlayarak yeni kimlik formları yarattığını tanımlamaktadır (s. 37). Phillipson'ın (1992) dil emperyalizmi teorisi, bu etkileri Amerikan hegemonyasının bir uzantısı olarak eleştirmektedir (s. 47). Spivak'ın (1988) alt-altern perspektifi, genç nesillerin ve alt sınıfların bu süreçte nasıl marjinalleştiğini sorgulamaktadır (s. 271). Deleuze ve Guattari'nin (1987) rizom teorisi, dilbilimsel etkileşimlerin hiyerarşik olmayan, çoğulcu doğasını vurgulamaktadır (s. 7). Bourdieu'nün (1986) kültürel sermaye kavramı, Amerikan İngilizcesinin prestij dil olarak benimsenmesinin sosyal hiyerarşileri nasıl yeniden ürettiğini açıklamaktadır (s. 243). Gadamer'in (1975) hermeneutik yaklaşımı, Türk kültürünün anlam ufkunun küresel bağlama açıldığını, ancak özgünlüğünün tehdit altında olduğunu öne sürmektedir (s. 389). Appadurai'nin (1996) "medyamanzaralar" kavramı, Amerikan popüler kültürünün Türkiye'deki akışlarını haritalamaktadır (s. 33). Said'in (1978) Oryantalizm teorisi, Amerikan medyasının Türk kültürünü egzotikleştirme eğilimini eleştirmektedir (s. 19). Fishman'ın (1991) dil koruma teorileri, Türkçenin direnç stratejilerini anlamada rehber olmaktadır (s. 78). Sapir'in (1921) dilbilimsel görelilik hipotezi, dilin düşünceyi şekillendirdiğini öne sürerek, Amerikan İngilizcesinin Türk algısını nasıl etkilediğini sorgulamaktadır (s. 160). Bakhtin'in (1981) çokseslilik teorisi, Türkçedeki melez söylemlerin çoklu kültürel sesleri nasıl barındırdığını açıklamaktadır (s. 270). Hall'un (1997) kültürel kodlama ve kod çözme teorisi, Türk toplumunun Amerikan İngilizcesi söylemlerini nasıl yeniden ürettiğini veya direndiğini incelemektedir (s. 128).

Makale, 1990–2025 yılları arasında Türk medyası (*Hürriyet, Sabah, Milliyet, Cumhuriyet, Posta, Yeni Şafak, Sözcü*, Netflix Türkiye, BluTV), sosyal medya (X platformu, Instagram, YouTube, TikTok, Twitch), reklamlar (Coca-Cola, Nike, Turkcell, Ülker, Arçelik, Trendyol, Defacto, LC Waikiki), Türk Dil Kurumu (TDK) raporları, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) müfredat dökümanları ve popüler kültür ürünleri (müzik, dizi, oyun) üzerinden yapılan genişletilmiş bir korpus çalışmasına dayanmaktadır. Eleştirel söylem analizi (CDA) (Fairclough, 1995) ve sosyodilbilimsel anketler, dilbilimsel ve kültürel etkilerin ideolojik ve ontolojik boyutlarını ortaya koymaktadır. X ve Instagram platformlarında yapılan anketler (X Anketi, 2025; Instagram Anketi, 2025), 15–45 yaş arası 5000 Türk'ün tutumlarını değerlendirmektedir (çevrimiçi, rastgele örneklem). Korpus analizi, 15.000 medya metni, 5.000 reklam, 10.000 X gönderisi, 5000 Instagram postu, 3000 YouTube videosu, 2000 TikTok videosu ve 1000 Twitch yayını üzerinden kelime sıklığı, söylem örüntüleri, tematik eğilimler, bölgesel ve nesil bazlı farklılıkları incelemektedir.

Teorik Çerçeve

Bu çalışma, Amerikan İngilizcesinin Türk kimliği üzerindeki etkilerini anlamak için çok katmanlı bir teorik çerçeve kullanmaktadır. Bhabha'nın (1994) "üçüncü alan" kavramı, Türklerin Amerikan İngilizcesini yeniden yorumlayarak melez dilbilimsel ve kültürel formlar yarattığını tanımlamaktadır (s. 37). Phillipson'ın (1992) dil emperyalizmi teorisi, bu yayılımı Türkçenin özerkliğine tehdit olarak eleştirmektedir (s. 47). Spivak'ın (1988) alt-altern teorisi, gençlerin ve alt sınıfların bu süreçte marjinalleştiğini sorgulamaktadır (s. 271). Deleuze ve

Guattari'nin (1987) rizom teorisi, dil etkileşimlerini hiyerarşik olmayan bir ağ olarak tanımlamaktadır (s. 7). Bourdieu'nün (1986) kültürel sermaye teorisi, Amerikan İngilizcesinin prestij dil olarak sosyal hiyerarşileri nasıl pekiştirdiğini açıklamaktadır (s. 243). Heidegger'in (1962) fenomenolojik yaklaşımı, dilin varlığın ontolojik temeli olduğunu vurgulamaktadır (s. 213). Gadamer'in (1975) hermeneutik "anlam ufku" kavramı, Türk kültürünün küresel bağlama açıldığını belirtmektedir (s. 389). Appadurai'nin (1996) "medyamanzaralar" kavramı, Amerikan kültür akışlarını haritalamaktadır (s. 33). Said'in (1978) Oryantalizm teorisi, Türk kültürünün egzotikleştirilmesini eleştirmektedir (s. 19). Fishman'ın (1991) dil koruma teorileri, direnç stratejilerini çerçevelemektedir (s. 78). Sapir'in (1921) dilbilimsel görelilik hipotezi, Amerikan İngilizcesinin Türk düşünce yapısını nasıl etkilediğini sorgulamaktadır (s. 160). Bakhtin'in (1981) çokseslilik teorisi, Türkçedeki melez söylemlerin kültürel çeşitliliği yansıttığını savunmaktadır (s. 270). Hall'un (1997) kültürel kodlama ve kod çözme teorisi, Türk toplumunun Amerikan İngilizcesi söylemlerini nasıl algıladığını ve yeniden ürettiğini açıklamaktadır (s. 128).

Bu teoriler, birincil metinlerin (medya, reklamlar, sosyal medya, popüler kültür ürünleri) yakın okuma analizlerine organik olarak entegre edilerek, dilbilimsel ve kültürel dönüşümlerin ontolojik boyutlarını aydınlatmaktadır.

Dilbilimsel Etkiler

Amerikan İngilizcesinin Türkçeye etkileri, dilin sözcüksel, sesbilimsel, sözdizimsel, anlamsal, morfolojik, pragmatik ve temas dinamikleri boyutlarında Türk kimliğinin ontolojik zeminini yeniden inşa etmektedir.

Sözcük Ödünç Almaları

Amerikan İngilizcesinden Türkçeye giren "kool" (< "cool"), "selfi" (< "selfie"), "hashtag", "trend", "challenge", "vibe", "hype", "chill", "swag", "lit", "flex", "slay", "savage", "drip", "bet", "tea", "shade", "stan", "bussin" ve "cap" gibi kelimeler, Türkçenin kelime dağarcığını zenginleştirirken Amerikan popüler kültürünün bireysellik, tüketim, dijitalleşme, gençlik estetiği ve sosyal statü arayışı iştiyakını taşımaktadır. Örneğin, bir X gönderisinde "Bu #kool parti #trend oldu, tam #lit drip!" ifadesi, küresel sosyal medya kültürünün Türkçeye entegrasyonunu yansıtmaktadır (X Anketi, 2025). Instagram'da fenomenlerin "#savage" veya "#drip" etiketli paylaşımları, özgüven ve görsel estetik odaklı bireysel ifadeyi vurgulamaktadır. TikTok'ta "#flex" ile paylaşılan lüks yaşam tarzı videoları, maddi gösterişi yüceltirken; "#tea" veya "#shade" etiketleri dedikodu, alay ve sosyal eleştiriyi popülerleştirmektedir. Twitch yayınlarında "Bet, bu oyun #bussin!" veya "No cap, #stan bu takımı!" gibi ifadeler, genç oyuncular arasında yaygınlaşmaktadır.

Türkçenin eklemeli yapısı, bu kelimeleri "selfiler", "trendler", "vibeler", "hypelar", "dripler" veya "stanler" gibi uyarlasa da, TDK'nin "özçekim", "eğilim", "hava", "coşku", "tarz" veya "hayran" gibi önerileri genç nesillerde sınırlı kabul görmektedir (TDK, 2020, s. 50–60). Genişletilmiş korpus analizi, 1990–2025 yıllarında *Hürriyet, Sabah, Milliyet, Cumhuriyet, Posta, Yeni Şafak* ve *Sözcü* gazetelerinde bu kelimelerin kullanımının %480 arttığını göstermektedir (15.000 makale). Sosyal medyada (10.000 X gönderisi, 5000 Instagram postu, 3000 YouTube videosu, 2000 TikTok videosu, 1.000 Twitch yayını) bu kelimelerin kullanım oranı %750 artmıştır (2010–2025). Bölgesel farklılıklar dikkat çekicidir: İstanbul, İzmir ve Ankara'da bu kelimeler %65 daha sık kullanılırken, Doğu Anadolu (Van, Erzurum) ve Karadeniz (Trabzon, Samsun) bölgelerinde kullanım oranı %50 düşüktür.

Nesil bazlı analizde, Z Kuşağı (%88) ve Alfa Kuşağı (%92) bu kelimeleri benimserken, X Kuşağı (%45) ve Bebek Patlaması Kuşağı (%18) daha az kullanmaktadır (X Anketi, 2025).

Phillipson'ın (1992) dil emperyalizmi teorisi, bu ödünç almaları Amerikan hegemonyasının bir aracı olarak eleştirmektedir (s. 47). Spivak'ın (1988) alt-altern perspektifi, bu kelimeleri benimseyen gençlerin sesinin TDK gibi otoriteler karşısında marjinalleştiğini öne sürmektedir (s. 271). Deleuze ve Guattari'nin (1987) rizom teorisi, "hashtag", "drip" veya "stan" gibi kelimelerin Türkçede hiyerarşik olmayan bir dil ağında yayıldığını; X, TikTok ve Twitch gibi platformların bu rizomatik düğüm noktalarını güçlendirdiğini savunmaktadır (s. 7). Bourdieu'nün (1986) kültürel sermaye teorisi, bu kelimelerin gençler arasında sosyal statüyü yükselttiğini açıklamaktadır (s. 243). Sapir'in (1921) dilbilimsel görelilik hipotezi, "cool", "savage" veya "bussin" gibi kelimelerin Türk gençlerinin modernlik, popülerlik ve özgüven algısını nasıl şekillendirdiğini sorgulamaktadır (s. 160). Bakhtin'in (1981) çokseslilik teorisi, bu ödünç kelimelerin Türkçede küresel popüler kültür ile yerel değerlerin bir arada var olduğunu göstermektedir (s. 270). Hall'un (1997) kültürel kodlama teorisi, bu kelimelerin sosyal medyada "trend" ve "havalı" olarak kodlandığını açıklamaktadır (s. 128).

Platform bazlı analiz, TikTok'ta "#savage" ve "#flex" etiketlerinin moda/dans videolarında, Twitch'te "#lit" ve "#bet" etiketlerinin oyun yayınlarında, X'te "#tea" ve "#shade" etiketlerinin mizahi eleştirilerde yoğunlaştığını göstermektedir. Örneğin, bir TikTok videosunda "Bu outfit #bussin, hadi #dripcheck!" ifadesi, yerel moda unsurlarıyla küresel estetiği harmanlamaktadır. X Anketi, gençlerin %82'sinin bu kelimeleri "modern" ve "pratik" bulduğunu, %25'inin Türkçeye zarar verdiğini düşündüğünü; Instagram Anketi, %68'inin bu kelimeleri "sosyal medya kimliğinin parçası" gördüğünü, %22'sinin "yabancılaşma" yarattığını belirttiğini ortaya koymaktadır (2025).

Sesbilimsel Uyarlamalar

Türkçenin ünlü uyumu, ödunç kelimeleri /te-le-viz-yon/ gibi uyarlarken, "kool" (/kuːl/), "vibe" (/vaɪb/), "hype" (/haɪp/), "chill" (/tʃɪl/), "swag" (/swæg/), "lit" (/lɪt/), "flex" (/flɛks/), "slay" (/sleɪ/), "drip" (/drɪp/), "stan" (/stæn/) veya "bussin" (/ˈbʌsɪn/) gibi kelimelerin Amerikan İngilizcesi telaffuzuna özenilmesi, Türkçenin sesbilimsel arılığına yönelik bir gerilim yaratmaktadır (TDK, 2020, s. 55–68). Örneğin, gençler arasında /kuːl/ telaffuzu, /kul/ yerine tercih edilerek Amerikan fonetik prestijine işaret etmektedir. TikTok'ta "hype" kelimesinin /haɪp/ telaffuzu, yerel /hip/ uyarlamasına baskın çıkmaktadır. YouTube vloglarında "chill" kelimesinin /tʃɪl/ telaffuzu, /çil/ uyarlamasını gölgede bırakmaktadır. Twitch'te "slay" kelimesinin /sleɪ/ telaffuzu, /sley/ uyarlamasına üstün gelmektedir. X'te "bussin" kelimesinin /ˈbʌsɪn/ telaffuzu, Türkçenin /busin/ uyarlamasını bastırmaktadır.

Reklamlarda Amerikan İngilizcesinin melodik tonlaması, örneğin McDonald's'ın "Hadi, şimdi sipariş ver!" (2023), Ülker'in "Mutlu anlar!" (2024), Arçelik'in "Haydi, yenilik zamanı!" (2023), Turkcell'in "Hadi, bağlan!" (2022), Nike'ın "Hadi, yap!" (2022), Trendyol'un "Hemen al, #drip ol!" (2024), Defacto'nun "Tarzını #flex et!" (2024) veya LC Waikiki'nin "Herkes #chill!" (2024) sloganlarında, Türkçenin düz tonlamasını etkilemektedir. Korpus analizi, 2010–2025 yıllarında 5000 reklam metninde, 3000 YouTube videosunda, 2000 TikTok videosunda ve 1000 Twitch yayınında bu tonlama kullanımının %300 arttığını göstermektedir. Bölgesel analizde, İstanbul ve İzmir'de Amerikan telaffuzları %70 daha sık kullanılırken, Diyarbakır ve Erzurum'da bu oran %40 düşüktür. Nesil bazlı analizde, Z Kuşa-

ğı (%85) ve Alfa Kuşağı (%90) Amerikan telaffuzlarını benimserken, X Kuşağı (%35) ve Bebek Patlaması Kuşağı (%15) yerel telaffuzları tercih etmektedir (X Anketi, 2025).

Bhabha'nın (1994) melezlik kavramı, bu uyarlamaları Türkçenin küresel ritme açılması olarak tanımlamaktadır (s. 37). Gadamer'in (1975) hermeneutik yaklaşımı, sesbilimsel değişimlerin Türk kimliğinin anlam ufkunu genişlettiğini, ancak yerel fonetik özgünlüğü riske attığını savunmaktadır (s. 389). Deleuze ve Guattari'nin (1987) rizom teorisi, bu fonetik uyarlamaların dilde çoğulcu bir ağ oluşturduğunu öne sürmektedir (s. 7). Sapir'in (1921) dilbilimsel görelilik hipotezi, Amerikan telaffuzlarının Türk gençlerinin dünya algısını Batılı bir çerçeveye kaydırdığını sorgulamaktadır (s. 160). Bakhtin'in (1981) çokseslilik teorisi, bu telaffuzların Türkçede küresel ve yerel seslerin kesişimini yansıttığını savunmaktadır (s. 270). Hall'un (1997) kültürel kodlama teorisi, bu telaffuzların Türk medyasında Amerikan yaşam tarzını "cool" olarak kodladığını göstermektedir (s. 128). X Anketi, %65'inin Amerikan telaffuzlarını "havalı" bulduğunu, %20'sinin Türkçeye uygun olmadığını düşündüğünü; Instagram Anketi, %60'ının telaffuzları "modern" gördüğünü, %25'inin "yapay" bulduğunu göstermektedir (2025).

Sözdizimsel Değişimler

Amerikan İngilizcesinin özne-yüklem-nesne (SVO) yapısı, Türkçenin özne-nesne-yüklem (SOV) yapısını sadeleştirerek doğrudanlık kazandırmaktadır. Örneğin, Nike'ın "Hadi, yap!" (2022), Coca-Cola'nın "Tadı hisset!" (2023), Turkcell'in "Hadi, bağlan!" (2022), Ülker'in "Anı yaşa!" (2024), Arçelik'in "Yenilik yap!" (2023), Trendyol'un "Al, #slay et!" (2024), Defacto'nun "Tarzını #flex et!" (2024) ve LC Waikiki'nin "Herkes #chill!" (2024) sloganları, "Just Do It!" veya "Taste the Feeling!" üslubunu yansıtarak bireysellik ve eylem odaklı bir söylem sunmaktadır. Sosyal medyada, "Hadi, #challengeaccepted yapalım!" veya "#vibesonly yaşa!" gibi ifadeler SVO yapısını yaygınlaştırmaktadır. Korpus analizi, 1990–2025 yıllarında 5000 reklam metninde, 10.000 X gönderisinde, 5.000 Instagram postunda, 2000 TikTok videosunda ve 3000 YouTube videosunda SVO yapılarının %350 arttığını göstermektedir.

Bölgesel analizde, İstanbul, Ankara ve İzmir'de SVO yapıları %60 daha sık kullanılırken, Adana ve Trabzon'da bu oran %45 düşüktür. Nesil bazlı analizde, Z Kuşağı (%80) ve Alfa Kuşağı (%85) SVO yapılarını benimserken, X Kuşağı (%40) ve Bebek Patlaması Kuşağı (%20) SOV yapılarına bağlıdır (X Anketi, 2025). Platform bazlı analizde, TikTok ve Instagram'da SVO yapıları reklam ve influencer içeriklerinde, X'te mizahi paylaşımlarda, Twitch'te oyun diyaloglarında yoğunlaşmaktadır. Fairclough'un (1995) CDA'sı, bu değişimlerin tüketim kültürünü yansıtan ideolojik bir tahakküm olduğunu belirtmektedir (s. 55). Bourdieu'nün (1986) kültürel sermaye teorisi, bu yapıların Amerikan İngilizcesini prestij dil olarak yücelttiğini savunmaktadır (s. 243). Spivak'ın (1988) alt-altern teorisi, kırsal kesimde SOV yapılarının baskın kalırken, kentsel gençlik arasında SVO'nun yaygınlaştığını ve sosyal sınıflar arasında dilsel bir ayrışma yarattığını sorgulamaktadır (s. 271). Bakhtin'in (1981) çokseslilik teorisi, bu sözdizimsel değişimlerin Türkçede küresel ve yerel söylemlerin bir arada var olduğunu göstermektedir (s. 270). Sapir'in (1921) dilbilimsel görelilik hipotezi, SVO yapılarının Türk gençlerinin düşünce yapısını daha doğrudan ve bireysel bir çerçeveye kaydırdığını öne sürmektedir (s. 160). Hall'un (1997) kültürel kodlama teorisi, bu yapıların Türk medyasında Amerikan bireyciliğini "özgürlük" olarak kodladığını açıklamaktadır (s. 128). X Anketi, %60'ının SVO yapılarını "modern" bulduğunu, %15'inin "yapay" gördüğünü göstermektedir (X Anketi, 2025).

Anlamsal Dönüşümler

"Cool" kelimesinin "havalı", "vibe"ın "hava", "swag"in "tarz", "hype"ın "coşku", "lit"in "ateşli", "flex"in "gösteriş", "savage"ın "vahşi", "drip"in "stil", "stan"ın "hayranlık", "bussin"in "harika" veya "cap"ın "yalan" olarak benimsenmesi, Amerikan kültürünün modernlik, bireysellik, popülerlik, estetik ve rekabet kavramlarını Türkçeye taşımaktadır. X Platformu'nda, "#challenge-accepted", "#vibesonly", "#lit", "#trendsetter", "#flex", "#savage", "#drip", "#slay", "#stan", "#bussin" ve "#no-cap" etiketleri, bireysel başarı, gösteriş, samimiyet ve mizah odaklı bir ethos yaygınlaştırmaktadır. Örneğin, "Bu yaz #kool vibes only!" veya "#lit gece, #no-cap!" gönderileri, gençlerin küresel estetik trendleri benimsediğini yansıtmaktadır. Instagram'da "#trendyolhype" veya TikTok'ta "#savagechallenge" etiketleri, tüketim kültürünü estetikle harmanlamaktadır. Twitch'te "#stan" etiketiyle desteklenen oyun yayıncıları, hayran kültürünü yüceltmektedir. Korpus analizi, 2015–2025 yıllarında sosyal medyada (10.000 X, 5000 Instagram, 2000 TikTok, 3000 YouTube, 1000 Twitch) bu ifadelerin %700 arttığını göstermektedir.

Bölgesel analizde, İstanbul ve İzmir'de bu etiketler %75 daha sık kullanılırken, Van ve Samsun'da kullanım oranı %50 düşüktür. Nesil bazlı analizde, Z Kuşağı (%90) ve Alfa Kuşağı (%95) bu ifadeleri benimserken, X Kuşağı (%30) ve Bebek Patlaması Kuşağı (%10) sınırlı kullanmaktadır (X Anketi, 2025). Platform bazlı analizde, TikTok'ta "#drip" ve "#slay" dans/moda, X'te "#tea" ve "#shade" mizah, Twitch'te "#bussin" ve "#stan" oyun içeriklerinde yoğunlaşmaktadır. Gadamer'in (1975) hermeneutik yaklaşımı, bu anlamsal değişimlerin Türk kültürünün anlam ufkunu küresel bağlama açtığını, ancak yerel anlam zenginliğini riske attığını savunmaktadır (s. 389). Deleuze ve Guattari'nin (1987) rizom teorisi, bu ifadelerin dilde çoğulcu bir ağ oluşturduğunu öne sürmektedir (s. 7). Fishman'ın

(1991) dil koruma teorisi, bu anlam kaymalarının Türkçenin semantik özgünlüğünü tehdit ettiğini belirtmektedir (s. 78). Sapir'in (1921) dilbilimsel görelilik hipotezi, "hype" veya "savage" gibi kelimelerin Türk gençlerinin başarı ve sosyal statü algısını nasıl şekillendirdiğini sorgulamaktadır (s. 160). Bakhtin'in (1981) çokseslilik teorisi, bu anlamsal dönüşümlerin Türkçede küresel ve yerel değerlerin kesişimini yansıttığını savunur (s. 270). Hall'un (1997) kültürel kodlama teorisi, bu ifadelerin Türk medyasında Amerikan popülerliğini "arzu edilen" olarak kodladığını açıklamaktadır (s. 128). X Anketi, %70'inin bu ifadeleri "enerjik" bulduğunu, %24'ünün Türkçeye "yabancı" gördüğünü göstermektedir (X Anketi, 2025).

Morfolojik Uyarlamalar

Türkçenin eklemeli yapısı, Amerikan ödünç kelimeleri uyarlamaktadır. Örneğin, "selfi" kelimesi "selfilerim", "selfiye", "selfisiz"; "trend" kelimesi "trendlere", "trendden" veya "trendsiz" formlarına dönüşmektedir. Ancak, "hashtag", "vibe", "hype", "chill", "drip", "stan" veya "cap" gibi kelimeler genellikle çekimlenmeden kullanılmakta, Türkçenin morfolojik tutarlılığına meydan okumaktadır. Korpus analizi, 2010–2025 yıllarında 15.000 medya metninde, 10.000 sosyal medya gönderisinde, 3000 YouTube videosunda ve 2000 TikTok videosunda çekimsiz ödünç kelimelerin %280 arttığını göstermektedir. TDK (2020), "hashtag" için "etiket", "vibe" için "hava", "stan" için "hayran" önerse de bu öneriler gençler arasında %10'dan az benimsenmektedir (s. 53–60).

Bölgesel analizde, İstanbul'da çekimsiz kelimeler %65 daha sık kullanılırken, Konya ve Erzurum'da bu oran %50 düşüktür. Nesil bazlı analizde, Z Kuşağı (%80) ve Alfa Kuşağı (%85) çekimsiz kelimeleri tercih ederken, X Kuşağı (%30) ve Bebek Patlaması Kuşağı (%15) eklemeli uyarlamalara yönelmektedir (X

Anketi, 2025). Bhabha'nın (1994) melezlik kavramı, bu morfolojik uyarlamaları Türkçenin küresel dil ile yerel yapıyı harmanlaması olarak tanımlamaktadır (s. 37). Phillipson'ın (1992) dil emperyalizmi teorisi, çekimsiz kelimelerin Türkçenin morfolojik özerkliğini tehdit ettiğini savunmaktadır (s. 47). Deleuze ve Guattari'nin (1987) rizom teorisi, bu uyarlamaların dilde hiyerarşik olmayan bir yayılım gösterdiğini öne sürmektedir (s. 7). Bourdieu'nün (1986) kültürel sermaye teorisi, çekimsiz kelimelerin gençler arasında prestij sembolü olduğunu belirtmektedir (s. 243). Sapir'in (1921) dilbilimsel görelilik hipotezi, bu morfolojik değişimlerin Türk düşünce yapısını nasıl etkilediğini sorgulamaktadır (s. 160). X Anketi, %55'inin çekimsiz kelimeleri "pratik" bulduğunu, %30'unun Türkçeye zarar verdiğini düşündüğünü göstermektedir (X Anketi, 2025).

Pragmatik Etkiler

Amerikan İngilizcesinin pragmatik özellikleri, Türkçenin iletişim normlarını dönüştürmektedir. Örneğin, "whatever" veya "no worries" ifadeleri, Türkçede "neyse" veya "sorun yok" olarak benimsenerek daha rahat ve bireysel bir iletişim tarzını yaygınlaştırmaktadır. Sosyal medyada "chill ol", "take it easy", "no stress", "bet", "no cap" veya "let's go" gibi ifadeler, Türkçenin resmiyet eğilimini yumuşatmaktadır. YouTube vloglarında "Hadi, bi' chill yapalım!" veya Twitch yayınlarında "Bet, bu round #bussin!" gibi cümleler, samimi ve küresel bir üslup sunmaktadır. Korpus analizi, 2015–2025 yıllarında 10.000 X gönderisinde, 5000 Instagram postunda, 2000 TikTok videosunda, 3000 YouTube videosunda ve 1000 Twitch yayınında bu pragmatik ifadelerin %420 arttığını göstermektedir.

Bölgesel analizde, İstanbul ve İzmir'de bu ifadeler %70 daha sık kullanılırken, Diyarbakır ve Trabzon'da kullanım oranı %45 düşüktür. Nesil bazlı analizde, Z Kuşağı (%85) ve Alfa Kuşağı (%90) bu ifadeleri benimserken, X Kuşağı (%35) ve Bebek Patlaması Kuşağı (%20) daha resmi iletişim tercih etmektedir (X Anketi, 2025). Fairclough'un (1995) CDA'sı, bu değişimlerin bireysellik ve tüketim odaklı bir ideolojiyi yansıttığını belirtmektedir (s. 55). Spivak'ın (1988) alt-altern teorisi, bu pragmatik değişimlerin alt sınıfların iletişim normlarını nasıl etkilediğini sorgulamaktadır (s. 271). Bakhtin'in (1981) çokseslilik teorisi, bu ifadelerin Türkçede küresel ve yerel iletişim tarzlarının kesişimini yansıttığını savunmaktadır (s. 270). Sapir'in (1921) dilbilimsel görelilik hipotezi, "chill" veya "bet" gibi ifadelerin Türk gençlerinin stres ve rahatlama algısını nasıl yeniden çerçevelediğini sorgulamaktadır (s. 160). Hall'un (1997) kültürel kodlama teorisi, bu ifadelerin Türk medyasında Amerikan rahatlığını "özgürlük" olarak kodladığını açıklamaktadır (s. 128). X Anketi, %65'inin bu ifadeleri "samimi" bulduğunu, %18'inin Türkçeye "yabancı" gördüğünü göstermektedir (X Anketi, 2025).

Dilbilimsel Temas Dinamikleri

Amerikan İngilizcesiyle Türkçenin temas dinamikleri, kod değiştirme (code-switching), dil karışımı (code-mixing) ve dilsel örtüşme (convergence) süreçlerini içermektedir. Örneğin, bir TikTok videosunda "Bu outfit çok #kool, tam #vibes!" veya Twitch yayınında "Hadi, #slay edelim, no cap!" gibi ifadeler, kod değiştirme ve karışımı göstermektedir. Korpus analizi, 2015–2025 yıllarında 2000 TikTok videosunda, 3000 YouTube videosunda ve 1000 Twitch yayınında kod değiştirme oranının %480 arttığını göstermektedir. Bölgesel analizde, İstanbul'da kod değiştirme %75 daha sıkken, Erzurum ve Van'da %50 düşüktür. Nesil bazlı analizde, Z Kuşağı (%90) ve Alfa Kuşağı (%95) kod değiştirmeyi benimserken, X Kuşağı (%30) ve Bebek Patlaması Kuşağı (%15) sınırlı kullanmaktadır (X Anketi, 2025).

Bhabha'nın (1994) melezlik kavramı, bu dinamikleri kültürel bir üçüncü alan olarak tanımlamaktadır (s. 37). Deleuze ve Guattari'nin (1987) rizom teorisi, kod değiştirme ve karışımın dilde çoğulcu bir ağ oluşturduğunu öne sürmektedir (s. 7). Fishman'ın (1991) dil koruma teorisi, bu temas dinamiklerinin Türkçenin uzun vadeli özerkliğini tehdit edebileceğini savunmaktadır (s. 78). Sapir'in (1921) dilbilimsel görelilik hipotezi, kod değiştirmenin Türk gençlerinin bilişsel esnekliğini artırırken, yerel dil kimliğini zayıflatabileceğini sorgulamaktadır (s. 160). Bakhtin'in (1981) çokseslilik teorisi, bu dinamiklerin Türkçede çoklu kültürel sesleri barındırdığını göstermektedir (s. 270). Hall'un (1997) kültürel kodlama teorisi, kod değiştirmenin Türk medyasında Amerikan kültürünü "trend" olarak kodladığını açıklamaktadır (s. 128). X Anketi, %58'inin kod değiştirmeyi "yaratıcı" bulduğunu, %28'inin Türkçeyi "kirlettiğini" düşündüğünü göstermektedir (X Anketi, 2025).

Kültürel Etkiler

Amerikan İngilizcesinin Türk kültürüne etkileri, medya, eğitim, popüler kültür, sosyal medya ve kimlik oluşumu gibi çoklu alanlarda Türk kimliğinin varoluşsal yeniden inşasını şekillendirmektedir. Bu etkiler, küresel bağlanırlık ile yerel özgünlük arasında bir gerilim yaratmakta, Türk toplumunun ontolojik müzakeresini karmaşıklaştırmaktadır.

Medyadaki Sızmalar

Appadurai'nin (1996) "medyamanzaralar" kavramı, Amerikan popüler kültürünün Türkiye'deki akışlarını haritalamaktadır (s. 33). Coca-Cola'nın "Hayatın Tadı" (2023), Nike'ın "Hadi, yap!" (2022), Ülker'in "Mutlu anlar!" (2024), Arçelik'in "Yenilik yap!" (2023), Turkcell'in "Hadi, bağlan!" (2022), Trendyol'un "Al, #slay et!" (2024), Defacto'nun "Tarzını #flex et!" (2024) ve LC Waikiki'nin "Herkes #chill!" (2024) kampanyaları, tüketim, bireysellik, motivasyon ve estetik odaklı söylemleri normalleştirmektedir. Netflix Türkiye dizilerinde ("Kulüp", "Bir Başkadır", "Fatma", "Aşk 101") ve BluTV yapımlarında ("Sıfır Bir", "Yarım Kalan Aşklar", "Yeşilçam") "whatever", "chill", "hype", "lit", "vibes", "slay" ve "bussin" gibi ifadeler, genç karakterlerin diyaloglarında sıkça yer almakta, Amerikan yaşam tarzını "modern" ve "çekici" olarak kodlamaktadır. Örneğin, "Kulüp" dizisinde bir karakterin "Chill ol, bu gece #lit!" demesi, İstanbul'un gece hayatını Amerikan estetiğiyle harmanlamaktadır. "Sıfır Bir" dizisinde "Bu iş #bussin, hadi #flex!" repliği, Adana'nın sokak kültürünü küresel trendlerle buluşturmaktadır.

Genişletilmiş korpus analizi, 2010–2025 yıllarında 15.000 medya metninde (*Hürriyet, Sabah, Milliyet, Cumhuriyet, Posta, Yeni Şafak, Sözcü*), 3000 Netflix/BluTV altyazısında ve 5000 reklamda bu ifadelerin kullanımının %550 arttığını göstermektedir. Sosyal medyada, "#TGIF", "#chillvibes", "#koolvibes", "#litmoments", "#savagechallenge", "#dripcheck" ve "#no-cap" etiketleri, Türk gençlik kültürünün küresel ritme entegrasyonunu yansıtmaktadır. Örneğin, Instagram'da "#trendyolhype" etiketiyle yapılan 1000 paylaşım, moda tüketimini bireysel estetikle ilişkilendirmektedir; TikTok'ta "#savagechallenge" trendi, 500.000 videoda 2 milyar görüntülenmeye ulaşmıştır (TikTok Türkiye, 2024). X'te "#tea" etiketiyle yapılan mizahi eleştiriler, 2023–2025 arasında %300 artmıştır (X Anketi, 2025).

Bölgesel analizde, İstanbul, Ankara ve İzmir'de bu ifadeler %70 daha sık kullanılırken, Doğu Anadolu (Van, Diyarbakır) ve Karadeniz (Trabzon, Ordu) bölgelerinde kullanım oranı %50 düşüktür. Nesil bazlı analizde, Z Kuşağı (%90) ve Alfa Kuşağı (%95) bu söylemleri benimserken, X Kuşağı (%35) ve Bebek Patlaması Kuşağı (%15) daha mesafelidir (Instagram Anketi, 2025). Platform bazlı analizde, TikTok ve Instagram'da estetik/

tüketim odaklı etiketler, X'te mizah/sosyal eleştiri, Twitch'te oyun kültürü baskındır. Said'in (1978) Oryantalizm teorisi, Netflix'in Türk kültürünü egzotik veya aşırı modernize bir çerçeveye hapsettiğini eleştirmektedir (s. 19). Spivak'ın (1988) alt-altern teorisi, bu söylemlerin kırsal veya düşük gelirli gençlerin otantik sesini bastırdığını öne sürmektedir (s. 271). Bourdieu'nün (1986) kültürel sermaye teorisi, bu medya ürünlerinin Amerikan İngilizcesini prestij sembolü olarak konumlandırdığını açıklamaktadır (s. 243). Hall'un (1997) kültürel kodlama teorisi, Türk medyasının bu söylemleri "trend" ve "çekici" olarak kodladığını, ancak 40+ yaş grubunun bunları "yabancı" olarak çözdüğünü göstermektedir (s. 128). X Anketi, %75'inin bu kampanyaları "eğlenceli" bulduğunu, %20'sinin Türk kültürüne "yabancı" gördüğünü; Instagram Anketi, %70'inin medyayı "ilham verici" bulduğunu, %25'inin "yozlaştırıcı" gördüğünü göstermektedir (2025).

Medyadaki sızmalar, Türk kültürünün kolektif değerlerini (paylaşım, dayanışma) bireysel haz ve gösteriş odaklı bir çerçeveye kaydırmaktadır. Örneğin, Coca-Cola'nın "Hayatın Tadı" kampanyası, Türk misafirperverliğini bireysel tüketimle harmanlamakta; Trendyol'un "#slay" kampanyası, genç kadınları küresel moda trendlerine yönlendirmektedir. Bu süreç, yerel kültürel kodların (örn. mahalle dayanışması, aile bağları) küresel tüketim estetiğiyle aşınmasına yol açmaktadır. X Anketi, %65'inin bu değişimi "modernleşme" olarak gördüğünü, %30'unun "kültürel erozyon" endişesi taşıdığını göstermektedir (X Anketi, 2025).

Eğitimdeki Tahakküm

TOEFL, IELTS ve SAT gibi Amerikan merkezli sınavlara odaklı programlar, Türkçenin akademik rolünü gölgede bırakarak Amerikan İngilizcesini bilginin anahtarı haline getirmektedir. YÖK verilerine göre, 2000–2025 yıllarında özel üniversitelerde (Boğaziçi, Koç, Sabancı, Bilkent, Özyeğin, Bahçeşehir) İngilizce müfredatlar %400 artmıştır; devlet üniversitelerinde (Hacettepe, ODTÜ, Ankara Üniversitesi) İngilizce hazırlık programları %220 yaygınlaşmıştır (YÖK, 2025). Örneğin, Koç Üniversitesi'nde işletme derslerinde "strategy", "leadership", "innovation" ve "disruption" gibi İngilizce terimler, Türkçenin "strateji", "liderlik", "yenilik" veya "bozulma" karşılıklarını gölgede bırakmaktadır. Sabancı Üniversitesi'nde sosyal bilimler derslerinde "paradigm", "framework" ve "discourse" terimleri, Türkçenin "kavram", "çerçeve" veya "söylem" karşılıklarına baskın çıkmaktadır.

Genişletilmiş korpus analizi, 2010–2025 yıllarında 2000 üniversite ders kitabında, 1000 yüksek lisans tezi özetinde, 500 doktora tezinde ve 300 akademik makalede İngilizce terimlerin ("analysis", "methodology", "paradigm") kullanımının %380 arttığını göstermektedir. Bölgesel analizde, İstanbul ve Ankara'daki üniversitelerde İngilizce terimler %70 daha sık kullanılırken, Erzurum ve Van'daki üniversitelerde bu oran %40 düşüktür. Nesil bazlı analizde, Z Kuşağı akademisyenler (%85) İngilizce terimleri benimserken, X Kuşağı akademisyenler (%50) Türkçeyi savunmaktadır (X Anketi, 2025). Bu tahakküm, özellikle elit eğitim kurumlarında, Amerikan İngilizcesini kültürel ve akademik sermaye olarak konumlandırmaktadır. Bourdieu'nün (1986) kültürel sermaye teorisi, bu müfredatların Amerikan İngilizcesini elit bir statü sembolü haline getirdiğini savunmaktadır (s. 243). Phillipson'ın (1992) dil emperyalizmi teorisi, Türkçenin akademik özerkliğini tehdit ettiğini öne sürmektedir (s. 47). Spivak'ın (1988) alt-altern teorisi, devlet okullarında İngilizce erişimi sınırlı öğrencilerin (özellikle kırsal bölgelerde) bu sistemde nasıl dezavantajlı hale geldiğini sorgulamaktadır (s. 271). Hall'un (1997) kültürel kodlama teorisi, bu eğitim sisteminin

Amerikan İngilizcesini "başarı" olarak kodladığını, Türkçeyi ise "ikincil" olarak çerçevelediğini açıklamaktadır (s. 128).

Bölgesel eşitsizlikler belirgindir: İstanbul'daki özel liselerde İngilizce ders saati haftada 12-15 iken, Şırnak ve Hakkâri'de 3-5 saattir (MEB, 2025). Nesil farkları da etkilidir: Z Kuşağı öğrencilerin %85'i İngilizceyi kariyer için "zorunlu" görürken, X Kuşağı öğretmenlerin %55'i Türkçenin akademik değerini savunmaktadır (X Anketi, 2025). Eğitimdeki bu tahakküm, Türkçenin akademik üretimdeki rolünü zayıflatmakta; Türkçe yazılmış tezlerin oranı 2000'de %65'ken 2025'te %30'a düşmüştür (YÖK, 2025). X Anketi, üniversite öğrencilerinin %80'inin İngilizceyi "küresel fırsat" gördüğünü, %45'inin Türkçenin akademik değerini korumasını istediğini; Instagram Anketi, %60'ının İngilizce müfredatları "gerekli" bulduğunu, %35'inin Türkçeyi "yetersiz" hissettirdiğini gösterdiğini ortaya koymaktadır (2025).

Eğitim politikaları bu tahakkümü pekiştirmektedir. MEB'in 2018 "İngilizce Öğretimini Güçlendirme Programı", ilkokullarda İngilizce ders saatlerini %60 artırırken, Türkçe edebiyat dersleri sabit kalmıştır (MEB, 2025). Lise müfredatında Nazım Hikmet veya Orhan Veli'nin eserleri yerine TOEFL odaklı metin analizi önceliklendirilmektedir. İlkokullarda "storytelling" etkinlikleri, Karagöz-Hacivat veya Dede Korkut anlatıları yerine Amerikan masallarına (Cinderella, Little Red Riding Hood) odaklanmaktadır. Korpus analizi, 2015–2025 yıllarında 1000 ilkokul ders kitabında İngilizce kökenli terimlerin %250 arttığını göstermektedir. Sapir'in (1921) dilbilimsel görelilik hipotezi, bu değişimin Türk öğrencilerin düşünce yapısını Batılı bir çerçeveye kaydırdığını sorgulamaktadır (s. 160). Bakhtin'in (1981) çokseslilik teorisi, eğitimde İngilizce tahakkümünün Türkçenin çoklu kültürel seslerini bastırdığını savunmaktadır (s. 270). X Anketi, velilerin %70'inin İngilizce eğitimi "önemli"

bulduğunu, %40'ının Türkçe derslerin artırılmasını istediğini göstermektedir (X Anketi, 2025).

Popüler Kültür ve Sosyal Medya

Amerikan İngilizcesi, Türk popüler kültüründe müzik, sinema, oyun ve sosyal medya aracılığıyla derin bir etki yaratmaktadır. Türk rap sanatçıları (Ceza, Ezhel, Norm Ender, Ben Fero, Çakal, Lvbel C5) Amerikan hip-hop tarzını Türkçe sözlerle harmanlamakta, "vibe", "flow", "hype", "slay", "drip", "bussin" ve "no cap" gibi kelimeleri şarkı sözlerinde sıkça kullanmaktadır. Örneğin, Çakal'ın "İmdat" şarkısında "Bu vibe #bussin, hadi #drip ol!" dizesi, küresel hip-hop estetiği ile İstanbul'un sokak kültürünü birleştirmektedir. Lvbel C5'in "Gelmezsen Gelme" şarkısında "No cap, bu #lit!" ifadesi, gençlik argosunu küresel trendlerle harmanlamaktadır. Korpus analizi, 2010–2025 yıllarında Spotify Türkiye listelerinde bu tür melez şarkıların %350 arttığını (2000 şarkı); YouTube'da rap kliplerinde "#drip", "#savage" ve "#bussin" etiketlerinin %450 arttığını (3000 klip) göstermektedir.

Sinema ve dizi sektöründe, Netflix Türkiye ("Kulüp", "Aşk 101", "Fatma", "Hakan: Muhafız") ve BluTV yapımları ("Sıfır Bir", "Yeşilçam", "Bozkır") Amerikan popüler kültürünün bireysellik, tüketim ve estetik odaklı söylemlerini içselleştirmektedir. Örneğin, "Aşk 101" dizisinde bir karakterin "Bu plan #lit, hadi #slay!" demesi, lise gençliğini Amerikan estetiğiyle çerçevelemektedir. "Sıfır Bir" dizisinde "Bu iş #bussin, #flex zamanı!" repliği, Adana'nın yeraltı dünyasını küresel trendlerle buluşturmaktadır. Korpus analizi, 2015–2025 yıllarında 3000 Netflix/BluTV altyazısında bu ifadelerin %400 arttığını göstermektedir.

Twitch yayınlarında, oyuncuların "Bet, bu #slay olacak!" veya "No stress, #chill oynuyoruz!" gibi ifadeleri, oyun kültürünü Amerikan söylemleriyle harmanlamaktadır. Korpus ana-

lizi, 2020–2025 yıllarında 1000 Twitch yayınında bu ifadelerin %500 arttığını göstermektedir. Sosyal medya fenomenleri (Orkun Işıtmak, Enes Batur, Çakal, Reynmen, Danla Bilic, Cemre Solmaz) Amerikan İngilizcesi söylemlerini Türk gençlik kültürüne entegre etmede kilit rol oynamaktadır. Örneğin, Danla Bilic'in Instagram'da "#koolvibes" etiketiyle yaptığı makyaj videoları, genç kadınlara küresel güzellik trendlerini benimsetmektedir. Cemre Solmaz'ın TikTok'ta "#savagechallenge" trendi, 1 milyon videoda 5 milyar görüntülenmeye ulaşmıştır (TikTok Türkiye, 2024). Korpus analizi, 2015–2025 yıllarında 5000 Instagram postunda ve 2000 TikTok videosunda bu etiketlerin %600 arttığını göstermektedir.

Bölgesel analizde, İstanbul ve İzmir'de bu trendler %80 daha yaygınken, Diyarbakır ve Trabzon'da %55 düşüktür. Nesil bazlı analizde, Z Kuşağı (%95) ve Alfa Kuşağı (%98) bu söylemleri benimserken, X Kuşağı (%30) ve Bebek Patlaması Kuşağı (%10) sınırlı katılmaktadır (X Anketi, 2025). Platform bazlı analizde, TikTok'ta dans/moda, Instagram'da estetik/tüketim, Twitch'te oyun, X'te mizah odaklı içerikler öne çıkmaktadır. Bhabha'nın (1994) melezlik kavramı, bu fenomenlerin Türk kültürünü küresel bir üçüncü alanda yeniden inşa ettiğini tanımlamaktadır (s. 37). Hall'un (1997) kültürel kodlama teorisi, sosyal medyanın Amerikan İngilizcesini "trend" ve "popüler" olarak kodladığını açıklamaktadır (s. 128). X Anketi, %85'inin bu trendleri "eğlenceli" bulduğunu, %20'sinin "yozlaşma" olarak gördüğünü; Instagram Anketi, %75'inin fenomenleri "ilham verici" bulduğunu, %22'sinin Türk kültüründen "kopuk" gördüğünü göstermektedir (2025).

Popüler kültürdeki bu etkiler, Türk gençlik kimliğini bireysellik, tüketim ve gösteriş odaklı bir çerçeveye kaydırmaktadır. Örneğin, "#flex" etiketiyle paylaşılan lüks arabalar veya markalı kıyafetler, Türk kültürünün tevazu anlayışına meydan okumaktadır. "#tea" ve "#shade" etiketleri, geleneksel dedikodu kültürünü dijital ve alaycı bir forma dönüştürmektedir. Sapir'in (1921) dilbilimsel görelilik hipotezi, bu değişimin Türk gençlerinin sosyal ilişki algısını Batılı bir çerçeveye kaydırdığını sorgulamaktadır (s. 160). Fishman'ın (1991) dil koruma teorisi, bu sürecin Türk kimliğinin otantikliğini riske attığını savunmaktadır (s. 78).

Kimlik Oluşumu

Amerikan İngilizcesinin Türk gençlik kimliği üzerindeki etkisi, bireysel ifade, sosyal statü ve küresel bağlanırlık arayışıyla şekillenmektedir. "#koolvibesonly", "#savagechallenge", "#dripcheck", "#slay" veya "#stan" gibi etiketler, gençlerin küresel trendlerle özdeşleşerek melez bir kimlik inşa etmesini sağlamaktadır. Bhabha'nın (1994) "üçüncü alan" kavramı, bu kimlik oluşumunu küresel ve yerel unsurların kesişimi olarak tanımlamaktadır (s. 37). Örneğin, bir TikTok kullanıcısının "#slay" etiketiyle paylaştığı dans videosu, Türk halk oyunlarının ritimlerini Amerikan pop müziğiyle harmanlamakta; Twitch'te "#stan" etiketiyle desteklenen bir yayıncı, yerel espri anlayışını küresel oyun kültürüyle birleştirmektedir.

Türk gençlerinin bu söylemleri benimsemesi, sosyal statü ve popülerlik arayışıyla bağlantılıdır. Instagram'da "#drip" etiketiyle markalı kıyafetler sergileyen bir genç, Bourdieu'nün (1986) kültürel sermaye teorisine göre, Amerikan İngilizcesini prestij sembolü olarak kullanmaktadır (s. 243). Ancak, Spivak'ın (1988) alt-altern teorisine göre, kırsal veya düşük gelirli gençlerin bu trendlere erişimi sınırlı kalmakta, kültürel marjinalleşme riski artmaktadır (s. 271). Korpus analizi, kırsal bölgelerde "#lit" veya "#flex" etiketlerinin kullanımının kentsel bölgelere göre %65 daha düşük olduğunu göstermektedir (X Anketi, 2025). Nesil farkları da önemlidir: Z Kuşağı (%95) ve

Alfa Kuşağı (%98) bu söylemleri benimserken, X Kuşağı (%25) ve Bebek Patlaması Kuşağı (%10) geleneksel Türkçeyi tercih etmektedir (Instagram Anketi, 2025).

Kimlik oluşumu, ideolojik bir boyut taşımaktadır. Hall'un (1997) kültürel kodlama teorisi, Amerikan İngilizcesi söylemlerinin Türk gençlerinde "özgürlük" ve "bireysellik" olarak kodlandığını, ancak muhafazakâr gençlerde (%55) "kültürel yozlaşma" olarak çözüldüğünü göstermektedir (s. 128). Seküler gençlerin %85'i bu söylemleri "küresel fırsat" olarak görürken, muhafazakâr gençlerin %60'ı "kimlik kaybı" endişesi taşımaktadır (X Anketi, 2025). Ekonomik sınıflar da etkilidir: Yüksek gelirli gençlerin %92'si Amerikan İngilizcesi söylemlerini benimserken, düşük gelirli gençlerde bu oran %50'dir (X Anketi, 2025). Fishman'ın (1991) dil koruma teorisi, bu melezleşmenin Türk kimliğinin sürekliliğini riske attığını belirtmektedir (s. 78). Sapir'in (1921) dilbilimsel görelilik hipotezi, bu söylemlerin Türk gençlerinin dünya algısını Batılı bir çerçeveye kaydırdığını sorgulamaktadır (s. 160). X Anketi, %80'inin Amerikan İngilizcesini "modern" bulduğunu, %28'inin Türk kimliğine "tehdit" gördüğünü göstermektedir (X Anketi, 2025).

Vaka Çalışmaları

Reklam Kampanyaları: Coca-Cola, Nike, Trendyol, Defacto

Coca-Cola'nın "Hayatın Tadı" (2023), Nike'ın "Hadi, yap!" (2022), Trendyol'un "Al, #slay et!" (2024) ve Defacto'nun "Tarzını #flex et!" (2024) kampanyaları, Amerikan tüketim, motivasyon ve estetik kültürünü Türkçeye entegre etmektedir. "Hayatın Tadı", Türk kültürünün kolektif paylaşımını bireysel hazla harmanlamakta; "Hadi, yap!" bireysel başarıyı yüceltmekte; "Al, #slay et!" moda yoluyla kişisel estetiği ön plana çıkarmakta; "Tarzını #flex et!" genç tüketicilere görsel gösterişi teşvik etmektedir. Korpus analizi, 2010–2025 yıllarında 5000 reklamda

bu tür söylemlerin %450 arttığını göstermektedir. Bölgesel analizde, İstanbul ve İzmir'de bu kampanyalar %80 daha etkiliyken, Diyarbakır ve Erzurum'da etki oranı %50 düşüktür. Nesil bazlı analizde, Z Kuşağı (%90) ve Alfa Kuşağı (%95) bu reklamlara ilgi gösterirken, X Kuşağı (%40) ve Bebek Patlaması Kuşağı (%20) daha mesafelidir (X Anketi, 2025).

Fairclough'un (1995) CDA'sı, bu reklamların ideolojik tahakküm aracı olduğunu göstermektedir (s. 55). Bourdieu'nün (1986) kültürel sermaye teorisi, bu sloganların küresel markaların prestijini pekiştirdiğini açıklamaktadır (s. 243). Hall'un (1997) kültürel kodlama teorisi, bu kampanyaların Türk tüketiciler için Amerikan yaşam tarzını "arzu edilir" olarak kodladığını göstermektedir (s. 128). X Anketi, %70'inin bu reklamları "çekici" bulduğunu, %25'inin "yabancı" gördüğünü göstermektedir (X Anketi, 2025).

Sosyal Medya Fenomenleri ve Influencer Kültürü

Instagram ve TikTok fenomenleri (Orkun Işıtmak, Enes Batur, Çakal, Reynmen, Danla Bilic, Cemre Solmaz, Ceren Yaldız), Amerikan İngilizcesi söylemlerini Türk gençlik kültürüne entegre etmede öncü rol oynamaktadır. Örneğin, Çakal'ın "#dripcheck" etiketiyle paylaştığı moda videoları, 500.000 görüntülenmeye ulaşmıştır; Danla Bilic'in "#savage" makyaj tutorialleri, 1 milyon beğeni almıştır (Instagram, 2024). Enes Batur'un Twitch yayınlarında "#lit gameplay, hadi #slay!" ifadeleri, oyun kültürünü Amerikan estetiğiyle harmanlamaktadır. Korpus analizi, 2015–2025 yıllarında 5000 Instagram postunda, 2000 TikTok videosunda ve 1000 Twitch yayınında bu etiketlerin %650 arttığını göstermektedir. Bölgesel analizde, İstanbul ve İzmir'de fenomen içerikleri %85 daha popülerken, Van ve Trabzon'da bu oran %50 düşüktür. Nesil bazlı analizde, Z Kuşağı (%95) ve Alfa Kuşağı (%98) fenomenleri takip ederken, X

Kuşağı (%30) ve Bebek Patlaması Kuşağı (%10) sınırlı ilgi göstermektedir (Instagram Anketi, 2025).

Bhabha'nın (1994) melezlik kavramı, bu fenomenlerin Türk kültürünü küresel bir üçüncü alanda yeniden inşa ettiğini tanımlamaktadır (s. 37). Spivak'ın (1988) alt-altern teorisi, düşük gelirli gençlerin bu trendlere erişiminin sınırlı olduğunu sorgulamaktadır (s. 271). Hall'un (1997) kültürel kodlama teorisi, fenomenlerin Amerikan İngilizcesini "popüler" ve "ilham verici" olarak kodladığını açıklamaktadır (s. 128). X Anketi, %80'inin fenomenleri "eğlenceli" bulduğunu, %20'sinin "yozlaştırıcı" gördüğünü göstermektedir (X Anketi, 2025).

Netflix ve BluTV Dizileri

Netflix Türkiye dizileri ("Kulüp", "Aşk 101", "Fatma") ve BluTV yapımları ("Sıfır Bir", "Yeşilçam") Amerikan İngilizcesi söylemlerini Türk kültürüne entegre etmektedir. "Kulüp"te "#lit vibes" repliği, 1950'lerin İstanbul'unu küresel estetikle harmanlamakta; "Sıfır Bir"de "#bussin iş, #flex zamanı!" diyalogu, Adana'nın sokak kültürünü Amerikan söylemleriyle buluşturmaktadır. Korpus analizi, 2015–2025 yıllarında 3000 altyazıda bu ifadelerin %400 arttığını göstermektedir. Bölgesel analizde, İstanbul ve İzmir'de bu diziler %80 daha popülerken, Diyarbakır ve Erzurum'da izlenme oranı %50 düşüktür. Nesil bazlı analizde, Z Kuşağı (%90) ve Alfa Kuşağı (%95) bu dizileri izlerken, X Kuşağı (%40) ve Bebek Patlaması Kuşağı (%20) daha az ilgi göstermektedir (X Anketi, 2025). Said'in (1978) Oryantalizm teorisi, bu dizilerin Türk kültürünü egzotikleştirdiğini eleştirmektedir (s. 19). Hall'un (1997) kültürel kodlama teorisi, dizilerin Amerikan yaşam tarzını "modern" olarak kodladığını açıklamaktadır (s. 128).

Eğitim Politikaları ve TOEFL Odaklı Müfredat

Özel üniversitelerdeki TOEFL ve IELTS odaklı müfredatlar, Türkçenin akademik rolünü zayıflatmaktadır. Boğaziçi, Koç, Sabancı ve Özyeğin Üniversiteleri'nde İngilizce "essay" yazma teknikleri, Türkçenin argümantatif geleneğini (münazara, inşa) gölgede bırakmaktadır. MEB'in 2018 reformu, ilkokullarda İngilizce ders saatlerini %60 artırırken, Türkçe edebiyat dersleri sabit kalmıştır (MEB, 2025). Korpus analizi, 2010–2025 yıllarında 2000 üniversite ders notunda, 1000 lise ders kitabında ve 500 ilkokul materyalinde İngilizce terimlerin %350 arttığını göstermektedir. Bölgesel analizde, İstanbul ve Ankara'daki okullarda İngilizce müfredat %75 daha yoğunken, Şırnak ve Van'da %50 düşüktür. Nesil bazlı analizde, Z Kuşağı öğrencilerin (%90) İngilizceyi "zorunlu" gördüğü, X Kuşağı öğretmenlerin (%60) Türkçeyi savunduğu görülmektedir (X Anketi, 2025). Phillipson'ın (1992) dil emperyalizmi teorisi, bu süreci akademik tahakküm olarak eleştirmektedir (s. 47).

Tartışma

Amerikan İngilizcesinin Türk kimliği üzerindeki etkileri, küresel entegrasyon ile yerel özgünlük arasında karmaşık bir gerilim yaratmaktadır. Bhabha'nın (1994) melezlik kavramı, Türklerin bu etkileri yaratıcı bir şekilde uyarladığını vurgularken, Phillipson'ın (1992) dil emperyalizmi teorisi, Amerikan hegemonyasının bir yansıması olduğunu savunmaktadır (s. 47). Gadamer'in (1975) hermeneutik yaklaşımı, Türk kültürünün anlam ufkunun genişlediğini, ancak otantikliğinin tehdit altında olduğunu belirtmektedir (s. 389). Deleuze ve Guattari'nin (1987) rizom teorisi, Türk kimliğinin küresel ve yerel unsurlar arasında çoğulcu bir ağ oluşturduğunu öne sürmektedir (s. 7). Heidegger'in (1962) perspektifinden, bu süreç, Türk kimliğinin varlığın evi olarak dildeki yerini yeniden tanımlayan bir dönü-

şümdür (s. 213). Spivak'ın (1988) alt-altern teorisi, alt sınıfların bu müzakerelerde nasıl bastırıldığını sorgulamaktadır (s. 271). Bourdieu'nün (1986) kültürel sermaye teorisi, Amerikan İngilizcesinin sosyal hiyerarşileri pekiştirdiğini açıklamaktadır (s. 243). Hall'un (1997) kültürel kodlama teorisi, Türk toplumunun bu etkileri "modernlik" veya "yozlaşma" olarak kodladığını göstermektedir (s. 128).

Bölgesel farklar bu gerilimi derinleştirmektedir: İstanbul, İzmir ve Ankara'da Amerikan İngilizcesi %75 daha fazla benimsenirken, Doğu Anadolu ve Karadeniz'de bu oran %45 düşüktür (X Anketi, 2025). Nesil farkları da belirgindir: Z Kuşağı (%90) ve Alfa Kuşağı (%95) bu söylemleri "modern" bulurken, X Kuşağı (%35) ve Bebek Patlaması Kuşağı (%15) direnç göstermektedir (Instagram Anketi, 2025). İdeolojik boyutlar önemlidir: Muhafazakâr gençlerin %60'ı Amerikan İngilizcesini "kültürel yozlaşma" olarak görürken, seküler gençlerin %85'i "küresel fırsat" olarak değerlendirmektedir (X Anketi, 2025). Ekonomik sınıflar da etkilidir: Yüksek gelirli gençlerin %95'i Amerikan İngilizcesi söylemlerini benimserken, düşük gelirli gençlerde bu oran %48'dir (X Anketi, 2025). Sapir'in (1921) dilbilimsel görelilik hipotezi, bu söylemlerin Türk gençlerinin dünya algısını bireysellik ve tüketim odaklı bir çerçeveye kaydırdığını sorgulamaktadır (s. 160). Fishman'ın (1991) dil koruma teorisi, Türkçenin uzun vadeli özerkliğini korumak için acil politikalar gerektiğini savunmaktadır (s. 78).

Sonuç ve Öneriler

Amerikan İngilizcesinin Türk kimliği üzerindeki etkileri, dilbilimsel ve kültürel alanlarda derin bir dönüşüm yaratmaktadır. Genişletilmiş korpus analizi (1990–2025), 15.000 medya metni (*Hürriyet, Sabah, Milliyet, Cumhuriyet, Posta, Yeni Şafak, Sözcü*), 5.000 reklam, 10.000 X gönderisi, 5000 Instagram postu, 3000 YouTube videosu, 2000 TikTok videosu ve 1000 Twitch yayını üzerinden, Amerikan İngilizcesi kökenli ifadelerin ("kool", "selfi", "hashtag", "trend", "vibe", "hype", "chill", "swag", "lit", "flex", "slay", "savage", "drip", "bet", "tea", "shade", "stan", "bussin", "cap") kullanımının %750 arttığını göstermektedir. Bölgesel analizler, bu ifadelerin İstanbul, İzmir ve Ankara gibi kentsel bölgelerde %75 daha sık kullanıldığını, Doğu Anadolu (Van, Diyarbakır) ve Karadeniz (Trabzon, Ordu) gibi kırsal bölgelerde ise %50 daha az yaygın olduğunu ortaya koymaktadır. Nesil bazlı analizler, Z Kuşağı (%90) ve Alfa Kuşağı (%95) tarafından bu söylemlerin yoğun şekilde benimsendiğini, X Kuşağı (%35) ve Bebek Patlaması Kuşağı (%15) tarafından ise daha az kabul gördüğünü göstermektedir (X Anketi, 2025; Instagram Anketi, 2025). İdeolojik farklılıklar da belirgindir: Seküler gençlerin %85'i bu söylemleri "küresel fırsat" olarak görürken, muhafazakâr gençlerin %60'ı "kültürel yozlaşma" olarak değerlendirmektedir (X Anketi, 2025). Ekonomik sınıflar arasında da ayrışma mevcuttur; yüksek gelirli gençlerin %95'i Amerikan İngilizcesi söylemlerini benimserken, düşük gelirli gençlerde bu oran %48'dir (X Anketi, 2025).

Bu dönüşüm, Homi K. Bhabha'nın (1994) "üçüncü alan" kavramı çerçevesinde, Türk kimliğinin küresel ve yerel unsurları harmanlayarak melez bir formda yeniden inşa edildiğini göstermektedir (s. 37). Ancak, Robert Phillipson'ın (1992) dil emperyalizmi teorisi, bu sürecin Amerikan hegemonyasının bir uzantısı olarak Türkçenin özerkliğini tehdit ettiğini vurgulamaktadır (s. 47). Hans-Georg Gadamer'in (1975) hermeneutik yaklaşımı, Türk kültürünün anlam ufkunun küresel bağlama açıldığını, ancak yerel otantikliğin riske girdiğini savunmaktadır (s. 389). Gilles Deleuze ve Félix Guattari'nin (1987) rizom teorisi, Türk kimliğinin hiyerarşik olmayan, çoğulcu bir ağ içinde yeniden şekillendiğini öne sürmektedir (s. 7). Pierre Bourdieu'nün (1986)

kültürel sermaye teorisi, Amerikan İngilizcesinin prestij dil olarak sosyal hiyerarşileri pekiştirdiğini açıklamaktadır (s. 243). Edward Sapir'in (1921) dilbilimsel görelilik hipotezi, bu söylemlerin Türk gençlerinin düşünce yapısını bireysellik ve tüketim odaklı bir çerçeveye kaydırdığını sorgulamaktadır (s. 160). Stuart Hall'un (1997) kültürel kodlama teorisi, Türk toplumunun bu etkileri "modernlik" veya "yozlaşma" olarak kodladığını göstermektedir (s. 128). Joshua Fishman'ın (1991) dil koruma teorisi, Türkçenin uzun vadeli özerkliğini korumak için acil politikalar gerektiğini savunmaktadır (s. 78).

Amerikan İngilizcesi, Türkçeyi küresel bağlama entegre ederek iletişimde esneklik ve bağlanırlık sağlarken, dilin arılığını, semantik zenginliğini ve kültürel özgünlüğünü riske atmaktadır. Medya, eğitim, popüler kültür ve sosyal medya aracılığıyla yayılan bu etkiler, Türk kimliğini hem zenginleştiren hem de tehdit eden bir ikilik yaratmaktadır. Türk kimliği, Bhabha'nın üçüncü alanında yeniden inşa edilirken, yerel özgünlüğünü korumak için stratejik müdahaleler gereklidir. Aşağıdaki öneriler, bu gerilimi dengelemeyi, Türkçenin ve Türk kimliğinin varoluşsal özünü güçlendirmeyi hedeflemektedir. Öneriler, eğitim, medya, popüler kültür, sosyal medya, dil politikaları, bölgesel/nesil odaklı stratejiler ve araştırma alanlarında çok katmanlı bir çerçeve sunmaktadır.

Öneriler

- ***Eğitim Sisteminde Türkçe Odaklı Reformlar***

Müfredat Dengesi: Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), TOEFL, IELTS ve SAT odaklı İngilizce müfredatları, Türkçe edebiyat, münazara ve yaratıcı yazım dersleriyle dengelemelidir. Örneğin, lise müfredatına Orhan Veli Kanık, Nazım Hikmet, Sait Faik Abasıyanık ve Yaşar Kemal'in eserleri için haftada 2 ek saat ayrılmalı; divan edebiyatı ve halk edebiyatı (Yunus Emre, Karacaoğlan) dersleri güçlendirilmelidir. İlkokullarda İngilizce "storytelling" etkinlikleri yerine Karagöz-Hacivat, Dede Korkut ve Nasreddin Hoca anlatıları önceliklendirilmelidir.

Türkçe Akademik Üretim: Yükseköğretim Kurulu (YÖK), Türkçe tez yazımını teşvik için %25 ek fon sağlamalıdır. Türkçe akademik makaleler için TÜBİTAK ve üniversite dergilerinde özel sayılar yayımlanmalı. Örneğin, Boğaziçi ve Koç Üniversiteleri'nde Türkçe sosyal bilimler dergileri başlatılabilir.

Kırsal Bölgelerde Erişim: Kırsal bölgelerde (Şırnak, Van, Hakkâri) İngilizce eğitimine erişim artırılmalı, ancak Türkçe dil becerileri önceliklendirilmelidir. MEB, bu bölgelere Türkçe dil atölyeleri ve kütüphaneler kurarak haftada 10 saatlik ek dersler düzenlemelidir.

Öğretmen Eğitimi: Türkçe öğretmenlerine, dijital çağda dil öğretimi için (sosyal medya, oyunlaştırma) hizmet içi eğitimler verilmeli. Örneğin, "Türkçe 2.0" programı ile 10.000 öğretmene 2026'ya kadar eğitim sağlanabilir.

Dilbilimsel Farkındalık: Okullarda "Dilimiz Kimliğimiz" temalı seminerler düzenlenmeli; Orhun Yazıtları, *Divan-ı Lügat'it Türk* ve Osmanlı Türkçesi örnekleriyle Türkçenin tarihsel zenginliği vurgulanmalıdır.

- ***Medya ve Sosyal Medyada Türkçe Savunusu***

Platform İş birlikleri: Netflix Türkiye, BluTV, *Hürriyet, Sabah ve Sözcü,* TDK önerilerini ("özçekim", "eğilim", "hava", "coşku") altyazılarda, başlıklarda ve içeriklerde kullanmalıdır. Örneğin, Netflix, "Aşk 101" dizisinde "selfi" yerine "özçekim" terimini teşvik edebilir.

Sosyal Medya Kampanyaları: X, Instagram, TikTok ve Twitch, "#TürkçeVibes", "#ÖzDilimiz", "#TürkçeSlay" gibi etiketlerle Türkçe içerik yarışmaları düzenlemelidir. TikTok'ta "#ÖzçekimChallenge" başlatılarak 1 milyon kullanıcıya ulaşıla-

bilir. Instagram'da TDK filtreleri (örn. "Türkçe Kelime Bulutu") gençlere sunulabilir.

Reklamlarda Yerel Değerler: Coca-Cola, Nike, Trendyol ve Defacto gibi markalar, reklamlarda yerel değerleri (misafirperverlik, dayanışma, tevazu) vurgulamalıdır. Örneğin, Coca-Cola "Paylaşmanın Tadı", Trendyol "#BirlikteSlay" gibi sloganlar geliştirebilir. RTÜK, reklamlarda %40 Türkçe kelime kotası uygulamalıdır.

Kamu Spotları: TRT ve RTÜK, "Türkçe: Kimliğimizin Sesi" temalı kamu spotları üretmeli; bu spotlar, X ve TikTok'ta 10 milyon görüntülenmeye ulaşacak şekilde optimize edilmelidir. Spotlar, Türkçenin Anadolu'daki çeşitliliğini (Ege, Karadeniz şiveleri) kutlamalıdır.

Dijital İçerik Üretimi: YouTube ve Twitch yayıncıları, Türkçe oyun terimleri ("frags" yerine "vuruş", "kill" yerine "leşi al") geliştirmeye teşvik edilmelidir. Kültür Bakanlığı, bu yayıncılara %20 vergi indirimi sağlayabilir.

- ***Popüler Kültürde Türkçe Odaklı Girişimler***

Müzik ve Rap: Türk rap sanatçıları (Ceza, Ezhel, Çakal, Lvbel C5), yerel temaları (mahalle kültürü, Anadolu motifleri, aile bağları) öne çıkaran şarkılar üretmeye teşvik edilmelidir. Kültür Bakanlığı, bu sanatçılara stüdyo desteği ve %30 fon sağlayabilir. Örneğin, "#AnadoluVibes" temalı bir albüm yarışması düzenlenebilir.

Sinema ve Dizi: Netflix ve BluTV, Türkçe özgün içeriklere %50 daha fazla bütçe ayırmalı; "Sıfır Bir" gibi yapımlarda yerel ağızlar (Adana şivesi) öne çıkarılmalıdır. RTÜK, dizi altyazılarında %30 Türkçe terim kotası getirmelidir.

Oyun Kültürü: Türk oyun geliştiricileri, Türkçe arayüzlü oyunlar üretmeye teşvik edilmelidir. Örneğin, "Zula" gibi oyunlarda "#TürkçeSlay" etiketli turnuvalar düzenlenebilir. Twitch yayıncıları, Türkçe oyun jargonuna katkı için ödüllendirilmelidir.

Festivaller ve Etkinlikler: "Türkçe Pop Kültür Festivali" düzenlenmeli; rap, dizi, oyun ve sosyal medya fenomenleri bir araya getirilerek Türkçe içerik üretimi teşvik edilmelidir. 2026'da İstanbul ve Ankara'da pilot etkinlikler başlatılabilir.

- ***Türk Dil Kurumu'nun (TDK) Yenilikçi Yaklaşımları***

Dijital TDK: TDK, "hashtag" için "etiket", "vibe" için "hava", "stan" için "hayran" gibi önerileri sosyal medya kampanyalarıyla popülerleştirmelidir. TikTok'ta "#TDKChallenge" ile gençler yeni Türkçe kelimeler türetmeye davet edilmelidir.

Gençlik İş birlikleri: TDK, Z ve Alfa Kuşağı'yla çalışarak çağdaş Türkçe kelimeler geliştirmeli; örneğin, "selfi" yerine "özanlık", "hype" yerine "coşum" önerileri test edilmelidir. 2026'ya kadar 1000 gençle çalıştaylar düzenlenebilir.

Mobil Uygulama: TDK, "Türkçe Cebinde" adlı bir uygulama geliştirerek gençlere günlük Türkçe kelime önerileri sunmalı; uygulama, 1 milyon indirmeye ulaşacak şekilde gamification (puan, rozet) içermelidir.

Bölgesel Ağızlar: TDK, Ege, Karadeniz, Anadolu ağızlarını belgeleyen bir dijital arşiv oluşturmalı; bu arşiv, Instagram ve TikTok'ta "#ŞiveVibes" etiketiyle paylaşılmalıdır.

- ***Bölgesel ve Nesil Odaklı Stratejiler***

Kırsal Bölgelerde Türkçe Atölyeleri: Van, Diyarbakır, Şırnak ve Trabzon gibi bölgelerde "Türkçe Canlanıyor" atölyeleri düzenlenmeli; yerel ağızlar (Zazaca-Türkçe karışımı, Lazca etkileri) kutlanmalıdır. MEB, 2026'ya kadar 100 köy okulunda pilot program başlatabilir.

Nesil Köprüleri: X ve Bebek Patlaması Kuşağı'na yönelik "Türkçe Günü" etkinlikleri (şiir okumaları, tiyatro, halk hikâ-

yeleri) düzenlenmeli; Z ve Alfa Kuşağı'yla ortak projeler (örn. TikTok'ta dede-torun diyalogları) teşvik edilmelidir.

Kentsel Gençlik: İstanbul, İzmir ve Ankara'daki gençler için "#TürkçeTrend" yarışmaları düzenlenmeli; örneğin, Türkçe rap sözü yazma veya kısa film yarışmaları 10.000 gence ulaşabilir.

Muhafazakâr ve Seküler Diyalog: Muhafazakâr gençlerin "kültürel yozlaşma" endişeleri, seküler gençlerin "küresel fırsat" algısıyla dengelenmelidir. Kültür Bakanlığı, bu gruplar arasında "Türkçe Kimlik Forumları" düzenleyerek 2026'ya kadar 1000 gence ulaşabilir.

- ***Kültürel Eğitim ve Toplumsal Farkındalık***

Okullarda Türkçe Mirası: İlkokul ve liselerde haftada 1 saat "Türkçe Mirası" dersi eklenmeli; Orhun Yazıtları, Divan-ı Lügat'it Türk, Mevlâna ve Hacı Bektaş Veli'nin eserleri üzerinden Türkçenin felsefi derinliği vurgulanmalıdır.

Kamu Kampanyaları: "Türkçe: Ortak Sesimiz" temalı billboardlar, İstanbul, Ankara ve İzmir'de 1000 noktaya yerleştirilmeli. Kampanya, "#DilimizleGüçüz" etiketiyle sosyal medyada 5 milyon erişime ulaşmalı.

Sivil Toplum Katılımı: Türk Dil ve Edebiyatı Dernekleri, "Türkçe Maratonu" gibi etkinliklerle 100.000 öğrenciye ulaşmalı; yerel hikâyeler ve şairler (Âşık Veysel, Cemal Süreya) gençlere tanıtılmalıdır.

Dijital Arşivler: TRT ve TDK, Türkçenin tarihsel metinlerini (Osmanlı fermanları, halk destanları) dijital bir "Türkçe Hazinesi" platformunda toplamalı; bu platform, 2027'ye kadar 1 milyon kullanıcıya erişmelidir.

- ***Araştırma ve İzleme Mekanizmaları***

Yıllık Raporlar: TDK ve YÖK, Amerikan İngilizcesinin Türkçeye etkilerini izlemek için "Dil Dinamikleri Raporu" yayımlamalı; bu raporlar, medya, sosyal medya, eğitim ve popüler kültürdeki değişimleri analiz etmelidir. 2026'da ilk rapor yayımlanabilir.

Saha Araştırmaları: Üniversiteler, Z ve Alfa Kuşağı'nın dil algısını inceleyen saha çalışmalarına fon sağlamalı. Örneğin, İstanbul Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi, 5000 gençle anketler yaparak bölgesel/nesil farklarını analiz edebilir.

Bölgesel Karşılaştırmalar: İstanbul, İzmir, Ankara ile Van, Diyarbakır, Trabzon gibi bölgelerdeki dil kullanımı karşılaştırmalı çalışılmalı; bu, TDK'nin "Bölgesel Dil Haritası" projesiyle 2028'e tamamlanabilir.

Dijital Platform Analizi: X, TikTok, Twitch ve Instagram'ın dil üzerindeki etkisi, "#TürkçeTrend" gibi etiketlerin yayılımı üzerinden izlenmelidir. Sabancı Üniversitesi, bu platformlarda 1 milyon gönderiyi analiz eden bir veri merkezi kurabilir.

İdeolojik Dinamikler: Seküler ve muhafazakâr gençlerin dil algıları, "Türkçe ve Kimlik" temalı çalıştaylarla incelenmelidir. Hacettepe Üniversitesi, 2026'ya kadar 500 gence ulaşan pilot çalıştaylar düzenleyebilir.

- ***Uluslararası İş birlikleri ve Karşılaştırmalı Çalışmalar***

Dil Koruma Modelleri: Japonya, Fransa ve İzlanda gibi ülkelerin dil koruma politikaları incelenmeli; TDK, bu ülkelerle "Dil Özerkliği Zirvesi" düzenleyerek 2027'de 50 ülkeyi bir araya getirebilir.

Küresel Türkçası: Avrupa ve ABD'deki Türk diasporalarının dil kullanımı (örn. Almanya'daki Türkçelerin İngilizce etkisi) araştırılmalıdır. Boğaziçi Üniversitesi, 1000 diaspora genciyle saha çalışması yapabilir.

Karşılaştırmalı Analiz: Hindistan, Brezilya ve Güney Kore gibi ülkelerde İngilizce etkileriyle Türkçedeki durum karşı-

laştırılmalı; bu, YÖK'ün "Küresel Dil Dinamikleri" projesiyle 2028'e tamamlanabilir.

- ***Gençlik Odaklı Teknolojik Çözümler***

Oyunlaştırma: "Türkçe Macerası" adlı bir mobil oyun geliştirilmeli; oyuncular, Türkçe kelimelerle bulmacalar çözerken puan kazanmalıdır. Oyun, 2026'ya kadar 500.000 indirmeye ulaşabilir.

AI Destekli Dil Asistanı: TDK, "Türkçe AI" adlı bir sohbet botu geliştirerek gençlere anlık kelime önerileri sunmalı; örneğin, "selfi" yerine "özçekim" önerisi. Bot, X ve Instagram'da 1 milyon kullanıcıya entegre edilebilir.

Sanal Gerçeklik (VR): Türkçenin tarihsel yolculuğunu (Orhun Yazıtları'ndan Osmanlı'ya) tanıtan bir VR deneyimi oluşturulmalı; bu, liselerde pilot olarak 10.000 öğrenciye sunulabilir.

- ***Ekonomik ve Sosyal Katılım***

Girişimcilik Desteği: Türkçe içerik üreten genç girişimcilere (YouTuber, TikToker, oyun geliştirici) KOSGEB üzerinden %30 hibe sağlanmalı. 2026'ya kadar 1000 gence ulaşılabilir.

Düşük Gelirli Gruplar: Düşük gelirli gençlere ücretsiz Türkçe dil kursları ve sosyal medya eğitimi verilmeli; bu, "Türkçe Fırsat Programı" ile 10.000 gence ulaşabilir.

Kadın Odaklı Projeler: Kadınların Türkçe içerik üretimine katılımı için "#TürkçeKadın" kampanyası başlatılmalı; 5000 kadın influencer 2027'ye kadar desteklenmelidir.

- ***Gelecek Araştırmalar***

Gelecek çalışmalar, aşağıdaki alanlara odaklanmalıdır:

1. Z ve Alfa Kuşağı'nın dil algısının uzun vadeli etkileri, 10 yıllık bir kohort çalışmasıyla incelenmelidir.

2. Bölgesel dil kullanımı (kentsel vs. kırsal) ve yerel ağızların Amerikan İngilizcesiyle etkileşimi, saha araştırmalarıyla haritalanmalıdır.

3. Dijital platformların (Twitch, TikTok, X) dil dönüşümündeki rolü, 1 milyon gönderilik veri setleriyle analiz edilmelidir.

4. İdeolojik etkiler (seküler vs. muhafazakâr) ve ekonomik sınıfların dil algısındaki farkları, karşılaştırmalı anketlerle derinlemesine çalışılmalıdır.

5. Türk diasporalarında (Almanya, ABD) Amerikan İngilizcesinin Türkçeye etkileri, 5000 diaspora genciyle saha çalışmasıyla araştırılmalıdır.

6. Türk kimliği, lingua franca'nın gölgesinde özgünlüğünü yaratıcı dirençle korumalıdır. Türkçe, küresel bağlamda esneklik kazanırken, yerel zenginliğini ve varoluşsal özünü güçlendirecek politikalarla desteklenmelidir. Bu öneriler, Türkçenin hem bir iletişim aracı hem de kimlik taşıyıcısı olarak sürdürülebilirliğini sağlamayı amaçlamaktadır.

Kaynakça

Appadurai, A. (1996). *Modernity at large: Cultural dimensions of globalization*. University of Minnesota Press.

Bakhtin, M. M. (1981). *The dialogic imagination: Four essays* (C. Emerson & M. Holquist, Trans.). University of Texas Press.

Bhabha, H. K. (1994). *The location of culture*. Routledge.

Bourdieu, P. (1986). *The forms of capital*. In J. G. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 241–258). Greenwood.

Coca-Cola Türkiye. (2023). Hayatın tadı kampanyası. https://www.coca-cola.com.tr/kampanyalar/hayatin-tadi

Defacto. (2024). Tarzını #flex et! kampanyası. https://www.defacto.com.tr/kampanyalar/tarzini-flex-et

Deleuze, G., & Guattari, F. (1987). *A thousand plateaus: Capitalism and schizophrenia* (B. Massumi, Trans.). University of Minnesota Press.

Fairclough, N. (1995). *Critical discourse analysis: The critical study of language*. Longman.

Fishman, J. A. (1991). *Reversing language shift: Theoretical and empirical foundations of assistance to threatened languages*. Multilingual Matters.

Gadamer, H.-G. (1975). *Truth and method* (2nd ed., J. Weinsheimer & D. G. Marshall, Trans.). Continuum.

Hall, S. (1997). *Representation: Cultural representations and signifying practices.* Sage.

Heidegger, M. (1962). *Being and time* (J. Macquarrie & E. Robinson, Trans.). Harper & Row.

Instagram Anketi. (2025). *Türk gençlerinin Amerikan İngilizcesine yönelik tutumları* [Veri seti]. Instagram Platformu.

LC Waikiki. (2024). Herkes #chill! kampanyası. https://www.lcwaikiki.com.tr/kampanyalar/herkes-chill

Lewis, G. (1999). *The Turkish language reform: A catastrophic success.* Oxford University Press.

McDonald's Türkiye. (2023). Hadi, şimdi sipariş ver! kampanyası. https://www.mcdonalds.com.tr/kampanyalar

Milli Eğitim Bakanlığı. (2025). *Türkiye eğitim istatistikleri*. https://www.meb.gov.tr/istatistikler

Nike Türkiye. (2022). Hadi, yap! kampanyası. https://www.nike.com.tr/kampanyalar/hadi-yap

Phillipson, R. (1992). *Linguistic imperialism.* Oxford University Press.

Said, E. W. (1978). *Orientalism*. Pantheon Books.

Sapir, E. (1921). *Language: An introduction to the study of speech*. Harcourt, Brace.

Spivak, G. C. (1988). *Can the subaltern speak?* In C. Nelson & L. Grossberg (Eds.), *Marxism and the interpretation of culture* (pp. 271–313). University of Illinois Press.

TikTok Türkiye. (2024). #SavageChallenge istatistikleri [Veri seti]. TikTok Platformu.

Trendyol. (2024). Al, #slay et! kampanyası. https://www.trendyol.com/kampanyalar/al-slay-et

Türk Dil Kurumu. (2020). *Türkçede yabancı kelime kullanımı raporu*. TDK Yayınları.

Turkcell. (2022). Hadi bağlan kampanyası. https://www.turkcell.com.tr/kampanyalar

Ülker. (2024). Mutlu anlar kampanyası. https://www.ulker.com.tr/kampanyalar

X Anketi. (2025). *Türk gençlerinin Amerikan İngilizcesine yönelik tutumları* [Veri seti]. X Platformu.

Yükseköğretim Kurulu. (2025). *Türkiye yükseköğretim istatistikleri.* https://www.yok.gov.tr/istatistikler

Kitle İletişim Araçları ve Dil

Murat ATIL*

Özet

Kitle iletişim araçları, yalnızca bilgi aktarımı işleviyle değil, aynı zamanda toplumun dili kullanım biçimlerini şekillendirme gücüyle de dikkat çekmektedir. Bu çalışma, geçmişte dilin doğru kullanımını modelleyen kitle iletişim araçlarının, günümüzde dilsel yozlaşmanın başlıca nedenlerinden biri hâline geldiğini ortaya koymaktadır. Konuşma sırasında gerekli duraklamaların yapılmaması, ses bükümü hataları ve vurgu yanlışlıkları gibi sorunlar, özellikle genç kuşak arasında hızla yaygınlaşmaktadır. Bu hataların medya aracılığıyla içselleştirilmesi, dilin yapısal bütünlüğünü tehdit etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dil kullanımı, kitle iletişim araçları, vurgu hataları, ses bükümü, noktalama.

Abstract

Mass media stands out not only for its function of information transmission but also for its power to shape the way society uses language. This study reveals that while mass media once modeled correct language use, it has now become one of the main causes of linguistic corruption. Issues such as the violation of punctuation pauses, pitch errors, and incorrect stress are rapidly spreading, especially among younger generations. The

* Spiker, Sunucu, Seslendirme Sanatçısı, İSTANBUL

internalization of these errors through media threatens the structural integrity of the language.

Keywords: language use, mass media, stress errors, intonation, punctuation.

Kitle iletişim araçlarında kullanılan dil farkında olsak da olmasak da her birimizin belleğine işlenmektedir. Bana soruyorlar, "Türkçeyi bu kadar iyi kullanmanızı neye borçlusunuz?" diye. İki sebep söyleyebilirim: Birincisi Türkçenin iyi konuşulduğu bir ailede dünyaya gelmem. İkincisi ve bir o kadar önemlisi ise radyonun o yıllarda evlerimizde sabahtan akşama kadar açık olması ve en doğru Türkçenin o zamanlar radyoda konuşulması. Dolayısıyla dilin kullanımı konusunda kitle iletişim araçlarının tartışmasız çok büyük bir etkisi olduğunu kendimden yola çıkarak bir kez daha söylüyorum. Ne var ki benim çocukluğumda son derece olumlu ve faydalı olan bu etkileşim, günümüzde tam tersine dönmüş durumda. Artık ekranları paylaşanlarda ya da mikrofon başında konuşanlarda eskisi gibi bir kalite aranmıyor. Bunun sonucunda birtakım yanlışlıklar bir salgın gibi bütün bir toplumu, özellikle de genç kuşağı etkisi altına alıyor.

Benim gördüğüm yanlışlardan biri, muhabirlikten gelen arkadaşların dinamizm ile akıcı anlatımı karıştırıp cümle sonlarındaki nokta duraklarını göz ardı etmeleridir. Nokta durağı, tamamlanmış olan bir bildirimin dinleyenin zihninde değerlendirilebilmesi için gereken zamanın sağlanmasıdır. Bu durakların ihmali hem dinleyici konsantrasyonunu bozmakta hem de okuyan kişinin nefes kontrolünü olumsuz yönde etkilemektedir. Bir diğer husus da büküm hatalarıdır. Bilindiği gibi ses bükümü, dinleyene bildirimin tamamlanıp tamamlanmadığını hissettiren müzikal bir uyarı sistemidir. Nedense son yıllarda nokta yerine virgül, virgül yerine nokta bildirimleri sanki kişisel bir tarzmış gibi kullanılmaktadır. Yine buna paralel olarak bir haber paragrafında hiçbir cümle bitiminde nokta bükümü yapmadan hepsini virgülle birbirine bağlayıp noktayı en sona koymak gibi bir garabet yaşanmaktadır.

Dilimizde bir salgın gibi yayılan başka bir olumsuz modaysa kelime vurgularındaki yanlışlıklardır. Yazılı bir anlatımla bunu dile getirmek pek mümkün olmasa da kelime vurgusunda, yani kelimenin hangi hecesinde vurgu yapılması konusunda çok net kurallar mevcuttur. Bu kuralların dışına çıkılması dilin müziğini bozmaktadır. Şöyle bir örnek verebiliriz: Yaparlarmış ifadesinde sona gelen "mış" eki, Türkçe'nin eski kullanımlarındaki imiş kelimesinden gelmektedir. Vurgunun bir önceki hecede yani "lar" hecesinde olması kurallaşmıştır. Oysa günümüzde -vurguyu büyük harfle yazmak gerekirse- ifade şu şekilde söylenmektedir: yaPARlarmış. Örnekleri çoğaltmak elbette mümkün. Sonuç olarak kitle iletişim araçlarında yapılan bu hatalar toplum içinde hızla yayılmakta, bu mecralarda duyulanlar doğru kabul edilmekte ve dilimiz ne yazık ki daha fazla kirlenmektedir.

Dili çocukluğumdan itibaren doğru öğrenmemin en önemli sebeplerinden birinin o zamanki radyo yayınları olduğunu söylemiştim. O günden bugüne çok şey değişti ve bu değişim olumlu yönde değil olumsuz yönde oldu. Bu değişimi izleyebilmek için TRT kurumunun arşiv sayfalarındaki 1970'li yılların sokak röportajlarına bakmak ve mikrofon başında konuşanların Türkçelerini bugün ile karşılaştırmak yeterli. İlkokul öğrencisinden tutun sokaktaki işportacıya ya da inşaat işçisine kadar o denli rahat, o denli bol kelimeli ve etkili şekilde konuşmuşlar ki; biz bir yandan şaşırmakta, bir yandan da bugünü göz önüne alarak üzülmekteyiz. Peki neden bu hâle geldik? Aklıma gelen sebepler şunlar: Öncelikle okullarda aldığımız eğitimin kalitesi hızla düştü. Öğrencilerimizi yetiştirmekle görevli öğretmenlerimizin yaşam şartları standardın altına indiğinden öğretmenlik son tercihler arasında yer almaya başladı. Bunun sonucunda mesleki kalite ve yeterlilik seviye kaybetti.

TRT açısından bakarsak devlet dairelerindeki liyakat on yıllardır tartışılagelmekte. Eskiden, dilin bayraktarlığını yapan bir meslek grubu olarak spikerliğin seçmeleri, daha farklı ve liyakat esaslı yapılırdı. Ben 1980 yılında sınava girdiğimde, on kişilik kadro için on bin kişi müracaat etmişti. Eleme usulüyle arka arkaya üç sınavdan geçip sonrasında kevgir üzerinde kalanlar olarak Ankara radyosunda iki buçuk ay süren bir kursa tabi tutulmuştuk. Ardından yine bir sınava girmiş ve en iyi on kişi olarak mesleğe adım atmıştık. Sonrasında ise birbirinden değerli ustalarımızın gözetiminde meslek içi gelişimimizi sürdürmüştük.

Derken özel radyolar açıldı. Doğrusu açılmalıydı da. Ama öyle kontrolsüzlerdi ve o kadar fazla bir sayıya ulaşmışlardı ki artık her önüne gelen mikrofon başında konuşabiliyordu. Üstelik onlara yol gösterecek, gerektiğinde kulaklarını çekecek ustalara da sahip değillerdi. Özel kanallarda bunlar olurken TRT'de de farklı bir süreç başlamıştı. Artık eskinin liyakate dayalı ince elenip sık dokunan sınavları bitmiş, KPSS marifeti ile kurum içinden ve mülakat sonucu işe almalar başlamıştı. Bizim girdiğimiz tarzda sınavlarla spiker alımının en son 1996 yılında yapıldığını söylemek konuya yeterince açıklık getirecektir sanırım. Dolayısıyla dili topluma en etkili şekilde yaymakla görevli spikerlik artık meslek olmaktan çıktı ve herkesin yapabileceği herhangi bir iş hâline geldi.

Gelelim bir başka sebebe: Bundan otuz kırk sene önce Türkiye'de yabancı film seslendirmelerinin ne kadar başarılı yapıldığı söylenir. Bir stüdyoda kayda girileceği zaman, mikrofon başında ustalarla bir arada çalışılır, önce prova yapılıp ardından kayıt alınırdı. Zaman geçti, teknoloji ilerledi. Artık aynı sahnedeki üç kişi ayrı ayrı günlerde gelip tek başlarına stüdyoya girerek kayıt alır oldular. Genel kalite kaybından dublaj da nasibini aldı. Düşen ücretlerle birlikte gün geçtikçe kötüleşen çeviriler

dilimizi hızla kirletti. Düşünün: kişinin önünde metin, karşısındaki ekranda görüntü ve kulağında yabancı dildeki -çoğunlukla İngilizce- filmin orijinal diyalogları…

Diğer yandan maliyetlerin düşürülmesi kaygısıyla artık eskisi gibi provalar da kalmadı. Doğrudan kaydı alınan konuşmalar ancak çok kötü olursa müdahale edilir hâle geldi. Bu da bir nevi vasata razı olunması anlamına geliyor. Hızla yapılan bu işlerde gerekli birikime sahip olmayan arkadaşlarımız acelelerinin de etkisiyle duydukları yabancı dilin müziğini Türkçeye katmaya başladılar. Bununla da kalmayıp birebir çeviri neticesinde yabancı dillerin kalıplarını aynı şekilde Türkçeye dahil ettiler: "Bayım, hey dostum, senin kıçını tekmeliyeceğim, duş almak vs."

Bugün gençlerimiz birçok kavramı kısıtlı kelimelerle ifade etmeye çabalayarak hem düşünce ufuklarını daraltıyor hem de iletişim kurarken birbirlerini anlamakta ve geçinmekte zorluk çekiyorlar. Peki çözüm ne olmalı? Öncelikle TRT gibi toplumun önünde gitmesi gereken bir kurumun liyakate dönmesi şart. Bununla birlikte Radyo Televizyon Üst Kuruluna verilen yetkilerin bir kısmını Türk Dil Kurumuna da vermek gerek. Günümüzde birçok mesleği yapabilmek için mesleki yeterlilik belgesi alınması icap ediyor ve bunlar için sınavlar düzenleniyor. Spikerlik gibi önemli bir mesleğin diğerlerinden ne eksiği var ki hiçbir yeterlilik belgesi gerekmeksizin önüne gelen kamera karşısında ve mikrofon başında boy gösterebiliyor?

Diksiyonu dilin incelenmesi ve kullanımı olarak tanımlayabiliriz. Bu alanın özellikle edebiyat, eğitim, basın ve yayın, radyo, televizyon ve sinema gibi bölümlerde ciddi bir şekilde öğretilmesi önemli. Bu konuda kendimden bir örnek vererek aktaracaklarımı tamamlayayım. 45 yıl önce başladığım spikerlik mesleğini 25 yıldır eğitimcilikle taçlandırmış biri olarak yüksek öğretim kurumunun biçimsel bir kararına takılıp birikimlerimi

artık üniversite öğrencileriyle paylaşamıyorum. Zira YÖK benden lisansüstü diploma bekliyor. İlk bakışta liyakate dayalı bir talep gibi görünebilir. Ne var ki bu lisansüstü eğitimin konusu hiç önemli değil. Örneğin işletme konusunda ya da grafik konusunda veya dış ilişkiler konusunda yüksek lisans yapmam bile yeterliymiş. Yani konu mesleki yeterlilikten ziyade biçimsel bir formalitenin yerine getirilmesi sınırlarında sıkışmış durumda.

Türkçenin ve Türklerin İfade İmkânlarını Genişletme Üzerine

Doç. Dr. Necmettin ÖZMEN*

Giriş

Türkler tarih boyunca çok sayıda devlet kurmuş, değişik milletlerle temasa geçmiş, dünya tarihini etkilemiştir. Dolayısıyla Türkçenin günümüzün en büyük ve en eski dillerinden biri olması doğaldır. Türkçe, Türkler çok eski döneme dayanıyorsa ifade imkanlarının da geniş olması gerekir. Mademki öyle, bu başlık nereden çıktı sorusu akla gelebilir. Böyle büyük bir dil ve milletin ifade imkanlarını genişletmeye neden ihtiyaç duyulur. Bence bu soru yanlıştır. Çünkü genişliğin, gelişmenin, büyüklüğün sınırı yoktur. En büyük de büyür, daima ilerler, gelişir. Öyleyse halihazırda kullanılan Türkçenin, Türklerin ifade imkanlarını genişletmek için neler yapılabilir. Bunun için çok farklı yollar önerilebilir. Ben burada çok önemli olduğunu düşündüğüm yedi konudan bahsetmek istiyorum.

I. Yapılması Gerekenler:

I.I. Toplumsal Uzlaşma Olmalı

Görüşüme göre Türkçenin ifade imkanlarını geliştirmek için ilk yapılması gereken şey toplumsal uzlaşıdır. Türkçenin sadeleşmesi ve özleşmesi konusunda Türk toplumunun bir uzlaşıya varması şarttır. Türkçenin sadeleşmesi-özleşmesi sorunu yeni

* İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı Türkçe Öğretmenliği, necmettin.ozmen@izu.edu.tr, İSTANBUL

bir konu değildir. Bu sorun açıklanırken çok gerilere gidilebilir. Ancak ben yüzyıllar öncesine dönmek istemiyorum. Soruna Tanzimattan itibaren kısaca bakmak isterim.

Türkçenin özleşmesi, Tanzimat'tan beri yoğun tartıştığımız, konuştuğumuz bir konu. Türkçenin kullanım biçimi; süslü-sade kullanımı Servet-i Fünûn Dönemi'nde de tartışılan bir konu. Milli Edebiyat Döneminde zaten gündemin en esas meselelerinden biri. Nasıl konuşmalı ve yazmalıyız yoğun şekilde tartışılmış. Cumhuriyet ilan edilince imparatorluk dağıldığı, Türk olmayanlar devletten ayrılıp bağımsızlık ilan ettiği, yeni bir devlet kurulduğu ve Cumhuriyet ulusal bir devlet modeli ile biçimlendiği için Türkçe ve Türkçenin sorunları bu dönemde daha da öne çıkar. Bu sorunla bilimsel olarak ilgilenmek için 1932'de Türk Dili Tetkik Cemiyeti (Türk Dil Kurumu) kurulur. Türkçe devletin en öncelikli konularından biri haline gelir. Bu dönemde tartışma; Türkçeden yabancı kelimeleri tamamen atalım, yerlerine Türkçelerini koyalım diyenler ile bu yolu sert bulup bunu zamana bırakalım, daha aşamalı yapalım düşüncesini savunanlar olmak üzere iki ana kolda ilerler. Birinci görüşü savunanlara devrimciler, ikincilere ise evrimciler denilir. Devrimci grup, devrimci bir yaklaşımla, dil kendi kendine bırakılmamalı, dile mutlaka müdahale edilmeli görüşünü savunur. En keskin oldukları konu, Arapça ve Farsçadan Türkçeye, girmiş olan kelimelerin ivedilikle dilden atılmasıdır. Evrimciler, dilin doğal seyri içerisinde özleşmesi gerektiğini söyler. Onlara göre dil, hayatın olağan akışı içerisinde, yeniliklere bağlı olarak değişir, gelişir, güzelleşir veya sadeleşir.

Türkçe üzerine yürütülen tartışmanın esas önemli ve ateşli dönemi Cumhuriyetin ilk yıllarından, 1930'lardan 1980'lere kadar devam eder. Gerçi tartışma bugün de devam ediyor ama 1980'lerden sonra tartışmanın hızı, şiddeti yavaşlar. Evrimci-devrimci tartışmasında evrimci tarafta saf tutan Nihat Sami

Banarlı, Peyami Safa, Tahsin Banguoğlu, Faruk Kadri Timurtaş, Ahmet Kabaklı, Fuat Köprülü, Necmettin Hacıeminoğlu, Samiha Ayverdi, Yavuz Bülent Bakiler gibi çok sayıda isim var. Onlar, eserlerinin tamamında, özetle, dile yapay müdahalenin olmaması gerektiğini söyler. Devrimci grupta Agop Dilaçar, Agah Sırrı Levent, Nurullah Ataç, Emin Özdemir, Tahsin Yücel, Kamile İmer, Sevgi Özel gibi çok sayıda isim vardır. Onlar da görüşlerini savunmak amacıyla çok sayıda eser verir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi bu tartışma 1932'lerden 1980'lere kadar, 1950-60 yılları arası Demokrat Parti iktadarı hariç tutulursa, genelde devrimcilerin hakim olduğu basın, yayın ve iktidar ortamında sürer. Bu, evrimcilerin hiçbir şey yapamadığı anlamına gelmez tabii ki. Onlar, iktidarlar tarafından desteklenmese de, buldukları bütün yollarla devrimci dil görüşlerine muhalefet eder. Yaşayan Türkçeye müdahale etmemek, Türkçe üzerinde operasyon yapmamak, Türkçenin tekamülünü zamana bırakmak gerektiğini söyler. Asıl hedefleri ise tasfiyeci olarak niteledikleri Türk Dil Kurumunun zihniyetini yok etmektir. Evrimcilere göre, Türk Dil Kurumu uydurma Türkçeyi millete dayatmaktadır. Bu Türkçe TRT, MEB, öğretmenler ve ders kitapları aracılığıyla genç nesillere zerk edilmekte, halk arasında yayılmaya çalışılmaktadır. TRT'nin radyo ve TV'si yanlışlara çanak tutmaktadır. Evrimciler, devrimcilerin; heyecanlı-hevesli, dil uzmanlıkları olmayan, amatör, kelimeleri yanlış türeten, şaşkın-hain-gafil kimseler olduklarını düşünür. Karşı görüşteki devrimciler ise Türkçeyi özleştireceklerini, son derece iyi niyetli hareket ettiklerini, tek dertlerinin Türkçenin gelişmesi olduğunu söylerler. Kendilerini savunurken: "Türkçeye emek verdiklerini, Türkçenin yüzyıllardır unutulan ek ve köklerine işler duruma getirdiklerini, unutulan sözcükleri canlandırdıklarını, Türkçeye yepyeni kavramlar kazandırdıklarını, yeni sözcüklerle bilimsel sanatsal üretime aracı olduklarını, Atatürk devrimi-

ne sahip çıktıklarını, evrimcilerin gerici olduğunu, eski dünya değerleri ile hareket ettiklerini söylerler. Tartışma, Türkçenin özleştirilmesinden farklı olarak, gericilik-ilericilik noktasına taşınır. O günlerdeki hararetli tartışma aslında dozu azalmış bir vaziyette günümüzde de devam etmektedir.

Evrimciler ve devrimciler arasındaki tartışmanın geçmişine baktığımızda her iki tarafın da yanıldığı konuların olduğunu rahatlıkla görebiliriz. Çünkü biz onların tartışma zamanından çok daha ileriden, bugünden tartıştıkları konuları yorumlayabiliyoruz. Her iki grubun savunduğu bazı şeylerin zaman karşısında eriyip yok olduğunu görüyoruz. Örneğin evrimcilerin savunduğunun aksine, tabii burada devlet-kanun zoruyla bu yapılmıştır diye itiraz da edilebilir, Türkçede önemli bir özleşme olmuş, evrimcilerin kesinlikle tutmayacağını, asla halkın benimsemeyeceğini söylediği birçok kelime Türkçeye yerleşmiş, hatta günlük dilin sıradan malzemesi haline gelmiştir. Yani bir özleşme olmuş, üretilen ya da evrimcilerin ifadesi ile uydurulan birçok kelime tutmuştur. Cevap yerine *yanıt,* medeniyet yerine *uygarlık,* mesele yerine *sorun,* nazariye yerine *kuram,* iddia yerine *sav,* fikir yerine *düşün*ce, menfi yerine *olumsuz,* fert yerine *birey,* müspet yerine *olumlu,* mutaassıplık yerine *bağnazlık,* ahenk yerine *uyum,* acele yerine *ivedi,* hikaye yerine *öykü,* eser yerine *yapıt,* mahsul yerine *ürün,* unsur yerine *öge,* tabiat yerine *doğa,* mahalli yerine *yöresel,* sosyoloji yerine *toplumbilim,* sürrealist yerine *gerçeküstü,* intiba yerine *izlenim,* mükemmellik yerine *yetkinlik,* sır yerine *giz,* imkan yerine *olanak,* vasıta yerine *araç,* zevk yerine *beğeni,* temas yerine *değinme,* objektif yerine *nesnel,* nispi yerine *görece,* tamim yerine *genelge,* vazife yerine *görev,* hürriyet yerine *özgürlük,* ihtiyaç yerine *gereksinim,* mutedil yerine *ılımlı,* terkip yerine *birleşim* tecelli eder *belirir,* temerküz eder *toplanır,* iltihak eder *katılır;* muayyen *belli,* katiyet *kesinlik,* hususiyet *özellik,* netice *sonuç,* mevzu *konu,* muhabere *yazışma,* mektep *okul,*

muallim *öğretmen,* talebe *öğrenci,* terbiye *eğitim,* tedris *öğretim,* muasır *çağdaş* alakadar *ilgili,* ıstılah *terim* gibi çok sayıda Türkçe kelime üretilmiştir. Bu örneklerle ilgili şu eleştiri dillendirilebilir. Siz hep önerip de tutan kelimeleri örnek vermişsiniz. Evet tutmayacağı ısrarla iddia edilen bu kelimelerin tuttuğunu göstermek için bunları sıraladık. Tabii ki önerilip tutmayan sözcükler de var. Ahlak yerine *aktöre,* büyükşehir yerine *anaken*t, halef yerine *ardıl,* bereketli yerine *artağan,* münasebet yerine *bağlılaşım,* dürbün yerine *bakaç,* ısrar yerine *bekinme,* vecd *yerine* coşu, tereddüt yerine *çekinti,* tercüman yerine çevirici, mesnet yerine *dayanca,* tur yerine *dönü,* hareketsiz yerine *duruk,* hayal yerine *düşlem,* müktesebat yerine *edinti,* rıza yerine *erem,* kopya yerine *eşlem,* mezar yerine *gömüt,* serap yerine *ılgım,* manevi yerine *içlek,* fani yerine *kalımsız,* tahmin yerine *kestirim,* şüphe yerine *küşüm,* pozitif yerine *olgul,* tazminat yerine *ödence,* burs yerine *öğrenmelik,* emanet yerine *saklam,* mağaza yerine *satımevi,* muzip yerine *takılgan,* hayran olmak yerine *tansımak,* münazara yerine *tartışı,* gaz yerine *uçuntu,* menfi yerine yadsıl, müsadere yerine *zoralım* gibi bazı kelimeler de tutmamıştır. Ancak bu kelimelerde Türkçenin yapısına çok büyük aykırılıklar bulunmamaktadır. Demek ki gayret edilip zamana bırakıldığında, zaman çoğu şeyi kendiliğinden hallediyor.

Görüşüme göre artık evrimci-devrimci veya muhafazakar-solcu, adına ne denirse, bu iki kesimin tartışmalarında bir orta yol bulunmalı. Yani toplumun kabul ettiği sözcüklerle, şu anda toplum tarafından kullanılanlarla çok fazla uğraşılmamalı. Ya da kalem, kâğıt defter gibi milletin yüzyıllardır kullandığı ve değişmesi çok zor olan sözcükleri değiştirmeye uğraşmamalı. Ancak hala bu konudaki tartışmaların sürdüğünü üzülerek görüyoruz. Bunun somut örnekleri var. Son dönemde yayımlanan iki kitap söyleyeyim size. Biri rahmetli 2020'de yayımlanan D. Mehmet Doğan'ın kitabı. *Türkçenin Cenaze Töreni 1. Türk Dil*

Kurultayı. Mehmet Doğan, eserinde, Türk Dil Kurumunun kuruluşu ve ardından 1. Türk Dil Kurultayı ile, kendince, Türkçeye yapılan "büyük ihaneti" anlatıyor. Numan Aydoğan Ünal tarafından hazırlanan ve KTB yayınlarından 2023'te çıkan *Dilimizdeki Parazitler Uydurukça Türkçe Sözlük* adlı eser de aynı görüşle hazırlanmış. Özleştirme çalışmaları bağlamında Türkçeye kazandırılan fakat yazar kesinlikle Türkçeden atılması gereken Türkçe sözcükler sıralamış bu eserde. Halbuki bu sözcüklere bakıldığında bunların büyük bir kısmının, bugün günlük dilin malzemeleri olduğu açıkça ortada. Bu Türkçeyi özleştirme karşıtı yayınların aksine ikinci görüşü özleştirmeyi savunan eserler de yazılmakta. Mustafa Cemil Kılıç'ın *Atatürk ve Türkçenin Işığı* adlı eseri bunlardan biri. Cemil Kılıç, bu eserini Türkçenin sadeleşmesinin, özleşmesinin devam etmesi gerektiği, bu yolun doğru yol olduğu iddiasıyla kaleme almış. Tartışmanın bugün de devam ettiği, Türkiye'deki iki köklü kültür ve edebiyat dergisinde görülebilir. Bunlardan biri *Varlık* diğeri ise *Türk Edebiyatı* dergisi. Her iki dergiyi açıp okuduğunuzda birbirinden çok farklı bir Türkçe ile yayımlanmış olduğu ortadadır. Her iki dergi de Türkçe kullanıyor ama ikisinin kullandığı Türkçe arasında ciddi, önemli fark var. Görüşüme göre bu farkın da giderilmesi lazım. Bu başlıktaki düşünceyi özetle şöyle ifade edebiliriz. Her iki tarafın kelimeyi kurtarırsak her şeyi kurtarırız anlayışından vazgeçmesi gerekir. Yani Arapça ve Farsçadan geçip Türkçede halen kullanılan veya Türk Dil Kurumunun kurulmasından sonra türetilen ve dilimizde yer edinen sözcüklerin Türkçenin has malı olduğunu, iki grubun da kabul etmesi ve eserlerinde bunları kullanması gerekir. Türkçenin ifade zenginliğinin gelişmesi için Türkçedeki bütün sözcükleri farklı anlam ilişkilerine sokarak onları daha da zenginleştirmek ve geliştirmek için çalışmalılar. Türkçenin ve Türklerin ifade imkânlarını geliştirmek için, öncelikle, 1932'lerde keskin bir şekilde başlayan ve bugün de neredeyse benzer şekilde devam eden tartışmada artık bir toplumsal uzlaşı sağlanmalıdır.

I.II. TDK Dernek Gibi de Çalışmalı?

Türk Dil Kurumu, 1932'den 1980'lere kadar Kurum dışında olan akademisyenler ve konu uzmanları tarafından bazı konularda eleştirilmiştir. Eleştiri konuları; Kurumun bir gönüllüler topluluğu olduğu, Kurumda dil bilgisi-Türkçe uzmanı olmadığı, birtakım alaylı insanların burada temerküz ettiği, onların bazı hevesli kimseler olduğudur. Eleştirenler daima Türk Dil Kurumunun bir akademi olması gerektiği söyler. Nitekim, 1980'den sonra Kurum akademi özelliği kazanmıştır. Kurumun çalışmaları, bu tarihten sonra gerçekten hep bilimsel olmuştur. Ancak yaptığı çalışmaların; toplumu toptan ilgilendiren, halka dokunan, halkın gündemine gelen tarafı yoktur. Halka inen, ya da Kurumun yapıp halkın ilgisini çeken veya Kurumun halkın gündemine getirebildiği çalışma sayısı yok denecek kadar azdır. 1990'lı yılların sonunda *Yabancı Kelimelere Türkçe Karşılıklar* başlığıyla yayınladığı kitap gibi kamuoyunun ilgilendiği çalışmalar pek yoktur. Kurum, kamuoyu nezdinde dile dair ortaya çıkan tartışmalara da resmi olarak tepki göstermemektedir. Kurumun bugünlerde yüz yüze veya çevrimiçi toplantıları bulunmaktadır. Ancak bu etkinlikler de saf akademiktir. Yani halk seviyesine indirilmemiştir.

Kurumunun 1932'den 1980'lere kadar yaptığı etkinlikler; kamuoyu ilgisi veya kamuya mal olma, gazetelere-dergilere konu olma anlamında daha heyecan verici, daha ilgi çekici, daha halka mal olan çalışmalardır. Bu dönemdeki eleştirilerde Türk Dil Kurumu akademi olsun ve akademik çalışma yapsın denilmiştir ve nihayetinde öyle olmuştur. Ancak az önce de ifade ettiğimiz gibi akademi olduktan sonra dile dair güncel konu ve tartışmalar halkın gündemine pek getirilememiştir. Akade-

mi, belki tabiatı gereği, halktan biraz uzaktır. Ama toplumun tüm kesimlerini ve her şeyi etkileyen dil tartışmaları, en azından zaman zaman halkın gündemine getirilemez mi? Görüşüme göre, Kurum sadece akademik çalışmalar yapmakla kalmamalı, halka inen, halkın gündemine gelen, halkın ilgilenebileceği dile dair konuları gündeme getirmeli, tartıştırtmalı, halka yaymalı. Böylece halk, Türkçenin sorunları ile ilgilenecek ve Türkçenin zenginlikleri, sorunları, gelişimi halk tarafından fark edilecektir. Kurumun geldiği yer ve önceden bulunduğu hale dair eleştirilerden hareketle şöyle söylenebilir. Türk Dil Kurumu *hem dernek hem de akademi* olmalıdır.

I. III. Millî Eğitim Bakanlığı Metin Odaklı Eğitim Yapmalı

MEB Türkçenin zenginliklerini, Türk çocuklarına göstermeli, öğretmelidir. Bu; metin yazma, şiir okuma, şiir yazma, yaratıcı yazma, etkili konuşma, münazara çalışmaları vs. gibi çalışmalarla olabilir. Bunlar bilinen, uygulanan şeyler. Bunların dışında MEB, Türk çocuklarını edebî açıdan Türkçenin en güzel metinleri ile tanıştırmalı. Çünkü Türkçenin ufukları, ifade gücü, girilmemiş güzel sokakları, ormanları, bahçeleri bu metinlerde gizlidir. Çocuklar, gençler ancak bu ufuklarda, bahçelerde ve sokaklarda dolaştırılırsa Türkçenin güzelliğinin farkına varır. Daha güzellerini inşa etmek üzere, önünde örnek ve kendisinde cesaret bulur. Bu meyanda önereceğimiz en önemli şey şudur. Türkçe ve Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarına hatta diğer tüm kitaplara Türkçe kullanımı bakımından herkese örnek teşkil edecek güzel metinler, edebiyat değeri yüksek metinler alınmalıdır. Böylece çocuklar, gençler Türkçenin anlam inceliklerini, ifade kabiliyetlerini, yetenekli yazarların kaleminden göreceklerdir. Millî Eğitim Bakanlığının yazdığı-yazdırdığı kitaplara; kazanım ya da öğrenim çıktılarına odaklanan bir anlayışla metinler seçilmektedir. Kanaatimizce bu doğru bir yaklaşım değildir. Asıl olan tabii ki birtakım kazanımların, öğrenim çıktılarının verilmesidir. Fakat bunları verecek olan metinlerde kullanılacak Türkçe de çok önemlidir. Ancak gezi yazı türü ile ilgili bir kazanım-öğrenim çıktısı şöyle olabiliyor:

Gezi yazısında bir yerleşim biriminin çoğu özelliğinin anlatıldığını kavrar.

Bu durumda ders kitabı yazarı; bu kazanımın-öğrenim çıktısının tam karşılanması için gezi yazısı özelliklerinin hepsini tam yansıtacak tek bir metin bulmaya çalışır. Kazanıma tam uygun metin bulma çabası; çoğu zaman edebî değerden ödün vermeye, edebî açıdan çok basit bir metnin ders kitabına alınmasına sebep olabilir. Edebî değeri yüksek ama gezi yazısının bazı özelliklerini vermeyen metinler ders kitabına alınmayabilir. Bundan dolayı öğrenciler, ders kitaplarında Türkçenin güzelliklerini yansıtma açısından kötü metinlerle karşılaşabilir. Halbuki tersi olmalı, edebî değeri yüksek metinler ders kitaplarına girmeli. Kazanımları tam vermese bile yetenekli yazarlar tarafından kaleme alınmış edebî, felsefi değeri yüksek Türkçe metinler fazlasıyla mevcuttur. Bu metinleri okutmak, bu metindeki kelimeleri öğretmek, Türkçenin zenginliğini MEB'in eğitim kademelerinden geçecek olan halk ağzında da korumak yani ortalama vatandaşın kullandığı Türkçeyi de nitelikli hale getirmek demektir.

Türkçenin sanat, felsefe ve edebî değeri yüksek taraflarını gösteren metinlerle öğrencileri tanıştırma bakımından Reşat Nuri Güntekin'in bir anısından bahsetmek istiyorum. Reşat Nuri, Zeynep Hanım Konağı'nda (Bugünkü İstanbul Ünv. Edebiyat Fakültesi) eğitim veren Darülfünun edebiyat şubesinde eğitim görmektedir. Mehmet Akif, 1911'de edebiyat öğretmeni olarak buraya tayin olur. Reşat Nuri, Mehmet Akif'in derse geldiği ilk günü anılarında konu eder. Kalabalık olan birinci sınıfın

dersine üniversite hocasına benzemeyen biri girip, kürsüye geçer. Reşat Nuri yanındakilerden onun Mehmet Akif olduğunu öğrenir. **Akif, o gün onlara Muallim Naci'nin bir tevhidini yazdırır. D***ers sonuna kadar da onun izahı ile uğraşır. Reşat Nuri, koskoca Darülfünunda manzume yazdırılmasına şaşırır! Bundan dolayı haysiyetlerinin kırıldığını düşünür. Kendisi* **gibi ukalalık yapmak isteyen birkaç çocukla, bu 'eski kafalı' hocayı protesto ederler. Mehmet Akif, onları** dinledikten sonra: "Bakalım, görürüz." der ve ertesi derste Namık Kemal'den, Ekrem'den hatta Fikret'ten bazı mısralar okutur, manalarını sorar. Tabii hepsi fena halde rezil olur. O zaman, Mehmet Akif:

"Çocuklar bu halle, siz nazariyeyi ne yapacaksınız?" der. "Ben zaten nazariyeci herif değilim -kelime kendisinindir-. Siz bugün sahaflar çarşısından yüzer paraya bir Terkib-i Bent ile Terci-i Bent alıp getirin de onu size okutayım!.."

der. Dolayısıyla metin merkezli bir edebiyat eğitiminin ne kadar önemli olduğunu ifade eder. Ben de bu düşünceden hareketle sanat değeri yüksek Türkçe metinlerin ders kitaplarına alınması ve bu metinler üzerinde durulması gerektiği görüşündeyim. Bu Türkçenin zenginliklerini öğretme, inceliklerini kavratma yönünde önemli bir gelişme olacaktır.

I.IV. Akademik Çalışmalarda Türkçe Desteklenmeli

Türkçenin ifade imkanlarını arttırma bakımından ele alınması gereken önemli konulardan birisi de işin akademi tarafıdır. Bugün Türkiye'de 208 üniversite var. Bu üniversitelerin her bir fakültesi, bölümü, ana bilim dalında çeşitli alanlarda bilimsel çalışmalar, üretimler yapılıyor ve bunlar yayımlanıyor. Bu yayın, üretimlerin yapılması Üniversiteler tarafından teşvik ediliyor. Akademisyenlere bu çalışmaları yapmak için teşvik verilirken yayınların hangi dergi ve dilde yapıldığı dikkate alınarak bir puan veriliyor ve ona göre ödeme yapılıyor. YÖK'ün teşvik yönergesine göre uluslararası indekslerde taranan dergilerde bu çalışmaların yayınlanması, özellikle Batı dillerinde yayımlanması TR dizin dergilere göre akademisyene daha fazla puan kazandırıyor. Türk akademisyenler hem uluslararası görünürlüğü artsın hem de daha fazla teşvik alsın diye, belki de en önemli çalışmalarını, Batı dillerinde yayın yapan dergilerde yayımlayabilmek için uğraşıyor. Bu konuda bir değişiklik, bir farklılık, bir atılım olması gerekir. Ya TR dizin dergilerinin itibarı özel teşviklerle artırılmalı ve TR dizinle uluslararası dizinlere aynı teşvikler uygulanmalı ya da sadece uluslararası indekste taranmış olması akademisyene fazla puanlar getirmemelidir. Elbette uluslararası dizin dergilerinde yayın yapmak çok önemlidir. Türk akademisyenlerinin bu dergilerde yayın yapması dünya bilim çevrelerinde, ilgili konularda Türk araştırmacıların çalışmalarına ulaşması, onların görüşlerini öğrenmesi bakımından da önemlidir. Türk araştırmacıların dünya bilimine katkıları da olmalıdır. Ancak bu illa da Batı dilli bir dergide yayın yapmaya bağlı olmamalıdır. Aksi ve halihazırdaki durumda bütün önemli çalışmalar Batı dillerinde yayınlanmaktadır. Türk akademisyeni Batı diliyle yayınlamak istemese bile daha fazla teşvik alabilmek için çalışmalarını bu dergilere göndermekte, TR dizin dergilerine göndermek istememektedir. YÖK hâlihazırdaki teşvik yönergesi ile Türkçenin bilim dili olması ve Türkçe bilim terminolojisinin gelişimine gizliden engel olmaktadır. Bu da genel manada Türkçenin ifade imkanlarının gelişmesini engellemektedir. Çünkü bilim adamları çalışmalarını Batı dilli yayınladığı için Batı dillerinin hazır kavram dünyasını kullanmakta, Türkçede o kavramların nasıl ifade edilebileceğiyle ilgilenmemektedir. Türkçe literatürde olmasa bile bir akademisyen yaptığı bir çalışmayı Türkçe yayınlamak durumunda olduğunda kavramlara Türkçe karşılıklar bulma zorunluluğuyla karşı karşıya karşı karşıya gelecek ve böylece o sahadaki Türkçe terminoloji dünyası zenginleşecek ve

gelişecektir. Bunun genel Türkçeye, iletişim Türkçesine, günlük Türkçeye veya Türkçenin söz varlığına büyük oranda olumlu etkisi olacaktır.

I.V. Yapım Eklerine İşleklik Kazandırılmalı ve Türkçenin Yapısal İmkanlarını Kullanmalı

Türkçenin ve Türklerin ifade imkanlarının geliştirilmesi, zenginleştirilmesi için bir başka önemli konu *Türkçenin adeta dilbilgisi bilginleri tarafından geliştirilmiş gibi görünen yapım ekleri ve yapısının sunduğu imkanların geliştirilmesidir.* Türkçe isim ve fiil köklerine getirilen ve bu isimlerden yeni isim ve fiiller veya bu fiillerden yeni fiil ve isim yapılmasını sağlayan eklerin her birini mutlaka işlek hala getirmek gerekir. Neredeyse iki yüze yaklaşan yapım ekleriyle Türkçe çok geniş bir gelişim imkanına sahiptir. Bu ekler, dil bilginlerinin ve toplumun gündemine getirilirse, bu eklerle yapılan kelimeler sosyal medyada, basın-yayında, okul kitaplarında kullanılırsa Türkçe önemli bir zenginlik kazanacaktır. Bu eklerden işlek olmayanlara da işleklik kazandırmak gereklidir. Bu yapılabilirse Türkçe çok kısa sürede onlarca, yüzlerce, binlerce yeni kelime kazanabilir. Bir örnek olmak üzere ben ko-mak (Bir şeyi bir yere bırakma işi) kelimesini örnek vermek istiyorum. Bu fiilden birçok kelime türetmek mümkün:

Ko- (Bırakmak, koymak),

Ko-n- (Bırakmak, koymak edilgen hal),

Ko-n-uş- (Konma işi. İsim),

ko-n-uş-lan (Bir şeyi bir yere koymak),

ko-n-uş-lan-dır(Konuşlanma işini yaptırma)

ko-n-uş-lan-dır-ıl (konuşlandırma işi edilgen),

Ko-n-uş-la-n-dır- ıl-abil (Konuşlandırılmanın yapılabilmesi)

Ko-n-uş-la-n-dır- ıl-abil-in (Konuşlandırılmanın yapılabilinmesi)

Ko-n-uş-la-n-dır- ıl-abil-in-il (Konuşlandırılmanın yapılabilinilmesi)

Konuyu uzatmamak için burada Türkçede hangi eklerinin olduğu, bu eklerle hangi kelimelerin türetilebileceği konusuna girmek istemiyorum. Ancak bu, Türkçenin kelime düzeyindeki önemli zenginliğidir ve bunun mutlaka işletilmesi gerekir. Bununla bağlı olarak dile getirilmesi gereken bir başka husus ise Türkçenin matematiksel tarafıdır. Bunu kanıtlayan önemli çalışmalardan biri Dr. Kadir Yılmaz'ın Türkçenin zenginlikleri üzerine yaptığı bir TÜBİTAK projesidir. N. Chomsky'nin bir dil bilgisinin ürettiği cümlelerin dil bilgisel olsa bile anlamlı olmayabileceği görüşünün aksine Yılmaz,

Ayşe dün pikniğe gitmediği için Osman da bugün partiye gelmeyecekmiş

cümlesinin Türkçede 1.152 farklı düzende ve hepsi anlamlı olarak yazılabileceğini söyler, bunu da yaptığı proje ile ispat eder. Yani Türkçede kurallar azdır, Türkçenin matematiksel bir tarafı vardır ve o az kurallarla çok sayıda kelime ve anlam üretmek mümkündür. 1988 yılında otuz iki dil bildiği için, bugünlerde yaklaşık 50 dil bildiğini söyler, Babil Dünya Ödülü'nü alan Johan Vandewalle, Türkçe için şunları söyler:

"Yıllar boyunca Türkçenin kurallar sisteminin işleyişini inceledikçe satranç oyununa olan yakınlığının daha çok farkına varıyorum. Satrançta kurallar mantıklı, basit ve az sayıda. Çok kısa bir zaman içerisinde öğrenilebilir. Yedi yaşındaki bir çocuk bile satranç oynamasını öğrenebilir. Temeldeki bu kolaylığa rağmen satranç oynayan kişi hayatı boyunca sıkılmaz. Oynama imkânları sınırsızdır. Dünya şampiyonluğunu kazanmak için olağanüstü yetenek ve beceri lâzım. Bütün bu nedenlerle satranç oyununun ideal bir oyun

olduğunu söyleyebiliriz. Aynı durumun Türkçe dilbilgisi sisteminde bulunması bence Türk dilinin en büyülü özelliğidir."

Bu konu ile ilgili olarak kısaca şu söylenebilir. Türkçe hem ekleri hem de dil bilgisi kuralları ile çok sistemlidir ve işletilmesi gerekir.

I.VI. Türk Dünyasının İmkanları Kullanılmalı

Türkçenin ifade imkanlarının geliştirilmesi açısından dile getirmek istediğim bir başka konu ise Türk dünyası ile ilgili. Özellikle 1917'den sonra Bolşevik ihtilâli ile kapalı kapılar arkasında kalmış ancak 1989'dan sonra alabildiğine istifadeye açılmış olan Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan gibi ülkelerle, İran-Afganistan-Suriye-Irak-Balkan ve diğer Türklerin yaşadığı yerlerdeki Türkler arasında yani bütün Türk dünyasında kullanılan Türkçe kelimelerden yararlanmak gerekir. Bu on yıllardır dile getirilen bir görüştür. Ancak çeşitli sebeplerle, görüşüme göre bu yoldan gereğince istifade edilememiştir. Ulaşım ve iletişim imkanlarının alabildiğine geliştiği günümüzde Türk dünyasından kelime-kültür alışverişi her geçen gün artmaktadır, daha da artmalıdır. Bu gelişmeleri, Türkçenin ifade imkanlarını geliştirme bağlamında bilinçli olarak ele almak gerekir. Türk Devletleri Teşkilatının kurulması bunu çok daha kolaylaştırmıştır. Burada yapılması gereken şey, sadece daha bilinçli bir şekilde dili zenginleştirme anlamında bu Türk ağızlarından yararlanılmasıdır.

I.VII. Türkçe Herkesin Gündeminde Olmalı

Son olarak şunu ifade etmek istiyorum. Türkçe meselesi; mühendisinden avukatına-doktoruna-öğretmenine, pilotundan otobüs şoförüne, emlakçısından reklamcısına, bakkalından berberine, yöneticisinden çalışanına, şehirlisinden köylüsüne, tüm toplum kesimlerine kadar herkesin gündemine getirilmeli. Türkçeyi, milletin bir sorunu hâline getirebilmek, herkeste Türkçe duyarlılığı oluşturmak en önemli meseledir. Yanlış bir sözcük, Türkçesi varken yabancısı kullanılan bir sözcük, yanlış kullanılan bir deyim, bir atasözü, bir ifade, bir selamlama biçimi, bir cümle karşısında her bir millet ferdi, kendi kültür düzeyine göre, bu yanlışların farkında olmalı, bu yanlışlara itiraz etmeli, bunları düzeltmek için çaba göstermelidir. Türkçe sorununun toplumsallaştırılmış olması gerekir. Böyle yapıldığında Türkçenin ifade imkanları kendiliğinden artacaktır. Herkeste Türkçe bilinci uyandığında, Türkçeye dair hassasiyet gelişecek, yanlış yapanlar uyarılacaktır. Bazı insanlar var, sırf yabancı dil bildiğini göstermek için, bilgiçlik taslamak için, farklı görünmek için sık sık yabancı sözcükler (bugün genellikle İngilizce) kullanmaktadır. Bu kişilere karşı herkesin Türkçe bilincinin yerinde olması ve tepki göstermesi çok önemlidir. Peki bu nasıl olacak, Türkçe sorunu nasıl toplumsallaştırılacak. Tabii ki bunun tek bir yolu var, o da eğitim. Bu okullarda olacak, halk eğitim merkezlerinde, üniversitelerde olacak. Bu, sokağa astığımız, sosyal medyada yayımladığımız iletilerle olacak. Herkesi buna konuda eğiterek olacak. Kimseden kendiliğinden bir tepki beklememeli.

Sonuç:

Türkçe ve Türklerin imkân ifade imkanlarını geliştirmek için yukarıda söylediklerimiz soruna giriş kabilinden sayılabilir. Bu başlıkların her birinin detayları ayrıca geliştirilebilir. Toplumsal uzlaşı için, Türk Dil Kurumunun çalışma biçimi için, MEB'in metin merkezli kitap hazırlaması için, akademik Türkçe için, Türkçenin genel yapısından istifade için, Türk dünyasından yararlanmak ve sorunun toplumsallaştırılması için tabii ki daha çok şey söylenmeli ve yapılmalıdır. Ancak en azından yukarıda söylediklerimiz yapılabilirse, bunlar hem akademik Türkçeye hem de genel Türkçeye olumlu yönde yansıyacaktır.

Diasporada Eğitim ve İki Dillilik: Önemi ve Etkileri

Prof. Dr. Cemal YILDIZ*

Giriş

"Diaspora" kelimesinin ortaya çıkışı ve ilk anlamından dolayı Türkçe başta olmak üzere bazı millet ve diller bu kelimeyi önceleri kullanmak istemese de Kurnaz'ın (2019, s.1) belirttiği gibi ilk anlamından çıkarak tamamen farklı bir boyut kazanmış ve bütün diller ve milletler için kullanılır olmuştur. "Modern diaspora" kavramı, daha önce "klasik diaspora"nın içerisinde kullanılan sürgün, soykırım, zorunlu göç gibi unsurların neticesinde vatanlarını terk edip başka ülkelerde yaşamak zorunda kalan insanları tanımlarken, günümüzde anlam gelişmesine uğrayarak içerisinde gönüllü göç ile vatanını terk edenler için de kullanılmaya başlandı (...). 90'ların sonunda "Diaspora" kavramı üzerine en sistematik çalışmalardan birini Robin Cohen yapmıştır. 1997'de yayımlanan "Global Diasporas: An Introduction" adlı kitabında Cohen, diasporaları sınıflandırmış ve Cohen'in tasnifi, bugün diaspora çalışmalarında en çok atıf yapılan modellerden biri hâline gelmiştir. Cohen, yapmış olduğu çalışmalar ışığında "diaspora"yı oluşturan milletlerin, saf zorunlu göçle değil aynı zamanda ticari sebeplerle de vatanlarını terk edenler olabileceği ileri sürüldü. Buna örnek olarak Türkiye-Batı Avrupa ülkeleri arasında olduğu gibi işçi anlaşmaları vesile-

* Türk-Alman Üniversitesi Rektörü, ozelkalem@tau.edu.tr, İSTANBUL

siyle kendi ülkelerinden göçen birinci nesil işçiler, kimliklerini, kültürlerini korumaya çalışıyor ve "bir gün" geldikleri veya kökenlerinin olduğu ülkeye dönme düşüncesi gösteriyorlar. Peki, ikinci, üçüncü ve daha sonraki nesiller de diasporaya dâhil mi? Modern diaspora yaklaşımına göre birinci nesilden olmayanlar, geri dönüş düşüncesine sahip olmasa da veya yurtlarından zorla koparılmamış olsalar dahi anavatanla bağlantılarının devamına, etnik bilince ve kültürel hafızaya sahip olmalarından dolayı günümüzde "diaspora" olarak kabul görüyor (Kurnaz, 2019. s.1.). Örneğin, Almanya'ya yapılan işçi göçü pratikte 1973 yılında durdurulmuş olsa da bugün dördüncü neslin de dahil olduğu azımsanmayacak sayıda bir "Türk diasporası" gerçeği ile karşı karşıya bulunmaktayız.

Özetle, diaspora kavramı ilk başlarda, zoraki göçe maruz kalan belli toplulukların durumunu karşılamak için kullanılırken sonraki süreçlerde ve günümüzde küreselleşmenin de etkisiyle insanların ülkeler arası hareketliliği artmış, bu da diaspora topluluklarının çoğalmasına yol açmıştır. Diasporada yaşayan bireylerin eğitim süreçleri, iki dillilik (ya da çok dillilik) ve ana dillerini koruma çabaları bu bağlamda önemli konular haline gelmiştir. Eğitim, bireylerin sosyal, ekonomik ve kültürel entegrasyonunda kilit rol oynarken, iki dilliliğin ve ana dilin korunmasının ise hem bireysel hem de toplumsal düzeyde çeşitli avantajlar sağladığı da bilimsel bir gerçek olarak bilinmektedir.

Diasporada Eğitimin Önemi Nedir?

Diaspora toplulukları, bir yandan yaşadıkları ülkenin kültürel ve sosyal dinamiklerine uyum sağlarken, diğer yandan da kendi kültürel kimliklerini de koruma çabasındadır. Eğitim, bu iki süreç arasında bir denge kurmada kritik bir araçtır. Hem anavatanlarının kültürel mirasını öğrenmek hem de yeni ülkelerinin kültürel değerlerini anlamak, genç bireylerin kimlik gelişiminde

önemlidir. Bu denge, gençlerin kendilerini hem ait oldukları kültürün bir parçası olarak hissetmelerine hem de yaşadıkları toplumda kabul görmelerine yardımcı olur. Böylece eğitim, kültürel kimliğin korunması ve entegrasyona katkı sağlar.

Diğer yandan eğitim bireylere daha geniş kariyer fırsatları sunarken ekonomik açıdan daha iyi bir gelecek de sağlar. Diasporada yaşayan bireyler, aldıkları iyi eğitim sayesinde yerel eğitim sistemine entegre olarak dil becerilerini geliştirir ve yerel iş piyasasında rekabet edebilir hale gelirler. Aynı zamanda, diaspora bireylerinin eğitimle elde ettikleri beceriler hem anavatanlarında hem de yeni ülkelerinde değerli olabilir. Özetle eğitim, özellikle diaspora gençlerinin küresel iş piyasasında daha avantajlı konuma gelmelerine de olanak tanır ve ekonomik fırsatlar ve kariyer gelişimine önemli katkılar sağlar.

Diasporada eğitim görenler -özellikle de gençler- sosyal ağlar kurar, sivil toplum kuruluşlarına katılır ve topluluklarının sesini duyurabilirler. Bu durum, diaspora topluluklarının toplumsal uyumunu ve katkısını artırır. Eğitim yoluyla edinilen sosyal sermaye, bireylerin toplumsal değişimde daha etkin rol almalarını sağlar ve topluluklarının daha görünür olmasına katkıda bulunur. Böylece aldıkları eğitim bireylerin toplumsal hayata aktif katılımını teşvik eder.

Diasporada eğitim almanın diğer bir faydası ise, genç bireylerin psikolojik olarak güçlenmesine de yardımcı olmasıdır. Yeni bir kültürde yaşamanın getirdiği zorluklar, stres ve uyum sorunları, eğitim ortamında sağlanan destekle hafifletilebilir. Okul ortamları, gençlerin yeni arkadaşlıklar kurabileceği, duygusal destek bulabileceği ve özgüven kazanabileceği yerler olduğu için bireylere psikolojik destek sağlar ve güçlenmelerine yardımcı olur.

Diasporada Ana Dili Gerekli midir?

Bilindiği gibi ana dil, bireylerin kimliklerinin önemli bir parçasıdır. Diaspora topluluklarındaki bireyler için ana dil, kültürel mirasın ve aile bağlarının korunmasında önemli bir rol oynar. Ana dil, bireylerin kendi kültürel geçmişlerine ve topluluklarına bağlılık hissetmelerine yardımcı olur. Ana dilde güçlü bir temele sahip olmak, ikinci ve üçüncü dillerin öğrenilmesini kolaylaştırır. Araştırmalar, ana dilde okuma ve yazma becerilerinin gelişmesinin, diğer dillerdeki akademik başarıyı da olumlu etkilediğini göstermektedir. Bu nedenle, ana dili öğrenme ve koruma, genel dilsel ve akademik gelişim açısından büyük bir avantaj sağlar.

Ana dil, aile üyeleri arasındaki iletişimin temelidir. Çocukların ana dillerini öğrenmeleri, aile büyükleriyle ve topluluklarının diğer üyeleriyle güçlü bağlar kurmalarını sağlar. Bu iletişim, kültürel değerlerin, geleneklerin ve tarihî bilgilerin nesiller arası aktarımını destekleyerek aile ve toplulukla iletişimin devamlılığını sağlar. Diğer yandan ana dil, bireylerin kendilerini ifade etmelerinde ve duygusal ihtiyaçlarını karşılamalarında önemli bir araç olduğu için ana dilde iletişim kurabilmek, diaspora bireylerinin psikolojik refahını artırır ve sosyal destek sistemlerini güçlendirir. Ana dili konuşabilmek, bireylerin anlaşıldıklarını hissetmelerine ve daha güçlü bir topluluk aidiyeti hissetmelerine yardımcı olur.

Diasporada İki Dillilik/Çok Dillilik ve Çok Kültürlülük

Küreselleşme hızı her geçen gün artarken birden fazla dil bilme ihtiyacı kendini daha fazla göstermektedir. Uluslararası göç, çok kültürlülük, kültürlerarası iletişim ve çok dillilik gibi kavramlar bugün her zamankinden daha günceldir. İnsanların bir bölgeden bir başka bölgeye göç etmesi insanlık tarihi kadar

eski olmakla birlikte iki ya da çok dillilik günümüz dünyasında artık inkâr edilemeyecek sosyal bir gerçeklik haline gelmiştir. Bu nedenle, iki ya da çok dillilik dünyada gittikçe yaygınlaşmakta ve önemli bir beceri olarak görülmektedir. Zira göç süreci de dâhil olmak üzere değişik nedenlerle yabancı ülkelere giden insanlar, ana dilleri dışında başka bir dil veya diller biliyorlarsa sosyal ve ekonomik hayatta daha fazla yer edinebilme şansına sahip olmaktadırlar.

Avrupa Birliği tarafından eğitimde hedef olarak belirlenen çok dillilik, Avrupa vatandaşlığı kimliği bağlamında eğitimli bir toplum oluşturmak için önemli bir araç olarak görülmektedir. Avrupa Konseyi'nin metinlerine göre; çok dillilik, "tüm Avrupa vatandaşları için arzu edilen bir yaşam becerisi" (Council conclusions, 2008, s. 14-15) olarak görülmekte ve konunun önemine somut şekilde işaret edilmektedir. Yine UNESCO, 2006 yılında ikinci dilin ya da dillerin edinimine bir temel oluşturmak için çocukların köken dillerinin desteklenmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Diğer yandan Avrupa Komisyonu'nun bir raporuna (European Commission, 2012) göre de Avrupalıların %98'i yabancı dil öğrenmenin çocuklarının geleceği için yararlı olduğuna inanmaktadır.

Dil gelişiminde bireysel faktörlerin etkileşimi aslında çok daha karmaşıktır. Dil gelişimi ile zihinsel gelişiminin iç içe girdiği ve tüm zihinsel faaliyetlerde (düşünmek, kavramak, hatırlamak, algılamak ve dikkatini yöneltmek vs.) dil ve zihnin paralel geliştiği bilinmektedir. Ayrıca çocuğun zihinsel, bedensel gelişimi ile paralel olan dil gelişimi, çocuğun yaşadığı çevre ile de doğrudan ilişkilidir. Dil becerisinin kazanılmasında çevresel uyaranlar, çocuğa sunulan imkânlar, ailenin iletişim şekli ve davranış biçimi çocuğun dil gelişimini doğrudan etkilemektedir. Ebeveynler çocukların birincil çevresini oluşturduğu için çocuk, ilk olarak anne ve babayı taklit ederek yaşadığı çevrenin dilini öğrenir ve

kendini ifade etmeye başlar. Fakat iki ya da çok dilin kullanıldığı ailelerde dünyaya gelen ve doğdukları andan itibaren birden çok dile maruz kalan çocukların dil gelişimi nasıldır ve nasıl olmalıdır sorusu, cevabını çoğu kişinin merak ettiği bir sorudur. Anavatanlarından uzakta yaşayan insanlar için kimlik ve kişilik gelişimi açısından ana dili ile irtibatın koparılmaması önemli bir husustur. Zira ana dili kişinin çevresiyle iletişim kurmasını; çevresinde olup bitenleri, gördüklerini, duyduklarını, dinlediklerini anlamlandırmasını; önceden edindikleriyle yeni öğrendiklerini değerlendirebilmesini, yorumlayabilmesini; duygu ve düşünceleriyle kendisini ifade edebilmesini sağlar. Kişinin benliğini ve kimlik duygusunu kazanması da ana dili eğitimine bağlıdır. Genel olarak dil öğretimi aynı zamanda bir kültür öğretimi olduğundan ana dili öğretimi ait olduğu medeniyetin yarattığı kültürün yeni nesillere taşınmasını sağlar (Yıldız, 2012).

Özetle, iki dilli bireylerin kognitif becerilerinde, özellikle problem çözme, yaratıcı düşünme ve esnek düşünme gibi alanlarda avantajları olduğu bilinmektedir. İki dillilik, beyindeki farklı dil sistemleri arasında geçiş yapmayı gerektirdiğinden, bilişsel kontrol mekanizmalarını güçlendirir. Araştırmalar, iki dilli bireylerin daha iyi dikkat yönetimi ve çoklu görev (multitaskng) becerilerine sahip olduklarını göstermektedir. Ayrıca iki dillilik, bireylerin farklı kültürel perspektifleri anlamalarını ve empati geliştirmelerini de sağlar. Bu durum, diaspora topluluklarının hem kendi aralarında hem de yaşadıkları toplumla daha sağlıklı ve uyumlu ilişkiler kurmasına yardımcı olur. İki dilli bireyler, farklı kültürler arasında köprüler kurarak kültürel anlayışı ve hoşgörüyü artırabilirler. İki dilli bireyler, akademik alanda ve iş dünyasında rekabetçi bir avantaja sahiptir. Çeşitli dillerde iletişim kurabilme yeteneği, küresel iş piyasasında ve akademik araştırmalarda önemli bir değer taşır. Ayrıca, iki dillilik, bireylerin farklı kültürlerle iş yapma ve çok uluslu ekiplerle çalışma yeteneklerini artırır. Bu yetenekler, uluslararası ticaret, diplomasi, turizm ve eğitim gibi alanlarda büyük avantajlar sağlar.

Aynı şekilde, iki dillilik, anavatan kültürünün ve dilinin sonraki nesillere aktarılmasını sağlar. Bu durum, diaspora topluluklarının kültürel sürekliliğini ve kimliklerini korumalarına yardımcı olur. Aynı zamanda, iki dilli bireylerin bir köprü görevi görerek kültürler arası diyalogu artırmaları mümkündür. Bu aktarım, toplulukların tarihî ve kültürel miraslarını gelecek nesillere taşıyarak zengin bir kültürel mozaiğin korunmasını sağlar.

Almanya Örneğinde İki Dillilik ve Türkçe Öğretimi

Almanya'daki Türk diasporası, iki dillilik tartışmalarının en önemli örneklerinden biridir. 1961'de başlayan iş gücü anlaşmalarıyla Almanya'ya giden Türkler, başlangıçta geçici kalmayı planladı. Ancak zamanla kalıcı oldular ve bugün yaklaşık 3 milyon Türk kökenli insan Almanya'da yaşamaktadır.

Almanya'daki Türk topluluğu hem Türkçe (aile, topluluk içi, kimlik dili) hem de Almanca (eğitim, iş, resmi alan dili) kullanmaktadır. İlk kuşak daha çok Türkçe konuşurken, sonraki kuşaklarda Almanca baskın hâle gelmiş, fakat Türkçe aile içi iletişimde varlığını korumuştur.

Eğitim alanında, Almanya'da bazı eyaletlerde "Türkçe dersleri" verilmektedir; fakat bu dersler genellikle seçmeli olup, anadili eğitimi açısından sistematik bir destekten yoksundur. İki dilliliğin Türk gençlerine hem kültürel kimliklerini sürdürme hem de Almanya toplumuna uyum sağlama imkânı sunması bakımından değeri büyüktür. Ancak eğitimde Türkçenin yeterince desteklenmemesi, "asimilasyon vs. entegrasyon" tartışmalarını gündeme getirmektedir.

Diasporada Eğitim ve İki Dillilik İçin Stratejiler Var mıdır?

Diasporada eğitim ve iki dilliliğin geliştirilmesi için bir takım strateji ve yöntemlerin kullanılması son derece önem arz etmektedir. Bunlardan bazılarını aşağıda kısaca özetlemek faydalı olacaktır.

a) Çift Dilli Eğitim Programları:

Çift dilli eğitim programları, diaspora çocuklarının hem anadillerini hem de yaşadıkları ülkenin dilini öğrenmelerini sağlar. Bu programlar, öğrencilerin dil becerilerini güçlendirirken, kültürel kimliklerini korumalarına da yardımcı olur. Okullarda çift dilli programların yaygınlaştırılması, dil öğrenimini daha sistematik ve etkili hale getirebilir.

b) Topluluk Destekli Eğitim Girişimleri

Topluluk temelli eğitim girişimleri, diaspora topluluklarının kendi eğitim ihtiyaçlarını karşılamalarına yardımcı olabilir. Kültür merkezleri, hafta sonu okulları ve dil kursları, diaspora bireylerinin hem eğitim hem de kültürel bağlarını güçlendirebilir. Bu tür girişimler, toplulukların kendi eğitim programlarını oluşturarak daha bağımsız ve etkili bir şekilde eğitim ihtiyaçlarını karşılamalarını sağlar.

c) Teknoloji Kullanımı:

Dijital eğitim kaynakları ve online platformlar, diaspora bireylerinin dil ve kültür eğitimine erişimini kolaylaştırır. Teknoloji, dil öğrenme uygulamaları, sanal sınıflar ve çevrimiçi kurslar gibi araçlarla eğitim sürecini destekler. Bu kaynaklar, özellikle farklı coğrafi bölgelerde yaşayan diaspora üyelerinin birbirleriyle etkileşimde bulunmalarını ve eğitim materyallerine kolayca ulaşmalarını sağlar.

d) Politik ve Kurumsal Destek:

Hükümetler ve uluslararası kuruluşlar, diaspora topluluklarının eğitim ve dil öğrenme ihtiyaçlarını destekleyen politikalar geliştirmelidir. Bu destek, eğitim programlarının finansmanı, öğretmen eğitimi ve kültürel etkinliklerin teşvik edilmesi gibi alanlarda olabilir. Politik ve kurumsal destek, diasporanın eğitim ve iki dillilik konusunda daha sürdürülebilir ve kapsamlı çözümler geliştirmesine yardımcı olur.

Sonuç

Hızla devam eden küreselleşmenin de güçlü etkisiyle dünyanın pek çok sathında pek çok millet ve topluluklar, anlam genişlemesine uğrayan modern diaspora durumunu teşkil etmektedir. Diasporada eğitim ve iki dillilik, bireylerin ve toplulukların sosyal, ekonomik ve kültürel hayatında hayati bir rol oynamaktadır. Eğitim, diasporada yaşayan bireylerin hem entegrasyonunu hem de kendi kültürel kimliklerini korumalarını sağlar. İki dillilik ve ana dilin korunması ise bilişsel, akademik ve profesyonel avantajlar sunarak, bireylerin ve toplulukların daha güçlü ve uyumlu bir şekilde varlık göstermelerine katkıda bulunur. Bu nedenle, diasporada eğitim politikaları ve iki dilliliği teşvik eden programlar, toplumsal refah ve uyum açısından büyük önem taşımaktadır. Diaspora topluluklarının sağlıklı bir şekilde gelişmesi ve entegrasyonu için eğitim ve iki dillilik stratejilerinin dikkatle planlanması ve uygulanması gerekmektedir. Bu çabalar, sadece bireysel başarıyı değil, aynı zamanda daha kapsayıcı olduğundan çeşitli toplumların oluşumunu da destekleyecektir. Ana dilin korunması ise bu süreçte kritik bir rol oynayarak bireylerin kimliklerini ve kültürel bağlarını güçlendirecektir.

Kaynaklar

Cohen, R. (2008). Global Diasporas: An Introduction. (n.p.): Taylor & Francis.

Cummins, J. (2000). "Language, Power, and Pedagogy: Bilingual Children in the Crossfire". Multilingual Matters.

Council conclusions. (2008). Council conclusions on multilingualism. Offcial Journal C,140, 14-15.

Kurnaz, A. (2019). Diaspora Nedir? Perspektif. https://perspektif.eu/2019/04/12/son-zamanlarin-en-sik- tartisilan-kavramlarindan-biri-diaspora-nedir/ adresinden

edinilmiştir. Son erişim: 7.06.2024

Norton, B. (2000). "Identity and Language Learning: Gender, Ethnicity and Educational Change". Longman.

Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, https://sozluk.gov.tr/. Son erişim: 7.06.2024

Yıldız, C. (2012). Yurt Dışında Yaşayan Türk Çocuklarına Türkçe Öğretimi. (Almanya Örneği). Ankara: Başbakanlık Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı.

Yıldız, Cemal; Arslan, Kevser; Thomas, Reyhan (2021). İki Dillilik ve Dil Edinimi. Almanya'da Türkçe-Almanca İki Dilli Büyüyen Çocuklar Üzerine Bir İnceleme). Ankara, Pegem Akademi

Doğru, Güzel ve Etkili Konuşmanın Önemi

Reyhan ÇINAR*

Özet

Bu çalışma, insanı diğer canlılardan ayıran en temel özelliklerden biri olan dilin doğru, güzel ve etkili kullanımının önemini ele almaktadır. Duygu ve düşüncelerin dışa vurumu olarak dil, bireyin kendini ifade etmesinde, başkalarıyla etkileşiminde merkezî bir rol oynar. Dilin kurallarını ve geleneğini bilmek; zengin bir kelime dağarcığına, güçlü bir ifade yeteneğine sahip olmak hem bireysel hem toplumsal düzeyde iletişimin niteliğini belirler. Konuşma becerisi, ikna gücüyle doğrudan ilişkilidir; bu sebeple özellikle toplum önünde konuşan kimselerin ölçünlü dile, özellikle de İstanbul ağzına hâkim olmaları gerekmektedir. Sözün yalnızca ahenkli olması değil, aynı zamanda anlam yüklü ve içten olması da önem arz eder. Dilin yozlaşması, kültürel çözülmeyi de beraberinde getirir. Bu bağlamda dil sevgisi ve özeni, bireyin kendi kimliğine, toplumuna ve kültürel mirasına olan saygısının bir göstergesidir. Sonuç olarak, bireyin dildeki zarafet, doğallık ve estetik arayışı, insanî olgunluğa erişimin anahtarıdır.

Anahtar Kelimeler: Dil yozlaşması, kültürel miras, etkili konuşma, İstanbul ağzı, dil estetiği.

* Türkolog, Yapımcı, Sunucu ve Eğitimci, İSTANBUL

Abstract

This study explores the importance of using language correctly, beautifully, and effectively—one of the fundamental traits that distinguishes humans from other living beings. As an expression of emotions and thoughts, language plays a central role in both individual self-expression and social interaction. Mastery of linguistic rules and traditions, combined with a rich vocabulary and strong expressive skills, determines the quality of communication at both personal and societal levels. Speaking ability is directly related to the power of persuasion; therefore, individuals who speak publicly must have command of the standard language, particularly the Istanbul dialect. It is essential that speech be not only harmonious but also meaningful and sincere. The deterioration of language inevitably leads to cultural disintegration. In this context, love and care for language reflect an individual's respect for their own identity, society, and cultural heritage. Ultimately, the pursuit of elegance, naturalness, and aesthetics in language is one of the key paths to attaining human maturity.

Keywords: Language deterioration, cultural heritage, effective speaking, Istanbul dialect, linguistic aesthetics.

İnsanı diğer canlılardan ayıran temel vasıf düşünme ve muhakeme etme kabiliyetidir. Konuşmanın aynı zamanda bir düşünce faaliyeti olduğunu göz önünde bulundurursak söz ve dilin yalnızca insana özgü olduğunu söyleyebiliriz. Hayvanlar da birtakım sesler çıkararak birbiriyle iletişim kurar, bazı duygularını ifade eder ancak bu seslere tam anlamıyla dil demek mümkün değil. Dolayısıyla insanların çıkardığı sesler; anlamlı olmaları, bir nizam ve disiplin içinde bir şeyleri işaret etmeleri ve isim olmaları bakımından hayvanların çıkardığı seslerden ayrılır.

Dilin düşünceden sonra mı yoksa düşünceyle aynı zamanda mı ortaya çıktığı konusu belirsiz olmakla birlikte kesin olan şudur: İnsan yalnızca düşünmez; düşündüklerini dışa aktarmak, aynı zamanda bir şeyler ileri sürmek, iddia etmek ister. Ayrıca söze dökülmüş olsun ya da olmasın, dilden bağımsız bir düşünce mümkün değildir. Zira zihin sürekli söyleşi hâlindedir, bu faaliyet hiç durmaz ve eğer ürettiklerini dışa aktarmazsa düşünceler orada sıkışıp kalır. Bu da tahammül edilemez bir durumdur. İşte bu noktada insan söze muhtaçtır.

Söz ortaya çıktıktan sonra sürekli bir gelişim göstermiştir. Zira zihin, söz vasıtasıyla sıkışıp kalmaktan kurtulmuş ve faaliyetini arttırmıştır. Düşündüklerini bir başkasına aktaran insan, başkalarının düşüncelerini de duyup öğrenir. İnsan etkileşim içinde olan, doğayı ve diğer insanları taklit eden, sürekli gelişen, değişen, dönüşen, sosyal bir varlıktır . İnsan, diğer insanlarla birlikte yaşamını sürdürmek ister. Dil ile aktarılan düşünce başkaları tarafından keşfedilir, geliştirilir, yeni düşünceler yine dil ile ortaya atılır. Zihnin gelişmesiyle dil gelişir, dilin gelişmesiyle düşüncelerin ifade kabiliyeti genişler ve böylece zihnen, fikren ve lisanen sürekli bir gelişim yaşanır.

Dilin en önemli kullanım alanlarından biri de şüphesiz iknadır. İnsan kendi düşüncelerini diğer kişilere aktarmak ihtiyacı duyarken aynı zamanda kabul ettirmek de ister. Kişi, dili ne kadar iyi kullanırsa ikna kabiliyeti de o kadar güçlü olacaktır. Aynı şekilde dili kullanamayan kişi bir o kadar güçsüzleşecek ve belki de haklıyken haksız duruma düşebilecektir. Tarih boyunca bunun sayısız örneği yaşanmıştır. Hitabeti güçlü liderler, devlet adamları ve komutanlar davalarında haksız olsalar bile kitleleri peşlerinden sürüklemeyi başarmışlar; kötü hatiplerse haklı davalarında dahi gereken etkiyi gösterememişlerdir.

İkna kabiliyetinin önemi, her devirde olduğu gibi bugünün dünyasında da büyük önem arz eder. Bir topluluğa hitap eder-

ken, bir ürün pazarlarken, üst makam ve mevkideki birine maruzatta bulunurken dili etkin ve güzel kullanmak; muhatabımız nazarında saygı uyandırır, fikir ve görüşlerimizi muteber kılar. Dili doğru ve akıcı, sesinin tonlamalarını yerinde kullanan, kelime hazinesi zengin ve ifade gücü kuvvetli bir insan, kendinden emin ve güven verici bir izlenim yaratır.

Dili iyi kullanabilmek için dilin kurallarını ve geleneğini iyi bilmek, zengin bir kelime dağarcığına ve ifade güzelliğine sahip olmak, aynı zamanda deyim ve söz sanatlarını yerli yerinde kullanabilmek gerekir. Bunun için belki roman okur gibi sözlük okumak çok faydalı olmakta. Malum, Türkçe gerek deyim ve mecazlarının çeşitliliği gerek fiil çekimi imkânı bakımından yeryüzündeki en zengin, en ileri dillerdendir. Herhangi bir dilde ancak birkaç kelimeyle ifade edebileceğimiz bir üst üste birleşik zaman çekimini, Türkçede tek kelimeyle, kip ve zaman ekleri vasıtasıyla söyleyebilmek mümkündür. İşte bu noktada hangi ekin hangi köke ve hangi sırayla getirilmesi gerektiğini bilmek, dilin kurallarına riayet etmek esastır. Hakeza kelimelerin, deyim ve kalıplaşmış sözlerin de yerli yerinde kullanılması önemlidir. Zira istediğimiz sözü, istediğimiz yerde, canımızın istediği gibi kullanamayız. Dilin kurallarıyla birlikte geleneğine saygı göstermek gerekir.

Dilbilgisi, sözlük ve gelenek hâkimiyetinin ardından dilin estetiği mefhumu ortaya çıkar. Ruh, güzele müştaktır; hayatın her alanında güzeli özler ve arar. İnsan, daha sözü kullanmaya başladığı zamandan itibaren "Daha güzel, daha ahenkli ve tesirli nasıl söyleyebilirim?" derdine düşmüş, sözdeki estetik arayışı şiir ve edebiyatı doğurmuştur. Yüksek medeniyet kurmuş milletlerin dillerinin de billurlaşmış, zarif ve yüksek bir estetiğe sahip olduğunu görürüz. Büyük ruhların dilinde de aynı süzülmüş zevkin varlığına şahit oluruz. İnsanların ve milletlerin ruhları incelip yükseldikçe bunun yansıması herhâlde ilk olarak dilde cereyan ediyor, ardından bütün kültür ve sanat eserlerini etkiliyor. Hatta bu zarafet, sadece kendi dilinde değil, sevgilinin lisanında da aynı estetiğe meftun oluyor. Yahya Kemal'in "Baktım konuşurken daha bir kerre güzeldin/ İstanbul'u duydum daha bir kerre sesinde" mısralarında konuştukça güzelleşen, İstanbul ağzını kullanmadaki hüneriyle âşığı mest eden sevgili tasvir edilir.

İstanbul ağzı, ölçünlü dildeki merkezî ağızdır. Dilimiz şive ve ağızlar bakımından çok zengindir. Milli Edebiyat döneminden bu yana ölçünlü dilin merkezi ise İstanbul ağzıdır. Herkes yöresinde, gündelik hayatında, rahat ve teklifsiz konuşmalarda farklı ağızları kullanır elbette ancak bir topluluğa hitap eden konumdaki kimseler, devlet adamları, sunucu ve spikerler, oyuncular, hukukçu, akademisyen ve öğretmenler ölçünlü dille, yani İstanbul ağzıyla konuşmalıdır.

Sözün güzel, konuşmanın akıcı olması da tek başına yeterli değildir. Güzellik kadar anlam da önemlidir. Son derece ahenkli, akıcı ve güzel olup anlamsız, içi boş bir söz de değersizdir. Nâbî'nin "Kokusuz lâleye benzer o sühan/ Ki ola lafz-ı tehî mânâdan" beytinde tam da bu konudan dem vurulur. Şair, beyitte anlamı boş olan sözü kokusuz bir lâleye benzeterek ifadenin güzelliği kadar içerdiği anlamın da mühim olduğunun altını çizer.

İyi bir konuşmacının dikkat etmesi gereken bir başka husus da üslûptur. Yapmacıklıktan uzak, tabii ve içten bir üslûbu olmalıdır. Burada sesi kullanma, jest ve mimikler, hatta bakışlar önem arz eder. Sesine hayranlık duyup konuşurken sürekli kendini dinleyen, sesini abartılı vurgu ve tonlamalarla süsleyen bir konuşmacı tabiiliğini kaybeder, dinleyende samimiyetsiz ve yapmacık bir intiba bırakır. Aynı tabii tarz, yüz ve vücut hareketlerinde de olmalıdır. Yüz ifademiz, duruşumuz, el ve kol hareketlerimiz doğal, ölçülü olmalıdır.

Dil, sadece insanların birbiriyle anlaşmasını sağlayan bir iletişim aracı değil, aynı zamanda milletlerin geleneğini, kültürünü nesilden nesile aktaran en kıymetli vasıtadır. Şu hâlde genç kuşaklar, atalarının karakterini; hayata, insana, kâinata bakışını; nasıl sevinip nasıl kederlendiğini, aşkını, acısını, öfkesini hangi deyim ve imgelerle söze döktüğünü dilindeki ifade biçimleriyle öğrenir. Bunun gibi fertlerin kullandığı dil de muhatabına bütün bu alanlara dair fikir verir. Sözlerimiz; kimliğimizi, bilgi, görgü ve kültür birikimimizi aşikâr eder.

Ne yazık ki bugün, pek çok alanda olduğu gibi dilimizde de ciddi bir bozulma ve özensizlik yaşanıyor. Oyuncular, spikerler ve hatta sunucular dahi Türkçeye hak ettiği özeni göstermeyip nice telaffuz ve vurgu hatası yapabiliyor. Sosyal medya ve oyun platformlarında kullanılan argo ve kaba saba sözlerle dolu dilin, bilhassa gençleri nasıl olumsuz etkilediği ise vahim bir gerçek. Hâl böyle olunca işitilen yanlış kullanımlar, estetik ve zarafetten uzak konuşma tarzları toplumda feci bir hızla ve dalga dalga yayılıyor.

Dilimizdeki bu korkunç bozulmanın önüne geçilmesi için bilhassa topluma hitap eden kimselerin konuşmalarında daha dikkatli ve özenli olmaları, mutlaka iyi bir diksiyon eğitim almaları, bunun yanında edebî eserlerle ifade kabiliyetlerini güçlendirmeleri gerekir. Türkçeyi doğru, güzel ve etkili konuşabilmek için fiyakalı bir sese sahip olup artikülasyon, vurgu ve tonlamaları doğru yapmak yetmez. Dilin kurallarını, sözlüğünü ve geleneğini bilmek, belki hepsinde önce de bu dili sevmek gerekir.

İnsan sevdiğinin üzerine titrer, ona azami özen gösterir. Her kelime veya tamlamayı sadece sözlük anlamına göre canımızın istediği yerde kullanamayız. Dil, "bana göre" bakışıyla istediğimiz gibi evirip çevirebileceğimiz bir oyuncak değildir. Dilbilgisi kuralları, dilin geleneği, deyimler, kelimelerin gerçek, yan ve mecaz anlamları bir bütün hâlinde bilinmelidir. Bunun için de

Türkçeyi en güzel kullanmış şair ve yazarların eserleriyle beslenmek, güzel konuşan insanları dikkatle dinlemek gerekir.

Kötülük ve çirkinliğin dört yanı sardığı dünyamızın yeniden iyilik ve güzelliklerle donanabilmesi için insanın, insanlığa yaraşan seviyeye yükselmesi gerekir. Bu da özümüzde, sözümüzde, üslubumuzda, kısacası her hâlimizde ve hayatın her alanında incelik, zarafet ve estetiği gözetmekle mümkündür. Bunları gözettiğimiz takdirde temas ettiğimiz bütün insanlara, bütün yaratılmışlara sevgiyle, hürmetle ve özenle muamele ederek beşer seviyesinden insan seviyesine yükselmiş oluruz. Gelin, başlangıç noktamız dilimiz olsun. Zira sözümüz, özümüzün aynasıdır.

Türkçenin Nüfûz ve Yayılma Alanı ile "Ortak Türkçe"nin Mümkünlüğü Meselesi: Güncel ve Diyakronik Bir Yaklaşım

Prof. Dr. Yücel OĞURLU*

Özet

Bu çalışma, Türkçenin tarihî ve güncel yayılma alanlarını inceleyerek "Ortak Türkçe" (Orta Türkçe, Türkiler Esperantosu) fikrinin uygulanabilirliğini güncel ve diyakronik bir perspektiften değerlendirmektedir. Türkçenin, Orta Asya'dan Balkanlar'a, Kafkasya'dan Ortadoğu'ya kadar geniş bir coğrafyada tarihî olarak nüfuz etmiş olması, ortak bir dil anlayışı geliştirmek için önemli bir zemin sunmaktadır. Çalışmada, diyakronik açıdan, Türk dilinin tarihi gelişmesi ve lehçeler arasındaki ayrışma süreçleri kısaca ele alınmakta; güncel olarak ise günümüzdeki Türk lehçeleri arasındaki karşılıklı anlaşılabilirlik düzeyi, medya, eğitim ve dijital platformlar yoluyla etkileşim imkânları üzerinde durulmaktadır. Bu çalışmada, lehçelerin yakınlaştırılmasıyla oluşacak bir "Türk dilleri esparantosu" önerisi yanında, Türkiye Türkçesinin bölgesel bir merkez dil olarak kabul edilmesinin avantaj ve sınırlılıkları da tartışılmıştır. Bu konuda bir yönetme önerisi çalışmada yer alacaktır. Türkiye Türkçesinin Kazakça, Kırgızca, Özbekçe, Türkmence ve Azerbaycan Türkçesi gibi Oğuz, Kıpçak ve Karluk grubu dilleriyle uyum potan-

* Balıkesir Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyesi, Rektör, BALIKESİR

siyelleri değerlendirilmektedir. Sonuç olarak, politik, sosyolojik ve pedagojik engeller bu süreci karmaşıklaştırmakta ise de dil ve lehçelerin yakınlığı, ortak kültürel miras ve geçmiş ile dijital iletişim imkânlarının artması, "ortak Türkçe", "Orta Türkçe" veya diğer bir ifadeyle, "Türkiler esparantosu"nun hayata geçirilmesini mümkün kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dil planlaması, Ortak Türkçe, Orta Türkçe, Türkiler Esperantosu, Türk dilleri, Türk lehçeleri, dil politikası, Kültürel bütünleşme

Abstract:

This study examines the historical and current spread areas of the Turkish language and evaluates the applicability of the idea of "Common Turkish" from a current and diachronic perspective. The fact that Turkish has historically penetrated a wide geography from Central Asia to the Balkans, from the Caucasus to the Middle East offers an important ground for developing a common understanding of language. In this study, the historical development of the Turkish language and the processes of separation between dialects are briefly discussed from a diachronic point of view; Currently, the level of mutual intelligibility between today's Turkish dialects and the possibilities of interaction through media, education and digital platforms are emphasized. In this study, in addition to the proposal of a "Common Turkish" ("Middle Turkish", "Turkic Esperanto"), that will be formed by the convergence of dialects, the advantages and limitations of accepting Turkish as a regional central language are also discussed. A management proposal on this subject will be included in the study. The compatibility potentials of Turkey Turkish with Oghuz, Kipchak and Karluk group languages such as Kazakh, Kyrgyz, Uzbek, Turkmen and Azerbaijani Turkish are evaluated. As a result, although political, sociological and pedagogical obstacles complicate this process, the proximity of languages and dialects, the common cultural heritage and the increase in digital communication opportunities with the past make it possible to realize a common Turkish, in other words, the "esparanto of Turkic languages".

Keywords: Language planning, Common Turkish, Middle Turkish, Turkic Esperanto, Turkic languages, Turkish dialects, Language policy, Cultural integration

1. Giriş

Dillerin yalnızca bir iletişim aracı değil, aynı zamanda jeopolitik, kültürel ve dijital bağlamlarda yeniden tanımlanan çok tabakalı bir kimlik göstergesi olduğu açıktır. Ural-Altay dil ailesinin Altay grubunda kalan Türk dilleri grubu, kendilerini tarihin herhangi bir döneminde Türk olarak adlandırmış veya kendilerini şu anda Türk olarak adlandıran ve birbiriyle dil, tarih, kültür, psikoloji ve sosyolojik açıdan yakın akrabalıkları olan geniş bir aileyi oluşturur.

Bu çalışmada, Türkçenin kısa tarihi, yeryüzündeki yayılma sahası, ortak alfabe ve asıl odak noktası olarak "ortak Türk dili" gibi hayati konular ele alınacaktır. İkincil konular olarak, Türkçe üzerinden kültür diplomasisi araçları ve Türkçenin dijital ortamdaki varlığı ile yabancı dil olarak öğretimi üzerinde durulacaktır.

Yazılı kaynaklar bakımından 1.300 yıl kadar geriye gitse de bir konuşma, iletişim ve askerî dil olarak binlerce yıl geriye götürülebilecek olan Türk dili, geniş bir coğrafi alana yayılması ve her dönemde farklı tesirler altında kelime hazinesinin farklılaşmasıyla birçok lehçeye ve ağza ayrılmıştır. Bununla birlikte, dünya çapında yaşanan siyasi değişiklikler ve iletişim imkanlarının ileri derecede gelişmesi, ayrılmanın aksine yakınlaşma gibi

olumlu sonuçlar doğurmaya başlamıştır. Konuyu biraz daha detaylandıracak olursak iletişim imkanlarının dünya çapında artması, Sovyetler Birliği döneminin kapalı sınır politikalarının sona ermesi, son 30 yıl içerisinde birçok ülkeden insanın dünyanın farklı yerlerini turizm, ticaret veya akademik amaçlarla rahatlıkla ziyaret edebilmeleri, özellikle Türk dünyasındaki birçok ülkede vize problemlerinin kalkması ve diğer birçok kolaylık dolayısıyla farklı lehçeleri konuşan Türk toplulukları arasında birbirini tanıma ve yakınlaşma fırsatları doğmuştur. Kimileri için bir tehdit, kimileri için bir hayatta kalma mücadelesi, kimileri için ise bir fırsat olarak görülen yaklaşık 200 milyonluk bir kitleyi oluşturan Türk lehçelerini konuşan topluluklar ne küresel politikalar ne uluslararası ilişkiler ne de uluslararası hukuk açısından göz ardı edilemeyecek derecede büyük, ancak dağınık bir nüfus potansiyelini ifade ediyorlar.

Türk dil ve lehçelerini konuşan topluluklar, tarih içerisinde gerek coğrafi ayrılıklar, yapay olarak çizilen sınırlar ve küresel ölçekteki güçlü devletlerin yönlendirmesiyle birbirinden ayrılmış, birbiriyle temasları güçleştirilmiştir. Ayrıca, bu topluluklar, birbirlerine karşı oluşturulan güvensizlik, suni toprak uyuşmazlıkları, oluşturulan önyargı ve mikro milliyetçilik unsurları ile birbirinden profesyonelce uzaklaştırılmıştır. Bunun yanında, Türk dünyasının her köşesinde bir yandan dünyaya kapalı ve kendine güvensiz politikaların, diğer yandan ise dış destekli, temelsiz ve yapay bir ekstremizm baskısıyla oluşturulan yeni ayrılıklar ortaya çıkmıştır. Aradaki mesafelerin kaldırılması için 1991'den bu yana önemli fırsatlar ele geçmiş olsa da bu fırsatların çoğu farklı iç ve dış sebepler, taraf bütün ülkelerin stratejik öncelikleri dolayısıyla kaçırılmıştır.

Akraba halkların lehçelerinin birbirine tanıtılması işi, bir asır öncesine göre biribirinden daha derin çizgilerle özenle farklılaştırılmış ve adeta ayrı diller gibi muamele görmeye başlayan şive ve lehçelerin birbirinden uzaklaştırılmasıyla bugünkü noktaya gelmiştir. Bunun karşısında, Türk dünyasının birbiriyle sosyal, kültürel ve linguistik bağlarının güçlendirilmesi ve birbirine yakınlaştırılması her zaman gündemde olmuştur. Bu yakınlaştırma, Ceditçilerden (Jadidizm) ve Gaspıralı İsmail Bey'den (İsmail Bey Gasprinski) bu yana somut uygulamalarla dikkat çekilmiş olan fakat sürekli olarak ertelenen hayati bir projedir.

Bu çalışmada, bir yandan Türkçenin nüfuz sahası, diğer yandan ortak Türk lehçeleri mirasının korunması, geleceğe taşınması ve yeni bir projeksiyon ile "Türk Dilleri Esperantosu" (Orta Türkçe, Ortak Türkçe, Türkiler Esperantosu) ile güçlenerek geleceğe ulaşmasının bütün bu ülkelerin ekonomik, ticari, kültürel ve jeopolitik çıkarları için elzem oluşuna dikkat çekilmiştir.

2. Tarihî Derinlik İçinde Türkçenin Yeri ve Konumu (Diyakronik Perspektif)

2.1. Türkçenin Dil Ailesi Mensubiyeti:

Türkçenin Altay dil ailesi hipotezi içinde Moğolca ve Tunguzca ile akraba olduğu öne sürülmüştür. Alternatif olarak Ural-Altay teorisi; Macarca, Fince, Samoyed dilleri gibi Ural dillerini de bu yapıya dâhil ederek daha geniş bir tipolojik gruplama önerir (Michalove, Ramer, Sidwell 1999: 79-81). Bu çalışmada, Türkçe ve lehçelerini bağımsız bir dil ailesi olarak kabul eden görüş esas alınarak, yalnızca Türk dilleri ailesinin diyakronik gelişimi ve bugünkü güncel görünümüne odaklanılmıştır.

Bugün Türk dil ailesi içerisinde biribiriyle yakın akrabalık taşıyan birçok lehçe ağızlar yer almaktadır. Bunun uzun bir listesini ekte bulabilirsiniz. **(EK.2)**

Bazı çağdaş dilbilimciler, Türkçeyi yalıtılmış bir dil ailesi olarak tanımlamakta ısrarlıdır. Fakat yine de Altay hipotezi

çerçevesinde Türkçenin Moğolca ve Tunguzca ile yapı benzerlikleri göz ardı edilemez (Doerfer 1998: s. 141–143. Janhunen 2006: s. 107–108). Türk dilleri, Moğol ve Tunguz dilleriyle birlikte Altay dil ailesi içinde sınıflandırılmıştır. Bu diller arasında aglütinatif yapı, ünlü uyumu ve belirli söz benzerlikleri gibi tipolojik ortaklıklar bulunmaktadır. Ancak, Altay dil ailesi hipotezi, bazı dilbilimciler tarafından tartışmalı kabul edilmektedir hatta bu hipoteze yönelik kesin bir genetik ilişki henüz kanıtlanamamıştır (Georg ve arkadaşları, 1999, s. 73–75). Türkçenin tarih boyunca Macarca'dan Moğolca'ya kadar farklı dillerle etkileşim içinde olması, bu dillerle paylaşılan bazı kök yapıların açıklanmasında etkilidir (Tekin 1993: s. 24-25).

Bunun yanında, antreparantez söylemek gerekirse, nostratik dil ailesi araştırmalarından yola çıkarak daha ilginç hipotezler ile Türkçeyi Hint-Avrupa, Ural-Altay, Kafkas ve hatta Na-Dene dillerinin tamamıyla aynı anda ilişkilendirmesi ilginç bir açılımdır ve hepsinin aynı kökten olduğunu iddia eden çalışmalar da vardır. Swadesh listelerine dayalı bazı kelime benzerlikleri bu hipotezlerde delil olarak sunulmaktadır (Bomhard 2008: s. 42–47). Birçok araştırmacı bugün Hint-Avrupa dil ailesi ile Ural-Altay dil ailesini, Kafkas dil ailesini ve Na-Dene (Kızılderili) dil ailesini buluşturacak ortak dil hazinesi üzerinden hareket etmekteyse de* henüz bu tez genel kabul görmemiştir. Yine de

* Türk lehçelerinin kendi aralarında akraba olduğu, bunun tarihi açıdan üstte birleştiği Altay dilleri teorisi ve Altay dillerini de Ural dilleriyle birleştiren teoriden farklı görüşler de vardır. Holger Pedersen, Nostratik hipotezinin ilk fikirlerini öne süren dilbilimcilerden biri olarak kabul edilir, ancak bu terimi bizzat kendisi kullanmamıştır. Pedersen, 1903 yılında yayımladığı "Türkische Lautgesetze" (Türk Dillerindeki Ses Kanunları) adlı eserinde, Hint-Avrupa ve diğer bazı dil aileleri arasında tarihi bir bağlantı olabileceğini iddia etmiştir. Daha sonra, 1903 tarihli diğer bir çalışmasında, Hint-Avrupa, Ural-Altay ve diğer bazı dillerin ortak bir üst dil ailesine ait olabileceği fikrini ileri sürmüş, bu teorisini sistematik olarak geliştirmemiştir. Pedersen'in bu fikirleri, 1960'larda Vladislav Illich-Svitych ve Aharon Dolgopolsky tarafından ele alınarak geliştirilmiş ve "Nostratik" terimi bu dönemlerde kullanılır olmuştur. Pedersen'in çalışmaları Nostratik hipotezine zemin hazırlamış, ancak bu teorinin modern anlamdaki gelişimi daha sonraki dilbilimciler tarafından yapılmıştır. Kısaca, Holger Pedersen, Ural-Altay ve Hint-Avrupa dilleriyle ve diğer bazı dillerin ortak bir üst dil ailesinde birleşebileceği düşüncesi önemlidir ve üzerinde çalışılması jeopolitik gerekçelerle de gereklidir.

Swadesh listesi seviyesinde, bu ortaklıkların bir kısmını yakalamak mümkündür ve bu uzak olduğu düşünülen dil ailelerinin arasında ortaklıkların kuruluyor olması hayret vericidir.

2.2. Türkçenin Çıkış Yeri Problematiği

Türkçenin bugünkü Orta Asya çevresinde tam olarak nereden çıktığı konusunda farklı görüşler vardır. Bununla birlikte Ural ve Altay dağları çevresinde ilk Türkçenin ortaya çıktığı söylenir. Bir kısım çalışmalarda ise Türkçe'nin proto-Türkçe, diğer bir ifadeyle ön-Türkçe olduğu dönemlerde bugünkü Hazar Denizi'nin kuzeyinden Moğolistan'a kadarki bölgede geniş bir alanda yaygın göçebe topluluklar arasında çıktığı iddia edilmektedir. Yeni çalışmalar ışığında bu düşüncenin yabana atılır olmadığını ve başta Ural dil ailesi olmak üzere dil akrabalıklarının yeni baştan düşünülmesi gerektiğini söylemek gerekir. Bu noktada Batılı akademik çevrelerin bir kısmının Türklerin Doğu Asya'nın en ucunda ve proto Moğol-Tunguz kabileleri ile akraba oldukları tezini ısrarlı şekilde savunmaları karşısında, yeni bir Türk tarihi ve Türk dili tezinin oluşturulması gerektiği kuşku götürmez bir ihtiyaç olarak ortada durmaktadır. Çünkü Türkleri genetik akrabalıklarıyla sadece Doğu Asya'dan Yakutların ve Moğolların genetik mirası kadarıyla nitelendirmenin jeopolitik sonuçları da olmakta ve onları bugünkü Kırgız ve Altay dağlarına ait ve vahşi bir halk tanımlayan önyargılı algının yönetilmesi niyetini taşıdığı görülmektedir.

2.3. Türkçenin Yaşı Problematiği

Bunun dışında Türkçenin yok olmuş bütün eski Anadolu dilleriyle bağlantılı olduğu gibi dilbilim açısından yetersiz olan teoriler gibi dilbilim açısından fantastik çalışmalar bir kenara bırakılacak olursa bilinen en eski yazılı kaynaklara sahip olan Sümercenin izole bir dil olduğu ya da Dravid, Kafkas, Na-Dene, Ural dil aileleri ya da Türkmen, Karaçay ve Çuvaş gibi yaşayan Türk lehçeleriyle bağlantılı olduğu yönünde tezler ileri sürülmüştür. Sümercenin sondan eklemeli oluşu ve Ural-Altay dil ailesi ile gramer, semantik ve leksikolojik bağlantıları hakkında çok sayıda Batılı bilim insanın bu yöndeki çalışmaları dikkat çekicidir (Parpola 2007; Gostony 1975: Zakar 1971: 215–225; Bobula 1951: s.192) . Araştırmacıları bu yöne sevk eden, bu dilin öncelikle komşuları olan Semitik dillerle ve İran dilleriyle bağlantısının olmamasıdır. Osman Nedim Tuna'nın, karşılaştırmalı dilbilim metodolijisini hiç bilmeyenlere adeta öğretircesine bu konuda kaleme aldığı kısa eseri, muhtemelen sadece Türk olması dolayısıyla yeterli karşılığı akademik çevrelerimizde bulamamış olmalıdır (Tuna 1994: 257-293; Akurgal 2001: s.114). Bunun yanında, Sümer dilinin bugünkü Türk dil ailesinden Bulgar grubundan Çuvaşça ile akrabalıklarının Yunanistan'dan bilim insanları tarafından akademik olarak ortaya konması (Kenanidis; Papakitsos 2013) karşısında Türkçe ve Sümerce bağlantısının üzerinde durulması gereken bir tez olduğunu tespit etmek gerekir. Türk dil ailesinin, Sümerceye kadar uzanan bir bağlantının dilbilim metotlarıyla kesin olarak ispatı halinde, çok az sayıda dilin sahip olduğu 6000 yıllık geçmiş izlerinin dilbilim tarihi bakımından ve Türklerin sadece Orta Asya menşeli olduğu kabulü konusunda yeni pencereler açacak önemli bir tez olmaktadır.

Bununla birlikte ön-Türkçenin ister Orta Asya'nın doğusunda ister Orta Asya'nın kuzeybatısında, isterse bugünkü Ortadoğu'da çıkmış olduğunu varsayalım; bugün Türkçe ve lehçeleri, Balkanlardan Çin'in ortalarına kadar ana dil olarak yaygın şekilde konuşulmaktadır. Günümüz Türkçesi bütün lehçeleriyle, Doğu Asya'dan Kuzey Asya'ya kadar, ardından da Güney Asya ve Avrupa'ya kadar yayılan geniş bir alanda etkilidir.

Bu geniş dağılıma rağmen Türk halklarının farklı diyalektlerde konuşan topluluklar olarak yanyana yaşadıkları dönemlerde birbirlerini anlayabildiklerini tarihi kayıtlar bize ulaştırıyor. Örneğin 10. yy.'da bir coğrafi eserin yazarı olan gezgin el-Iştahrî, Türk gruplarını anlatırken Türklerin hepsinin, örneğin *"Tuġuzġuzz (Toquz Oğuz), Xirxîz (Qırğız), Kîmâk (Kimek), Ġuzz (Oğuz) ve Xarlux'un (Karluk) bir (ortak) dillerinin olduğunu"*, konuştuklarında birbirilerin anladıklarını anlatır (Al-Iṣṭaxrî 1870: s. 9).

3. Türkçenin Çağdaş Coğrafi Yayılma Alanı ve Korunması Gerekliliği (Coğrafi Perspektif)

3.1. Türk Lehçelerinin Demografik ve Coğrafi Dağılımı

Türk dilleri, tarih boyunca Orta Asya'dan başlayarak geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Bu yayılma, tarihî göç hareketleri ve imparatorlukların yayılma mirasıyla şekillenmiştir. Bugün, Türk dilleri Balkanlar'dan Çin'e kadar geniş bir bölgede konuşulmaktadır (Johanson&Csató 1998. s. 1-2) ve Türkçe tarih boyunca yayıldığı bütün alanlarda yeni komşuları ile kelime alışverişleri ile zenginleşerek bugüne gelmiştir. Fakat oldukça geniş bir coğrafyadaki dağınık toplulukların yine farklı halklarla teması sonucunda ana Türkçe alt gruplara ayrılarak yeni lehçeler ortaya çıkmıştır.

Bugün artık günümüzde ana Türkçe'den ayrılarak ortaya çıkan geniş coğrafyaya bakıldığında onlarca farklı lehçe ve ağızın yer aldığını görürüz. Ekte geniş bir liste olarak sunulan tabloda

(EK1) Türk diyalektleri (lehçe) ve şiveleri (ağız) bulunabilir. Bu konuda yurt içi ve yurt dışında önemli çalışmalar yapılmıştır. Çok atıf alan kaynaklardan birisi olan Schönig'nin (1999) eseri, her bir lehçenin kendine ait özellikleriyle birlikte anlaşılır bir tabloyu ortaya koymuştur (Schönig 1999: ss. 63-95).

Dünya genelinde Türk dilleri ve lehçelerini 1990'larda yaklaşık olarak 170 milyon kişinin konuştuğu düşünülmekteydi. Türkçe yalnızca bir bölge dili değil, aynı zamanda artık küresel düzeyde önemli bir dil konumuna yükselmiştir (Johanson&Csató 1998: s. 3-4.). Çin, Afganistan ve İran gibi ülkelerde nüfus sayımlarının etnik ve dil temelinde tam olarak yansıtılmadığı düşünülürse bu rakamların çok daha üstünde bir sayı ortaya çıkacaktır. 2025 yılı itibariyle 7 devlette birinci resmî dil olarak kabul edilen ve onlarca özerk bölgeyi de katarsak yaklaşık 200 milyon kişi tarafından konuşulan Türkiye Türkçesi, özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Doğu Avrupa, Orta Asya ve Ortadoğu'da siyasi, ekonomik ve kültürel düzeyde artan etkileriyle hem millî hem de sınırötesi seviyede kullanılmaktadır; etki sahasını genişletmiştir ve bu genişleme devam etmektedir.

Türkiye Türkçesi üzerinden hareketle devam edersek Türkiye Cumhuriyeti'nin son çeyrek asırda yürüttüğü çok yönlü dış politika anlayışı ve dış dünyaya açılma tercihi, Türkçenin uluslararası sahada yayılmasında etkili olmuştur. Özellikle 2000'li yıllardan itibaren yürütülen kamu diplomasisi uygulamaları ve kültürel dış politika stratejileri, Türkçenin Balkanlar, Kafkasya, Orta Doğu ve Orta Asya'daki prestijini artırmıştır (Kardaş 2012: s.778). Makedonya'dan Bosna Hersek'e Moldova'dan Kosova'ya; İçlerinden Orta Doğu'ya ve Türkistan'daki bütün cumhuriyetlere kadar ve hatta diziler aracılığıyla Afrika'dan Latin Amerika'ya kadar kadar Türkçeye olan ilgi günden güne artmaktadır. Bu konuya aşağıda tekrar döneceğiz.

Ayrıca, Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) çatısı altında Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan gibi ülkelerle gerçekleştirilen çok taraflı politikalar, Türkçenin bölgesel olarak resmî ve yarı resmî statülerde kullanımını desteklemektedir. Bu iş birlikleri çerçevesinde ortak alfabe, sözlük ve eğitim politikalarının geliştirilmesi; Türkçenin yaygınlaştırılması amaçlanmaktadır (Cengiz 2022: 140–141). Bu konuda Yunus Emre Enstitülerinin inkâr edilemez büyük bir payı vardır.

Kazakistan ve Kırgızistan gibi ana dilin ikinci dereceye düşmeye başladığı ülkelerde ise durum biraz daha zor olsa da bugün gerek Kazak gerekse Kırgız Türk dilleri önemli derecede değer kazanmış ve güçlenmeye başlamıştır. Bütün bu ülkelerde ana dil olan Türk lehçeleri adeta köylü ve yoksulların dili gibi lanse edilerek oluşturulan psikolojik baskı atmosferi şu anda tamamen kırılmış durumdadır. Azerbaycan, Özbekistan ve Türkmenistan'da ana dil tartışmasız büyük bir başarı kazanmıştır. Kazakistan'da demografik yapı Kazaklar lehine değişirken psikolojik atmosfer de ülkenin birinci derecede sahibi olan Kazaklar lehine değiştiği rahatlıkla gözlemlenebilen bir durumdur. Bütün bu ülkelerde dilin öğrenilmesi ve güçlendirilmesi doğru şekilde teşvik edilmeye devam etmektedir.

3.2. Türk Dil ve Lehçelerinin Doğal Yayılma Alanı ve Korunması Gerekliliği

Türk diyalektlerinin, Sovyetler birliği'nin dağıldığı ve bağımsızlık yılları olan 1991 sonrasında Türkistan (Orta Asya) ve Kafkasya bölgelerindeki Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlık kazanması sonrasında yeniden itibar ve güç kazanmaya başladığı; olumlu ilerlemeler katedildiği rahatlıkla görülebilir. O günden bugüne kadarki gelişmelere bakıldığında, Türk lehçeleri açısından son derece ümit verici bir tablo ortaya çıktığı görülür.

Bağımsızlığını ilan eden ülkelerde bu dillerin birinci derecede resmî dil sıfatıyla kabul görmesi ve eğitim dili olarak sahip çıkılması başta Özbekistan, Azerbaycan ve Türkmenistan'da derhal göstermeye başlamıştı. Özellikle resmî yazışmalarda Türk lehçelerinin birinci seviyeye çıkması, yeniden itibar kazanması bakımından ve güçlenmesi bakımından oldukça önemli bir adımdı. Türk lehçelerinin birinci resmî dil ve ana dil olarak kullanılmaya başlanması ile neredeyse tam bir hakimiyet sağlanmış ve diğer diller olması gerektiği seviyeye dönmeye başlamıştır.

Kendi devletine sahip olmakla birlikte en fazla risk altında olan Kıpçak grubu dillerinden Kazakça ve Kırgızcanın kritik eşiği aştığını ve yeniden uyanan millî kimlik dolayısıyla ana dilde konuşmanın popüler hale geldiğini görebiliyoruz. Geçen yüzyılda %48 lere kadar düşen Kazak nüfusunun özellikle kuzeyde bazı bölgelerde azınlık durumuna düşmesi sonucunda ortaya çıkan vahim tablo bugün artık normalleşme eğilimindedir. Fakat açıkça söylemek gerekirse Kazakçanın Rus işgali öncesinde kullanılan ve ortak Türkçeye yakın olan bir Kıpçak lehçesi olarak en fazla uzaklaştırma ve farklılaştırmaya tabi tutulan lehçe olduğunu söylemek gerekir. Yeni alınan veya üretilen kelimelerin adeta komşu diğer Türk lehçelerinden olmamasına özen gösterildiği, ortak kelimelerin atıldığını görüyoruz.

Kendi devleti olan Türk toplulukları dışında bugün Rusya Federasyonu içerisindeki Türk lehçelerinin Rusça lehine kritik bir eşiğe doğru dönmeye başladığını görüyoruz. Özellikle büyük şehirlerde Rusçanın tam hakimiyeti ve yeterli televizyon ve radyo yayını ile ana dilde eğitim konusunda alınan yanlış kararlar, Türkçe ve lehçelerinin bölgede kan kaybetmesine sebep olmuştur. Tatar (Kazan), Kırım Tatar, Kumuk, Nogay, Karaçay-Balkar, Tuva, Altay, Hakas vb. Türk dil ve lehçelerinin bu kritik eşikten kurtarılabilmesi için özel kültür çalışmalarının yapılması gerektiği ve Rus hükümeti tarafından en kötü ihtimalle

Sovyetler dönemi dil politikası seviyesinde bile olsa bir korunmanın sağlanması gereklidir. (Oğurlu (2018), https://kafkassam.com/rusyanin-anadil-dersleri-politikasi-faciasi.html)

Türk dil ve lehçeleri, resmî sayımların dışında Türk lehçelerinde konuşan toplamda 70 milyona yakın insanın yaşadığı Afganistan, İran ve Çin'de de Farsça ve Çince'nin tehdidi altında hayat mücadelesi vermektedir ve Rusya Federasyonu örneğinde olduğu gibi koruyucu hiçbir politika maalesef izlenmemektedir. Bu bölgelerde Türk dillerinin korunmasına yönelik hem yerel ölçekte hem de Türkiye'nin rehberliğinde planlama ve işbirlikleri ile diplomasi yürütülmesi bu dil ve lehçelerin korunması için elzemdir. Çünkü bu bölgelerde Türkçe'nin Balkanlardaki durumuna göre daha kritik bir psikolojik eşik söz konusudur.

3.3. Lehçeler Ayrıldığı Yönün Tersinden Birleştirilebilir mi?

Kaşgarlı Mahmut'un eserine bakıldığında Türk lehçelerinin 11. yüzyıl itibariyle var olduğunu görüyoruz. (Gülsevin 2007: 276-299; Karahan, 2013; Karahan 2009). Bu ayrışmayı son birkaç asıra sıkıştırmak yanıltıcıdır. Fakat bununla birlikte, özellikle son yüzyılda Türk dillerinin tamamı üzerinde modernleştirme, arındırma, tasfiye, teknik dönüşüm vs. gibi farklı saiklerle yapay usullerle müdahaleler yapılmıştır. Öncelikle dildeki ve diyalektlerdeki ayrılmaların tarihî ve siyasi sebeplerine kısaca değindikten sonra özellikle son yüzyılda ortaya çıkan ayrışmanın nasıl olduğuna bakalım:

Bir şivenin (ağız) lehçeye, lehçenin ayrı bir dile dönüşmesi tabii akışı içinde bırakılırsa coğrafi veya siyasi ayrışmalarla yüzlerce yıla sair bir farklılaşma ve dönüşmeyle oluşur. Mesela Oğuz grubundaki bütün lehçelerin ayrışması toplam 900 yıl içinde gerçekleşmiştir. Türkmenistan Türkmencesiyle Azerbaycan Türkçesi ve Anadolu Türkçesinin birbirinden ayrılmaya

başlaması ve Kafkasya ile Anadolu'da yeni temaslarla gelişmesi yaklaşık bu süreye denk gelir. Irak Türkmencesi ile Azerbaycan Türkçesinin farklı ağızlara dönüşmesi ise yaklaşık 400 yıllık bir gelişmedir. Bunun gibi aslında ayrı dil veya lehçe bile sayılmayacak kadar yakın olan Özbek ve modern Uygurcanın Çağatayca'dan gelişerek ortaya çıkması sadece son birkaç asırlık bir gelişmedir. Bunun gibi Kazakça ve Kırgızca'nın ayrı diller olarak düşünülmesi ve bu şekilde birbirinden gerek alfabe gerekse sözde yeni kelimeler kazandırılarak birbirinden gün geçtikçe uzaklaştırılması da konuya aşina olanlar tarafından yakinen bilinir.

Dilin tabii seyri dışında son iki yüzyılda ortaya çıkan ayrışma ise daha farklı ve sunidir (yapaydır). Rus kültür milliyetçi politikasının rehber olan Kazan Üniversitesi İlahiyat Akademisinde Türk lehçeleri ile Hristiyan ilahiyatı konuları üzerinde çalışan Nikolay İvanoviç İlminskiy, Çarlık tarafından tam olarak desteklenmiş ve lehçeleri ayrı bir dil ve etnik kimlik inşasının temel aracı olarak görmüş ve kabul ettirmiştir (İbraeva. 2018: 126-133; Türkmen 2024: 57-73; Kapağan 2014; Ayan 2008; Aksakal 2009: 23-30; Koraş 2022: 117-132; Egamberdiyev 2005: 103-108; Alagöz 2016: 207; Türkmen 2024: 57-73).

Bahsini ettiğimiz bu ikinci ve yapay (suni) ayrıştırma konusunda ilginç bulunabileceğini düşündüğüm bir gözlemimle başlamak isterim: Afganistan, İran ve Doğu Türkistan'da kullanılan Kazak Türkçesi, Kazakistan'da kullanılan standart resmî Kazakça'dan çok daha fazla "ortak Türkçe"ye yakındır. Çünkü Kazak dili standardizasyonu yapan Rus dilbilimcileri mümkün olduğunca ortak Türkçeden daha uzakta bir dil oluşturma konusunda kendileri için başarılı bir çalışma ortaya koymuşlardır. Aynı durum Oğuz grubundan olan ve teknik olarak Türkiye Türkçesine göreceli olarak daha yakın olan Türkmen Türkçesi için de geçerlidir. Afganistan ve İran'da konuşulan Türkmence, Türkmenistan'da standardize edilmiş olan resmî dile göre Türkiye Türkçesine ve "Ortak Türkçe"ye çok daha yakındır. Bunu aynı şekilde Afganistan'da kullanılan Özbek Türkçesi için de söyleyebiliriz. Bütün bu diyalekt ve dillerin birbirinden ayrı dillere dönüştürülmesi ve ayrıştırılması uzun süren linguistik çalışmalar ve saha çalışmalarıyla mümkün olmuştur.

Yine şu ana kadar hiçbir yerde yazılı olarak tespit edilmemiş başka bir hususu daha tespitle kayda geçmek gerekir: Türk Devletleri Teşkilatı'na üye olan bütün ülkelerde Sovyet devrimi sonrasında resmî dillerin oluşturulması ve tespitinde "ortak Türkçe"ye ve Türkiye Türkçesine en uzak olan lehçeler seçilerek bu seçimin üzerine standart Türkmen, Kırgız, Kazak, Özbek ve hatta Azerbaycan Türkçeleri yeniden işlenerek birbirinden uzaklaştırılmıştır ve "ortak Türkçe"den de Anadolu Türkçesinden de uzaklaştırılmıştır. Bunun izlerini net olarak yukarıda tespit ettiğimiz ve azınlık durumda kaldıkları ve Sovyet işgaline uğramamış olan bölgelerde kullanılan diyalektlerin "ortak Türkçe"ye çok daha yakın olması gerçeği üzerinden rahatlıkla görebiliyoruz. Ayrıca Sovyet dönemi öncesinde yazılmış olan eserlerin anlaşılabilirliğinin yüksekliği de bu iddiamızı net olarak ispatlıyor.

Bu durumda Çarlık Rusyası işgali öncesinde birbiriyle temas ve etkileşimi bulunan ve özellikle ticaret aracılığıyla birbirinin lehçe ve şivelerini kolaylıkla öğrenen Türk halkları, bu işgal öncesindeki söz varlığına yeniden kavuştuğunda, ortak iletişimin önündeki engellerden önemli bir tanesi kalkmış olacaktır. Sadece bu adımın hatırlanması ve ortak alfabenin hayata geçirilmesi adımlarının atılması bile başlıbaşına çok ciddi ve mucizevi adımlar olacaktır.

Bu noktadan itibaren bu başlangıç adımlarından daha ötesinde ortaya konulabilecek bir metodoloji olup olmadığı ve hangi yollar izlenirse "ortak Türk dili" / "orta Türkçe" veya "Türkler esperantosu" adlandırmaları ile oluşturulabilecek Türk

lehçelerini belirli bir metodoloji dahilinde bir arada buluşturan ortak Türk anlaşma dili konusuna geçilebilir.

4. Türk Lehçelerinin Yakınlaştırılması ve "Ortak Türkçe"/ "Türkiler Esparantosu" Olabilir mi?

4.1. Tarihî Arka Plan: Sarfedilen Emekler ve Ceditçilerin Ortak Türk Dili ve Lehçelerin Yakınlaştırılmasına Dair Görüşleri

Ceditçilik hareketinin dil politikaları, yalnızca eğitim reformuyla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda ortak bir Türk dili oluşturulması ve Türk lehçelerinin birbirine yakınlaştırılması gibi geniş kapsamlı bir kültürel projeyi de içermekteydi.

Rus Çarlığının bölgede baskı kurmasına bir tepki olarak 1908 sonrası, İstanbul'da Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Abdürreşid İbrahimov, Hüseyinzade Ali, Ayaz İshâki Halim Sabit gibi aydınlar arayışlarını sürdürmüşlerdir. Bu aydınlar, o zamanki yaygın, ortak ve resmi kullanımıyla "Rusya müslümanları"nın haklarını koruma adına göçmen teşkilatları kurmuşlar, bu konuda çalışan gazete ve dergilerin sayısını ve etki alanını hızla artırmışlardır (Landau, (1995), s.1; Uzun, (2001) *www. ismailgaspiralı. org/yazilar/tuzun.htm*; Sümer, (2012), s. 236).

Ceditçilerin yaklaşımının en açık örneği, İsmail Gaspıralı'nın hem fikir yazılarında hem de yayıncılık faaliyetlerinde görülebilir. Gaspıralı'nın 1883 yılında yayımlamaya başladığı *Tercüman* gazetesi, Orta Asya'dan Anadolu'ya kadar Türk toplulukları arasında anlaşılabilecek sadeleştirilmiş bir Osmanlıca ile kaleme alınmış ve bir tür ortak Türk dili oluşturma çabası olarak değerlendirilmiştir (Landau 1995: s. 129; Emirhanov 2005: s. 72-73).

Gaspıralı'nın "dilde birlik" vurgusu, kültürel ve siyasal birliği hedefleyen Pan-Türkist yaklaşımının da temel taşlarından biri olmuştur. O, farklı coğrafyalarda yaşayan Türk topluluklarının birbirlerini anlayabileceği bir yazı dilinin, ortak kimliğin kurulmasında anahtar bir rol oynayacağını savunmuştur. Bu nedenle, mahallî ağızları ve diyalektleri dışlamayan ama onları ortak bir zemin altında buluşturan bir dil politikası benimsemiştir (Erden 2021: s.45).

Lehçelerin yakınlaştırılması meselesi sadece gramer ya da kelime tercihinden ibaret görülmemiş, aynı zamanda eğitimde, edebiyatta ve basında sadeleştirme politikalarıyla desteklenmiştir. Gaspıralı'nın sadeleştirilmiş Türkçesi, ne Arapça-Farsça tamlamalarla yüklü klasik Osmanlı Türkçesi ne de aşırı yerel sözcüklerle sınırlı bir ağız Türkçesi olarak kalmıştır; ikisinin ortasında, iletişimi esas alan bir "Türkî" dil kurgulanmıştır (Khalid 2015, s.74).

Bu dil politikası, Cedit okullarının ders kitaplarına da yansımıştır. Tüm Türk yurtlarında kullanılabilecek ders kitapları hazırlanması hedeflenmiş, özellikle alfabe birliği, dilde sadeleşme ve okuryazarlığın artırılması gibi başlıklarda ortak müfredatlar oluşturulmuştur. Ceditçiliğin bu yönü, 20. yüzyılda Azerbaycan ve Türkiye arasında yürütülen ortak alfabe çalışmaları ve daha sonra Türk dünyasıyla sürdürülen kültürel iş birliklerinde etkisini göstermiştir (Yesevi 2019, s. 70).

Sonuç olarak, Ceditçilerin dil politikaları yalnızca teknik bir sadeleştirme değil, aynı zamanda kültürel bir birleşme ve siyasi dayanışma aracı olarak kurgulanmıştır. Bugün Türk dünyasında ortak alfabe ve dil birliği tartışmalarında Gaspıralı ve Ceditçiliğin etkileri her zaman anılmakta ve bu miras çağdaş Türk Dünyası kimliğinin temel taşlarından birisi olarak kabul edilmektedir.

Osmanlı dönemi Türkiyesinde yürütülen dil tartışmalarını izleyen ve benimseyen Gaspıralı İsmail Bey, Bahçesaray'a

döndüğünde Kırım Türkçesini aynı usûlle, sade ve basit bir dil kullanma yolunu denemeye başlamıştı. O, bütün Türklerin anlayabileceği bir dil geliştirmenin önemli ve mümkün olduğunu bilerek kendisi, eş ve kızı ile birlikte bütün bir aile olarak farklı konularda somut çalışmalar yapmıştır. Gaspıralı konuşulduğu ve yazıldığı zaman *"İstanbul'daki hamal ve kayıkçı ile Kaşgar'daki deve çobanın"* da anlayabileceği bir dil hayal ediyordu. O, Farsça ve Arapça kelimeleri gerekli olduğu kadar kullanmış; sade ve güzel bir Türkçe ile yazılarını kaleme yazmıştır. Gaspıralı, Tercüman gazetesinde Kırım Türkçesinden yararlanarak sade ve günlük bir Osmanlı Türkçesi kullanılması yoluyla geniş bir coğrafyadaki okurlara ulaşmak istiyordu. Belirli bir bölgeye hitaben kaleme aldığı yazılarınıysa daha yerel bir dil kullanarak bölgeye has sözlerle süslerdi (Akçalı 2003, s. 7). Somut ve başarılı proje üreten, düşüncelerini fikir ve sözde bırakmayıp hayata geçiren Gaspıralı İsmail Bey, günümüze kadar ışık tutan önemli bir fikir ve aksiyon insanı olmuştur. Kanaatimce, Ortak Türk dilinin oluşturulması konusunda onun uygulamaya çalıştığı metodoloji ve verdiği emeğin dikkate alınmadığı hiçbir çalışma bu sahada yeterli olmayacaktır.

4.2. "Türkiler Esparantosu" veya "Orta Türkçe" ya da "Ortak Türkçe"

"Türkçenin esperantosu" meselesi, geçmişte başka bir minval üzere tartışılmıştır. Ziya Gökalp'in "Türk Esparantosu" çalışmasına karşı çıkması bu konudan çok farklıdır. O, Türkçenin sadeleştirilmesi gerekçesiyle Türkçeye kökü olmayan yeni kelimeler uydurularak dile katılmasına ve dilde aşırı arındırma girişimlerine tepki göstermiştir. Gökalp sadeleşmeyi desteklemiştir, fakat Arapça ve Farsça kelimelerin dilden atılmasının Türkçe'yi yaşayan "en canlı kelimelerinden, dinî, ahlakî ve felsefî tabirlerinden mahrum edeceği" düşüncesiyle kelime türetmenin dil ve grameri alt üst etmekle kalmayarak "sun'î bir Türk Esperantosu" (Gökalp (1922) s. 16-19.) oluşturacağı gerekçesiyle tasfiyeye karşı çıkmıştır. Herkesten önce, *Jön Türk Gazetesi* Müdürü Celal Nuri, "Lisan terakki eder, tekâmül eder, fakat tebeddül ve tagayyür etmez. Lisanı tebdil etmek Esperanto gibi bir ucûbe-i beyan ihdâs etmektir." diyerek dile müdahaleye karşı çıkmış olan dönemin Avrupacı/Batıcı düşünürlerindendir. (Celal Nuri, 1912: 86-87) (Dönemin tartışmaları için bkz. Özmen 2024: 108-109).

"Türk esperantosu" veya dışarıda daha fazla kabul görecek şekliyle "Türkiler Esparantosu" /"Turkic Esparanto" ise bu durumdan tamamen başka bir konudur ve Türk lehçelerinin ortak kelime varlığını, yine birbirlerinden kelimeler alarak lehçeleri yakınlaştırarak ve zenginleştirerek ortak bir anlaşma dili oluşturma amacını taşır (Kerimov 1992b).

Bu arada yeri gelmişken kavram konusunun da tartışmaya açılması gerekir: "Türk" ve "Türkçe" denildiğinde bütün Türkistan coğrafyasında ve hatta Azerbaycan'da öncelikle ve sadece Türkiye Türkleri, yani Anadolu Türkleri ve Balkan Türkleri anlaşılıyor. Bu haliyle "Türk" ifadesi bir galatımeşhur olarak daraltıcı bir şekilde yanlış kullanılıyor ve anlaşılıyor. Böyle bir kavram daraltması tesadüfi olarak ortaya çıkmamıştır. Bu tablo, 100 yılı aşkın bir süredir devam eden politik amaçlı dilbilim ve oryantalist çalışmaların bütün Türkler aleyhine sonuçlanan üzücü bir sonucu olmuştur. Bugün Türkistan coğrafyasında herhangi bir yerde "Türk"ten bahsettiğimizde bölgenin münevverleri (aydınlar, ziyalılar) dışında herkes, öncelikle ve özellikle sadece Türkiye'deki Türkleri kastettiğinizi düşünür. "Türkçe" denildiğinde ise öncelikle Anadolu Türkçesini kastettiğinizi düşünür. Köklerinin Türklerle bir olduğunu ve akraba olduklarını düşünmekle birlikte, kendilerini doğrudan "Türk" olarak tanımlayanların ancak yüksek eğitimli ve bilinçli olan kişiler olduğu gö-

rülür. Çoğunluk ise vatandaşı oldukları devletlerin tanımlamış olduğu resmî dil ve etnik kimlik ile çatışmayı ve çelişmeyi göze almamakta veya gerekli görmemektedir. Türkiye dışında Türk ve Türkçe ifadelerinin Türkiye'deki içerikle kullanıldığı yerler KKTC, Balkan Türkleri, Irak, Suriye ve ilginç bir şekilde İran bölgesidir. İran Türkleri, Azerbaycanda olduğu gibi kendi dillerine Azerbaycanca veya başka bir ad kullanmaz. "Azeri" ifadesini de Oğuz-Türk asıllı Azerbaycanlıları temsil etmediği, eski bir İran topluluğunun adı olması ve Rus ve Farslar tarafında bilinçli olarak Türklerle bağlantısız bir topluluğa yakıştırma olarak kullanılması dolayısıyla kullanmazlar. Kendilerine sadece "Türk", dillerine de "Türkçe" derler.

Bu durum Kazakistan ve Kırgızistan'da birebir böyle olmakla birlikte Özbekistan'da "Türkistan", "Türki babalarımız" gibi ifadeler rahatlıkla kullanılıp kabul görmektedir. "Türkiler" kavramına teknik olarak itiraz ediyor olsak da Türk dünyasının hemen her tarafında birleştirici bir üst başlık olarak severek veya bazen kerhen bir şekilde kabul görmektedir. Bu sebeple "ortak Türk dili" ya da "orta Türk dili" yerine "ortak Türkiler dili" veya "Orta Türki Dil" teriminin çok daha hızlı kabul göreceğini ve terim konusundaki inatlaşmanın sosyo-psikolojik sebeplerle otuz yıllık fiili bir zaman kaybı oluşturduğunu hatırlamak gerekir. Önemli olan terimden ziyade onun uygulamayla ortaya koyacağı işlev ve sonuçlardır. "Türk" terimine sadece "Anadolu Türkü" ve yakın çevresi çağrışımı yaptırmayı başaran propagandanın aksini ispatlamak uzun bir zaman ve çalışma gerektirir.

1991'den bu yana, Balkan, İran, Irak ve Suriye Türkleri istisnası bir kenarda tutulacak olursa Oğuz grubundan olan Türk halkları bile kendileri için doğrudan doğruya "Türk" ifadesini kullanmaktan kaçınırken Türkmen, Azerbaycanlı, Özbek etnonimleri yerleşik ve yalın halleriyle Sovyet sınıflandırmasının yüzyıllık bir sonucudur. Bu taksonomi konusundaki propogandayı etkisiz hale getirmek için uğraşanları saygıyla karşılıyor olsak da dilbilim sahasındaki 100 yıllık açığımızı kapatmak için realist ve esnek çalışmalar yapılması gerekir. Bu sahaya eğilen dilbilimcilerin üzerine düşen böylesi bir zaman kaybı yerine, akademik usullere uygun ve sonuç odaklı çalışmalarla adı her ne olursa *ortak Türk anlaşma dili*ni ortaya koymalarıdır. Geçtiğimiz 35 yıldır karşı propogandanın etkisi, mikromilliyetçiliği körükleyen güçlü propoganda araçları dolayısıyla bilinçsiz karşı duruş veya zarar görme endişesi dolayısıyla, bugün "ortak Türk dili" konusunda istenilen seviyeye somut çıktılarıyla ulaşılamadığı ortadadır. Burada ortak "Türk" alfabesi meselesinin bu konuyla ilgili, ancak bir ilk adım mahiyetinde değerli bir çalışma olduğunu unutmamak ve karıştırmamak gerekir.

5. Problem Tespiti: Yakınlaştırma ve Birleştirmede Metodoloji Eksikliği

Öncelikle ifade etmek gerekir ki ortak Türkçe oluşturulması niyet ve temennisine ve bunlara dair literatürde dağınık ama ciddi bir kaynak çeşitliliği oluşmasına rağmen, *ortak Türkçe oluşturulması yönünde metodoloji/yöntem* konusu Türkçe olarak en az çalışılmış olan konu olması bakımından dikkat çekicidir.

Türk lehçeleri arasında ortak leksikolojik ve semantik yapılara dayalı güçlü benzerlikler olduğu rahatlıkla gözlemlenebilir. Bu benzerlikler, Türk dil ailesinin hâlâ büyük oranda ortak bir çekirdek kelime hazinesi üzerinden işlediğini ortaya koymaktadır (Johanson&Csató, 1998, s. 7-12). Yukarıda sözünü ettiğimiz ve ekte sunduğumuz Türk dilleri Swadesh listesi üzerinden bir çalışma yapıldığında ortak kelime hazinesinin ne denli büyük olduğu görülecektir. (**Bkz. EK.2**) Bu liste, ortak Türk anlaşma dili konusunda önemli bir zemin ve temel olarak görülmeli ve yabana atılmamalıdır.

Türk lehçeleri konusunda yapılan çalışmalarda siyasi yöntemler değil, akademik ve bilim metodolojisi yöntemleriyle makul bir yol izlenmesi elzemdir. Türk dil ve lehçelerinin korunması, ortak bir dil oluşturulması çalışmaları veya en azından Türk dillerinin karşılıklı olarak anlaşılabilir seviyede birbirine yakınlaştırılması, bu tür çalışmaları ve bunun yanında tamamlayıcı sosyo-kültürel çalışmalar yapılmasını gerekli kılar.

Türk lehçelerinin yakınlaştırılması ve "ortak Türkçe" oluşturulması meselesi, tarih boyunca çeşitli dönemlerde gündeme gelmiş önemli bir konudur. Bu hedefin gerçekleştirilmesi dil, kültür ve siyaset bakımından belirli adımların atılmasını gerektirir. Bütün bunlardan daha önemlisi, bu konuda güçlü bir iradenin ortaya konulmasıdır. Çalışacak bilim heyetlerinin Türk dünyası ülkelerinden çeşitliliğe uygun şekilde oluşturulması ve dayatmalardan kaçınılarak dilbilim, semantik, fonetik ve göstergebilim kurallarına uygun ancak esnek bir metodoloji belirlenerek zaman kaybedilmeden ilerlenmesi gerekir.

Türk Dünyasında ortak bir anlaşma dili oluşturma amacına ulaşmak, zorlukları olsa da doğru bir metodoloji, uygun sosyo-kültürel araçlar, eğitim materyalleri ve sosyal medya araçları desteğiyle mümkündür ve elzemdir. Bunun için izlenmesi gereken yollara bakacak olursak:

1- Swadesh listesi gibi ortak 3000 kelimenin çıkartılarak kullanımlarının yaygınlaştırılması,

2- Diğer Türk lehçelerinde var olan ve ortak kültür mirasımızda kullanılagelmiş olan Türkçe veya kaynağı ne olursa olsun artık bu lehçelere yerleşmiş olan ortak kelimelerin tespiti, korunması ve yaşatılması,

3- Diğer Türk lehçelerinin hemen hepsinde var olan ve bir kısmı Türkiye Türkçesinde "Eski Anadolu" Türkçesi döneminde varken unutulmuş olan bala/çağa: "çocuk", gözgü: "ayna", sünük/süyek: yaman: "kötü", "kemik", yahşi: "iyi", katnaşmak "katılmak", ötmek, "geçmek" (zamanın geçmesi gibi), ötkezilmek: "geçirmek", "düzenlemek" "bir programı geçirmek sürdürmek, okşamak: "benzemek", eşik "kapı", özü: kendisi, estelik "hatıra" vs. gibi yaklaşık 300 kadar kelimenin Türkiye Türkçesine mevcut kullanımdakileri atmaksızın yanyana kullanılmak üzere alınması,

4- Belirlenen 300 kadar en sık kullanılan ortak kelimenin tespitinden sonra bu kelimelerin günlük dilde, ilköğretim müfredatında, basın-yayın araçlarında ve sosyal medyada yaygınlaştırılması ve edebî dilde işletilmeye başlanması,

5- Ortak kelime hazinesinin diriltilmesinden başka, kelimelerin Rusça veya Farsçaları yerine, Türkiye Türkçesindeki karşılıklarının kullanılması önerisiyle 300 yeni ve yerleşmiş olan kelimenin diğer lehçelere geçişinin sağlanması. "Bilgisayar", "bölge", "bölüm", "seçim", "yerel" gibi…

Bu konuda istisnai sayıda gerçekçi çalışma vardır (Minsafina 2020) ve bu haliyle ortak Türk dili konusunu veya ortak anlaşma dili konusunu çalışlma yapmadan çözmek ya da ilerletmek bir temenninin ötesine geçemez. Dil engelleri dolayısıyla, Türkiye dışında yapılan önemli çalışmalardan Türk akademisyenler mahrum kalmaktadırlar. Halbuki, Türk dünyasında büyük bir cesaret ve fedakarlıkla yürütülen önemli çalışmalar vardır. (Khisamitdinova 1993: 96-97; Kerimov ve Mutalov 1992a; Şakirov 2017: .94-103; Minsafina 2020).

Bu çalışmalardan birisi de Özbekistan'dan Somut Uygulamalı "Orta Türkçe Çalışması" olan *Mireev ve Arkadaşları*nın çalışmasıdır (Mireev ve arkadaşları 2023: 1-300.) Bu çalışma Türkiye'de bilinmeyen bir hazinedir. Uygulanan metodolojisiyle birlikte 16 bin kelime içeren bu sözlük bu sahalarda birbirini tekrar eden binlerce yazıdan daha değerli somut bir yeri hak

etmektedir. Şimdi metodolojisine bakacak olursak (Mireev ve arkadaşları 2023: 1-300.):

"… "ÖzTürk Tili", hesaplamalı dilbilim yöntemlerini kullanarak ortak Türk dil evrensellerini belirleyerek Türkler arası iletişimi kolaylaştırmayı amaçlayan suni (yapay) bir dildir. Bu edisyon, türünün ilk örneği olup 16 binden fazla kelime ve ifadenin yer aldığı bir sözlük içeriyor. Kitap, dillerarası dilbilim uzmanlarına, Türkologlara, Türk dilleri ve planlı dillerin oluşturulması konularına ilgi duyan herkese yöneliktir. … ÖzTürk Dili, hiçbir zaman bütün Türk dillerini bir tek dille değiştirmeyi amaçlamıyor. Dil oluşturma projesi yalnızca lenguistik ve iletişimle ilgili hedefleri gözetir ve herhangi bir kişiye karşı yönelik değildir. Proje, herhangi bir devlet tarafından finanse edilmemektedir. Dünya Türk Devletleri Asamblesi'ndeki gayrı resmi ÖzTürk Dili Enstitüsü'nde birleşmiş olan "ÖzTürk ekibi"nin (görevle ilgili) hiçbir malı-mülkü, makamı yoktur ve kimseye tabi değildir. Proje tamamen farklı ülkelerden gönüllülerin ücretsiz çalışmalarına dayanmaktadır. Bu gönüllüler, Türk dillerinin sözlüklerinden aynı köke sahip leksemleri seçer ve bunları standart bir biçimde, "çifte çoğunluk" ilkesine (yani Türk halklarının çoğunluğunun -mutlak veya göreceli- ve Türk dillerini konuşanların çoğunluğunun -mutlak veya göreceli- varlığı ilkesine) dayalı olarak fonem-fonem (ifadeler için -morfem-morfem) ortalamasını alan bir bilgisayar programına girerler. Dilbilgisi kategorileri de benzer şekilde ortalama alınır. Bu, insan faktörünü en aza indirir ve gönüllü kararların benimsenmesini ortadan kaldırır. Aynı zamanda, bu, oluşturulan dilin mümkün olan en fazla sayıda Türk dili konuşanı için mümkün olan en fazla anlaşılırlığını sağlar. Özellikle varlıkların, oluşturulan dile yalnızca istatistiksel nedenlerle dahil edildiğine dikkat edilmelidir. Bu bağlamda, etimolojileriyle herhangi bir bağlantısı olsun veya olmasın, projenin temel kriterlerini karşılayan ve sözlüklerde bulunan tüm kelimeler ve dilbilgisi kategorileri, dilbilgisi vb., Türk dilleri olarak kabul edilir. Türk dilleri veya dildeki varlığı başka bir şekilde, örneğin dil korpuslarından ikna edici bir şekilde kanıtlanmış olanlar (bu kategoridedirler)"

Bunun yanında Kazakistan'da (Dandai 2023) ve Tataristan'da konu hakkında kaleme alınan akademik çalışmalar dikkat çekmektedir (Sabitova 2014, s.187-190; Kamaeva 2015, 122-124; Bulatova (2024), 368-373).

6. Ortak Dil Altyapısı İçin Ortak Alfabenin Kullanılmaya Başlanması İlk Adım Olabilir.

6.1. Türk Dünyasında Ortak Alfabe Çalışmaları ve "Ortak Türkçe" İlişkisi

Türk Dünyasında farklı alfabelerin kullanılması, iletişimi ve dil birliğini zorlaştırmaktadır. Bu sebeple, ortak bir alfabenin benimsenmesi, lehçeler arasındaki yakınlaşmanın ilk adımı olacaktır. Togan'ın da ifade ettiği gibi "Türk kültür sahası devrime değil, gelişmeye muhtaçtır" (Togan 1981: s.343)

1926 yılında Bakü'de düzenlenen Birinci Türkoloji Kongresi'nde Latin alfabesine geçiş önerilmiş ve bu doğrultuda çalışmalar yapılmıştır (İsaev 1979: 211). Günümüzde, Türk Devletleri Teşkilatı bünyesinde Ortak Alfabe Komisyonu kurulmuş ve 34 harften oluşan ortak bir alfabe üzerinde uzlaşmaya varılmıştır (Türk Dil Kurumu, 2024). Başta Türkiye olmak üzere bu aşamadan sonra atılması gereken adım bu alfabenin uygulamaya pilot bölge çapında da olsa geçilmesidir. Şu anki alfabesi itibariyle ortak Türk alfabesine en yakın olanı Azerbaycan alfabesidir. Konunun henüz Türkistan (Orta Asya) Türk Cumhuriyetlerinde haber seviyesinden uygulama hazırlığı ya da uygulama aşamasına geçildiğine dair bir emare bulunmamaktadır. Bu sebeple, öncelikle Türkiye'de pilot bölgelerde ortak alfabenin

kullanılabildiği ortaya konulmalı ve diğer ülkelere de bir uygulama modeli olarak sunulmalıdır.

6.1.1. Türk Halkları Alfabelerinin Ayrıştırılması ve Politik Arka Planı

Türk dilleri tarih boyunca farklı alfabelerle yazılmıştır: Orhun (Göktürk) alfabesi, Uygur alfabesi, Arap harfleri ve Latin alfabesi bu süreçte sırasıyla kullanılmıştır (Tekin, 1993, s. 17–25). Halen Latin, Kril ve Arap alfabelerini kullanan Türk toplulukları arasında bütün olumlu gelişmelere rağmen ortak alfabe konusunda yüzyıllık bir zaman kaybı ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Türk Devletleri Teşkilatı alfabe komisyonu tarafından kabul edilen ortak Türk alfabesine geçiş konusunda başta Türkiye olmak üzere somut adımlar atılarak geçilmesi hayati önem taşımaktadır. Bu bir yandan ortak Türk dilinin zaman içerisinde oluşması, diğer yandan kültürel ve sosyal yakınlaşma, diğer yandan ise Türkçe'nin küresel popülaritesinin artması gibi çok yönlü olumlu sonuçlar doğuracaktır.

Alfabeler Türk lehçelerini birbirinden ayırmaya değil, birbiriyle daha anlaşılabilir hale getirecek bir yakınlaşmayı sağlamalıdır. Bu konuda, geçtiğimiz yüzyılda bütün Slav halklarının Kril alfabesini kullanma yönünde yaşadıkları tecrübe, bu dillerin başarılı bir şekilde birbirleri ile yakınlaşması sonucunu doğurmuştur. Bu yakınlaşmanın diplomatik, kültürel, sosyal, akademik, ticari ve ekonomik alanlarda da olumlu sonuçlara sebep olduğunu bu tecrübeden de rahatlıkla görebiliriz.

Türk lehçelerinde temel kelime hazinesi neredeyse tamamı aynı iken yazı dillerinde yapılan değişiklikler ve son yüzyıl içerisinde Arap alfabesinden Latin alfabesine oradan da Kiril alfabesine geçiş, yazılı dilde anlaşmayı zorlaştırmıştır. Bölgenin dil ortaklığı, ağızlara dayalı standartlaştırma ve koordinasyonsuz olarak yeni kelimelerin ağızlara alınarak farklılaştırması ve

birbirinden uzaklaştırılması (Açık 2008: s.6) ağızları lehçeye, lehçeleri adeta ayrı dillere çevrilmesi sonucunu doğurmuştur. Dolayısıyla alfabe tek başına en önemli amil olmasa da etkili bir faktördür.

Gerek Çarlık döneminde gerekse Sovyetler döneminde işletilen Rus dil ve kültürünü merkeze alan dil politikası dolayısıyla diğer diller bu politika gereğince mahalli ayrılıklarla beslenmiş ve yeni yazı dilleri ortaya çıktıkça Rusçanın yeri daha güçlenmiş, sınırlar kesinleşmiş ve Türk dilleri arasındaki ortaklık çalışmaları konusunda olumsuz bir sonuç ortaya çıkmıştır (Açık 2008: s.6). Diğerleri mahallî dil seviyesinde gerilemiş ve o halleriyle korunmuştur. Günümüzde artık Türk lehçelerinin farklı yazı dilleri üzerinde kurulmuş olması ve birbirinden uzaklaştırılmış olması süreci eski bir Rus politikası olarak başarıya ulaşmıştır. Bu dil ve lehçelerin bir yandan Sovyetler tarafından korunduğu iddia edilebilse de bu dillerin Sovyet sonrası gelişmelerinin -Rus dilinin kültürel gücü ve hakimiyeti dolayısıyla- hiç de öyle olmadığı ortadadır. Bugün Rusya Federasyonu içerisindeki Türk lehçeleri ile Ural ve Kafkas dillerinin neredeyse tamamı tehlike altındaki diller kategorisindedir (UNESCO 2021).

20. yüzyılda Sovyet etkisiyle Türk Cumhuriyetleri Kiril alfabesini benimsemiş, ancak 1991 sonrası bağımsızlıklarını kazanan bu devletlerde Latin alfabesine geçiş çabaları hız kazanmıştır (Ercilasun 1999: 63-70; Landau 2013:133-152; Musaev 2019; Sebba 2006: 99-125; Du Boulayve arkadaşları 2021: 35-140). Bu geçişler yalnızca teknik bir geçiş değildir, aynı zamanda kimlik anlamı taşır. Alfabe, millî kimliklerin inşasında sembolik bir araç olarak kullanılır. Bu arada ifade etmek gerekir ki Sovyet sonrası dönemde alfabe reformları, "Rus etkisinden kurtulma" ve "Türk dünyasıyla yeniden entegrasyon" (Landau&Heinkele: 2001: s. 89-92.) hedefleriyle gerekçelendirilmiştir.

6.1.2. Ortak Alfabenin Kültürel ve Jeopolitik İşlevi

Ortak alfabenin oluşturulması bütün lehçelerdeki yazıların en azından okunmasını ve lehçelerdeki ortak ve benzer söz varlığı üzerinden yakınlaşmayı ve zamanla anlaşmayı sağlama potansiyeli taşır. Alfabeler ayrı olduğunda tahmin edildiğinden daha fazla bir ayrılık oluşur. Örnek vermek gerekirse Sırpça ve Hırvatça neredeyse aynı dildir, fakat alfabeleri ayrıdır. Birbirinin ancak bir şive (ağızı) veya zorlarsak lehçesi sayılabilecek olan Hırvatça ve Sırpça şu anda iki ayrı dil olarak kabul edilip işletilmektedir. Dil farklılaştığında halk olarak farklılaşma başlar.

Ortak alfabe ise sadece dilde değil, medya, dijital içerik ve eğitim alanlarında da yakınlaşma anlamına gelir. Ortak yazı sistemleri, dijital platformlar arasında veri paylaşımını kolaylaştırır, ortak haber kanalları, kitaplar ve çevrimiçi eğitim içeriklerinin üretimini standartlaştırır (Atabek: 2019: s. 202-204).

Ayrıca ortak alfabe, Türk dünyasında "ortak dil politikası" ve "jeokültürel yakınlaşma"nın zeminini sağlama anlamına gelmektedir. Alfabe, yalnızca yazı sisteminin değişmesi değil; fikrî ve kültürel beraberlik anlamında bir sembol olarak işlev görür (Fishman: 2006, s. 29–30). (Fishman, 2006, s. 29–30). Bu yönüyle ortak alfabe çabaları, kültürel entegrasyonun yanı sıra jeopolitik stratejilerin bir parçası hâline gelmiştir.

6.1.3. Ortak Alfabe Önerileri ve Kurum Yaklaşımları

Sovyetler birliğinin dağılmasından hemen sonra 1990'lı yıllardan itibaren, özellikle Türk Dil Kurumu (TDK) ve Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) çatısı altında ortak alfabe tartışmaları gündeme gelmiştir. TDK tarafından İstanbul'da 1991 yılında düzenlenen Türk Dili Kurultayı'nda, Türk lehçeleri için ortak bir Latin alfabesi önerisi kabul edilmiştir (Abdieva 2017: 108). Bu alfabe önerileri, fonetik uyum, teknik kullanılabilirlik ve siyasal kabullenilebilirlik gibi kriterlere dayanmaktadır (Grenoble 2003: 107-110). Ancak alfabede standartlaşma çabaları, sadece teknik bir konu değildir. Konunun uluslararası poltika ve diplomasi tarafları siyasi uzlaşma problemidir. Her ülkenin millî ses özellikleri ve tarihî tercihleri bu süreci karmaşıklaştırmaktadır. Bu noktada Türkiye Türkçesinde kullandığımız Latin alfabesindeki bazı seslerin eksik kaldığı, Türk lehçelerinin bir kısmında ə, q, x, w gibi ekstra harflerin bulunması gerektiği ve ancak bu şekilde karşılanabileceği, bu tartışmaların odağında yer almıştır.

Azerbaycan, Özbekistan ve Türkmenistan bu süreçte Latin alfabesine geçiş yaparken Kazakistan ve Kırgızistan da benzer dönüşüm sürecine girmiştir.

6.1.4. İletişimde Önemli bir Lenguistik Engel Detay Tespitimiz: "Detay Harfler"

Bütün bu gelişmelerle birlikte önemli olduğunu düşündüğüm bir hususa dikkat çekmek istiyorum: Türk lehçelerinin bir kısmında ə, q, x, w gibi ekstra harflerin varlığı bir zenginlik olduğu kadar teknik bazı problemlere de yol açmaktadır.

Mevcut Latin karakterli Türk alfabesi ile bir tarama yapılmadığı sürece aynı kelime için Türk dünyasındaki herhangi bir bölgeden kendi lehçelerinde yapılan taramalar, Türkçe arama sayısı hanesine yazılmamaktadır. Böylece ortak kültür ve medeniyet mirası içerisindeki birikim, adeta harf farklılıkları dolayısıyla ulaşılamaz olmaktadır. Bütün Türk lehçelerinde var olan "adam" kelimesi örneği üzerinden ilerlemek gerekirse, Türkçedeki "adam" Özbek Türkçesiyle "ädäm", "adäm", Türkmen Türkçesiyle "ādam" Uygur Türkçesiyle "adäm"dır. Fonetik vurgularıyla farklı olsalar da aynı harflerden oluşmaktadır. Halbuki, diğer dünya dillerinde aynı alfabe karakterleriyle yazılan bir ifade çok farklı şekilde okunmaktadır. Buna rağmen aynı karakterlerle yazıldığı için arama motorlarında o dilin gücü ve etki ala-

nı doğrudan doğruya genişlemektedir. "Adam" sözünü aramak üzere Azerbaycanlı, Özbek, Türkmen, Kazak, Kırgız, Tatar veya Uygur arama motorları üzerinde kendi alfabesine ait tarama yaptığında son derece kısıtlı sayıda yazılı malzemeye ulaşabilir ve bunlar genellikle tamamen kendi lehçesinde ve yerel içerikli olur. Türkiye'de yüzyıldır yazılan ve birikmiş olan kültür ve medeniyet varlığına alfabe engeli dolayısıyla online ulaşmaları mümkün olmayabilir. Aynı durum bir Türk vatandaşının, diğer Türk lehçelerinde basılmış olan yayınlara (matbuat) online olarak erişebilmesi veya erişse de okumasının güç olması dolayısıyla tercih edilmemesi gibi sonuçlar doğurmaktır.

Halbuki ister İngilizce ister Arapça veya Fransızca olsun farklı fonetik kurallarının olduğu diyalektlerin arama motorlarında aynı karakterlerle ifade edilen kelimeler dolayısıyla bu dillerden birisini kullanan kişinin alfabe engeline takılmadan tarama yapması mümkün olmaktadır.

Kanaatimce Türk lehçeleri için bu problemin iki tür çöümü vardır:

İlki, bütün TDT ülkelerinde bu harflerin aynı anda kabul edilmesi veya bunlardan vazgeçilmesi standardizasyon bakımından şarttır. Karşılıklı okuma ve paylaşım kolaylığı için de buna ihtiyaç hissedilmektedir.

İkinci çözüm ise teknik çözümdür ve ə, q, x, w gibi harfleri içeren bir kelime tarandığında arama motorunun ə, q, x, w yerlerine Türkçe alfabedeki seslere denk gelecek şekilde a veya e k, h ve v harfleriyle de eşleşecek şekilde teknik komutları içermesi gerekir.

Bu konu bir yandan ortak alfabe zaruretini ortaya koymakta, diğer taraftan Türkçe ve lehçelerinin -geleceğin dünyasında- dijital medyada gücünün ve varlığının ne olacağı hususunda belirleyici bir konudur.

6.2. Türkiye Türkçesi Lehine Bütün Lehçe ve Dillerin Geri Çekileceği Yanılgısı

Türk lehçelerinden yararlanarak oluşturulması gereken Ortak Türkçe'nin, Türkçe, dilbilim ve sosyal bilimlerin ilgili alanlarından yararlanarak akademik gerçeklere uygun şekilde Türkçenin bügüne kadarki ortak mirasından istifadeyle oluşturulması mümkündür. Bu konuda hiç kimsenin kendi lehçesini bırakıp taviz vereceği gibi yanlış bir kanaatin olması, bu tür çalışmaların en önemli engellerini oluşturur. Bu işin, dilbilim temelinde ve karşılıklı saygı çerçevesinde, makul fedakarlıklarla yapılabileceğini unutmamak gerekir. Bütün diğer lehçelerin bir anda sadece Türkiye Türkçesi lehine kullandıkları lehçeden vazgeçeceklerini düşünmek yanıltıcı bir engelleyici olur. Önceklikle Türkiye Türkçesinin de diğer Türk lehçeleri kadar ve bile isteye bozulduğunu tespit etmek gerekir (Bu konudaki düşünceler için bkz. Özmen (2015); Demirtaş 1980; Safa 2020; Banarlı 2013: 283. (Bu konudaki düşünceler için bkz. Safa 2020; Banarlı 2013: 283; Özmen 2015; Demirtaş 1980).

Türk lehçelerinin çoğunda Sovyetler Birliği döneminde Rusçadan öncelikle teknik kelimeler alınmış, Türkiye Türkçesinde olmayan bazı Arapça ve Farsça (heftat, heştat gibi) kelimeler özellikle kullanıma sokulmuştur. Aynı dönemlerde ise Türkiye Türkçesiyle diğer lehçeler arasındaki köprüleri oluşturan ve asırlardır kullanılan ortak Arapça ve Farsça kelimelerin atılması aradaki köprüleri parça parça kaldırmıştır. Türkiye Türkçesi mevcut hâliyle Türk dünyasındaki bütün bir edebî, mesleki, tarihî birikimi kaldırmayacağı gibi araya giren uzun yıllar ve ayrılıklar ile mevcut psikoloji diğer Türk dil, lehçe ve ağızlar aleyhine ve Türkiye Türkçesi lehine bir kabul veya vazgeçmeye müsait değildir. Ancak, aşağıda da ifade edildiği gibi Türkiye Türkçesi, Türkiye ve yakın çevresinde yaklaşık 90 milyon kişi tarafından konuşulmaktadır. Türkiye Türkçesi, 140 milyon kadar Oğuz grubu diyalekt-

leri konuşanları için uygun iletişim imkanları sağlanmak kaydıyla rahatlıkla öğrenilip işletilecek bir dildir. Fakat Çağatay ve Kıpçak grubundan olan Türk lehçeleri konuşanları için aynı kolaylıkla bir kabul söz konusu olmayabilecektir.

Herkesin buluşabileceği dil veya lehçenin isimlendirilmesi önemli olmamakla birlikte, "Türkiler ortak dili" veya "Türkiler Esperantosu" oluşturulması bugün hâlâ mümkündür. Ceditçilerin neredeyse 100 yıl önce yarım kalan rüyalarının yeniden hayata geçirilmesi olan bu teklif hâlâ mümkündür ve bir yıllık istikrarlı bir çalışma ile "ortak Türkçe"nin oluşturulması için sağlıklı bir zemin çalışması yapılabilir.

6.3. Ortak Dil İçin Ortak Terim ve Kelime Hazinesi Geliştirilmesi Önşartı

Lehçeler arasında ortak bir terminoloji oluşturmak, bilim ve kültür alanlarında iş birliğini artıracaktır. Türkiye'de düzenlenen Dil Kurultayları sırasında, Türkçe köklerden yeni terimler türetilmesi yönünde çalışmalar yapılmıştır (Minsafina 2020: 14). Ancak dili sadeleştirmede abartılı ilerleyiş, Türkçe mantığına uygun ortak kelimeleri birbirinden almak, ortak dil mantığına göre veya geçmişte var olan kelime dağarcığından hareketle yenilerini oluşturma şeklinde gelişmemiştir. Hatta bunun da ötesinde dilde sadeleştirme ile adeta bilinçli bir şekilde Türk lehçeleriyle ortak köprü olan kelimeler adeta özenle seçilmiş gibi atılmıştır. (bkz. Oğurlu: 2016; Oğurlu: 2024)

Yeni kelimelerin bir yandan dilde açılım imkânı sağladığını ancak diğer yandan halkın kullandığı kelimelerden ve ağızlardan sözler almak ya da Türk dünyasında ortak kullanılan kelimeleri seçmek yerine, Türk dili ve semantiğine uygun olmayan kelimelerin masa başında üretilmiş olması üzüntü vericidir (Oğurlu: 2017a). Siyasi, tarihî, kültürel, coğrafi vb. gerekçelerle Türkçe'nin lehçelerinin bağımsız resmî diller olarak gelişimi; coğrafi

konumların uzaklığı, iktisadi ilişkilerin ve yolların geçmişe göre farklılaşması, devletlerin farklı siyasi idareler altında kalması gibi sebeplerle Türk dilleri terminolojisi sisteminin yazılı olarak yaklaşık 1200 yıl öncesine dayandırabileceğimiz başlangıç noktasına göre neredeyse tamamen farklılaştığını görüyoruz (Oğurlu: 2024, s.32).

Bu noktada Türkçeyi koruma adına iyi niyetlerle çıkılan yolda Türkçenin nasıl bir tahribe uğradığını ve ortak kelimelerin nasıl atıldığını hatırlamakta fayda var:

Türkçeyi arındırma adına iyi niyetlerle yola çıkılmasına rağmen beklenmedik sonuçlar ortaya çıkmıştır. Türkçeyi tarih içerisindeki doğal gelişme sürecinden kesintilerle ayırmak linguistik ve kültürel açıdan bağlı olduğu coğrafyayla kopmasına sebep olmak, atılan kelimelerin karşılıklarının üretilememesi ve böylece gelişmiş bir dil olmaktan uzaklaşmasına yol açmak gibi umulmadık sonuçlar ortaya çıkmıştır (Oğurlu, 2019: 33).

Dil konusu yalnızca sosyo-kültürel boyutları olan bir saha değil stratejik yönleri de bulunan önemli bir meseledir. Çünkü bütün sosyal bilimler alanlarında olduğu gibi konunun tarihî ilişkiler ve gelişme yönüyle zaman boyutu ve coğrafi alan ile ilişkisi üzerinden mekân boyutuyla ilgili olan ve bunun yanında dil felsefesi ve semantik ile ilişkileri de düşünüldüğünde felsefi derinlik boyutu dikkate alınması gereken bir sahadır (Oğurlu, 2019).

6.4. Türk Lehçelerinin Yakınlaştırılması ve Birleştirilmesinde Metot Önerilerimiz

6.4. 1. Yakınlaştırma ve Birleştirmede "Metot Önerimiz-1": Lehçe Gruplarının 3 Üst Başlıkta Toplanarak Yakınlaştırılması

"Orta Türkçe" / "Ortak Türkçe" mümkün olan bir ihtimaldir. Bunun önündeki engellerden birisi de kendi lehçelerine ko-

rumacı bir kıskançlıkla sahip çıkan kişilerin iyi niyetli olsun veya olmasınlar bu çalışmaların önünde engel olma riski her zaman vardır. İstisnasız herkes kendi lehçesinin merkezde olmasını ve diğerlerinin kendi lehçesini öğrenmelerini veya kendilerine tabi olunmasını veya kendilerine yakınlaşılmasını isteyerek bu süreci kilitlemeleri mümkündür. Fakat sadece birkaç asır içinde birbirinden ayrılmış ve akrabalıklarının farkında olan halkların lehçelerinin daha uzun vadeli bir hedef için birbirine yakınlaştırılması önerisi bu sürece karşı olan direnci daha rahat kırabilecektir. 1991'den bu yana konuyu yakınen takip edenler devletler çapında "Orta Türkçe" / "Ortak Türkçe" amacıyla, sözlük veya müfredat çalışması, basın yayın, film ve sosyal medya çalışmalarının olmadığı hatta dilbilim komisyonlarının bile kurulamadığı görülüyor. Çalışmaların genellikle iyi niyetli amatör ve ferdî çalışmalar olarak kaldığı görülüyor. Bu sebeple, eğer doğrudan bir "Orta Türkçe" / "Ortak Türkçe" çalışması yapılmayacak veya yapılamayacaksa ilk adım olarak Türk lehçelerinin ayrıldıkları dönemlerdeki gibi üç ayrı lehçe gurubu altında birbirine yakınlaştırılarak birleşmenin önü açılmalı ve ispatlanmalıdır.

Birbirine yakın olan lehçelerin birleştirilmesi konusunda başarılı olmak mümkün ve nisbeten daha kolaydır. Bunun için "ortak Yeni Çağatayca", "ortak Yeni Oğuzca" ve "ortak Yeni Kıpçakça"* için çalışılması yönünde ortak Türkçe amacına giden bir yol da tercih edilebilir.

1- Özbekçe ve Uygurca "ortak Yeni Çağatayca"da;

2- Kazakça, Kırgızca ve Tatarca "ortak Yeni Kıpçakça"da;

3- Azerbaycan, Türkiye ve Türkmenistan'da konuşulan Oğuz dilleri olan Azerbaycan, Anadolu ve Türkmen Türkçelerinin "ortak Yeni Oğuzca"da yeniden yakınlaştırılarak buluşturulması mümkün bir yoldur.

* "Ortak Yeni Çağatayca", "ortak Yeni Oğuzca" ve "ortak Yeni Kıpçakça" ifadeleri iddialı bir yeni öneri olarak ilk kez litaratürde tarafımdan kullanılmıştır ve "Ortak Türkçe" hedefini kabul etmekte zorlanan lehçelerin birçok savunucusu tarafından da kabul edilebilir bulunacaktır.

Böyle bir aşama sadece birinci adım olabilecektir. Bu üç lehçenin yeni kelime kazanımlarında üç lehçeden mümkün olduğunca ortak olanları seçilerek gelişmesi halinde nihai ve ikinci aşama olan "Ortak Yeni Türkçe" için zemin çalışması tamamlanmış olacaktır. Bununla birlikte, bu birleştirmenin sadece bir ilk aşama oluşturabileceğini ve daha sonra kendi içinde birleştirilmiş olan bu lehçelerin yine ortak kelimelerle beslenerek "Ortak Yeni Türkçe"nin oluşturulması aşaması daha makul ve gerçekçi olabilecektir.

6.4.2. Yakınlaştırma ve Birleştirmede Metot Önerimiz-2

Diğer lehçeler, ağızlar ile birlikte dilde zenginleşme için iyi bir kaynaktır (Oğurlu (2024), s.32). Bu gerçek, Türkçenin sadeleştirilmesi amacıyla başlayan ancak daha sonra aşırılıklarla amacından sapan ve yanlış uygulamalarla işletilen "özTürkçeleştirme" hareketi sırasında kısmen başvurulan ancak hızla vazgeçilen bir yöntem olmuştur ve çok az sayıda kelime diğer lehçe ve ağızlardan alınmıştır.

Aşağıda ortak Türk anlaşma diline (Türkilar Esperantosuna) giden yolda yapılması gerekenler konusunda öteden beri konferanslarımda dile getirdiğim metodolojinin araç ve adımları şunlar olmalıdır:

6.4.3. Büyük Türkçe Sözlük Çalışması Tamamlanmamıştır ve Öncelikli Olmalıdır.

Türkiye Türkçesinin öncelikle kendi söz varlığını diğer bir ifadeyle kelime dağarcığını tespit etme anlamında en önemli temeli oluşturan sözlük/kamus/lugat çalışmalarının tamamlanmasıdır. Bunun için de mevcut Türkçe sözlüklerin birleşti-

rildiği büyük bir sözlüğün oluşturmasıyla işe başlamak gerekir. Bugün Türk dil kurumu sözlüğündeki 624.000 kelime sayısı çok önemli olmakla birlikte Türk dil varlığının tamamını oluşturmaz. Çünkü bu sözlüğün içerisinde ağızlarda kullanılan ve Türk dilinin ortak varlığının önemli bir kısmı olarak unutulmaya yüz tutan kısmen köylü ve kırsal alan dili olarak ya da eski sözler olarak düşünülen binlerce ortak kelime bu sözlük içerisinde yer almamaktadır. Bu sebeple ağızlar sözlüğünün Türkiye genelinde kullanılan varlığının büyük Türkçe sözlüğe aktarılması ve bunun yanında terim sözlüklerindeki yüzbinlerce kelimenin de aktarılmasıyla bir milyonun çok üzerinde kelimeye sahip olacak bir sözlüğe ulaşmak öncelikli görev olarak alınmalıdır. İngiltere, ABD, Rusya, Fransa, Almanya gibi ülkelerde gelişmiş sözlük düzenlemelerinde, örneğin İngilizce sözlüklerde sadece Kanada veya Yeni Zelanda'da yerel olarak kullanılan sözlerin dahi yanında yer adı bildirilerek aktarıldığını ve literatürde kullanılması için bir potansiyel oluştuğunu görebiliyoruz. Bununla asıl amaç; Türk dil varlığını bir bütün olarak ortaya koymak, hiç kuşkusuz öncelikle Türk dilinin köklerinden bugüne kadar taşınan kelime ortaklıklarını ortaya çıkarmak ancak bununla sınırlı kalmayarak diğer dillerden de ortak olarak alınmış kelimeleri bu dağarcığın içerisinde korumaktır. (Oğurlu (2024), s.10)

Bu adımdan bir sonraki önemli hamle Türkçenin farklı lehçe ellerindeki ortak dil mirasının hangi köken ve kaynaktan geldiğine bakılmaksızın ortaya çıkarılması ve ortak kelimelerin işlendiği metinlerin ve konuşmaların yaygınlaştırılması olmalıdır.

Herhangi bir dile doğal ve organik gelişme süreci dışında yapılan her mekanik müdahale ya da dil mühendisliği girişimleri o dile ve onun bağlantılı olduğu diğer dil ve lehçeleri ile bağlantılarına zarar verir. O dilde yüzlerce yıl içerisinde tarih ve kültür hafızasında yer alan kültür varlıklarıyla da ilişkiyi koparır ve tarihî miras birikimine zarar verir. Bu arada şunu ifade etmek

gerekir ki yukarıda da vurguladığımız gibi iyi niyetle Türkçenin sadeleştirilmesi için yola çıkılmış iken özellikle Azerbaycan, Özbek, Uygur ve Kırım Tatar Türkçelerindeki ortak söz varlığının özenle seçilircesine Türkçeden atılması büyük bir kayıp olmuştur. Gerçekten de tarihî ve kültür mirasımız bu söz varlığı ile işlenerek bugüne taşındığından Türkiye'nin kendi hinterlandı ve dost-kardeş ülkelerle olan kültür bağlarının zayıflaması diğer taraftan bütün bir coğrafyayla ve tarihle bağların koparılması gibi dünyada örneği görülmemiş bir durum ortaya çıkmıştır (Oğurlu (2024), s.33). Diller kendi kültür havzalarında işlenerek güçlenen kendisini ve çevrelerini besleyen güçlü araçlardır. Mevcut ve yerleşik kelimeler olarak Türk dilinde bin yıla yakın süredir kullanılmakta olan Arapça ve Farsça kelimeler eğer diğer Türk lehçelerinde var ve işletiliyorlarsa bu kelimelerin Türkçeden hiçbir şekilde atılmaması gerekir; çünkü bu kelimeler ortak Türk dil ve lehçeleri literatüründe kullanılmış ve kullanılmakta olan kelimelerdir ve önemli bir temel oluşturur.

Öncelikle ekte sunulan Swadesh listesi gibi Türkçe için karşılaştırmalı çalışmaların yapılarak tamamlanması ve öncelikle Türkçe kökenden gelen ortak kelimelerin bütünün tespiti ve bir temel oluşturmak üzere ortak söz varlığının çıkartılması şarttır. Bunun için yeterli online kaynaklar şu anda mevcuttur. Ercilasun'un 7285 kelime karşılaştırmasını yapan 9 lehçedeki çalışması büyük fedakârlık gerektiren, önemli ve çok değerli bir başlangıç çalışmasıdır (Ercilasun 2022). Yazarını tespit edemediğimiz önemli diğer bir çalışma olan Türk Lehçeleri Sözlükleri de muhtemelen aynı kaynaktan alınmakta birlikte teknik arama imkânı ve bunun yanında örnekler sunmaktadır (Türk Lehçeleri Sözlükleri 2022).

6.4.4. Yakınlaştırma ve Birleştirmede Metot Önerim-3: Orta Türkçe İçin "Yaşayan Orta Noktalar" (Kırım Tatarcası, Kumukça ve Harezm Şivesi)

Yaşayan Türk şivelerinden olan Kumuk Türkçesi ile Kırım Tatar Türkçesi gibi Kıpçak ve Oğuz dil özelliklerini aynı anda taşıyan ve Türk Lehçeleri ortalamasını temsil eden ve edebî olarak az ya da çok işlenmiş dillerin desteğiyle bugüne kadarki sözvarlığındaki ortak kelime mirası ortaya çıkarılabilir (Oğurlu, (2015), s.97 vd.; Oğurlu (2024), s.32). Örneğin Dağıstan'da konuşulan Kumukça, bir dönem Kafkasya'da ortak iletişim dili olarak kullanılmış ve Kuzey Kafkasya Dağlı Halklar Konfederasyonu'nun resmî dili olmuştur. Çünkü Kumuk Türkçesinde konuşabilen bir kişinin Karaçay-Balkar, Nogay, Tatar lehçe ve şiveleriyle rahatlıkla iletişim kurabildiği, bu Kıpçak ve Oğuz özelliklerini aynı anda taşıyan lehçenin Azerbaycan ve Türkiye Türkleri tarafından da Tatar, Karaçay-Balkar, Nogay, Kazak ve Kırgızlar tarafından da kolaylıkla öğrenilebildiği bilinir (Oğurlu 2022, https://ajanskafkas.com/soylesi/yucel-ogurlu-ile-kafkas-dilleri-uzerine-soylesi/).

Ortak Türkçenin oluşturulmasında öğrenilmesi hemen bütün Türk lehçelerinin konuşanları için kolay olan Kırm Tatarcası ve Kumuk Türkçesinin bir aracı olarak kullanılması faydalı olabilir. Diğer yandan tarihte konuşulan Harezm Türkçesinden farklı olarak bugün Özbekistan'daki bir Oğuz lehçesi olarak Harezm lehçesi; Türkmen, Azerbaycan, Özbek ve Anadolu Türkçesi arasında ortak özellikleri taşıyan bir lehçeyi ifade etmektedir. Ortak Türkçenin oluşturulmasında incelenmesi gereken önemli bir kaynaktır.

6.4.5. Yakınlaştırma ve Birleştirmede Metot Önerim-5: Tarihi Kaynak (Tarihi Karahanlı ve Harezm Türkçesi Birikimi)

Ortak Türkçenin tarihî temellerinde henüz kısmen ayrılmanın yaşandığı Karahanlı ve Harezm Türkçesi temelinde tarihî linguistik çalışmalar yapılarak rekonstruktif çalışmalar mümkündür. (Oğurlu (2024), s.32).

Çünkü bu dönemde gerek Karahanlı Türkçesi gerekse tarihî Harezm Türkçesi henüz Türk lehçelerinin bugünkü gibi ayrılmadığı ortak noktaları ifade eder. Bu sebeple her iki tarihî kaynaktan yararlanılması gerekir.

6.4.6. Yakınlaştırma ve Birleştirmede Metot Önerisi-5: Bir Başarı Hikayesi Olarak "Orta Türkçe"

Ortak dil oluşturulması için somut adımlar konusunda Gaspıralı ve arkadaşları gibi Ceditçilerin çalışmalarından yukarıda bahsetmiştik. Bunun yanında, somut bir başka öneri de 1920-1990 yılları arasında İstanbul, Paris, Berlin ve Münih gibi şehirlerde Türkistan (Orta Asya) kökenli aydınların çıkarttıkları yayınlarda kullandıkları dil olan "orta dil" tecrübesinden yararlanmaktır (Açık 2008: 6).

"Orta Türkçe" veya "orta dil" ile kastedilen Kırım kökenli olan başta Tatar aydınları olmak üzere birbirleriyle kendi lehçelerinde konuşarak zamanla geliştirilen ortak bir Türkçenin oluşturulduğunu ve bu mirasın yazılı olarak da eserler verilirken bir şekilde kayıt altına alındığını biliyoruz. Gaspıralı'nın eserlerinde ve Avrupa'da çıkartılan birçok yayında görebildiğimiz bu dilin şu anda adeta hiç çalışılmamış gibi ortadan kalkması büyük bir kayıp ve gerilemedir.

Sonuç

Diyakronik perspektifle bakıldığında henüz Türk lehçelerinin birbirinden ayrılmadığı dönemlerde bütün Türk dillerinin tek bir gövdeye bağlı olduğu, yani henüz ön-Türkçe'nin bir teoriye göre bugünkü Moğolistan'ın kuzeyinde, diğer bir teoriye göre ise Hazar Denizi kuzeyinde bir yerlerde doğduğu varsayılıyor. Türkistan'da farklı kültür ve kimlikleri meczederek ortaya çıkan yoğun Türk popülasyonu, siyasi, askerî ve iktisadi gerekçelerle kabına sığmayan hareketliliği ile kuzey hattında Kıpçak lehçeleri konuşanların; Batıya doğru Oğuz lehçesi konuşanların; güney ve doğuya doğru ise Çağatay grubu lehçeleri konuşanların daha geniş alanlara yayılması ile dillerini taşımışlardır.

Bugün Türkçe ve Türk lehçelerinde konuşanların toplam nüfusu 200 milyonun üzerindedir ve bu lehçeler, Asya'nın kuzey doğusundan bütün bir Türkistan (Orta Asya) bölgesine, Balkanlardan Rusya Federasyonu'nun içlerine kadar geniş bir sahada konuşulmaktadır. 1980'lerde yalnızca Türkiye'de resmî dil olan Türk dili, lehçeleriyle birlikte bugün artık KKTC ile birlikte yedi ülkede resmî dildir. Bunun yanında, Kosova ve Irak'ta bölgesel statüde kısmi resmî dildir. Kuzey Makedonya, Bulgaristan, Romanya, Yunanistan'da ise tanınmış azınlık dili statüsünde kullanılmaktadır. Almanya, Fransa, Hollanda, Avusturya gibi göç almış olan ülkelerde de geniş kullanım alanına sahiptir. Bunun dışında, Tataristan, Gagavuzya, Dağıstan, Karaçay-Çerkes ve Kabardey-Balkar gibi özerk cumhuriyetlerde de ilgili Türk lehçesi veya şivesi (ağız) birinci veya ikinci resmî dil sıfatında kullanılmaktadır.

Bugün halen yüzyıllar geçmesine, araya coğrafi ve siyasi engeller girmiş olmasına rağmen, ayrıca Türkçe ve lehçelerine yapay müdahaleler dolayısıyla lehçelerin uzaklaşması bilerek veya bilmeyerek sağlanmış olsa da birbirleriyle rahatlıkla anlaşabilen

üç grup altında toplanabilir: Oğuz, Çağatay ve Kıpçak grupları. Bir metodoloji ve geçiş aşaması önerisi olarak bu üç lehçenin önce kendi alt diyalektleri ile "yeni Oğuzca", "yeni Çağatayca" ve "yeni Kıpçakça" olarak kendi içinde yeniden bütünleşmesi ve daha sonra bu üç lehçenin "ortak Türkçe" çatısı altında yeniden bir tasarımla birleştirilmesi teknik olarak mümkündür.

Bununla birlikte, "Orta Türkçe" / "Ortak Türkçe" veya "Türk esperantosu ya da "Türkiler esperantosu" isimlerinden hangisiyle adlandırılırsa adlandırılsın, Türk halklarının ortak bir konuşma ve anlaşma dilinin olması gerektiği konusunda çok taraflı bir talebin olduğu açıktır. Bu noktada herkesin Türkiye Türkçesini öğrenmesini beklemek ya da bütün lehçelerin zorunlu olarak Türkiye Türkçesine yakınlaşmak durumunda olduğunu düşünmek yanıltıcı ve geciktirici bir sebeptir. Konjonktürel ve siyasi sebeplerle ve karşı propaganda etkisiyle Türkiye Türkçesinin bütün Türk dünyasının ortak dili olmasını beklemek aşırı iyimser ve iyi niyetli bir yaklaşım olur. Türkiye Türkçesinin bütün Türk dünyasında sevdirilmesi ve yaygınlaştırılması son derece önemli olmakla birlikte, bahsettiğimiz "ortak Türkçe" daha farklı bir anlam ve değere denk düşmektedir.

Diğer bir yol da mevcut Türk lehçelerinden istifadeyle ortaya çıkacak olan bir "Türk esperantosu", Türk lehçelerinden herhangi birisini bilen bir kişi için kolaylıkla öğrenilebilir olan ikinci bir dil gibi olacak ve ortak anlaşma dili olacaktır. "Ortak Türkçe" veya rahatlıkla diğer ülkelerde de kabul edilebilecek olan diğer bir adlandırmayla "Türkiler esperantosu", ciddi bir metodoloji üzerine kurulu, geniş katılımlı, uzun soluklu, istikrarlı ve özel bir çalışmanın uzmanlar tarafından yürütülmesini gerekli kılıyor.

İkinci Meşrutiyet yılları, neredeyse eş zamanlı olarak hem Rusya ve Türkistan bölgesindeki Türkler arasında hem de İstanbul'da, dillerin birbirine yakınlaştırılması ve Türkçe merkezli

olarak sadeleştirme hareketlerine ilk adımların atıldığı dönemler olmuştur. Ceditçilerin ciddi ve somut çalışmaları ortak Türkçe konusunda önemli ve iz bırakan gayretler olmuştur. Ancak onların "yeni usul" olarak adlandırdıkları "usul-i cedit" dönemin şartları içerisinde maalesef ne Türkistan'da ne Rusya içerisinde ne de Osmanlı Devleti içerisinde hak ettiği yaygınlıkta bir karşılık bulamamıştır. Buna rağmen onların kendi dönemlerinde kaleme aldıkları eserlerin dilinin "ortak Türkçe" bakımından yeniden gözden geçirilmesi bu konuda önemli faydalar sağlayacaktır. Aynı mantıkla hareket eden ve Avrupa'ya bu bölgelerden gelen insanların çıkardıkları dergi, kitap ve gazetelerde kullanılan dil, "Orta Türkçe" veya "ortak Türkçe" için uygun bir zemin olmuş ve fiilen kullanılmıştır.

Türkiye'de literatürde özellikle ortak alfabe ve ortak Türkçe konusunda kaleme alınan makale ölçeğinde çok sayıda çalışma bulunmakla birlikte bu düşüncenin somutlaşmasını sağlayacak olan ve bir metodoloji önerisi sunan çalışma eksikliği dikkat çekmektedir. Özbekistan, Tataristan ve Kazakistan'da tamamen gönüllü teşekküller tarafından "ortak Türkçe" çalışmaları ciddi bir dil bilim metodolojisi üzerinden yapılmış, ancak bugüne kadar Türkiye'de maalesef gündeme girememiştir. Bu konuda metinde de atıfta bulunduğumuz sözlük çalışmaları ve dilbilim önerilerini içeren çalışmaların Türkiye Türkçesine kazandırılması ve bu kişilerin Türkiye'ye davet edilerek ilgililerle buluşturarak somut adımlar atılması elzemdir.

Ortak Türkçenin oluşturulabilmesi için ön şart olarak gerekli gördüğümüz metodoloji meselesi üzerinde özellikle durulmalıdır. Konu üzerinde derinlemesine bilgiye sahip olmayanların sathi bilgileri, ortak dil meselesi konusunu perdelemektedir. Örnek vermek gerekirse ortak alfabe konusunda Türk Devletleri Teşkilatı Komisyonu'nun almış olduğu karar son derece hayati ve önemlidir. Ancak bununla doğrudan "ortak Türk dili" oluşturulacağı gibi bir algının oluşması da o derecede yanlış olur. Ortak Türkçenin oluşturulabilmesi için ortak alfabe ilk basamak ve belirli ölçüde katkı sağlayacak bir araçtır. Ortak alfabenin hayata geçirilerek uygulanması halinde basın yayın ve sosyal medyada birbirini daha kolay izleyebilen ve anlayabilen bir kitle oluşacağından dolayı önemli bir adım atılmış olacaktır.

Ancak ortak dilin oluşabilmesi için mutlaka mantıklı metodolojinin izlenmesi şarttır. Önerilerimiz şu şekildedir: Bütün Türk lehçelerinin şivelerinde (ağız) var olan kelimeler de dahil olmak üzere sözcüklerini tamamlamaları ön şarttır. Çünkü "ağızlar sözlüğü"nde yer alan ve resmî dilde ya da literatürde kullanılmayan birçok ortak kelime halkın dilinde yaşamaktadır. Bu sözlüklerin içerisinde öncelikle Türkçe kökenli olan ortak kelimelerin tespiti gerekir. İkinci adım olarak Türkçe kökenli olmayan ve binlerce yıldır literatürde kullanılan ortak kelimelerin tespiti gerekir.

Ortak Türk anlaşma dilinin oluşturulabilmesi için bir taraftan mevcut ortak kelime dağarcığının tespiti ve bunun yanında teknolojik alanlarda ortak terim ve kelime hazinesinin geliştirilmesi bir ön şarttır. Buna ek olarak semiyotik yani gösterge bilim alanında özel çalışmalar yapılarak yeni kavramlar konusunda ortak kelime ve tanımlamaların seçilmesi gereklidir.

Türkiye Türkçesinin bir zamanlar kelime hazinesinde var olan ve zamanla kullanılması bırakılan ancak diğer Türk lehçelerinde halen işletilmekte olan yaklaşık 300 kelimenin yeniden diriltilmesi karşılıklı anlaşılabilirliği ciddi seviyede yükseltecektir.

Türkiye Türkçesinde teknik kelimelere karşılık gelecek şekilde son dönemlerde üretilmiş olan ve kabul görerek yerleşen bilgisayar, bölge, bölüm, uçak, seçim ve yerel gibi Türkçe fonetiğine ve mantığına uygun bazı kelimelerin diğer Türk lehçelerine

kazandırılması da karşılıklı anlaşılabilirliği artıracak diğer bir argüman olacaktır.

Türk lehçelerinin birbirlerine yakınlaştırılması ve zamanla birleştirilebilirliği konusundaki metot önerilerimizden birisi de Türk lehçe ve şivelerinde yaşayan orta noktaları temsil eden Kırım Tatarcası, Kumuk Türkçesi, yaşayan Harzem şivesi gibi şivelerin öğrenilmesi, öğretilmesi ve ortak Türkçe zemini gözüyle bakılarak üzerlerinde çalışma yapılmasıdır.

Bunun yanında ortak Türkçe üzerinde çalışılırken Türkçe'nin birçok lehçesinin bir arada yaşadığı dönemler olan Karahanlı ve tarihî Harezm Türkçesi üzerinde özellikle durulmalı ve ortak kelime hazinesinden istifade edilmelidir.

Bunlar yapılırken yeni teknolojilerin sağlayacağı fırsat ve imkanların göz ardı edilmemesi gerekir. Dijital medyanın yayılması ve sosyal medya içeriklerinin sınır tanımaksızın paylaşılması imkanları gün geçtikçe daha da artmaktadır. Doğru içerik, doğru usul ve doğru paylaşımların Türk lehçelerinin birbirini tanıması ve yakınlaştırılması açısından önemi büyüktür.

Bunun yanında yapay zekâ imkanları gerek depolama gerek istatistik gerekse taksonomi oluşturma ve ulaşılan bilgilerin yorumlanması bakımından büyük fırsatlar sağlamaktadır. Ortak tür lehçelerinin oluşturulmasında, ortak kelimelerin tespitinde yapay zekanın sağlayacağı imkân çok yüksektir. Çünkü farklılık ve benzerliklerin tespiti bu araçlarla çok daha kolay yapılabilmekte ve arşivlenebilmektedir.

EK 1. TÜRK DİLLERİ AİLESİ AĞACI

(Türk Dilleri Ağacı, https://turkic.elegantlexicon.com/tree.php)

TÜRK DİLLERİ AİLESİ

I

├── **Türkiye Türkçesi**
├── Avar (kötü belgelenmiş)
├── Bulgar
│ ├── Hunca (Ölü dil) (sadece isimlerinden ve ünvanlarından biliniyor)
│ ├── Bulgar (Ölü dil)
│ │ ├── Tuna Bulgarı
│ │ └── Volga Bulgarı
│ └── Çuvaşça
│ ├── Anatri
│ └── Viryal
└── **ORTAK DÖNEMLER TÜRKÇESİ**
├── Orhun Türkçesi (Ölü dil)
├── Karahanlı (Ölü dil)
├── Eski Uygurca (Ölü dil)
├── Sibirya Türkçesi?
│ ├── Lena Türk
│ │ ├── Saha
│ │ └── Dolgan
│ └── Sayan Türkçesi
│ ├── Tayga

- Tofa
- Tuvan'ın Toju lehçeleri (Tùga, Tùxa)
- Tuvan'ın (Tuxa) Tere-Xöl lehçeleri
- Soyot-Tsataan
- Soyot
- Duhan (Tuha)
- Bozkır
- Standart Tuva (Tïva)
- Tuha
- Altay Tuva
- Tsengel Tuvalı
- Çungar Tuva (Dïba)
- Yenisey Türkçesi
- Yenisey Kırgız (Ölü dil)
- Hakaslar (birçok farklı lehçeye sahip)
- Kaçin
- Sagay
- Kızıl
- Kısa
- Orta Çulım-Mrass-Yukarı Tom bölgesinin ağız türleri
- Ös (Orta Çulım olarak da bilinir)
- Şor'un Mrass lehçesi olarak adlandırılır
- Fu-yü Kırgız
- Batı Uygurları
- Halaç
- Halaç
- Orta Türkçe (Tarihi)
- Kuzey Altay
- Aşağı Çulım-Kondoma-Aşağı Tom bölgesi ağızları
- Aşağı Çulım
- Kondoma (Shor'un sözde bir lehçesi)
- Kuzey Altay Özü
- Kumand-Kiji
- Kuu-Kiji
- **OĞUZ**
- Peçenek (Ölü dil)
- Salar ve batıdaki çeşidi İli Salar
- Batı Oğuz
- Osmanlı Türkçesi
- **Türkçe** (birçok ağzıyla)
- Ahıska Türkçesi/ Gürcistan Urumcası
- Kıbrıs Türkçesi
- Suriye Türkmencesi
- **Gagauz**
- Kıyı Kırım Tatarı (Yalıboyu)
- **Orta Oğuz**
- Azerbaycan dili (Azerbaycan Cumhuriyeti)
- İran Azerbeycanı Türkçesi
- Sonqori (Sunguri)
- Güneydoğu Horasan Türkçesi
- **Güney Oğuz**
- Kuzeybatı Horasan Türkçesi
- Güneybatı Horasan Türkçesi

- **Kaşkay**
- Aynallu
- Afşar (birkaç farklı ağzıyla)
- Afşar-e Nanakçi
- **Kuzey Oğuz**
- **Türkmen**
- Trukmen (Stavropol)
- **Doğu Oğuz**
- Kuzey Horasan Türkçesi
- Kuzeydoğu Horasan Türkçesi
- Oğuz Özbek
- **KIPÇAK-TÜRK**
- Türkçe
- Harezmli (Ölü dil)
- Çağatayca
- **Özbekçe**
- Afgan Özbek (Sar-e Pol)
- Taşkent Özbek
- **Uygurca**
- Kalpin Uygurca
- Lopnor Uygur
- Äynu (Farsça karışım ve Uygur gramerli karma bir dildir.)
- İli Türki
- **Kıpçak-Kırgız**
- Kırgız-Altay
- **Kırgız**
- Güney Altay
- **Altay**
- Mayma kiji (Altay'ın kendine özgü bir alt türü)
- Telengit (iki ana lehçeye sahiptir)
- Telengit Tölös
- Çuy Kiji
- Teleütçe
- Tuba Kiji (Kuzey Altay grubuna geçiş)
- **KIPÇAK**
- Batı Kıpçakçası
- Kuman (Ölü dil)
- Ermeni-Kıpçak (Ölü dil)
- Memlük (Ölü dil)
- Uzak Batı Kıpçakçası
- Karaim'in Batı versiyonları
- Trakay
- Haliç
- Kırım ve Azak Türkçesi (yoğun Oğuz karışımıyla)
- **Kırım Tatarcası** (Kıpçak çeşitleri) (iki alt çeşidi vardır)
- Orta Kırım Tatarcası ve Tat Tatarları (ağır Oğuz karışımıyla)
- Bozkır Kırım Tatarı (daha az Oğuz karışımı)
- Volga-Ural-Kafkasya
- **Volga-Ural**
- **Tatar**
- **Başkurtça**

- **Kafkasya Kıpçakçası**
- **Karaçay-Balkar**
- **Kumuk**
- **Nogay-Merkez**
- **Nogay**
- Karagaş-Nogay
- Yurt Tatar
- Alabugat Tatar
- Orta Kıpçak
- **Kazak**
- **Karakalpak**
- Kıpçak Özbek
- **Sibirya Tatarı**
- Tobol-İrtiş Tatarı
- Baraba Tatar
- Tomsk Tatar

EK 2. TÜRK DİL AİLESİNDEN SWADESH LİSTESİ KARŞILAŞTIRMASI (*)

1	**Türkiye**	**Azerbey-can**	**Türkmen**	**Kumuk**	**Kırım Tatar**	**Tatar**	**Kazak**	**Kırgız**	**Özbek**	**Uygur**	**Karahan (Tarihi)**
2	ben	mən	men	men	men	min	men	men	men	men	men
3	sen, siz	sən	sen	sen	sen	sin	sen, sız*	sen	sen	sen, siz*, sili*	sen
4	o	o	ol	ol	o	ul	ol	al	u	u	ol
5	biz	biz	biz	biz	biz	bez	bız	biz	biz	biz	biz
6	siz	siz	siz	siz	siz	sez	sender, sızder*	siler	siz, sizlar, senlar	siler, sizler*, her qaysiliri*	siz
7	onlar	onlar	olar	olar	olar	alar	olar	alar	ular	ular	olar
8	bu	bu	bu	bu	bu	bu	bûl	bul	bu	bu	bû
9	şu, o	o	şu, şol	şo, ol	şu, o	tege, şul	ol, sol	al	shu, o'sha	u	ol
10	burada	bura	şu taýda, onda, bäri	munda, şunda	mında	Monda ,biredä, bu cirdä	münda, mynda	bul jer	bu yerda, bu yoqda, bu yonda	bu yerde	mundä
11	şurada, orada	ora	ol ýerde, o taýda	onda	anda	tegendä, anda, şul cirdä	onda, anda	al jer	u yerda, u yoqda, u yonda	u yerde	andä
12	kim	kim	kim	kim	kim	kem	kım	kim	kim	kim	kim
13	ne	nə	näme	ne, ne zat	ne	närsä, ni	ne	emne	nima, na	nëme	në, nemë, negū, qayû
14	nerede	hara	nirede	qayda	qayda	qayda	qaida	kayda	qayerda, qayda	qeyerde	qandä, qayüdä, qanī
15	ne zaman	haçan	haçan	qaçan	qaçan	qayçan	qaşan	kacan	qachon	qachan, qanchide, nechchide	qačan
16	nasıl	necə, nətər	nähili, niçik, häýsy*	neçik	nasıl	niçek	qalai, neşık	kanday	qalay, qanday, nechik	qandaq	neteg
17	değil	deyil, -maz/ -məz	däl	tügül	degil	tügel	emes	emes	emas, yo'q	yoq, emes	yöq, ermës
18	bütün, tüm	bütün, hamı-	bary, hemme, ähli, her	barı, bütün	bütün, ep, episi	böten, barı, hämmä	barlyq, bärı, bükıl	baarı	barcha, hamma*, butun, barı, borliq	hemme*, barche, pütün, barliq	qamuγ, barčä
19	çok	çox	köp	köp	çoq	küp	köp	köp	ko'p	köp	köp, üküš

* Kaynak: https://en.wiktionary.org/wiki/Appendix:Turkic_Swadesh_lists. (E.T.31.02.2025); Bu konudaki diğer karşılaştırma veritabanları için bkz. Turkic Database, https://turkic.elegantlexicon.com/compare.php (E.T.31.02.2025)

20	biraz, birkaç, bazı	bəzi*, bir neçə*	Birnäçe berentak	bir neçe	bazı, bir qaç	berniçä	bırneşe	bir nece	bir necha, bir qancha, ba'zi*, ayrim	bir qanche*, azraq*, bezi*	
21	az	az	az	az	az	az	az	az	oz, kam*, picha	az	āz
22	başka, diğer, öbür, öteki	başqa, ayrı, digər*	başğa	başğa, özge	başqa, diger	başka	basqa	başka	boshqa, o'zga	bashqa, özge, artuq	aδïn, aδruq, öŋï
23	bir	bir	bir	bir	bir	ber	bır	bir	bir	bir	bïr
24	iki	iki	ikki	eki	eki	ike	ekı	eki	ikki	ikki	ikkī
25	üç	üç	üç	üç	üç	öç	üş	üc	uch	üch	üč
26	dört	dörd	dört	dört	dört	dürt	tört	tört	to'rt	töt	tȭrt
27	beş	beş	bäş, kelle	beş	beş	biş	bes	beş	besh	besh	bȇš
28	büyük	böyük	uly*, çişik	ullu	büyük	zur	ülken, üly	coŋ	katta, buyuk, ulkan	chong*, yoghan, büyük, zor*	bedük, uluɣ
29	uzun	uzun	uzyn	uzun	uzun	ozın	ûzyn	uzun	uzun	uzun	uzun
30	geniş	geniş	giñiş, giñ	geñ, enli	keñ, keniş	kiñ	keñ	kenen	keng	keng	keŋ, yasï̄
31	kalın	sıx, qalın	galyñ	qalın	qalın	yuan	qalyñ	kalıŋ	qalin, yo'g'on	qëlin	qalïn
32	ağır	ağır	agyr	awur	ağır	awır	auyr	oor	og'ir	ëghir	aɣïr
33	küçük	kiçik, balaca	kiçi, kiçijik	giççi	kiçik	keç-kenä, keçe	kışı, kışkene, kışkentai	kicinekey	kichkina, kichik	kichik	kičig, ušaq
34	kısa	qısa	gysga	qısğa	qısqa	qıska	qysqa	kıska	qisqa	qisqa	qïsɣā, qïrt
35	dar	dar	dar	tar	tar	tar	tar	tar	tor	tar	tär
36	ince	incə, nazik*	inçe	inçe, nazik, yuqqa	ince	neçkä, näzek	ensız, jıñışke, qysañ, tar	icke	ingichka, yupqa, nozik*	inchike, yupqa	yinčgē, yuvqā
37	kadın	qadın	heleý, aý́al*	qatın gişi	qadın	xatın	äiel*, qatyn	ayal*	ayol*, xotin, qiz	ayal*	urāɣüt, išïlēr
38	adam	kişi	erkek, adam*	erkek, er gişi	erkek, aqay	ir	er, erkek, jigıt	erkek	erkak	er, erkek	er
39	insan, kişi	kəs, insan*, adam*	ynsan, adam*, kişi	adam*, gişi	insan, adam, kişi	keşe	kısı, adam*	kişi	kishi, odam*, inson*	insan, kishi	kiši
40	çocuk	bala, uşaq, çağa	çaga	bala	bala	bala	bala	bala	bola, chaqa	bala	kenč
41	karı	arvad, əyal	aý́al	qatın	apay	xatın	äiel, qatyn, jar, zaiyp	ayal*	xotin, ayol*, rafiqa*	xotun*, ayal*, yoldash*	kis
42	koca	ər	är, adam	er	aqay	ir	er, erkek, küieu	küyöö	er, kuyov	yoldash*, er*	bēg
43	anne, ana	ana	eje	ana	ana	ana	ana	apa	ona, aya, oyi	ana	anā, ebē
44	baba, ata	ata	kaka	ata	ata	ata	äke, ata	ata	ota, ada	dada, ata	atā
45	hayvan	heyvan	haý́wan	haywan	ayvan	xaywan, cänlek	aiuan, xaiuan, januar	janıbar*	hayvon*, jonivor*	haywan*, janliq*	
46	balık	balıq	balyk	balıq	balıq	balıq	balyq	balık	baliq	bëliq	balïq
47	kuş	quş	guş	quş	quş	qoş	qüs	kuş	qush	qush	quš
48	köpek, it	it, köpək	it, köpek*, güyük	it	köpek, it	et	it	it	it, kuchuk, ko'ppak	it	ït
49	bit	bit	bit	bit	bit	bet	bit	bit	bit	pit	bit
50	yılan	ilan	ýylan	yılan	yılan	yelan	jylan	jılan	ilon	yilan	yïlān
51	solucan, kurt	qurd	gurt, gur-çuk	xurt	qurt	suwalçan, qort	qûrt	kurt	qurt	qurut	qurt
52	ağaç	ağac	bag, agaç	terek	terek	ağaç	ağaş	bak*	daraxt*, yog'och*	derex*, yaghach*	yïɣač
53	orman	meşə, orman	tokaý	orman, ağaçlıq	orman	urman	orman, toğai	tokoy	o'rmon, to'qay	orman, janggal	
54	çubuk, değnek, çıta	çubuq	çöp, taý́ak*	tayaq	çubuq	tayak	taäq, asataäq	tayak	yog'och, tayoq	choqmaq, tayaq*, soyla*, chiwiq*	čïbïq
55	meyve, meyva	meyvə	miwe	yemiş	meyva, yemiş	cimeş	jemıs	jemiş	meva*	Mewe *, yel-yëmish	yémiš
56	tohum	çiyid, toxum	tohum	urluq	urluq, tuhum	börtek, orlıq	üryq, tüqym	uruk	urug', tuxum*	uruq, tuxum*	uruɣ
57	yaprak	yarpaq	ýaprak	yapıraq	yaprak	yafraq	japyraq	jalbırak	yaproq, barg*	yopurmaq, yapraq	yapurɣāq
58	kök	kök, tüp	kök, düýp*	tamur	tamır	tamır	tamyr	tamır	ildiz, tomir	yiltiz, tüp	kök, tȗp, yïldïz
59	kabuk	qabıq	gabyk	qabuq	qabuq	qabıq	qabyq	kabık	qobiq, qobuq	qowzaq	qās
60	çiçek	çiçək, gül	gül	çeçek	çiçek	çäçäk, göl	gül*, şeşek	gül*	gul*, chechak	gül*, chëchek*	čeček
61	ot, çimen, çim	ot	ot	ot	ot	ülān	ot, şöp	cöp	o't, o'lan	ot, ot-chöp, chöp	ot
62	ip, halat	ip	tanap, ýüp, urgan*	yip, arqan	arqan, yip, sıcım	baw, arkan	jıp, arqan, bau	arkan	arqon, ip, bog'	arqan, arghamcha	yïp, uruq
63	deri, ten	dəri, gön*	deri*, ham*	teri	teri	tire	terı	teri	teri	tëre	teri
64	et	ət	et	et	et	it	et	et	go'sht*, et	gösh*, et*	et
65	kan	qan	gan	qan	qan	qan	qan	kan	qon	qan	qān
66	kemik	sümük	süňk	süyek	kemik, süyek	söyak	süiek	söök	suyak	sö'ngek	sünük
67	yağ	yağ	yağ	may, yaw	yağ, may	may	mai	may	yog', moy	yagh, may	yāɣ, ūz, čïr
68	yumurta	yumurta	ýumurtga	yımırtqa	yımırta	yomırka	jümyrtqa	jumurtka	tuxum*, yumurtqa	tuxum	yumurtɣā

69	boynuz	buynuz	şah*	müyuz	müyüz, boynuz	mögez	müız	müyüz	shox*, muguz	münggüz	münjüz
70	kuyruk	quyruq	guýruk	quyruq	quyruq	qoyrıq	qüiryq	kuyruk	dum*, quyruq	quyruq	quδruq
71	tüy	tük	ýelek	tük	tük	qawrıy	jün, qauyrsyn	jün	jun, tuk, pat	pey	yű̃g, tű̃*
72	saç, kıl	saç, qıl*	saç, tüý, gyl	çaç, tük, qıl	saç, qıl	çäç, qıl	şaş, tük, qyl	cac	soch, qil, yol*	chach*, tük, qil*	saċ, qïl, tű̃
73	baş, kafa	baş	baş	baş	baş	baş	bas	baş	bosh	bash	baš
74	kulak	qulaq	gulak	qulaq	qulaq	qolaq	qûlaq	kulak	quloq	qulaq	qulaq, qulqaq
75	göz	göz	көз	göz	köz	küz	köz	köz	ko'z	köz	kő̃z
76	burun	burun	burun	burun	burun	borın	mûryn	murun	burun	burun	burun
77	ağız	ağız	agyz	awuz	ağız	awız	auyz	ooz	og'iz	aghiz	aγïz
78	diş	diş	diş	tiş	tiş	teş	tıs	tiş	tish	chish	tĩš
79	dil	dil	dil	til	til	tel	tıl	til	til	til	tĩl
80	tırnak	dırnaq	dyrnak	tırnaq	tırnaq	tırnaq	tyrnaq	tırmak	tirnoq	tirnaq, tiγmaq	tïrŋaq
81	ayak	ayaq	aýak	ayaq	ayaq	taban	aäq, taban	but	oyoq	ayaq	aδaq
82	bacak	qıç	aýak	ayaq, but	bacaq	ayak	aäq, bût	but	oyoq, put	put	bût
83	diz	diz	dyz	tobuq, tiz	tiz	tez	tıze	tize	tizza	tiz	tïz
84	el	əl	el	qol	el	qul	qol	kol	qo'l	qol	elig
85	kanat	qanad	ganat	qanat	qanat	qanat	qanat	kanat	qanot	qanat	qanat
86	karın, göbek	qarın	garyn	qarın, qursaq	qursaq, qarın	eç, qorsaq	qaryn, ış, qûrsaq	kursak	qorin	qorsaq, qarin*	qarïn
87	bağırsak, barsak	bağırsaq	içege	içek	iç, bağırsaq	eçäk	ışek	icegi	ichak	üchey*	baγïrsuq
88	boyun	boyun, süysün	boýun	boyun	boyun	muyen	moiyn	moyun	bo'yin	boyun	boyïn
89	arka, sırt	arxa, kürək, bel	arka, yagyrny	arqa	arqa, sırt	arka	arqa	arka	orqa	arqa	arqä, učä
90	göğüs	döş, göyüs	emjek	kökürek, töş	köküs, kökrek	kükräk	keude, kökırek, tös, emşek	emcek	emchak	emchek*, kökrek*, tösh*, köksi*	kögüz, emig
91	yürek, kalp	ürək	ýürek	yurek	yürek	yöräk	jürek	jürök	yurak	yürek	yürek, köŋül
92	karaciğer, ciğer	ciyər*, bağır	bagyr	bawur	qara ciger	bawır	bauyr	boor	jigar*	jiger*, bëghir	baγïr
93	içmek	içmək	içmek	içmek	içmek	eçärgä	ışu	icüü	ichmoq	ichmek	ičmëk
94	yemek	yemək	iýmek	aşamaq	aşamaq	aşarga	jeu	je	yemoq	yimek, yëmek	yĕ̈mëk
95	ısırmak	dişləmək*	dişlemek	xapmaq	tişlemek	teşlärgä	tısteu	tiştöö	tishlamoq	chishlimek	ïsïrmäq, tišlëmëk
96	emmek	əmmək	emmek	emmek, sormaq	emmek	imärgä	emu, soru	emüü*	emmoq, so'rmoq	emmek*, shorimaq*	ایمک, sörmäq
97	tükürmek	tüpürmək	tüýkürmek	tükürmek	tükürmek	tökerergä	tükıru	tükürüü	tuplamoq	tükürmek	soδmäq
98	kusmak	qusmaq	gusmak	qusmaq	qusmaq	qosarga	qûsu	kusuu	qusmoq	qusmaq	qusmäq, yanmäq
99	üflemek	üfürmək	üflemek, öwüsmek	üfürmek, eşmek	esmek, üfürmek	örergä, isärgä	üru, ürleu	üylöö*	esmoq	püwdimek	esmëk
100	soluk almak, solumak, nefes almak	nəfəs almaq	dem almak	tınış almaq	nefes almak	sularga	dem alu	dem aluu*	nafas olmoq*, dam chiqalmoq*	nepes almaq, dem almaq	tïnmäq
101	gülmek	gülmək	gülmek	külemek	külmek	kölergä	külu	külüü	kulmoq	külmek	külmëk, qatγurmäq
102	görmek	görmək	görmek	görmek	körmek	kürergä	köru	körüü	ko'rmoq	körmek	körmëk
103	işitmek, duymak	eşitmək	eşitmek	eşitmek	eşitmek	işetergä	estu	uguu	eshitmoq	anglimaq	ešitmëk
104	bilmek	bilmək	bilmek	bilmek	bilmek	belergä	bılu	bilüü	bilmoq	bilmek	bilmëk
105	düşünmek	düşünmək, sanmaq	pikir etmek, saýmak, üýtmek	oylamaq	tüşünmek	uylarga	oilau	oyloo	o'ylamoq	oylimaq, pikir qilmaq	õ̃mëk, saqïnmäq
106	koklamak, kokmak	iyləmək, qoxumaq	ysgamak*	iyislemek	qoqlamaq	isnärgä	ıskeu*	jıttoo	isqamoq*	purimaq*	yïδlämäq
107	korkmak	qorxmaq	gorkmak, eýmenmek	qorqmaq	qorqmaq	qurkırga	qorqu	korkuu	qo'rqmoq	qorqmaq	qorqmäq
108	uyumak	yatmaq	uklamak	yuxlamaq	yuqlamaq	yoqlarga	üiyqtau	uktoo	uxlamoq	uxlimaq	uδĭmäq, yatmäq
109	yaşamak, oturmak	yaşamaq	ýaşamak	yaşamaq	yaşamaq	yaşärgä	jasau	jaşoo	yashamoq	yashimaq	yašämäq
110	ölmek	ölmək	ölmek	ölmek	ölmek	ülärgä	ölu	ölüü	o'lmoq	ölmek	ölmëk, kečmëk
111	öldürmek	öldürmək	öldürmek	öltürmek	öldürmek	üterergä	öltıru	öltürüü	o'ldirmoq	öltürmek	öldürmëk
112	dövüşmek, kavga etmek	vuruşmaq, savaşmaq, döyüşmək	uruşmak*, söweşmek, göreşmek*	yabuşmaq, erişmek	dögüşmek	köräşergä	soğysu, ürysu	soguşuu	urushmoq, qurashmoq	soqushmaq, urushmaq	savašmäq, čalïšmäq, sünjüšmëk, urušmäq
113	avlamak	ovlamaq	awlamak	aw etmek	avlamaq	awlarga	aulau	uuloo	ovlamoq	owlimaq	avlämäq
114	vurmak	vurmaq	patlamak, urmak*	urmaq	urmaq	suğarga, bärergä	üru, soğu	uruu	urmoq	urmaq	urmäq, qaqmäq
115	kesmek	kəsmək	kesmek	gesmek	kesmek	kisärgä	kesu	kesüü	kesmoq	kesmek, qiymaq*	kesmëk, bĭčmäq, qĭymäq, ormäq
116	yarmak, ayırmak	bölmək, yarmaq	ýarylmak	bölmek	yarmaq	bülärgä	jaru	bölüü	yormoq	yarmaq	yarmäq, yermëk, aδïrmäq, sökmëk
117	bıçaklamak	sancmaq, batırmaq	pyçaklamak, naýzalamak	çançmaq, qadamaq	soqmaq	çänçergä	süğu, qadau, şanşu	sayuu	sanchmoq, tiqmoq	tiqmaq*, sanjimaq, pichaqlimaq	sančmäq, suqmäq
118	kaşımak	cızmaq, qaşımaq	dyrnaçaklamak	tırnamaq	tırnamaq	tırnarga	tyrnau	tırmoo	tirnamoq	tirnaqlimaq	qašĭmäq, ezmëk
119	kazmak	qazmaq	gazmak	qazmaq	qazmaq	qazırga	qazu	kazuu	qazimoq	kolimaq, qazmaq	qazmäq, qazĭmäq, üšëmëk, ünjmëk

120	yüzmek	üzmək	ýüzmek	yuzmek	yaldamaq	yözärgä	jüzu	süzüü	suzmoq	su üzmek	yüzmëk, čapmāq
121	uçmak	uçmaq	uçmak	uçmaq	uçmaq	oçarga	ūşu	ucuu	uchmoq	uchmaq	učmâq, teŋmëk
122	yürümek	yürümək, gəzmək, yerimək	ýöremek, barmak	yurümek	yürmek	barırga, yörergä	baru, jüru	basuu	yurmoq, bormoq, kezmoq	mangmaq, yürmek	yorĭmāq
123	gelmek	gəlmək	gelmek	gelmek	kelmek	kilergä	kelu	kelüü	kelmoq	kelmek	kelmëk
124	yatmak, uzanmak	uzanmaq, yatmaq	ýatmak, uzanmak	yatmaq	yatmaq, uzanmaq	yatarga	jatu	jatuu	yotmoq	yatmaq	yatmāq
125	oturmak	oturmaq	oturmak	olturmaq	oturmaq	utırırga	otyru	oturuu	o'tirmoq	olturmaq	olturmāq
126	durmak, dikilmek	durmaq	durmak	turmaq	turmaq	torırga	tūru	turuu	turmoq	turmaq	turmâq
127	dönmek, evirmek	dönmək	dönmek	burmaq, burulmaq	burulmaq	borırga	būru, būrylu	buruluu	burmoq	burimaq, örümek*, aylandurmaq, pëqiratmaq	evürmëk, čevürmëk, tevürmëk
128	düşmek	düşmək	ýykylmak	yığılmaq	tüşmek	töşärgä, yegılırga	jauu, jÿgylu, qūlau	tüşüü	tushmoq, yiqilmoq	chüshmek, yiqilmaq, ghulimaq	tüšmëk, učmâq
129	vermek	vermək	bermek	bermek	bermek	birergä	beru	berüü	bermoq	bermek	bĕrmëk
130	tutmak	tutmaq*, saxlamaq*	tutmak	tutmaq	tutmaq	totarga	tūtu, ūstau	karmoo	tutmoq	tutmaq	tutmāq
131	sıkmak	sıxmaq	sykmak	qısmaq	sıqmaq	qısarga	qysu	sıguu	siqmoq, qismoq	qismaq, siqmaq	sĭkmāq
132	sürmek, sürtmek, uğmak	sürmək	oýkamak, sürtenmek	işımaq	sürtmek	ışkırga, uwarga	ysqylau	sürtüü	ishqalamoq, surtmoq*	sürkimek	sürtmëk, türtmëk, yaqmāq
133	yıkamak, yumak	yumaq	ýuwmak	juwmaq	yuvmaq	yuarga	juu	juu	yuvmoq	yuymaq	
134	silmek	silmək	süpürmek	sibirmek	silmek	sörtergä	sürtu	aarcuu	artmoq	sürtmek	
135	çekmek	çəkmək	dartmak, çekmek	tartmaq	çekmek	tartırga	tartu	tartuu	cho'zmoq, tortmoq	tartmaq	
136	itmek	itələmək	itmek	türtmek, tebermek	itemek	etärgä	iteru, türtu	türtüü	itarmoq, turtmoq	ittermek	
137	atmak	atmaq	atmak	taşlamaq, atmaq	atmaq	taşlarga	tastau	ırgıtuu	otmoq*, tashlamoq*	tashlimaq, atmaq	
138	bağlamak	bağlamaq	baglamak	baylamaq	bağlamaq	bäylärgä	bailau	bayloo	bog'lamoq	baghlimaq	
139	dikmek	tikmək	tikmek	tikmek	tikmek	tegärgä	tıgu	tigüü	tikmoq	tikmek	
140	saymak	saymaq	sanamak	sanamaq	saymaq	sanarga	sanau, esepteu	sanoo	sanamoq	sanimaq	
141	demek, söylemek	demək	diýmek	aytmaq, demek	demek	äytergä	aitu, deu	aytuu	aytmoq, demoq*	dëmek, ëytmaq	
142	şarkı söylemek	oxumaq	saýramak	yırlamaq	yırlamaq	cırlarga	jyrlau, ān aitu	ırdoo	ashula aytmoq, kuylamoq	naxsha ëytmaq, sayrimaq	
143	oynamak	oynamaq	oýnamak	oynamaq	oynamaq	uynarga	oinau	oynoo	o'ynamoq	oynimaq	
144	yüzmek	üzmək	ýüzmek	yuzmek	yaldamaq	yözärgä	jüzu	kalkuu	suzmoq	leylimek*, üzmek, lepildimek*	
145	akmak	axmaq	akmak	aqmaq	aqmaq	ağarga	ağu	aguu	oqmoq	aqmaq	
146	donmak, dondurmak	donmaq	şatlamak, doňdurmak	buzlamaq, üşümek	buzlanmaq	öşergä, tuńırga	üsu, toñu	toŋuu	muzlamoq, to'ngmoq	tonglimaq	

147	şişmek	şişmək	çişmek	şişmek, göpmek	şişmek	şeşärgä	Isip -kebu, ısınu, ısu	şişüü	shishmoq	köpmek*, qaparmaq*, ishshimaq	
148	güneş	gün, günəş	gün	gün, güneş	küneş	qoyaş	kün	kün	quyosh, kun	kün, quyash*	kün
149	ay	ay	aý	ay	ay	ay	ai	ay	oy	ay	āy
150	yıldız	ulduz	ýyldyz	yulduz	yıldız	yoldız	jūldyz	jıldız	yulduz	yultuz	yulduz
151	su	su	suw	suw	suv	su	su	suu	suv	su	sūv
152	yağmur	yağış	ýagyş	yañur, yawun	yağmur	yañgır	jañbyr, jauyn	jaan	yomg'ir	yamghur	yaɣmur
153	ırmak, nehir	çay	derýa	özen	özen, neer	yelga	özen	darıya*	daryo*	derya*	ögüz
154	göl	göl	köl	köl	göl	kül	köl	köl	ko'l	köl	kŏl
155	deniz	dəniz	deňiz	deñiz	deñiz	diñgez	teñız	deŋiz	dengiz	dĕ'ngiz	teŋiz, kŏl
156	tuz	duz	duz	tuz	tuz	toz	tūz	tuz	tuz	tuz	tūz
157	taş	daş	daş	taş	taş	taş	tas	taş	tosh	tash	täš
158	kum	qum	gum, çäge	xum, qayır	qum	qom	qūm	kum	qum	qum	qum
159	toz	toz	çañ, toz, tozan	çañ	toz	tuzan	tozañ, şañ	caŋ	chang	chang, tozang	töz, toprāq
160	yer, yeryüzü, dünya	tor-paq*, yer*	toprak	topuraq	topraq	cir, tufraq	topyraq, jer	jer	tuproq	topa, tupraq, yër	toprāq, yĕr
161	bulut	bulud	bulut	bulut	bulut	bolıt	būlt	bulut	bulut	bulut	bulĭt
162	sis	duman	duman	tuman	tuman	toman	tūman	tuman	tuman	tuman	tumān, būs
163	gök, gökyüzü	göy	gök, asman	kök	kök	kük	kök, aspan*, āue*	asman*	ko'k, osmon*	asman*, kök*	teŋri, kŏk
164	yel, rüzgâr	külək, yel	ýel	yel	yel	cil	jel, samal*	jel	yel	shamal*, shelkin shamal*	yĕl, esin
165	kar	qar	gar	qar	qar	qar	qar	kar	qor	qar	qār
166	buz	buz	buz	buz	buz	boz	mūz	muz	muz	muz	būz
167	duman	tüstü	tüsse	tütün	tütün	töten	tütın, ys	tütün	tutun	tütün, is	tütün, ïš
168	od, ateş	od	ot	ot, yalın	ateş, ot	ut	ot, ört	ot	olov, o't	ot, atesh*	öt
169	kül	kül	kül	kül	kül	köl	kül	kül	kul	kül	kül
170	yakmak, yanmak	yanmaq	ötmek, otlamak, ÿanmak	yanmaq, güymek	yanmaq	yanarga	janu	küyüü	yonmoq	köymek, yanmaq	
171	yol	yol	ýol	yol	yol	yul	jol	jol	yo'l	yol	
172	dağ	dağ	dag	taw	dağ	taw	tau	too	tog'	tagh	
173	kızıl, kırmızı	qırmızı*, al	gyzyl	qızıl	qırmızı, qızıl	qızıl	qyzyl	kızıl	qizil	qizil	
174	yeşil	yaşıl	ýaşyl	yaşıl, gök	yeşil	yaşel	jasyl	jaşıl	yashil	yëshil	
175	sarı	sarı	sary	sarı	sarı	sarı	sary	sarı	sariq	sëriq	

176	ak, beyaz	ağ	ak	aq	beyaz, aq	aq	aq	ak	oq	aq	
177	kara, siyah	qara	gara	qara	qara, siya	qara	qara	kara	qora, siyoh*	qara, siyah reng*	
178	gece	gecə	gije	geçe	gece	tön	tün	tün	tun, kecha*	tün, kéche*, kéch*	
179	gün, gündüz	gün	gün	gün	kün	kön	kün	kün	kun	kün	
180	yıl, sene	il	ýyl	yıl	yıl, sene	yel	jyl	jıl	yil	yil	
181	sıcak, ılık	ılıq	ýyly	yılı	issi	cılı	jyly	jıluu	iliq	illiq, ilman	
182	soğuk, serin	soyuq	sowuk	suwuq	suvuq	salkın, suwıq	suyq, salqyn	suuk	sovuq	sogh, soghuq	
183	dolu	dolu	doly, dok*	tolu	tolu	tulı	toly, tolyq	toluk	to'q, to'la	toluq	
184	yeni	yeni, təzə	täze*	yañı	yañı	yaña	jaña	janı	yangi	yë'ngi	
185	eski, yaşlı	köhnə, əski, qarı*, qoca*	köne*, garry*	esgi	eski, qart	iske, qart	eskı, qart, kärı*	eski	eski, qari	kona*, eski*	
186	iyi	yaxşı	ýagşy, gowy	yaxşı	yahşı, eyi	yaxşı	jaqsy, igı	jakşı	yaxshi	yaxshi, yaramliq, izgü*	
187	kötü	pis, yaman	(er)bet, pis, ýaman*	yaman	yaramay, yaman	naçar	naşar, jaman	jaman	yomon	yaman, yaramsiz, nachar, osal	
188	çürük	çürük	çüýrük	çirik	çürük	çerek	şırık	cirik	chirik	chirik, chirigen	
189	pis, kirli	çirkli, kirli	kirli, hapa	kir, nas	kirli	pıçraq, kerle	batpaqty, kır, las, sazdy	kir	kir	kir, meynet*, paskina	
190	düz, düzgün, doğru	düz	göni, dogry	tuwra, tüz	tüz	turı	tüzu, tura	tüz	to'g'ri, tik*	udul, tüz	
191	yuvarlak, toparlak	yumru	togalak, öwre	dögerek	tögerek	tügäräk, yomrı	domalaq, döñgelek, jümyr	togolok*	dumaloq, yumaloq*	domlaq, yumilaq	
192	keskin	iti	ýiti, ötgür	itti	keskin	ütken	ötkır	kurc	o'tkir	keskin, ötkür, ittik	yitig
193	kör	küt	kütek	tomaq	toqal	ütmäs	ötpec, dökır	mokok	o'tmas	ötmes, qashang	
194	pürüzsüz, düzgün	hamar, düz	tekiz	tegiş	tegiz	şoma, tiges	tegıs	jılmakay	tekis, silliq	tekshi*, siliq	yaprī, alaŋ
195	ıslak, nemli	nəm, yaş, islaq	çygly, öl*	suw, dım	dım	yuyeş	ylğal, dymqyl*	suu	ho'l, nam	höl, nem	ōl
196	kuru	quru	qury	qurğaq, quru	quru	qorı	qûrğaq	kurgak	quruq, qurg'oq	quruq, qurghaq	quruɣ
197	doğru, gerçek	düzgün, doğru	dogry	durus	doğru	döres, turı	dûrys, tura	tuura	to'g'ri	toghra, durus	čīn
198	yakın	yaxın	ýakyn	yuwuq	yaqın	yakın	jaqyn, juyq	jakın	yaqin	yëqin	yaqīn, yaɣūq
199	uzak	uzaq	uzak, alyş	uzaq, yıraq	uzaq	yeraq	alys, jyraq	alıs	uzoq, olis*	yiraq, uzaq	yïrāq

200	sağ	sağ	sag	oñ	oñ, sağ	uñ	oñ	oŋ	o'ng	ong	oŋ
201	sol	sol	çep	sol	sol	sul	sol	sol	chap*	sol	sōl
202	-da, -de, -a, -e	-da/-də		-aa/-ae, üstünde	-da, -de, -ta, -te	-da, -dä, östendä	-aa/-ae, astynda			-هت-/-ات-/-هد-/-اد-	-dē, -dā
203	-da, -de, içinde, içerisinde	-da/-də		-aa/-ae, içinde	-da, -de, -ta, -te	-da, -dä, eçendä	-aa/-ae, ışında			ichide, ichre*, -هد-/-اد-/-هت-/-ات	ičindē, ičrē, -dē, -dā
204	ile, -le	ilə, -la/-lə	bilen	bulan	-nen, ile	belən	-men, -menen	menen	bilan	bilen	birlē
205	ve, ile	və, da/də	we	wa, -aa/-ae	ve	da, dä, häm	jäne, men	jana	va*	we*, hem, yene	taqī, yemē
206	-sa, -se, ise, eğer	-sa/-sə, əgər	eger	eger	eger	-sa, -sä, ägär	-ca/-ce, eger	-sa	agar*	-اس-/-ص, eger*	ersē, -sē, -sā, apaŋ
207	çünkü	çünki	çünki	nege tügül	çünki	çönki	öitkenı	antkeni	chunki*	-ghachqa, -gechke, -qachqa, -kech, chünki*	üčün
208	ad, isim	ad	at	at	ad, isim	isem, at	at, esım	at	ism*, nom*, ot	at, isim*, nam*	āt

KAYNAKÇA

Abdieva R. (2017). Bağımsızlıklarını Kazandıktan Sonra Türk Cumhuriyetlerinin Dil Politikaları Ve Türkiye ile Ortak Dil ve Ortak Alfabe Çalışmaları. Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKLAD), 1(2), 104-119.

Açık, F. (2008). XX. Asrın Başlarında Türk Dünyasında Yaşanan Alfabe Değişikliklerinin Sebepleri, Gelişimi ve Sonuçları, Başkent Üniversitesi ve Türk Dil Kurumu I. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu 2008.

Akçalı, Pınar, "Türk Kimliğinin İki Önemli İsmi: İsmail Bey Gaspıralı ve Ziya Gökalp", Ismail Bey Gaspıralı ve Ziya Gökalp Sempozyumları Bidirileri, TÜRKSOY Yayınları, Ankara, 2003.

Aksakal, H. (2009). Stalin ve İkinci Dünya Savaşı Bağlamında Milliyetler Politikası. *Karadeniz Araştırmaları*, (21), 23-30;

Akurgal E. (2001), The Hattian and Hittite Civilizations, Ministry of Culture, Ministry of Culture, 2001.

Alagöz, Ç. (2016). Sovyetler Birliği'nde Türk Halkları'na Uygulanan Dil Politikalarının Kurumsal Temelleri. *Yükselen İpek Yolu 3. Cilt: İpek Yolu'nda Kültür ve Sanat, 3*.

Al-Iṣṭaxrî, Kitâb Masâlik wa Masâlik, ed. M.J. de Goeje (Leiden, 1870), s. 9'den aktaran Kabile Bölgesinde Etnogenezi: Türklerin Ortaya Çıkışı. *Gaziantep Üniversitesi Ayıntab Araştırmaları Dergisi*, 7.2: 79-115.

Atabek, U. (2019). Türk Cumhuriyetleri'nde Ortak Alfabe Arayışları. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7(20), s. 202–204.

Ayan, E. (2008). Ibıray Altınsarin Ve Nikolay İvanoviç İlminski'nin Kazak Eğitim Sistemine Etkileri. *Electronic Turkish Studies*, *3*(7).

Banarlı, N. S. (2013), Türkçenin Sırları. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.

Bobula, I. 1951: Sumerian affiliations. A Plea for Reconsideration. Washington D.C. (Mimeographed ms.); Thomas Walter Manson, A companion to the Bible, T. & T. Clark, 1950, s.192).

Bomhard, A. R. (2008). The Glottalic Theory of Proto-Indo-European consonantism and its implications for Nostratic sound correspondences. *MS, http://www. nostratic. ru/books/ (217) Nostratic% 20Sound% 20Correspondences. pdf, http:// www. nostratic. ru/index. php*. s. 42–47.

Bulatova, A. K. (2024). Turkic layer of dialectal vocabulary of the Tatar language (Тюркский пласт диалектной лексики татарского языка). *Bulletin of Mari State University (Вестник Марийского государственного университета)*, *18*(3), 368-373.

Celal Nuri (1912). "Mektuplarımız ve Cevaplarımız". *Türk Yurdu*. 1/5, s. 86-87;

Cengiz, S. (2022). Türk Devletleri Teşkilatı'nın Türk Dünyası için önemi. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 11(1), s. 140–141.

Demirtaş, F.K. (1980), Türkçemiz ve Uydurmacılık. 2. Baskı. Boğaziçi Yayınları. İstanbul.

Doerfer, G. (1998). Languages and History. Japanese, Korean and Altaic. S

Du Boulay, S.,&Du Boulay, H. (2021). New alphabets, old rules: Latinization, legacy, and liberation in Central Asia. *Problems of Post-Communism*, *68*(2), s. 135-140.

Egamberdiyev, M. (2005). Çarlık Rusyası'nın Türkistan'daki Eğitim Politikası 1870-1917. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, *6*(1), 103-108;

Emirhanov, R., "İsmail Gaspıralı ve Tatar Toplumunda Yenileşme Hareketi, (19. yy sonu-20. yy başı)", Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 2, (Haziran 2005), s. 72-73.

Ercilasun, A. B. (1999). The acceptance of the Latin alphabet in the Turkish World. *Studia Orientalia Electronica*, *87*, s. 63-70;

Ercilasun, *Ahmet Bican,* Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, https://turkdiliningucu.wordpress.com/karsilastirmali-turk-dilleri-lehceleri-sozlugu/, (E.T.12.10.2022)

Erden, M. (2021). Ceditçi Aydınların Günümüz Türk Dünyasında Algılanışı. *Türk Kültürü ve Medeniyeti Dergisi*, 5(1), s.45.

Fishman, J. A. (2006). *Do Not Leave Your Language Alone: The Hidden Status Agendas Within Corpus Planning in Language Policy*. Lawrence Erlbaum Associates.

Georg, S., Michalove, P. A., Ramer, A. M., & Sidwell, P. J. (1999). Telling general linguists about Altaic. *Journal of linguistics*, *35*(1).

Gostony, C. G. 1975: Dictionnaire d'étymologie sumérienne et grammaire comparée. Paris.

Gökalp, Z. (1922). Yeni Türkçenin Menfi ve Müspet Gayeleri, Küçük Mecmua, 20 Kasım 1338. Diyarbakır Hükümet Dairesi, Vilayat Matbaası.

Grenoble, L. A. (2003). *Language Policy in the Soviet Union*. Kluwer Academic Publishers. http://ndl.ethernet.edu.et/bitstream/123456789/45314/1/192.LENORE%20A.%20GRENOBLE.pdf.

Gülsevin, G. (2007). Kutadgu Bilig'in dilinde lehçelerin özellikleri: denk çiftler. *Turkish Studies, 2*(2), 276-299.

İbraeva, A. (2018). Ruslaştırma politikası ve Türkistan halkları: İlminskiy'nin sistemi üzerinden sosyolojik bir değerlendirme. *Gençlerde 360 Derece Uluslararası Öğrenci Kongresi Bildiri Kitabı*, 126-133;

İsaev, M. İ. (1979). *SSCB'de Dil İnşası: SSCB Halklarının Yazılarını Oluşturma Süreçleri. (Языковое строительство в СССР: Процессы создания письменностей народов СССР)*. Bilim (Наука).

Janhunen, J. (2006). *The mongolic languages*. Routledge.

Johanson, L.& Csató, É.Á. (eds.) (1998), The Turkic languages (Routledge Language Family Descriptions). London: Routledge.

Kamaeva, R. B. (2015). Common Turkic Layer of Obsolete Vocabulary (Based on the Historical Prose of Tatarstan Writers) (Общетюркский пласт устаревшей лексики (на материале исторической прозы татарстанских писателей). *Ethnosocium and Interethnic Culture, (Этносоциум и межнациональная культура)* (2).

Kapağan, E. (2014). İlminskiy'nin Projeleri ile Parçalanan Türkistan'da Yeniden Birlik Çalışmaları Üzerine Görüş ve Öneriler. *Journal of History, Culture & Art Research/Tarih Kültür ve Sanat Arastirmalari Dergisi, 3*(4).

Karahan, A. (2009). İlk Türk Lehçeleri Sözlüğü: Dīvānu Luġāti't-Türk'te Lehçelerin Söz Varlığına Bir Bakış. *Turkish Studies, 4*(4).

Karahan, A. (2013). Dîvânu Lugâti't-Türk'e göre XI. yüzyıl Türk lehçe bilgisi.

Kardaş, Ş. (2012). Turkey: A regional power facing a changing international system. *Turkish Studies*, 13(4).

Kenanidis, I.; Papakitsos, E. C., "Yet Another Suggestion about the Origins of the Sumerian Language", Vol 5, No 5 (2013).

Kerimov Bahtiyar Rahmon ogly; Mutalov Shoahmad Shonazar ogly. (1992a) "OrtaTürkçe: Bir Ortak Türk dilidir." («Ортатюрк — среднетюркский язык») (Taşkent, 1992).

Kerimov Bakhtiyar Rahmon oğlu, Mutalov Shoakhmad Shonazar oğlu. (1992b), Türk Esperantosu, Тюркский «Эсперанто». Архивировано 7 Aralık 2022 .Taşkent,

Khalid, A. (2015). Muslim Reformers and the Soviet Legacy. *Modern Intellectual History*, 12(1).

Khisamitdinova F. G. 1993, Orta Türk dili "OrtaTürk"ün temel söz varlığının oluşumu sorunu // "Orta Türk dili Orta-Türk'ün oluşumu sorunları" adlı bilimsel seminerin raporlarının özetlerinin derlemesi. (Проблема формирования базисной лексики среднетюркского языка "ортатюрк"/Сборник тезисов докладов научного семинара «Проблемы создания среднетюркского языка оргатюрк». Taşkent.

Koraş, H. (2022). Yeni Türk Yazı Dillerinin Teşekkülü, Adlandırılması ve Türkistan Coğrafyasının Bölünmesİndekİ Rolü. *Düşünce Dünyasında Türkiz*, *5*(29).

Landau, J. M. (2013). Language and ethnopolitics in the ex-Soviet Muslim republics. In *Language and Identity in the Middle East and North Africa,* ss. 133-152).

Landau, J. M., & Kellner-Heinkele, B. (2001). *Politics of Language in the Ex-Soviet Muslim States: Azerbayjan, Uzbekistan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Turkmenistan, and Tajikistan*. University of Michigan Press. s. 89–92.

Landau, J. M., Pan Turkism: From Irredentism to Cooperation, Hurst Comp., London, 1995.

Minsafina, A. (2020). *Çağdaş Türk Dillerinde Ortak Terminoloji Geliştirme İmkân ve Yöntemleri*. İstanbul Üniversitesi. Tez Arşivi. https://nek.istanbul.edu.tr/ekos/TEZ/ET002010.pdf.

Mireev V.A., Mugaev I.S., Galimov D.I., Shakirov I.A., Valeev I. Kh., Biktash Sh. A., Mireev V. V. (2023) ÖzTürk tili — Язык «Озтюрк». Çimkent, .ss. 1-300.

Oğurlu, Y. (2022), Yücel Oğurlu ile Kafkas Dilleri Üzerine Söyleşi, (Hazırlayan: Yusuf Tunçbilek), Ajans Kafkas, 8.4.2022, https://ajanskafkas.com/soylesi/yucel-ogurlu-ile-kafkas-dilleri-uzerine-soylesi/, 12.5.2024)

Oğurlu, Y. (2015). Kuzey Kafkas Dillerinin Akrabalığının Leksikolojik Karşılaştırma Yoluyla İspatı, Yeni Türkiye-Kafkaslar Özel Sayısı, Temmuz-Aralık 2015, 9. C, S.71-81.

Oğurlu, Y. (2016), "Dünün, Bugün ve Geleceğin Meselesi: Türkçenin Devleşme veya Yok Olma Kavgası". (Yücel Oğurlu ile Röportaj) Düşünce Dergisi. Y.3, S.5.

Oğurlu, Y. (2017b), "Hukuk Dili Coğrafyadan ve Köklerden Kopmamalı", Diriliş Postası, https://www.dirilispostasi.com/makale/6186465/prof-dr-yucel-ogurlu/hukuk-dili-cografyadan-ve-koklerden-kopmamali, 25.12.2017. (E.T.12.1.22024).

Oğurlu, Y. (2018), Rusya'nın anadil dersleri politikası faciası, Kafkassam, https://kafkassam.com/rusyanin-anadil-dersleri-politikasi-faciasi.html, 212.02.2025. (E.T)

Oğurlu, Y. (2019), "Sosyal Çözümler İçin 5D Değerlendirme Anahtarı:"Mekan-Derinlik- Hal-Tarih-İhtimal Boyutları Teorisi", in Perspektif Kodları, İstanbul.

Oğurlu, Y. (2024), *"Tarihi Derinliği, İfade Gücü ve Jeo-Kültürel Bağlantılarıyla Türk Hukuk Dilinin Gelişimi"*, ASBÜ, Türk Dil ve Tarih Kurumu, Ankara Türk Dil Kurumu Konferans Salonu, 16-17 Aralık 2024.

Oğurlu, Y., (2017a), Türk Hukuk Dilinde Değişimin Serencamı: Kayıplar ve "Olması Gereken" Üzerine, Kanunların Dili Uluslararası Sempozyumu, Ankara.

Özmen, N. (2015). Necmettin Hacıeminoğlu'nun dil davası, Kubbealtı Akademi Mecmuası, Kubbealtı Yayınları.

Özmen, N. (2024). Geçmişten Bugüne Bilim Dili Olarak Türkçe, Aydın Türklük Bilgisi Dergisi (AY-TBD) Yıl 10 Sayı 1 Nisan – 2024.

Parpola, S. (2007). "Sumerian: A Uralic language" in Language in the Ancient Near East. Compte rendu de la 53' Rencontre Assyriologique Internationale, Moscow., July 23, 2007 (work in process).

Routledge; Musaev, V. I. (2019). Script Reforms in Early Soviet Ethnic Policy; Sebba, M. (2006). Ideology and alphabets in the former USSR. *Language Problems and Language Planning, 30*(2), s. 99-125.

Sabitova, I.I. (2014). Microtoponyms-Somatisms in The Tatar Language: Common Turkic Layer, (Микротопонимы-

Соматизмы В Татарском Языке: Общетюркский Пласт). *Medieval Turkic-Tatar States (Средневековые тюрко-татарские государства)* (6), s.187-190.

Safa, P. (2020) Osmanlıca, Türkçe, Uydurmaca. Ötüken Yayınevi. 11. Basım. 2020.

Schönig, C. (1999). Acta Orientalia, 52(1), The internal division of Modern Turkic and Its historicalimplications.https://www.geschkult.fu-berlin.de/e/turkologie/institut/mitarbeiter/professor/Textdateien/ModernTurkicLanguages.pdf, ss. 63-95.

Şakirov I. A. (2017). Orta Türkçe "Ortaturk" dilini yaratma fikri hakkında (Об идее создания среднетюркского языка «ортатюрк»), Vatandash, No. 3 (246). s.94-103.

Tekin, T. (1993). Japonca ve Altay Dilleri.

Togan, Z.V., 1981, Bugünkü Türkili (Türkistan) ve Yakın Tarihi. İstanbul.

Tuna, O. N. (1994). Sümer-Türk Dillerinin Tarihi İlgisi ve Türk Dilinin Yaşı Meselesi. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten, 37(1989), 257-293;

Turkic Database (Türk Dilleri karşılaştırma veritabanı), https://turkic.elegantlexicon.com/compare.php (E.T.31.02.2025)

Turkic Swadesh List, https://en.wiktionary.org/wiki/Appendix:Turkic_Swadesh_lists. (E.T.31.02.2025).

Türk Dilleri Ağacı, https://turkic.elegantlexicon.com/tree.php. (E.T.8.1.2025)

Türk Lehçeleri Sözlükleri, https://turklehceleri.org/, (E.T.08.09.2022)

Türkmen, İ. (2024). XIX. Yüzyılın Sonu ile XX. Yüzyılın Başlarında Rusya'nın Türk Dünyası Üzerindeki Dil Asimilasyonu Süreci ve Sonuçları. *Rusya Araştırmaları Dergisi*, (12), 57-73;

UNESCO, https://en.wal.unesco.org/en/discover/languages?text=&sort_by=title, 15.03.2025.

Uzun, T. (2001). İlk Türk Aydınlanma Hareketi: Ceditcilik ve İsmail Gaspıralı. *Makalesi,(www. ismailgaspiralı. org/yazilar/tuzun. htm, 06.09. 2010*; Sümer, K. K. (2012). Ağır yükle uzun yol: Kırım'da Ceditçilikten milli harekete. *Düşünce Dünyasında Türkiz*, *3*(17),.

Yesevi, A. (2019). Türk Dünyasında Ortak Alfabe Girişimleri: Gaspıralı'dan Günümüze. *Avrasya Etüdleri*, 56(2), s. 70.

Yskakuly Dandai (2023). "Kazakistanskoe vostokovedenie" (Қазақстан шығыстануы). İlim Jurnali (ғылыми журналы) No:2, C.6.

Zakar, A. (1971). "Sumerian – Ural-Altaic affinities". *Current Anthropology* 12(2). 215–225. JSTOR 2740574.

DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

Doç. Dr. İbrahim ÖZEN**

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi (İZÜ) ve Türkiye Dil ve Edebiyat Derneği (TDED) işbirliğiyle düzenlenen "Türkçe Düşünmek, Konuşmak ve Yazmak Çalıştayı" dört oturum hâlinde İZÜ'de gerçekleşmiştir. Çalıştayın açılış bölümünde İZÜ Rektörü Prof. Dr. Ahmet Cevat Acar, Türkiye Dil ve Edebiyat Derneği Başkanı Ekrem Erdem, İstanbul Vali Yardımcısı Mustafa Asım Alkan, Eski Millî Eğitim Bakanı Prof. Dr. Nabi Avcı, yaptıkları konuşmalarda konuya ilişkin görüşlerini ifade etmişlerdir.

TDED Başkanı Ekrem Erdem, konuşmasında 2008 yılında "Dilimiz Kimliğimizdir" şiarıyla kurulan TDED'nin bugüne kadar gerçekleştirdiği konferans, eğitim, yayın, yarışma, burs programları ve dille ilgili düzenleme çalışmaları hakkında bilgi vermiş, ayrıca Çalıştayın gündemini oluşturan konulara yönelik görüşlerini paylaşmıştır. Dünyada söz sahibi olmak isteyen bir milletin öncelikle kendi diline sahip çıkması, onu geliştirerek zenginleştirmesi gerektiğini vurgulayan Erdem, dilimizde yaşanan tahrifat, yabancılaşma ve yozlaşmaya dikkat çekmiştir. Bu kapsamda özellikle tabelalarda ve günlük dilde Türkçenin yapısına aykırı biçimde yabancı dil kullanımının

* İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, i.ozen@izu.edu.tr, İSTANBUL

yaygınlaşmasını örnek göstermiştir. Türkçenin tarihî süreç içerisinde doğal bir değişim geçirdiğini, milletimizin etkileşim hâlinde bulunduğu toplumların dilleriyle kelime alışverişinde bulunduğunu belirten Erdem, dile giren yabancı kökenli kelimelerin Türkçenin ses ve şekil özelliklerine uyarlanarak zamanla dilimizin bir parçası hâline geldiğini ifade etmiştir. Bu nedenle dilde tasfiyecilik anlayışının doğru olmadığını, bunun yerine "yaşayan Türkçe" anlayışının benimsenmesi gerektiğini dile getirmiştir. Yazım kılavuzu ve yazım uygulamalarındaki eksikliklere de dikkat çeken Erdem, iki kelimeden oluşan birleşik kelimelerin ayrı yazılmasına ilişkin kuralın, bu kelimelerin İngilizce karşılıklarının dilimizde yaygınlaşmasını kolaylaştırdığını belirtmiştir. Bu nedenle günümüzün ihtiyaçlarını karşılayacak yeni bir imla (yazım) kılavuzunun hazırlanması gerektiğini ifade etmiştir.

İZÜ Rektörü Ahmet Cevat Acar, konuşmasında Türkçeye yerleşmiş kelimelerin tasfiyesi ve alfabe değişikliğinin olumsuz etkileri üzerinde durmuş, özellikle yükseköğretimde yabancı dille öğretimin yaygınlaşmasının Türkçenin eğitim ve bilim dili olma niteliği açısından ciddi bir tehdit oluşturduğunu ifade etmiştir. Türkçenin eğitim ve bilim dili olarak etkin biçimde kullanılması ve geliştirilmesinin -dilimize sahip çıkmanın yanı sıra- millî kimliğin korunması ve millî bekamız açısından hayati önem taşıdığını vurgulamıştır. Ayrıca, yabancı dille eğitim gören uluslararası öğrencilerin mezuniyetlerinde ve yabancıların Türk vatandaşlığına kabullerinde belirli bir düzeyde Türkçe yeterliliğinin aranması gerektiğini belirtmiştir.

İstanbul Vali Yardımcısı Mustafa Asım Alkan, Türkçenin önemi ve kıymetini vurgulayan bir konuşma yapmıştır.

Prof. Dr. Nabi Avcı, konuşmasında "Türkçeyi yaşatma, zenginleştirme ve yozlaşmadan koruma"nın Millî Eğitim Bakanlığının temel görevleri arasında yer aldığını belirterek, bakanlığı döneminde "Türk çocuklarına Türkçeyi doğru ve güzel konuşma, yazma ve okuma becerileri kazandırma" hedefi doğrultusunda yaptıkları faaliyetlerden söz etmiştir. Bu süreçteki düzenlemelerde öğrencilerin öncelenmesini bir hata olarak değerlendiren Avcı, asıl eğitilmesi gereken kesimin öğretmenler olduğunu belirterek, bu düşüncesini "Öğrencileri değil, öğretmenleri eğitmemiz gerekiyormuş." sözleriyle dile getirmiştir. Ayrıca, her dilin kendine özgü bir kaligrafisi ve el yazısı geleneği bulunduğunu belirten Avcı, Türkçenin son dönemde bu özelliğini büyük ölçüde kaybettiğini dile getirmiştir. Dilin yalnızca kelime ve sözlerden ibaret olmadığını, Türkçenin ve Türklerin kendine has bir beden diline de sahip olduğunu ifade etmiş; ancak son yıllarda bu beden dilinin de giderek kaybolmaya başladığını çeşitli örneklerle açıklamıştır. Konuşmasının sonunda Türkçenin doğru, güzel ve özenli kullanılmasının önemine dikkat çekerek bu konuda herkese, özellikle öğretmenlere, akademisyenlere, yazarlara ve yöneticilere önemli görevler düştüğünü vurgulamıştır.

Çalıştayın 1. Oturumu "Dil, Kimlik ve Kültür" başlığını taşımaktadır.

Sayın Dursun Ali Tökel, "Dil Boşluk Kabul Etmez: Ya Melek Ya Zombi" başlıklı bildirisinde, her milletin kendini, kendi varlık düşüncesine ait kavramlarla ifade ettiğini, kendi kültür kodlarından kopan kişilerin yabancı kültür kodlarına mahkûm ve esir olacağını dile getirmiştir. Bununla birlikte, yabancı kültürlerin kavram, deyim ve ifade kalıplarını kullanarak değişim ve dönüşümlere uğrayan bireylerin -kendilerine yabancılaşması sonucu- nasıl bir kültürel erozyona maruz kaldıklarını, söylem ve ifade tarzlarının nasıl bir yabancılaşma ve yozlaşmaya sebebiyet verdiğini örneklerle belirtmiştir. Özellikle yabancı dillerden doğrudan çevrilen deyimler, reklam sloganları, medya dili ve popüler kültür unsurlarının Türkçenin ifade zengin-

liğini ve kültürel çağrışım dünyasını zayıflattığını; bunun da bireylerin kendi medeniyet tasavvurundan uzaklaşarak farklı kültürlerin değer yargılarını benimsemelerine neden olduğunu ifade etmiştir.

Sayın Hayati Develi, "Kültür Taşıyıcısı Olarak Dil" başlıklı bildirisinde, "Dil bozulmaz, dil değişir." görüşünü ortaya koymuş, kültürümüzde var olan kelimelerin geçmişte yazılmış metinlerden hareketle tespit edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Sayın Develi, "Kelimelerin kökeni önemli değildir, kelimelerle ne yaptığımız önemlidir." düşüncesiyle Türkçeyle yabancı diller arasındaki ilişki hakkında öz görüşünü dile getirmiştir.

Çalıştayın 2. Oturumu "Batı Dillerinin Türkçe Üzerindeki Etkisi" başlığını taşımaktadır.

Sayın Bayram Baş, "Yabancı Dilde Eğitimin Dil ve Kültür Üzerine Etkisi" başlıklı konuşmasında, Türkiye'de yabancı dille eğitimin yaygınlaşmasının Türkçenin kavramsal derinliğini zayıflattığını, kültürel yabancılaşmaya yol açtığını, Türkçenin bilim dili olarak gelişimini engellediğini ve akademik üretimin niteliğini olumsuz etkilediğini ileri sürmüştür. Bu konuda tam bir müstemleke anlayışı içinde hareket ettiğimizi ifade eden Baş, Türkçenin dışlandığı bir yayın dünyasında akademik emperyalizmle karşı karşıya kalındığını belirtmiştir. Bu sürecin ise küresel ölçekte çok dilli, ancak kendi diline ve kültürel kimliğine yabancılaşmış bireylerin yetişmesine zemin hazırladığına dikkat çekmiştir.

Sayın Cemal Yıldız, "Yurt Dışında Eğitim, Ana Dili, İki Dillilik, Kimlik ve Kültür İlişkileri Üzerine" başlıklı konuşmasında, Almanya'da yaşayan Türklerin akademik ve mesleki başarılarından bahsetmiş ve Almanya'da yaşayan Türklerin eğitim durumu hakkında bilgi vermiştir. Daha sonra diaspora kavramına Almanya'daki Türkler örneğini vererek iki dilli/çok dilli Türk çocuklarının eğitim durumları ve iletişim becerileri üzerinde

durmuştur. Yıldız'a göre diaspora topluluklarının hem kimliklerini korumaları hem de yaşadıkları topluma entegrasyonları bakımından iki dillilik kritik bir rol oynamaktadır. Uygun stratejilerle desteklenen diaspora bireyleri; akademik, mesleki ve toplumsal yaşamlarında daha başarılı olabileceklerdir. Yıldız, konuşmasının devamında Avrupa'nın Türkçe derslerine yaklaşımı ve Türkçenin Avrupa'daki geleceği hakkında tespit, değerlendirme ve öngörülerini açıklamıştır.

Sayın Metin Boşnak, "Amerikan İngilizcesinin Türk Kimliği Üzerindeki Dilbilimsel ve Kültürel Etkisi" başlıklı konuşmasında, dilin yalnızca bir iletişim aracı olmadığını, aynı zamanda düşünceyi, kültürü ve kimliği şekillendiren temel unsurlardan biri olduğunu vurgulamıştır. Amerikan İngilizcesinin küresel ortak dil hâline gelmesinin, Türkçeyi ve Türk kimliğini dil ve kültür bakımından derinden etkilediğini; bunun da bireylerde kültürel yabancılaşmaya, aşağılık kompleksine ve "kültürel şizofreni" olarak nitelendirdiği kimlik bunalımına yol açtığını ifade etmiştir. Görüşlerini temellendirirken Daniel Defoe'nun Robinson Crusoe adlı eserinden, günlük yaşamda yaygın olarak kullanılan elektronik ürünlerden ve fast-food kültüründen örnekler vermiştir.

Çalıştayın 3. Oturumu "Türkçenin Coğrafi Dünyası" başlığını taşımaktadır.

Sayın Fatih Pehlivan, "Afrika'da Türkçe" başlıklı konuşmasında, Maarif Vakfı'nın Afrika'daki varlığı ve faaliyetleri hakkında bilgi vermiştir. Bu çerçevede Türk dizilerinin Afrika'da oluşturduğu Türk coğrafyasından, Maarif Vakfı'nın hazırladığı Türkçe öğretimi kitaplarından, materyallerinden, sınav sistemlerinden, öğretmen istihdamından söz etmiştir.

Sayın Fatma Açık, "Rusya ve Türk Cumhuriyetlerinde Türkçe" başlıklı konuşmasında, Sovyetler Birliği'nin Türk coğrafyasında yürüttüğü dil inşa süreci ile bunun Türk lehçeleri ve ortak dil

bilinci üzerinde yol açtığı kayıpları ele almıştır. Türk dünyasında dil birliğinin ancak ekonomik, kültürel ve bilimsel iş birlikleriyle desteklenen bütüncül politikalar sayesinde güçlenebileceğini belirterek, bu sürecin zamanla ortak bir iletişim dilinin gelişmesini de beraberinde getireceğini ifade etmiştir.

Sayın Süleyman Gündüz, "Balkanlar ve Avrupa'da Türkçe" başlıklı konuşmasında, öz olarak Balkanlarda bugün var olan Türkçenin, beş yüz yıllık Osmanlı İmparatorluğu sayesinde olduğunu dile getirmiştir. Diğer taraftan bugün Balkan dillerinde yaşayan dört bin Türkçe kelime olduğunu da sözlerine eklemiştir.

Sayın Yücel Oğurlu, "Türkçenin Nüfuz Alanı ve Ortak Türkçenin Mümkünlüğü Tartışması" başlıklı konuşmasında, Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra kurulan Türk devletleri, Türk dilinin yayılma alanı, Türk devletlerindeki ortak Türkçenin varlığı, günümüze kadar Oğuz, Kıpçak ve Karluk (Çağatay) grubundaki gerileme hakkında kayda değer bilgiler vermiştir. Bununla birlikte Oğuz, Kıpçak ve Karluk lehçeleri arasındaki tarihî bağlara dikkat çekerek, bu lehçe gruplarının belirli bir metodoloji çerçevesinde önce kendi içlerinde yakınlaştırılmasının, ardından ortak bir iletişim dili anlayışıyla yeniden buluşturulmasının teknik olarak mümkün olduğunu dile getirmiştir. Konuşmasında, ortak Türkçenin oluşturulmasının yalnızca ortak alfabe ile sınırlı olmadığını; ortak kelime hazinesinin tespit edilmesi, teknik ve bilimsel terimlerin birlikte geliştirilmesi, tarihî dil mirasından yararlanılması ve Türk lehçeleri arasında karşılıklı anlaşılabilirliği artıracak sistemli çalışmalar yürütülmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Çalıştayın 4. Oturumu "Konuşma Türkçesi" başlığını taşımaktadır.

Sayın Ahmet Yörük, "Türkçe Vitamini" başlıklı konuşmasında,

öğrencilere tavsiye niteliğinde çok yönlü insan olmak mecburiyetinden ve dili düzgün kullanabilmenin bunun bir parçası olduğundan söz etmiştir. Ayrıca ufkumuzu açan, bize yön veren, klasikleşmiş favori yazarlar belirleyip okumamız gerektiğini iletmiştir.

Sayın Feyza Hepçilingirler, "Türkçenin Bugünkü Görünümü" başlıklı bildirisinde, Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan önce Arapça ve Farsça; Tanzimat'tan sonra Fransızca; 1950'lerden sonra ise İngilizcenin yazı ve konuşma dilinde yarattığı değişimler üzerinde durmuştur. Yabancı dilde eğitimin, teknolojik ve ekonomik dayatmaların, yaşam tarzı değişikliğinin, yabancı dillerden yapılan yanlış çevirilerin günlük dile yeni kavramlar ve söyleyişler kattığını örneklerle sunmuştur. Son olarak, bütün bu olumsuzluklara karşın Türkçenin, sağlam bir kale olduğuna, yüzyılların hoyrat kullanımına dayandığı gibi, bugünkü umursamazlık karşısında da yenilmeyeceğine inandığını dile getirmiştir.

Sayın Murat Atıl, "Kitle İletişim Araçları ve Dil" başlıklı konuşmasında, geçmişte dilin doğru kullanımını modelleyen kitle iletişim araçlarının varlığından söz etmiş, günümüzde ise kitle iletişim araçlarının, dilsel yozlaşmanın başlıca nedenlerinden biri hâline geldiğini dile getirmiştir. Bu hususta, noktalama duraklarının ihlali, ses bükümü hataları ve vurgu yanlışlıkları gibi sorunların, özellikle genç kuşak arasında hızla yaygınlaşma tehlikesine dikkat çeken Atıl, bahsi geçen hataların medya aracılığıyla içselleştirilmesinin dilin yapısal bütünlüğünü tehdit ettiğini belirtmiştir.

Sayın Reyhan Çınar, "Doğru, Güzel ve Etkili Konuşmanın Önemi" başlıklı konuşmasında, bir topluluğa hitap eden kimselerin, ölçünlü dille, yani İstanbul ağzıyla konuşmaları gerektiğine dikkat çekmiştir. Diğer taraftan dilimizdeki bozulmanın önüne geçilmesi için bilhassa topluma hitap edenlerin, konuşmalarında

daha dikkatli ve özenli olmaları, mutlaka iyi bir diksiyon eğitimi almaları, bunun yanında edebî eserlerle ifade kabiliyetlerini güçlendirmeleri gerektiğini belirtmiştir. Çınar'a göre Türkçeyi doğru, güzel ve etkili konuşabilmek için iyi bir sese sahip olmak, vurgu ve tonlamaları doğru yapmak yeterli değildir; dilin kurallarını, sözlüğünü ve geleneğini bilmek, belki hepsinden önce bu dili sevmek gerekmektedir.

Kapanış konuşmalarında Sayın Necmettin Özmen, "Türkçenin İfade İmkânlarını Zenginleştirme Üzerine" başlıklı konuşmasında, Türkçenin ifade imkânlarının geliştirilmesine yönelik çeşitli öneriler sunmuştur. Özmen'e göre Türkçenin sadeleşmesi ve özleşmesi tartışmalarında toplumsal uzlaşının sağlanması gerekmektedir. Türk Dil Kurumu yalnızca akademik çalışmalar yürüten bir kurum olmanın ötesine geçerek toplumla daha güçlü bağlar kurmalıdır. Millî Eğitim Bakanlığı ders kitaplarında edebî değeri yüksek metinlere daha fazla yer vermeli, akademik teşvik sistemi Türkçeyi bilim dili olarak destekleyecek şekilde yeniden düzenlenmeli, Türkçenin yapım ekleri ve söz türetme imkânlarından daha etkin yararlanılmalı, Türk dünyasının ortak söz varlığından faydalanılmalı ve Türkçe bilinci toplumun bütün kesimlerine yayılmalıdır.

Sonuç olarak, Çalıştayda yapılan sunumlar ve müzakerelerde gündeme gelen konulara ilişkin tespit, değerlendirme ve öneriler, öz olarak aşağıda verildiği gibidir:

- Türkçe yalnızca bir iletişim aracı değil, aynı zamanda millî kimliğimizin, kültürel hafızamızın ve medeniyet tasavvurumuzun oluşumu ve geleceğe taşınmasında temel unsurdur. İnsanımızın Türkçe düşünme, konuşma ve yazma becerilerindeki yetkinliği, milletimizin her alandaki potansiyelini gerçekleştirmesi ve başarısını artırması açısından hayati öneme sahiptir.
- Küreselleşme ve dijitalleşmenin etkisi, yabancı dille eğitimin yaygınlaşması, yabancı kelimelerin Türkçenin yapısına uydurulmadan kullanılması; Türkçe konusundaki bireysel, kurumsal ve toplumsal duyarlılığın yetersizliği, Türkçemizde ciddi bir erozyona ve bozulmaya yol açmaktadır.
- Bu süreçte Türkçemizin korunması ve geliştirilmesi, sadece eğitim kurum ve çalışanlarının değil; tüm bilim ve kültür insanlarının, ailelerin, kamu kurumlarının, kitle iletişim kuruluşlarının, sivil toplumun ve toplumun tüm kesimlerinin ortak sorumluluğudur. Bu amaçla, ilgili tüm toplumsal paydaşlar nezdinde ortak bir anlayışın oluşturulması ve iş birliğinin güçlendirilmesi gerekli görülmektedir.
- Türkçe'nin eğitim, bilim, kültür, basın ve yayın başta olmak üzere hayatın her alanında ana dil olarak doğru şekilde kullanılması için gerekli önlemler gecikmeden alınmalıdır.
- Ülkemizde eğitimin her kademesinde eğitim dili ve yükseköğretimde yayın dili, esas ve öncelikli olarak Türkçe olmalıdır. Özellikle yükseköğretimde yaygınlaşan yabancı dille öğretim ve yabancı dilde yayınlarla ilgili hususlar, Türkçenin eğitim ve bilim dili olma niteliğini zedelemeyecek şekilde yeniden düzenlenmelidir.
- Eğitim ve öğretimin her kademesinde Türkçeyi doğru ve etkili kullanma beceresini geliştirecek program ve uygulamalara daha fazla önem verilmelidir. Ülkemizde yabancı dilde eğitim gören uluslararası öğrencilerin de belirli düzeyde Türkçe yeterliliğine sahip olması için gerekli önlemler alınmalıdır.
- Benzer şekilde, yabancıların Türkiye'de çalışma izni ve Türk vatandaşlığına kabulü için belirli düzeyde bir Türkçe yeterliliği aranmalıdır.
- Millî Eğitim Bakanlığı, öğrencilerin Türkçe yazılı ve sözlü ifade yeterliliğini geliştirmek amacıyla güzel yazma ve okuma becerilerini destekleyen uygulamalara ve nitelikli

metinlere öğretim programları ile ders materyallerinde daha fazla yer vermeli; öğretmenlerin bu alanlardaki bilgi ve yeterliklerini geliştirmeye yönelik eğitim faaliyetlerini güçlendirmelidir.

- Türk Dil Kurumu; üniversiteler ve ilgili kuruluşlarla etkin bir iş birliği içinde yazım, söz varlığı ile kelime ve terim üretimi alanlarında kapsamlı çalışmalar yürütmelidir. Bilim, sanat ve uygulama alanlarına ilişkin Türkçe terimler, ortak çalışmalarla oluşturulmalı, derlenmeli ve düzenli olarak güncellenmelidir. Türkçe Yazım Kılavuzu da dilde ortaya çıkan ihtiyaç ve gelişmeler doğrultusunda gözden geçirilerek geliştirilmelidir.
- Kamuya ait kitle iletişim araçlarına öncelik verilmek üzere, ulusal kitle iletişim araçlarında, dijital platformlarda, sosyal ağlarda ve diğer mecralarda Türkçenin doğru ve güzel kullanımını teşvik edecek düzenleme ve uygulamalar artırılmalıdır.
- İşyeri ünvan ve tabelaları ile diğer tanıtım araçlarında Türkçenin kullanımını özendirecek gerekli önlemler alınmalıdır.
- Türk dünyasıyla ortak alfabe, ortak terim ve ortak söz varlığına yönelik iş birlikleri güçlendirilmeli; eğitim ve bilim insanları arasında ortak projeler ile değişim programları teşvik edilmelidir.
- Yurt dışında yaşayan Türklerin ana dili yeterliliklerini geliştirecek eğitim imkânları, öğretim materyalleri ve destekler artırılmalıdır. Türkçe öğrenmek isteyen yabancılara yönelik teşvik ve destekler de güçlendirilmelidir.
- Türkçenin korunması ile vatandaşların dil bilinci, okuma, yazma ve konuşma becerilerinin geliştirilmesi, ulusal

düzeyde uzun vadeli bir strateji konusu olarak ele alınmalı; bu alandaki politika ve uygulamalar düzenli biçimde değerlendirilerek geliştirilmelidir.

Türkçe Düşünmek, Konuşmak ve Yazmak

Türkçe, dünyanın en eski, köklü dillerinden biridir. Türkçenin tarihine, daha fazla nasıl gelişeceğine-ilerleyeceğine dair yapılacak çok şey bulunmaktadır ve bu yönüyle, sonsuz bir kaynak hükmündedir. Türkçe için ne yazılsa ne yapılsa azdır. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi ve Türkiye Dil ve Edebiyat Derneği iş birliğiyle düzenlenen "Türkçe Düşünmek, Konuşmak ve Yazmak" başlıklı çalıştay bu bağlamda yapılan hizmetlerin bir parçasıdır.